

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lucie Hylmarová

**Každodennost středověké venkovské usedlosti.
Výpověď drobné hmotné kultury.**

**Everyday life of the medieval farmstead.
Evidence of the material culture in Central
Europe.**

Praha 2016

vedoucí práce: PhDr. Tomáš Klír, Ph.D.

Za pomoc, rady při zpracovávání a trpělivost děkuji především vedoucímu mé práce PhDr. Tomáši Klírovi, Ph.D. Dále děkuji prof. PhDr. Janu Klápštěmu, CSc. za připomínky a podněty v semináři i mimo něj. Za pomoc s literaturou, uvedením do problematiky a konzultace děkuji také Mag. Dr. Thomasi Kühtreiberovi. Poděkování patří také Mgr. Martinu Hůrkovi za pomoc s historickou literaturou a mnoha dalším.

Velký dík patří zejména Martinu Romanovi za všestrannou ochotnou pomoc, podporu a trpělivost, bez které by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a další odborné zdroje. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Podpis

Anotace

Magisterská diplomová práce se zabývá drobnou hmotnou kulturou zaniklých vrcholně a pozdně středověkých vesnic na území České republiky a zhodnocením jejich výpovědních možností pro poznání každodennosti středověké usedlosti. Pozornost je soustředěna zejména na kovovou složku materiální kultury. Základ diplomové práce tvoří shrnutí a kritické zhodnocení nálezového materiálu získaného při výzkumech zaniklých středověkých vesnic zejména od 2. poloviny 20. století až dodnes (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna, Potálov, Kravín a Spindelbach). Část práce tvoří také analýza nálezových a prostorových souvislostí na diskutovaných lokalitách. Zjištěné poznatky jsou v závěru srovnávány s vybranou zahraniční lokalitou (Hard v Dolním Rakousku). Cílem práce je mj. zhodnotit, jak může studium drobné hmotné kultury přispět k otázkám poznání ekonomiky a sociálně ekonomické struktury středověké vesnice.

Klíčová slova

zaniklá středověká vesnice – zemědělská usedlost – každodennost – hmotná kultura – kovové artefakty – středověk – Čechy a Morava – Rakousko

Anotation

Master's thesis deals with a summary of knowledge about material culture of deserted high- and late-medieval villages in the Czech Republic and assessing their interpretive possibilities for understanding the everyday life of the medieval farmstead. Attention is focused on the metallic component of the material culture. Basis of the thesis consists of the summary and critical evaluation of archaeological objects discovered during researches of deserted medieval villages, especially since the second half of the 20th century until today (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna, Potálov, Kravín and Spindelbach). Part of the work is an analysis of finding and spatial context at the discussed archaeological sites. The findings are in the end compared with the selected foreign deserted medieval village (Hard in Lower Austria). This thesis evaluates how a study of the material culture contributes to economic issues and the socio-economic structures of a medieval village.

Keywords

deserted medieval village – farmstead – everyday life – material culture – metal artifacts – middle ages – Bohemia and Moravia – Austria

OBSAH

1 ÚVOD	10
1.1 Formulace otázky a cíle	10
2 KAŽDODENNOST VE STŘEDOVĚKU – DEFINICE A STRUČNÝ PŘEHLED DĚJIN BĀDÁNÍ.....	13
3 PRAMENY PRO POZNÁNÍ HISTORICKÉ SKUTEČNOSTI.....	15
3.1 Historie – svědectví písemných pramenů.....	15
3.2 Dějiny umění – ikonografie	16
3.3 Archeologie, experiment a rekonstrukce v archeologii.....	17
3.4 Etnografie.....	18
3.5 Jazykověda, historická sémantika	18
3.6 Výpověď ostatních vědních disciplin.....	19
4 ARCHEOLOGIE A JEJÍ PŘÍNOS PRO POZNÁNÍ KAŽDODENNOSTI STŘEDOVĚKÉ VENKOVSKÉ USEDLOSTI.....	20
4.1 Tradice výzkumu venkovského osídlení v České republice	20
4.2 Drobná hmotná kultura jako součást studia každodennosti ve středověku	22
4.3 Výpovědní možnosti archeologického materiálu.....	23
5 ZANIKLÉ STŘEDOVĚKÉ VESNICE NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY	25
5.1 Kritéria výběru lokalit	25
5.2 Základní charakteristika analyzovaných vesnic	26
5.2.1 Pfaffenschlag	26
5.2.2 Konůvky	27
5.2.3 Bystřec	29
5.2.4 Mstěnice	30
5.2.5 Svídna	32
5.2.6 Táborsko.....	34
5.2.7 Spindelbach	36
5.3 Shrnutí.....	38

6 DROBNÁ HMOTNÁ KULTURA STŘEDOVĚKÉ VENKOVSKÉ USEDLOSTI – TEORETICKÁ VÝCHODISKA	40
6.1 Nálezové soubory a jejich kritika.....	40
6.2 Formační procesy a problematika viditelnosti aktivit v archeologické evidenci	41
6.3 Absolutní a relativní chronologie a její opory.....	43
6.4 Metoda práce s nálezovými soubory.....	44
7 ANALÝZA VYBRANÝCH KATEGORIÍ DROBNÉ HMOTNÉ KULTURY STŘEDOVĚKÉ VENKOVSKÉ USEDLOSTI NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY.....	46
7.1 Zemědělské nástroje.....	46
7.1.1 Radlice	46
7.1.2 Krojidlo	47
7.1.3 Otká	48
7.1.4 Hřeb z brány	49
7.1.5 Motyka	49
7.1.6 Kování rýče/lopaty	51
7.1.7 Vinařský nůž.....	51
7.1.8 Srp	52
7.1.9 Kosa.....	54
7.1.10 Kování cepu.....	54
7.1.11 Vidle (dvojzubé, hroty vidlí)	55
7.1.12 Pružinové „ovčácké“ nůžky.....	56
7.1.13 Shrnutí a diskuze	57
7.2 Řemeslnické náčiní	59
7.2.1 Sekera.....	59
7.2.2 Nebozez.....	61
7.2.3 Vrták	62
7.2.4 Poříz.....	62
7.2.5 Pila.....	63
7.2.6 Kleště	64

7.2.7	Průbojník	65
7.2.8	Sekáč	66
7.2.9	Dláto	67
7.2.10	Kovadlinka	68
7.2.11	Kladivo.....	69
7.2.12	Pilník.....	70
7.2.13	Klín	71
7.2.14	Špičák.....	72
7.2.15	Lopatka („zednická lžíce“)	73
7.2.16	Koželužský/ševcovský nůž.....	73
7.2.17	Šídlo.....	74
7.2.18	Vřeteno.....	75
7.2.19	Shrnutí a diskuze	76
7.3	Součásti vozu	78
7.3.1	Vůz	78
7.3.2	Zápřah	81
7.3.3	Shrnutí a diskuze	83
7.4	Doklady o využívání koňské síly	84
7.4.1	Podkovy.....	84
7.4.2	Udidlo/uzda	84
7.4.3	Falera	85
7.4.4	Hřeblo	86
7.4.5	Ostruha.....	87
7.4.6	Třmen.....	88
7.4.7	Shrnutí a diskuze	90
7.5	Vybavení domácnosti.....	91
7.5.1	Nůž	91
7.5.2	Sekáček	93

7.5.3	Lžíce	94
7.5.4	Části kovových nádob.....	94
7.5.5	Části vědra či sudu.....	96
7.5.6	Železný kahan	97
7.5.7	Ocílka.....	97
7.5.8	Ostatní předměty denní potřeby	98
7.5.9	Shrnutí a diskuze	100
7.6	Součásti oděvu a osobní výbava jednotlivce.....	102
7.6.1	Přezka.....	102
7.6.2	Kování a nášivky	104
7.6.3	Drobné předměty a šperky.....	104
7.6.4	Břitva	106
7.6.5	Shrnutí a diskuze	107
7.7	Zbroj, zbraně a jejich součásti.....	109
7.7.1	Hrot šípu.....	109
7.7.2	Součásti kuše	111
7.7.3	Hrot kopí	112
7.7.4	Tesák a dýka	113
7.7.5	Meč	116
7.7.6	Součásti brnění.....	117
7.7.7	Nábojová komora, bronzový kadlub a projektily	118
7.7.8	Shrnutí a diskuze	119
8	PROSTOROVÉ SOUVISLOSTI ARCHEOLOGICKÝCH POZŮSTATKŮ NA ANALYZOVANÝCH ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH VESNICÍCH.....	121
8.1	Teoretická východiska	121
8.2	Rozmístění drobných archeologických pozůstatků v prostoru na příkladu analyzovaných souborů kovových nálezů ze zaniklých středověkých vesnic.....	122
8.3	Vybrané archeologické nálezové situace v rámci středověké vesnice a jejich výpověď	129

9	VYHODNOCENÍ MATERIÁLOVÉ ANALÝZY A INTERPRETACE NÁLEZOVÝCH SOUVISLOSTÍ.....	132
10	SROVNÁNÍ NÁLEZOVÉHO MATERIÁLU SE SITUACÍ V ZAHRANIČÍ.....	143
10.1	Výběr vhodné lokality a metoda	143
10.2	Současný stav výzkumu zaniklého středověkého osídlení v Rakousku	143
10.3	Zaniklá středověká ves Hard – obecná charakteristika lokality	144
10.4	Drobná hmotná kultura středověké vesnice Hard	146
10.4.1	Předměty ze železa	146
10.4.2	Keramika	148
10.4.3	Ostatní nálezy	149
10.4.4	Shrnutí a diskuze	150
11	SOCIÁLNÍ ASPEKTY VÝBAVY DOMÁCNOSTI NA STŘEDOVĚKÉ VESNICI.....	153
11.1	Obecná východiska a metoda.....	153
11.2	Výběr lokality – zaniklá středověká ves Konůvky.....	154
11.2.1	Vesnice.....	154
11.2.2	Tvrz.....	155
11.3	Srovnání vybraných aspektů každodennosti středověkého člověka na základě výpovědi drobné hmotné kultury.....	156
11.3.1	Prostor a vybavení domácnosti	157
11.3.2	Kultura stolování (kuchyňské a stolní vybavení).....	160
11.3.3	Osobní vybava jednotlivce	164
11.3.4	Využití volného času	168
11.3.5	Shrnutí a diskuze	170
11.3.6	Srovnání situace na ZSV Konůvky s ostatními analyzovanými zaniklými vesnicemi...	173
12	ZÁVĚR.....	180
13	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	187
13.1	Literatura	187
13.2	Elektronické zdroje	205
14	SEZNAM TABULEK	206
15	SEZNAM PŘÍLOH.....	207

Zkratky:

ČM keramika – červeně malovaná keramika

Fe – železo

srv./srov. – srovnání

ŠI – štípaná industrie

ZDB – Zemské desky brněnské

ZSV – zaniklá středověká vesnice

1 ÚVOD

Diplomová práce se zabývá poznáním drobné hmotné kultury zaniklých vrcholně a pozdně středověkých vesnic na území České republiky a jejich výpovědí pro poznání každodennosti středověké usedlosti. Pozornost je zde soustředěna zejména na kovovou složku materiální kultury. Práce se skládá z několika částí. V úvodních teoretických kapitolách je stručně shrnuta obecná problematika studia každodennosti a zhodnocení pramenné základy (kap. 2). Následuje diskuze o možnostech a limitech archeologie při poznávání historické skutečnosti (kap. 3). Dále je zde shrnuta širší problematika tradice výzkumu zaniklého osídlení na našem území a stav archeologického bádání v oblasti studia hmotné kultury středověké vesnice (kap. 4).

Materiálová práce musí nutně vycházet z určitého množství dat. Následující kapitoly se proto detailněji zabývají výběrem lokalit a jejich základní charakteristikou (kap. 5). Jádrem diplomové práce je kritické zhodnocení nálezového materiálu, přičemž přihlédnuto je ke všem specifickým rysům, které ho provázejí (kap. 6-7). Dílčí výsledky jsou průběžně shrnovány, diskutovány a v případě potřeby konfrontovány s výpovědí jiných kategorií pramenů pro poznání minulosti. Samostatnou část práce tvoří též analýza prostorových souvislostí a jejich výpovědní možnosti (kap. 8).

Závěrečné kapitoly jsou věnovány zejména vyhodnocení zjištěných poznatků (kap. 9) a srovnání situace v České republice s vybranou zahraniční lokalitou (kap. 10). V poslední části diplomové práce se pokouším zhodnotit, jak může studium drobné hmotné kultury přispět k dílčím otázkám poznání ekonomiky a sociálně ekonomické struktury středověké vesnice (kap. 11).

1.1 FORMULACE OTÁZKY A CÍLE

Již samotné zadání tématu diplomové práce „*Každodennost středověké venkovské usedlosti. Výpověď drobné hmotné kultury*“ v sobě skrývá řadu úskalí. Vzhledem k omezeným možnostem rozsahu práce bylo třeba problematiku vymezit a specifikovat daleko úžeji. Při výběru konkrétní složky materiální kultury byla pro detailnější rozbor zvolena její kovová část. Domnívám se, že skrze její poznání lze rekonstruovat největší množství každodenních aktivit středověkého venkovského člověka a tím detailněji nahlédnout do skutečného života středověké usedlosti. Na pozadí diplomové práce proto stojí řada otázek různého charakteru, na které se pokusíme odpovědět.

První skupinu otázek tvoří takové, které souvisí zejména s volbou analyzovaného materiálu, tedy s kovovými artefakty. V prvé řadě se ptáme, jaká je povaha získaného materiálu a jaké jsou jeho výpovědní možnosti? Jaké konkrétní oblasti z každodennosti středověkého člověka jsme schopni ze získaného materiálu postihnout? Jaké je spektrum činností rozpoznatelných z archeologické evidence? Abychom získali ucelenější představu o podobě hmotné kultury a každodennosti středověké usedlosti, je třeba ji alespoň částečně doplnit o ostatní složky materiální kultury. Jak si skutečně stojí kovové artefakty ve srovnání s ostatními dochovanými složkami drobné hmotné kultury? Jaké jsou konkrétní možnosti využití jiných pramenů pro poznání života na středověké vesnici?

Druhá kategorie otázek je poněkud obecnějšího charakteru. Ptáme se, do jaké míry může poznání drobné hmotné kultury pomoci řešit sociálně ekonomické otázky v rámci širší problematiky studia středověkého venkovského osídlení. V rámci diplomové práce jsou hodnoceny nálezové soubory z osmi lokalit z území České republiky, které byly archeologicky zkoumány od druhé poloviny 20. století až do současnosti. Předpokládáme, že na podobu drobné hmotné kultury a dochovaných struktur těchto lokalit budou mít vliv především následující faktory:

1. Archeologický výzkum – metoda; jeho konkrétní podoba a výzkumné otázky; délka a rozsah (= vytváření archeologické základny).
2. Ekologicky dané rozdílnosti.
3. Různý interval života vesnice.
4. Zánikové, popř. obecněji archeologické formační procesy.
5. Sociální prostředí – sociálně-ekonomický charakter a diferenciací rolnických usedlostí; přítomnost jiných sociálních skupin v rámci vesnice.

V průběhu práce se pokusím všechny tyto předpoklady ověřit. Důraz bude kladen zejména na poslední téma týkající se sociální problematiky středověké vesnice, neboť to – samozřejmě spolu s ekologickými danostmi lokality – mělo zásadní vliv na skutečnou podobu života na lokalitě.

Cílem práce je především shrnutí dosavadních poznatků o drobné hmotné kultuře zaniklých středověkých vesnic v České republice a zhodnocení jejich výpovědních možností

k výše stanoveným otázkám a tématům. Vzhledem k omezenému rozsahu práce se pak alespoň stručně pokusím navrhnout některé další možnosti studia dané problematiky.

Při práci jsem vycházela zejména z dosavadní publikované literatury, nově přidanou část představují pouze nálezy ze zaniklého Spindelbachu v Krušných horách (srv. *Hylmarová – Klír – Černá 2013*). Nálezový materiál byl srovnáván s množstvím analogií z různých sociálních prostředí z našeho území i ze zahraničí, při snaze doplnit jejich výčet také o novější publikovaný archeologický materiál.

2 KAŽDODENNOST VE STŘEDOVĚKU – DEFINICE A STRUČNÝ PŘEHLED DĚJIN BĀDÁNÍ

Definovat pojem „každodennost“ není snadné. Každý badatel vnímá toto téma jinak a každý si jej definuje vlastním způsobem. Podle některých badatelů se pod tímto pojmem skrývají dvě základní charakteristiky. V první řadě se jedná o **rutinní chování** a s ním spojená **komunikace v rámci společnosti**. Aby se určité činnosti v lidském životě staly rutinními, jsou v tomto ohledu určující především hluboce zakořeněné struktury vdané společnosti (kultura, jazyk, náboženství, sociální kontext, prostor, klima a další). Každodennost je „...*lidský život uprostřed materiální kultury...je to lidský život v pravém slova smyslu...*“ (Goetz 1985, 216; 1990, 72).

Kulturní dějiny a dějiny každodennosti se staly předmětem zájmu zejména s nástupem vlivu francouzské historiografické školy Annales kolem roku 1900 v souvislosti postupujícím rozvojem sociologie (ke vztahu školy Annales a archeologie zejména Bintliff, J. L. (ed.) 1991). Počátek nových přístupů měl být reakcí na studium především politických a hospodářských dějin historií 19. století. Na přelomu 70. a 80. let došlo ve Francii k fragmentarizaci historického bádání na množství témat. V souvislosti se školou Annales je všeobecně znám zejména koncept tzv. dějin mentalit, kdy jsou zkoumány jednotné strategie určitých sociálních skupin, jejich hodnotové systémy a postoje (v zahraničí např. Le Goff ed. 1999; Le Roy Ladurie 2005; u nás např. Nodl – Šmahel eds. 2002). Na přelomu 80. a 90. let se v Německu institucionalizovala tzv. historická antropologie, která rovněž klade na první místo člověka, studium rodiny i celé společnosti.

S postupem historického bádání se o problematiku studia každodennosti začaly intenzivněji zabývat i další vědní disciplíny, zejména dějiny umění a etnografie. S rozvojem archeologie středověku po 2. sv. válce začala narůstat také její materiálová základna. V té době bylo nutné ustanovit metodické přístupy při studiu dějin každodennosti a započala také dlouho trvající diskuze o výpovědních možnostech jednotlivých pramenů a relevantnosti jejich využívání pro poznání lidské minulosti (srov. např. Hundsbichler 1996; Scholkmann 1988/1989; 1998; Steuer 1998 a další). V tomto ohledu sehrálo v evropském prostředí významnou roli založení instituce „*Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit*“ (dříve: „*Institut für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*“) roku 1969 v rakouské Kremži. Úkolem této instituce bylo vždy shromažďování ikonografických, později také písemných pramenů a drobné hmotné kultury. Pracovní kolektiv je tvořen odborníky

z různých vědních oborů, jejichž úkolem je řešení interdisciplinárních projektů především na téma každodennosti tzv. „malých lidí“ ve středověku a později i raném novověku (dostupné z: <http://www.imareal.sbg.ac.at/home/institut/institutsgeschichte/> – k 30. 5. 2016). InSTITUTE rovněž pořádá mezinárodní interdisciplinární konference, kde jsou průběžně diskutovány jednotlivé problémy a témata v archeologii středověku a novověku.¹ V současné době stále přetrvávají tendence propojovat navzájem všechny možné kategorie pramenů, aby tak bylo dosaženo celistvějšího poznání historické skutečnosti. V této souvislosti jsou často řešeny i projekty, na kterých současně pracují odborníci z různých vědních disciplin, přičemž badatelské otázky jsou kladeny společně (např. *Schmid 2011*).

¹ Výstupem z těchto konferencí jsou sborníky příspěvků „Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 1 a následující ročníky, vydávané od roku 1976. Později (od roku 1996) pak nesou název Forschungen des Instituts für Realienkunde de Mittelalters und der frühen Neuzeit 1 a následující ročníky.

3 PRAMENY PRO POZNÁNÍ HISTORICKÉ SKUTEČNOSTI

K poznání každodennosti člověka ve středověku přispívají rozličné kategorie pramenů, jejichž výpovědní možnosti jsou různě silné. Každá z těchto kategorií se potýká s řadou svých vlastních problémů, se kterými se musí vyrovnat, proto je nutné s nimi zacházet kriticky. Rovněž je třeba zmínit, že jejich hranice nejsou často pevně stanovené a předměty jejich studia se leckdy přesahují. Níže je uveden stručný přehled základních pramenů s důrazem na ty, které přináší svědectví o podobě středověké vesnice a každodenního života jejích obyvatel.

3.1 HISTORIE – SVĚDECTVÍ PÍSEMNÝCH PRAMENŮ

Historické bádání nám přináší informace zejména skrze studium písemných pramenů, kterých od 2. poloviny 12. století výrazně přibývá. Přesto se však údaje o vesnickém obyvatelstvu dostaly do písemných pramenů období vrcholného a pozdního středověku jen velmi zřídka. Pokud tomu tak bylo, jednalo se tak především z toho důvodu, že bylo nutné evidovat údaje svázané s povinnostmi stanovenými vrchností (např. Čechura 2012, 251; Klápště 2014, 31). Torzovité informace, které je však možné použít při rekonstrukci některých aspektů každodenního života středověkého člověka, se tak nacházejí v *pramenech vyprávěcího charakteru* (např. kroniky), dále pak v některých *listinách*, určité údaje můžeme vyčíst z *pramenů literární povahy* (např. lidové písně), z *traktátů a kazatelských sbírek*, z *právních knih a rukopisů* nebo ze *soudních a úředních akt* (např. tzv. Půhonné knihy, tzv. popravčí knihy).² Přímé údaje o venkovském obyvatelstvu a jejich životě se nachází zejména v *příručkách o venkovském hospodářství*³, *inventářích*⁴, *urbářích*⁵ či *účtech* (souhrnně Graus 1957, 19-29).

² Z období 1. poloviny 16. století jsou pak velmi zajímavým pramenem tzv. smolné knihy vrchnostenských soudů, do kterých se rovněž zapisovala přiznání často mučených delikventů. K dispozici máme celkem čtyři knihy a to Kutnohorskou smolnou knihu, jejíž zápisy začínají v roce 1521, Náchodskou smolnou knihu s několika zápisy od roku 1534, pardubickou smolnou knihu a v poslední řadě pak tábořskou smolnou knihu (Míka 1960, 347-348).

³ Příručky o venkovském hospodářství jsou důležitým pramenem pro poznání technického stavu zemědělství. V období vrcholného a pozdního středověku se však nevyskytují příliš často, jsme tedy leckdy odkázáni na využití ještě starších dokumentů (Graus 1957, 28). Jako příklad lze uvést české přepisy tzv. Crescenciovy zemědělské příručky původně sepsané latinsky kolem roku 1305 (srov. Šmelhaus – Neradová 1966, 1968, díl I a II). V polovině 16. století se počet naučných spisů hospodářského charakteru zvyšuje a objevují se nové příručky o různých odvětvích výroby (Míka 1960, 347).

⁴ Inventáře poddanských statků mohou být pramenem zejména pro poznání vybavy usedlostí (např. nástroje, domácí zvířata, zemědělská technika, zásoby obilí, zbroj). Z doby předhusitské se však nedochovaly (Graus 1957, 28). Pro naše potřeby lze využít až pozdější dokumenty, nejdříve z doby kolem poloviny 16. století. Specifickou kategorií jsou tzv. Pozůstalostní inventáře (resp. sirotčí knihy, knihy testamentů), které často uvádí velmi podrobný popis pozůstalého majetku zemřelého hospodáře. Jako příklad můžeme uvést inventář rudoleckého panství na Českomoravské vrchovině z let 1560 až 1582 (Hrubý 1927). Inventáře nejčastěji pochází

Z písemných pramenů lze tedy vyčíst množství užitečných informací. Z některých údajů (např. urbářů) lze dokonce usuzovat i na to, jaká mohla být velikost jednotlivých poddanských usedlostí, potažmo celé vesnice (Graus 1957, 29). V Knihách pŕuhonných se zase můžeme dozvědět o přepadání a ničení vesnic s konkrétními údaji o způsobených škodách. Kromě zlomkovitých údajů o podobě a životě vesnice se ve větší míře dovídáme také o panských dvorech (zejm. z inventářů), které se v některých případech ve vesnickém prostředí rovněž vyskytovaly (Graus 1957, 357-405).⁶

3.2 DĚJINY UMĚNÍ – IKONOGRAFIE

Dějiny umění skrze ikonografické prameny podávají svědectví o celkové podobě nástrojů, vybavení, oděvu, ale i obydlí, krajiny aj. Tyto jednotlivosti jsou navíc zobrazovány v určitém kontextu a v konkrétních situacích. Tak například zemědělské nástroje bývají vyobrazovány přímo uprostřed práce. Také řemeslníci jsou vyobrazováni ve svých dílnách vybavených rozličnými nástroji přímo v procesu výroby. Z ikonografického materiálu je tedy například možné vyvodit funkci jednotlivých předmětů či jejich kompletní podobu včetně částí z organických materiálů, které jindy nemáme možnost zachytit (k možnostem využití v archeologii srov. např. Smetánka 1985, 319-320).

Ikonografická vyobrazení však také leckdy nemusí přesně zachycovat historickou skutečnost. Existuje řada faktorů, která měla vliv na vznik díla. Většina těchto děl vznikla se záměrem *zobrazit křesťanské motivy i s jejich skrytou symbolikou* (např. fresky, vyobrazení v kancionálech a kodexech). Věrné zobrazení práce, výroby či rutinních činností nebylo účelem, avšak pouze prostředkem pro plastičtější vylíčení zejména *biblických a legendárních výjevů*⁷, a tím je zpřístupnit všem sociálním vrstvám, a to i takovým, které by se k nim sotva kdy jiným způsobem dostaly. Vzhledem k tomu, že časový a prostorový kontext zřejmě

z tzv. gruntovních knih, do nichž se zapisovaly zejména prodeje gruntů, a bylo tedy nutné pořádit soupis majetku, neboť statky se prodávaly zařízené, tedy se základním inventářem. Větší počet inventářů z 1. poloviny 16. století se zachoval v gruntovních knihách z pardubického, litomyšlského a poděbradského panství a z vesnic patřících městům Táboru, Soběslavi a Plzni (Míka 1960, 352-353). Jiným typem inventářů jsou například takové, které vypočítávají škody způsobené vojenským nájezdem či neúrodou na určitém místě (např. Hrubý 1927, 41-49).

⁵ V urbářích jsou uvedeny soupisy poddanských dávek, které musely být odváděny vrchnosti (Graus, 1957, 28).

⁶ Jako příklad lze uvést panský dvůr vyšehradské kapituly v Hodkovičkách (Praha-jih). Z písemných pramenů, konkrétně z nájemní smlouvy z roku 1417, vyplývá, že dvůr byl opevněn hradbami, uprostřed stála kamenná věž, u velkých vrat byl kamenný dům šafáře, sklep, tři malé a dvě velké kamenné stáje a dvě kamenné stodoly pokryté šindelem (Graus 1957, 67).

⁷ Příkladem vyobrazování zejm. zemědělských prací v křesťanských rukopisech je obrázková Velislavova bible, která vznikla v Čechách kolem roku 1340 (např. Husa – Petrůň – Šubrtová 1967, 54, obr. 9). Dalším příkladem jsou miniatury v kodexu pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna z let 1396-1397 (např. Husa – Petrůň – Šubrtová 1967, 52, obr. 6). Bible českého krále Václava IV. z let 1389-1400 obsahuje velké množství iluminací, zobrazujících především motivy zemědělských a řemeslnických prací (např. Husa – Petrůň – Šubrtová 1967, 60, obr. 19).

nehral v tehdejsím ryze křesťanském pojetí světa příliš roli, jsou často jednotlivosti vyobrazovány v kontextu doby, v jaké vznikly, ale i „obkreslovány“ ze starších již známých schémat. Častým problémem je také disproporce některých výjevů vůči kontextu a neznalost perspektivy (Husa – Petrání – Šubrtová 1967, 11-16; Mane 2003). Zvláště nástroje pak byly často zobrazovány nepřirozeně větší vůči člověku i svému okolí. Otázkou je kvalita zobrazení, která závisela na malířově dovednosti, znalostech, zkušenostech, informovanosti, ale i jeho původu. Motivy, témata a způsob provedení byly navíc součástí konkrétního zadání například šlechtice, církevního hodnostáře nebo zámožného měšťana, což mělo rovněž vliv na výsledné práci. Ve 14. a na počátku 15. století, a dále s postupující dobou, dochází stále více k tzv. laicizaci umělecké tvorby. Jedná se například o *ilustrační doprovody k textům naučného nebo praktického hospodářského charakteru*.⁸ Fenomémem zejména pro poznání vesnického prostředí a jejich obyvatelů jsou v této době tzv. *obrázková kalendária*⁹, která obvykle názorně ukazují jednotlivé činnosti v rámci zemědělského roku. V průběhu 14. století se rovněž hojně rozšiřují *erby a pečeti s ikonografickými motivy* (zejména s vyobrazením pracovních nástrojů). Konec 15. i celé 16. století je příznačně označován jako „zlatá doba středoevropské ikonografie pracovních výjevů“ (Husa – Petrání – Šubrtová 1967, 11-20).

3.3 ARCHEOLOGIE, EXPERIMENT A REKONSTRUKCE V ARCHEOLOGII

Archeologické prameny¹⁰ nám umožňují setkání s přímými pozůstatky konkrétní činnosti skutečného, avšak často bezejmenného, člověka v minulosti. Předmětem archeologického bádání jsou objekty a struktury – předměty, ze kterých se často dochovaly pouze části, nebo je jejich podoba značně pozměněna vlivem rozličných faktorů, stejně jako zbytky staveb, polí či historická krajina. Skrze dochované archeologické pozůstatky poznáváme skutečnou podobu věcí v minulosti, avšak jejich význam pro člověka a společnost nám zůstává skryt, stejně jako způsob jejich používání, jejich četnost a životnost, výkonnost a podobně. Nejvýraznějším

⁸ Tak například již v předchozí kapitole 3.1 o písemných pramenech zmíněný původní odborný spis Petra de Crescentiis „*Ruralium comodorum libri decem*“ z období kolem roku 1305 byl velmi oblíbený a v následujících staletích hojně přepisovaný (Husa – Petrání – Šubrtová 1967, 20). Tak například přepis z přelomu 14. a 15. století obsahuje množství barevných iluminací, doplňujících výklad o zemědělství (např. Husa – Petrání – Šubrtová 1967, 53, obr. 8).

⁹ Tradice ikonografických kalendářů sahá až do období antiky (Mane 2006). Teprve až v průběhu středověku se však ustálila jejich podoba tak, jak ji známe dnes. Zejména ve 14. a na počátku 15. století se kalendária těšila značné oblibě, kdy již začala být běžně zobrazována také v brevířích, žaltářích a záhlavích liturgických textů. Jejich funkce byla dvojitá. V první řadě představovala chronologickou pomůcku k liturgickým účelům, své místo měla ale i v praktickém životě. Kalendáře byly doprovázeny obrazy, symbolizujícími jednotlivé měsíce v roce, které byly nejčastěji reprezentovány vyobrazením zemědělských prací (Husa – Petrání – Šubrtová 1967, 19-20; Mane 2004). Jako příklad konkrétních dokladů z českého prostředí lze uvést kalendářní obrázky v brevíři pražského křížovnického velmistra Lva z roku 1356 (např. Husa – Petrání – Šubrtová 1967, 49, obr. 2). Dále pak vyobrazení v brevíři kláštera sv. Jiří na Pražském hradě z doby kolem roku 1400 (např. Husa – Petrání – Šubrtová 1967, 49, obr. 16).

¹⁰ Detailněji bude tato problematika rozebrána a diskutována v následující kapitole 4.

problémem je pak skutečnost, že z původně široké škály předmětů denní potřeby se nám do dnešní doby dochovaly pouze ty nálezy, které jsou vyrobeny z trvanlivějších materiálů. Kupříkladu předměty z organických materiálů se v našem prostředí prakticky nemají možnost dochovat.

Specifickou hraniční badatelskou oblastí v tomto směru je experiment a rekonstrukce v archeologii. U nás se například pokusila rekonstruovat celý proces zemědělské výroby – od orby až k pečení chleba – napříč obdobími od neolitu až po středověk M. Beranová, a to společně s odborníky z Národního zemědělského muzea v Praze a řadou dalších specialistů (podle *Beranová – Kubačák 2010*, 97). Tradice provádění pokusných prací s originály a replikami různých zemědělských nástrojů je však živá i v dalších částech Evropy, např. v Dánsku (*Lerche 1994*). Cílem tohoto počínání je zpravidla lepší poznání možností používání konkrétních nástrojů a pracovních postupů v minulosti, resp. ověření konkrétních teorií prováděním experimentů s jasně stanovenými pravidly a příslušnou dokumentací. Takto lze shromáždit nové poznatky, které bychom nezískali jiným způsobem prostřednictvím jiných kategorií pramenů (*Smetánka 2003*, 182).

3.4 ETNOGRAFIE

Pro rekonstrukci minulého života člověka jsou rovněž velkým přínosem poznatky z oboru etnografie (jejich využívání např. *Petráňová – Vařeka 1987*; *Vařeka – Petráňová – Plessingerová 1988*; *Petráňová – Petráň 2000*). Je známou skutečností, že zejména nástroje běžné denní potřeby nebylo nutné po velmi dlouhou dobu měnit. Pokud vyhovovaly praktickým potřebám člověka, tak především v konzervativním venkovském prostředí lze najít řadu stejných typů předmětů prakticky dodnes. Stejně tak je to i s běžnými pracovními postupy. Etnografické prameny tedy mohou do určité míry sloužit jako srovnávací materiál, pomůcka pro interpretaci funkce nálezů, způsobů jejich užití apod. Neméně důležitá je také jejich funkce terminologické opory (*Měchurová 2008*, 129-130).

3.5 JAZYKOVĚDA, HISTORICKÁ SÉMANTIKA

K možnosti poznání každodennosti člověka v minulosti přispívá také jazykověda. Dílčím, a v tomto ohledu vůdčím, oborem (či spíše metodou) je pak historická sémantika¹¹, která

¹¹ Průkopnickými publikacemi oboru historické sémantiky byly populárně-vědecké monografie *Slova a dějiny* (*Němec a kol. 1980*) a *Dědictví řeči* (*Němec – Horálek a kol. 1986*), vydané staročeským oddělením Ústavu pro jazyk český ČSAV na základě shromážděných údajů v archivu tzv. Staročeského slovníku. V roli jedné z vůdčích osobností autorského kolektivu stál i prof. J. Macek, jehož autorství však mohlo být přiznáno až po roce 1989.

vychází z předpokladu, že vývoj a proměny jazyka jsou reflexí změn historických skutečností (*Macek 1991a*). Nejčastěji bylo lexikografických pramenů využíváno při výzkumu podoby a proměn středověkého domu, resp. středověké usedlosti (např. *Petráňová – Petráň 1991*; detailněji pak *Macek 1991b*) ale i některých dalších témat.

3.6 VÝPOVĚĎ OSTATNÍCH VĚDNÍCH DISCIPLIN

Při poznávání minulosti je ovšem rozhodující také **výpověď ostatních vědních disciplin a přístupů**, které stojí na pomezí různých odvětví historických, společenských či přírodních věd. Tak například skrze **dějiny architektury a staveb** lze zejména pomocí **stavebně historického průzkumu** sledovat typy sídelních a hospodářských jednotek a jejich vývoj (např. *Škabrada 1986; 1991; Radová-Štiková 1991*). Výsledky **archeozoologického bádání** mohou přispět ke konkrétním poznatkům podoby stravovacích návyků a zemědělství, resp. živočišné výroby na určité lokalitě (shrnuje např. *Winklerová 2008*). Stejně je tomu tak i u **archeobotaniky** či provádění **pylových analýz** při poznání jeho rostlinné složky (např. *Winklerová 2012*). Celá řada **přírodovědných a technických oborů** pak pomáhá řešit otázky technologie zpracování materiálů či výroby nástrojů a mnoho dalších problémů.

4 ARCHEOLOGIE A JEJÍ PŘÍNOS PRO POZNÁNÍ KAŽDODENNOSTI STŘEDOVĚKÉ VENKOVSKÉ USEDLOSTI

4.1 TRADICE VÝZKUMU VENKOVSKÉHO OSÍDLENÍ V ČESKÉ REPUBLICE

S postupujícím rozvojem archeologie středověku především od 2. poloviny 20. století dochází postupně k archeologickým výzkumům celé řady klíčových lokalit napříč sociálním prostředím. Stejně tak i počátky výzkumu vrcholně středověkého venkovského osídlení a terénní aktivity v areálech zaniklých vesnic lze řadit zejména do 60. let 20. století. Strategie výzkumu středověkého venkovského osídlení však nebyla ve všech částech našich zemí volena stejně.

Na **Moravě** lze v archeologickém výzkumu venkovského osídlení pozorovat dva přístupy. V prvé řadě se jednalo o vyhledávání zaniklých středověkých vsí v archivních pramenech, následnou archeologickou terénní prospekci, lokalizaci vsí a jejich jednoduché zaměrování. Nejvýraznější osobností v této souvislosti byl od 60. let *E. Černý* (např. 1979; 1992), který se zabýval archeologickou prospekci zejména v oblasti Dražanské vrchoviny. Postupem času však převážil druhý, více méně muzejní přístup, který si vzal za úkol pokud možno komplexní a co nejdetailnější průzkum jedné vybrané lokality (tzv. strategie hlavního bodu). Na přelom 50. a 60. let 20. století tedy klademe počátky plošného, systematického a dlouhodobého archeologického odkryvu zaniklých vesnic. Jako první byla takovému výzkumu podrobena ZSV Pfaffenschlag u Slavonic, kde výzkum trval celkem 12 let pod vedením Vladimíra Nekudy z oddělení historické archeologie Moravského muzea v Brně (*Nekuda 1975*, 5). Postupně pak byly zkoumány i další vesnice – Konůvky ve Ždánickém lese na Slavkovsku (*Šaurová 1973a*; *Měchurová 1997*), Bystřec na Dražanské vrchovině (*Belcredi 2006*) a Mstěnice u Hrotovic (*Nekuda 1985a*; *Nekuda R. – Nekuda V. 1997*; 2000). Současně se systematickým odkryvem víceméně kompletních půdorysů zaniklých vesnic probíhal též klasický záchranný archeologický výzkum. Tímto způsobem byly například zkoumány vsi Koválov u Žabčic (*Měřínský – Unger 1987*; *Unger 1994*) nebo Topolany na Pohořelicku, okr. Břeclav (*Unger 1984*).

Naproti tomu tradice výzkumu zaniklého vrcholně středověkého osídlení v **Čechách** má podobou odlišnou. Na základě vypracování metodiky výzkumu *Zdeňkem Smetánkou* (1970) se zde prosadilo zejména využívání nedestruktivních přístupů, přičemž největší důraz byl kladen na povrchový průzkum zaniklých vesnic a jejich geodeticko-topografické zaměření.

Dále byly ve větší míře využívány speciální metody, jako jsou například geofyzika, geochemické metody, paleobotanika apod. Výzkum v Čechách se více zaměřoval na studium osídlení mikroregionů a celý přístup byl nazýván jako tzv. strategie mozaiky, kdy cílem bylo vytvořit širší síť jednotlivých poznatků, díky kterým by bylo možné posléze lépe pochopit celkové vývojové tendence (*Smetánka 1988*, 15-17). Jako příklad takového výzkumu mikroregionu můžeme uvést Černokostelecko, kde byly geodeticko-topograficky prozkoumány zaniklé vesnice v polohách Vyžlovka Ve spáleném v okr. Kolín, Lažany u Štíhlíc, okr. Kolín, Dolánky u Doubravčic, okr. Kolín a Louňovice U hájovny v okr. Praha-východ (*Klápště 1978*; *Smetánka – Klápště 1981*). V regionu Slánska byla rovněž povrchově prozkoumána a geodeticko-topograficky zaměřena mj. ZSV Svídna, okr. Kladno. V případě této vesnice bylo přistoupeno k ověření výpovědních možností aplikovaných nedestruktivních metod pomocí plošně omezeného systematického archeologického výzkumu formou odkryvu, kdy byly takto prozkoumány celkem tři venkovské usedlosti (*Smetánka 1969a*). Nedaleko zaniklé Svídny se nachází ZSV Ostrov u Jedomělic, okr. Kladno, kde bylo také realizováno geodeticko-topografické zaměření (*Smetánka – Klápště – Richterová 1979*). Stejnou metodou byla prozkoumána také část zaniklé vsi Německá Lhota, okr. Kladno (*Richterová 1981*; *1982*). Detailněji byl dále zkoumán tábořský region na jihu Čech, kde se rozvinul archeologický výzkum tzv. husitských vesnic. V této souvislosti byla povrchově zkoumána a zaměřována celá řada zaniklých vesnic (např. *Smetánka 1965*; *Krajíc 1983*). Pozornost se v českém prostředí zaměřovala také na regiony přímo ohrožené a narušované lidskou aktivitou. V této souvislosti lze připomenout zejména středověké osídlení Mostecka (např. *Klápště 1994*).

V současné době se výzkumu venkovského osídlení věnuje především katedra archeologie při Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni, jejíž hlavním působištěm je zejména Plzeňsko, Rokycansko a okolní regiony (např. *Vařeka a kol. 2006*; *2008*). Tradice výzkumu pokračuje i na pražském Ústavu pro archeologii při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V posledních letech byly povrchově zkoumány a zaměřeny například vesnice Kří u Sadské (*Klír 2008*), Mořina u Běštína, okr. Příbram (*Korbová Procházková 2011*), Hol v Klánovickém lese na území hlavního města Prahy, městské části 21 (*Beránek 2011*) a další lokality. V rámci dlouhodobého výzkumného záměru studia středověkého a raně novověkého osídlení v horském prostředí (*Klír 2010*) byla archeologickým odkryvem částečně zkoumána také ZSV Spindelbach, okr. Chomutov v Krušných horách (*Hylmarová – Klír – Černá 2013*). Pozornost se nyní soustřeďuje zejména na objasnění sociálně-ekonomické povahy období od vrcholného středověku až po raný novověk, a to zejména v kontextu širších agrárních dějin

(Klír 2010, 374). Jedním z důležitých témat je například studium osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku (Klír 2008) a řada dalších.

4.2 DROBNÁ HMOTNÁ KULTURA JAKO SOUČÁST STUDIA KAŽDODENNOSTI VE STŘEDOVĚKU

V souvislosti s rozsáhlou terénní aktivitou v rámci výzkumu zaniklých vesnic začalo přirozeně narůstat i množství získaného archeologického materiálu. Stejně jako při výzkumu archeologických památek jiného charakteru než je sídelní, byly získávány prameny movité i nemovité, artefakty i ekofakty, které značně obohatily archeologickou pramennou základnu pro studium každodennosti ve středověku.

Získaný archeologický materiál bylo v prvních fázích nutné shromažďovat, dokumentovat, kategorizovat, chronologicky zařazovat, zkoumat jejich technologickou stránku a hledat jejich možné místo v tehdejší středověké společnosti. Během druhé poloviny 20. století se řada badatelů stala skutečnými odborníky na vybrané problémy. Systematický přístup do obecného studia drobné hmotné kultury pak později pomohla vložit zejména rakouská badatelka *S. Felgenhauer-Schmiedt* (1995). Čím dál více propracovávány byly jednotlivé kategorie v rámci drobné hmotné kultury, většinou základně rozdělené podle materiálu (keramika, kovové předměty, nástroje z kosti a kamene a další). Tak například obecným tříděním a popisem kovových artefaktů se zabýval *L. Belcredi* (1989) a později pak *R. Krajčíc* (2003a, b). K problematice výzkumu zemědělské výroby u nás značně přispěla zejména *M. Beranová* (např. 1975; 1980; *Beranová – Kubačák* 2010). Archeologické nálezy související s využíváním koňské síly a výbavy jezdce detailněji zpracovala *Z. Měchurová* (např. 1980; 1985). Militária byla podrobně zkoumána například *T. Durdíkem* (např. 1972/2, 3; 1983). Avšak badatelů, kteří svým výzkumem přispěli k lepšímu poznání středověké drobné kultury, byla v našem prostředí i jinde v Evropě celá řada (např. *Burian* 1981; 1982; *Nekuda* 1985b; *Pleiner* 1962; *Ruttkay* 1975; 1976; 1989 a další).

Jak již bylo výše uvedeno, archeologické prameny tu nejsou samy pro sebe, a mají-li přispět k poznání historické skutečnosti co nejlépe, pak jedině ve spojení s jinými kategoriemi pramenů. Významným představitelem interdisciplinárního přístupu při výzkumu života v minulosti je u nás *Zdeněk Smetánka*, který například poukazyval na význam využití ikonografických pramenů v archeologickém bádání, a to nejen jako ilustraci, nýbrž také jako pramen, ke kterému lze přistupovat také historicko-kritickým způsobem (*Smetánka* 1985). Stejně tak poukazyval i na možnosti využívání písemných pramenů pro poznání života

středověké vesnice (např. *Charvát – Smetánka 1982*), nebo na výhody spolupráce s obory jako jsou dějiny architektury aj. (*Škabrada – Smetánka 1974*). S pomocí těchto přístupů pak citlivě rekonstruoval obyčejný život raně středověkého rolníka Ostoje se všemi jeho vrstami, které lze sotva kdy archeologicky postihnout (*Smetánka 2010*). Využití ikonografie při archeologickém výzkumu se dále věnoval například i *L. Belcredi (1990)*. Etnografii jako komparativní a terminologickou oporu při studiu středověkých artefaktů připomněla *Z. Měchurová (2008)*. Několikrát bylo rovněž poukazováno na možnost využití spolupráce archeologů s historiky či etnografy, a to zejména prostřednictvím studia poddanských inventářů z mladších období (např. *Petráňová – Vařeka 1987*) a mnoha dalších možností.

V současnosti je interdisciplinární spolupráce při archeologickém výzkumu a zpracování materiální kultury u nás i v zahraničí běžnou záležitostí. Studium každodennosti je pojímáno různými způsoby, nejčastěji při snaze pojmout život různých vrstev v různých sociálních prostředích v nejšířších kulturních souvislostech. Každodenní a sváteční život středověkého člověka je pojímán prakticky „od kolébky do hrobu“ se všemi životními předěly (*Měřínský – Procházka 2010*). Často rovněž s využitím antropologických výsledků z plošně zkoumaných středověkých hřbitovů, aby tak byl vytvořen co nejkonkrétnější obraz o podobě lidské společnosti, jejím zdravotním stavu, fyzických předpokladech, stravovacích návyků apod. (např. *Gilchrist 2012*). Obecně je důkladné poznání hmotné kultury, její typologizace, zpřesňování chronologických závěrů aj. důležitým východiskem pro další bádání a interpretace v oblasti studia každodennosti středověkého člověka. Toto však může být pouze prostředkem pro další poznání jednotlivých aspektů každodennosti středověkého člověka a společnosti (*Měřínský 2009*).

4.3 VÝPOVĚDNÍ MOŽNOSTI ARCHEOLOGICKÉHO MATERIÁLU

Archeologické pozůstatky jsou bezpochyby odrazem lidské činnosti a myšlení v minulosti. Lidé vyráběli předměty a vytvářeli struktury za určitým účelem. Tak například nástroje související se zemědělstvím měly obyvatelům vesnic co nejvíce usnadnit náročný způsob obživy. Keramické nádoby a ostatní vybavení domácnosti jistě podléhalo nárokům na co nejpraktičtější použití při každodenních činnostech, stejně jako například militaria měla za úkol sloužit jako účinné zbraně. Rozpoznání primární funkce předmětu je základním předpokladem pro jeho celkovou interpretaci. Artefakty jsou však také nositeli mnoha jiných významů a informací. Díky velkému množství pečlivě vypracovaných typologií předmětů a nástrojů máme možnost datovat nálezy i lokality skrze archeologický materiál. Výborným chronologickým indikátorem jsou především keramické nálezy, ale i některé další (zejm.

kovové) předměty. Na základě archeologické pozůstatků je tedy možné **identifikovat druh nebo zaměření (specializaci) lokality v určitém čase**.

Nevýhodou archeologického materiálu jako pozůstatků minulosti je fakt, že se jedná pouze o výběr z každodennosti středověkého člověka. Kvantitativní hodnocení často nemůže přinést příliš nových poznatků. Cestou však může být snaha o kvalitativní hodnocení se zřetelem na sílu výpovědních možností konkrétních situací. *Ch. Krauskopf (2005, 22-24; Abb. 1)* shrnul ve své disertační práci na téma „*hmotná kultura šlechtických sídel ve 13. a 14. století*“ některé další poznávací možnosti, které se otevírají při výzkumu drobné hmotné kultury. V první řadě se jedná o možnost určení **funkce** nalezených **předmětů**, která je také jedním z předpokladů pro stanovení doby jejich užívání. Rozhodujícím předpokladem je také studium **archeologického kontextu** nálezu, který vypovídá o momentu jeho uložení. **Význam** předmětu v čase jeho užívání v sobě může skrývat množství informací například o sociálním (sociální status majitele artefaktu aj.) a hospodářském (způsob řemeslné a zemědělské výroby aj.)¹² pozadí tehdejšího světa, ale i o symbolech, o myšlenkovém světě jednotlivce či společnosti. Mezi další poznávací pole patří také jednotlivé aspekty **výroby** předmětů, kdy je možné zkoumat technologicko-historické otázky, rozšíření či materiální hodnotu předmětu. Detailní průzkum (zejm. na základě materiálových analýz) pak může vést k získání detailnějších informací o obchodu, organizaci výroby nebo kulturních kontaktech na zkoumané lokalitě.

Posledních více jak 20 let probíhá v archeologii diskuze o implementaci sociologických přístupů do teoretické archeologie. Řešeno je především komplikované téma interpretace archeologické evidence, která je zatížena řadou problémů (viz zejm. kap. 6.2 a 8.1). Problémem je i fakt, že ne všechny lidské aktivity se projeví v archeologickém kontextu, tudíž archeologie nikdy nemůže sama o sobě poskytnout zcela objektivní obraz o člověku a lidské společnosti ve středověku.

Archeologické studium artefaktů může pomoci zodpovědět určité otázky, které si předem stanovíme. Cílem historického i archeologického výzkumu by však mělo být co největší přiblížení se historické realitě, což umožňuje pouze propojení archeologických poznatků s výsledky ostatních vědních oborů.

¹² Termín řemeslo budeme v následujícím textu používat v jeho širším významu, tj. pro označení neagrární výroby. V souvislosti s venkovským prostředím půjde především o „podomácké“ řemeslo a jednoduchý „servis“, nikoliv o specializovanou a výrazně tržní produkci.

5 ZANIKLÉ STŘEDOVĚKÉ VESNICE NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

5.1 KRITÉRIA VÝBĚRU LOKALIT

Abychom zde mohli podat přehled o drobné hmotné kultuře a následně se pokusit o detailnější vhléd do každodennosti obyvatel středověké venkovské usedlosti, je jedním ze základních předpokladů výběr vhodných archeologických lokalit. Jak již bylo výše shrnuto (viz kap. 4.1), strategie výzkumu vrcholně a pozdně středověkého osídlení v České republice nebyla a není jednotná, což se odrazilo a odráží i v možnostech získání dostatečného množství archeologických nálezů, které jsou pro studium každodennosti z archeologického hlediska nejdůležitějším pramenem. I přes řadu problémů byla pro výběr vhodných lokalit stanovena následující kritéria:

- systematický archeologický výzkum lokality metodou odkryvu;
- v rámci lokality alespoň z větší části archeologicky prozkoumaná nejméně jedna obytná jednotka nebo celá usedlost;
- předpoklad zachování rozmanitých hmotných pozůstatků (kvalitní nálezový celek);
- život lokality spadá do období vrcholného/pozdního středověku;
- archeologický výzkum je zpracovaný a jeho výsledky dostatečně publikované.

Na základě těchto kritérií bylo vybráno celkem 8 lokalit z území Čech a Moravy, s jejichž získaným archeologickým materiálem bude dále pracováno. Některé zvolené zaniklé středověké vesnice stanoveným kritériím odpovídají více, některé méně (např. Spindelbach v Krušných horách byl zhodnocen jen částečně). Pro objektivní a všestranné posuzování drobné hmotné kultury však bylo nutné, aby bylo v souboru zastoupeno dostatečné množství lokalit z pokud možno co nejvíce relevantních částí našich zemí. Přesto výběr lokalit není kompletní. Účelem práce však není a ani nemůže být postihnoutí veškerých aspektů každodennosti ve všech regionech České republiky. Z tohoto důvodu byl pro detailnější studium zvolen pouze reprezentativní vzorek zkoumaných zaniklých středověkých vesnic.

V práci budou dále analyzovány moravské zaniklé vesnice Pfaffenschlag (na pomezí Čech a Moravy), Konůvky, Bystřec a Mstěnice. Z českých vesnic to budou Svídna, táborské vesnice Potálov a Kravín a konečně zaniklý Spindelbach v Krušných horách.

5.2 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA ANALYZOVANÝCH VESNIC

Lokality jsou na tomto místě uvedeny formou katalogu, přičemž jejich konkrétní stručné charakteristiky jsou víceméně řazeny následovně:

1. *Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu.*

2. *Přírodní podmínky.*

3. *Písemné zprávy.*

4. *Archeologická datace.*

5. *Sídelní forma, včetně plužiny.*

6. *Dům a dvůr, popř. jiné zkoumané jednotky.*

5.2.1 Pfaffenschlag

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: Zaniklá středověká ves Pfaffenschlag se nachází v k.ú. Slavonice, okr. Jindřichův Hradec, v Jihočeském kraji. Lokalita byla první archeologicky zkoumanou zaniklou vesnicí a její půdorys je prvním takto získaným v České republice. Výzkum probíhal pod vedením V. Nekudy (1975, 9; 2005, 318) mezi léty 1960 a 1971.

2. Přírodní podmínky: Relikty vsi Pfaffenschlag se rozkládaly v nadmořské výšce kolem 575 m n. m. v mírně členitém lesnatém terénu. Přírodní podmínky na lokalitě lze hodnotit jako ne příliš vhodné. Vesnice se nacházela v poloze horního okraje jedlo-bukového stupně, výměra orné půdy nebyla příliš velká a nenacházelo se zde ani mnoho luk. V prostoru však byl dostatek méně kvalitních pastvin (Nekuda 1975, 7-9). Půda je zde kyselá a chudá na živiny. V roce 1749 je hodnocena jako špatná. Mimo jiné také proto se zde většina polí v této době již neobdělávala (Nekuda 1975, 9, 165).

3. Písemné zprávy: První písemná zmínka o Pfaffenschlagu pochází z roku 1483, která informuje o tom, že slavonický farář Jiří Plank povolil čtyřem slavonickým měšťanům zřídit v Pfaffenschlagu rybník. Pozdější prameny (v 16. století) pak s názvem „Pfaffenschlag“ spojují spíše v tom místě rozkládající se lesy. Ještě později (v 17. století) nám již podávají zprávu o tom, že je ves pustá a že některé její pozemky obdělávají lidé ze Slavonic (Nekuda 1975, 156).

4. Archeologická datace: Na místě vsi je archeologicky doložena pravděpodobně počáteční fáze (snad 12./13. – 1. polovina 13. století), která byla autorem výzkumu interpretována jako raně středověké sídliště z období 11. až 12. století (*Nekuda 1975*, 35, 156; k tomu kriticky *Klír 2008*, 174-175; *Klápště 2012*, 262). Vesnice měla zaniknout zhruba v první čtvrtině 15. století, což mají dokládat zejména nálezy keramiky s polevou, gotická minuskule na nádobách a další nálezy ze zánikového horizontu (*Nekuda 1975*, 156). Tyto nálezy nicméně nevyklučují ani zánik mírně pozdější (2. třetina 15. století). Archeologickým výzkumem zjištěná spálená vrstva dokládá násilný zánik vsi požárem, který je spojován s husitským obdobím. Po požáru již nebylo trvalé osídlení na lokalitě obnoveno, pouze některé pozemky byly ještě nějakou dobu po zániku obdělávány. Jako důvod y k trvalému opuštění plochy jsou uváděny zejména špatné půdní podmínky (*Nekuda 1975*, 157).

5. Sídelní forma: Archeologickým výzkumem formou odkryvu byl získán půdorys vesnice o dvou řadách usedlostí, jejíž osu tvořil potok – tzv. potoční typ (Příloha 1). Celkem bylo objeveno 16 usedlostí, přičemž na pravém břehu jich bylo 7 uspořádáno pravidelně štítově vůči potoku. Celkem 8 usedlostí na levém břehu tvořilo spíše nepravidelnou zástavbu a jejich orientace vůči potoku byla jak štítová, tak okapová (*Nekuda 1975*, 159; 2005, 319; k revizi nálezové situace *Škabrada 1991*, 72-73). Prostranství mezi dvěma řadami usedlostí vytvářelo poměrně širokou náves (*Nekuda 2005*, 319). Přímo na usedlosti navazovaly jednotlivé pásy polí, které byly v některých místech v terénu dochované a tudíž dobře viditelné. Svým typem by se plužina Pfaffenschlagu řadila k plužinám s částečnou záhumenicovou návazností (*Nekuda 1975*, 164).

6. Dům a dvůr: Domy na Pfaffenschlagu měly různou podobu. Celkem 4 byly dvouprostorové (jizba-síň), ty měly patřit podsedkům. Zbytek domů pak měl trojdílnou dispozici (jizba-síň-komora/špýchar), přičemž byly členěny příčně i podélně (*Nekuda 1975*, 84-89; 2005, 319; k podobě zástavby srov. ještě *Škabrada 1991*, 73). V rámci domu byly v některých případech nalezeny sklepy či podzemní chodby (*Nekuda 1975*, 90-91). Z hospodářských objektů se zde mimo jiné nacházely chlévy (*Nekuda 1975*, 92). Archeologickým odkryvem byly až na výjimky zkoumány celé usedlosti, kdy například přes půdorys domu č. XIII byla pouze položena příčná sonda (*Nekuda 1975*, 10, 80).

5.2.2 Konůvky

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: Zaniklá ves Konůvky se nachází v k.ú. Heršpice, okr. Vyškov, v Jihomoravském kraji. Lokalita v regionu Ždánického lesa byla

archeologicky zkoumána D. Šaurovou (např. 1971a) od roku 1960, výzkum však skončil v roce 1982 její smrtí. Zpracování výzkumu dokončila a později souhrnně publikovala Z. Měchurová (1997).

2. Přírodní podmínky: Ves Konůvky se nacházela v údolí v nadmořské výšce 310-330 m n. m (Měchurová 1997, 17). Luční terén kolem lokality byl vertikálně členěný (Měchurová 1997, 48). Zajímavou skutečností je přítomnost obchodní stezky v blízkosti Konůvek, vedoucí Ždánickým lesem k brodům na řece Moravě a dále do Uher (Měchurová 1997, 48-49; podle Hosák 1973, 145).

3. Písemné zprávy: Písemné prameny ves poprvé připomínají k roku 1365, kdy byl učiněn majetkový převod mezi Jakubem z Kunovic a Pavlem ze Sovince. Vesnice je zde jmenována jako Kunovice. V následujících záznamech se pak vyskytují ještě další modifikace názvu vsi. Od roku 1481 jsou Konůvky vždy uváděny jako pusté (Měchurová 1997, 12-13).

4. Archeologická datace: Archeologicky jsou počátky vsi doloženy již pro začátek 13. století, což na lokalitě dokládají nálezy tuhové keramiky a ostruh s bodcem (Měchurová 1997, 148). Terénní situace naznačila, že vesnice zanikla násilným zásahem a požárem (Měchurová 1997, 14-15). V archeologické evidenci se však neprokazují zcela jasně nálezy keramiky 2. pol. 15. stol. a rovněž v nálezech chybí mince datované po r. 1436. Z. Měchurová se proto v otázce zániku Konůvek omezuje pouze na konstatování, že ves nejprve v prvních desetiletích 15. století hospodářsky i významově upadla a posléze byla pravděpodobně někdy ve 20. nebo 30. letech 15. století její existence násilně ukončena (Měchurová 1997, 15).

5. Sídelní forma: V lučním terénu vesnice se nacházelo celkem 33 vyvýšenin, které vymezovaly půdorysy vlastních vesnických stavení. Archeologicky prozkoumáno jich bylo celkem 10 (např. Šaurová 1973a). Rozmístění domů ve dvou řadách podél osy potoka dovolovalo půdorysné uspořádání Konůvek interpretovat jako krátkou dvouřadou lesní lánovou ves (Příloha 2). Polnosti a plužina téměř nebyly archeologicky zachyceny.

6. Dům a dvůr, popř. jiné zkoumané jednotky: Archeologickým výzkumem odkryté domy byly trojdílné dispozice (jizba-síň-komora), řazené pravoúhle ve tvaru písmene L (tzv. „do háku“) s orientací širší-okapovou stranou vůči potoku. Archeologický výzkum se zaměřoval pouze na půdorysy domů. Hospodářské budovy (kromě několika výjimek – např. špýchar u půdorysu č. 1), polnosti a plužina nebyly archeologicky zachyceny (Měchurová 1997, 5-10, 16-17, 48; Nekuda 2005, 320). Během výzkumu bylo odkryto či lokalizováno několik různých středověkých objektů. Kromě rolnických usedlostí bylo též prozkoumáno feudální

sídlo (tvrz) v jižním cípu vesnice (Příloha 3), dále pak terasovitý hřbitov se zachycenou destrukcí sakrální stavby a kostnicí. Dalším zkoumaným objektem v konůveckém údolí bylo tzv. motte a snad i větrný mlýn, o jehož existenci autorka uvažovala v prostoru proluky nad domem č. 1 (Měchurová 1997, 5-10, 16; Nekuda 2005, 320).

5.2.3 Bystřec

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: Zaniklá středověká ves Bystřec se nachází v k.ú. Jedovnice, okr. Blansko, v Jihomoravském kraji. Lokalita na Dražanské vrchovině byla povrchově zkoumána nejprve E. Černým (1992, 34-37), odkryv zahájil V. Nekuda (1976) a realizoval L. Belcredi (např. 1987; 1997; 2006) v letech 1975-2005.

2. Přírodní podmínky: Vesnice se rozkládá v širokém údolí v nadmořské výšce 451-462 m n. m. Lokalita se nachází v lučném terénu se zřetelnými výraznými terénními vlnami. Problém vždy představovaly, a dodnes tomu tak je, silně podmáčené půdy, zejm. v období jara a nadměrných srážek. Je tomu tak především díky potoku, který dříve údolím protékal v drobných meandrech, avšak jeho tok byl příliš silný, neboť voda stékala z okolních odlesněných svahů. Tuto situaci výrazně nezměnila ani meliorace provedená v 70. letech 20. století (Belcredi 2006, 10, 16).

3. Písemné zprávy: První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1349, kdy je v ZDB pod názvem „Merhlinslag“ uvedena jako součást holštýnského panství (podle Belcredi 2006, 15). Později (např. ve zmínce z roku 1385) se již objevuje počestěné jméno vsi „Bystrzicz“, odvozené snad z přírodních podmínek – bystře protékající vody (Belcredi 2006, 15-16). Ještě roku 1437 není ves Bystřec v ZDB uvedena jako pustá, avšak v roce 1464 Bystřec již tomu tak je, a společně s ním jsou kolem něj uváděny louky a lesy. Naposledy je vesnice v písemných pramenech zmíněna v roce 1573, kdy byla spolu s pustou vsí Harbech prodána Bernardu Drnovskému z Rájce (Belcredi 2006, 16).

4. Archeologická datace: Archeologické nálezy keramiky dokládají nejstarší horizont vsi pro polovinu 13. století (Nekuda 1976, 39-63). Na přelomu 13. a 14. století prošla vesnice zásadní přestavbou (Belcredi 2006, 26). Bystřec pak zanikl náhle rozsáhlým požárem, který byl zřejmě způsoben vojenským nájezdem, podle autora výzkumu snad někdy na začátku 15. století (Belcredi 2006, 280, 282). Později byl prostor, kde se ves nacházela, využíván jako pastvina a louky (Belcredi 2006, 16).

5. Sídelní forma: Na lokalitě Bystřec byla během několika let provedena povrchová dokumentace terénních reliktnů (*Belcredi 2006*, 10) dále pak geofyzikální magnetické měření (*Belcredi 2006*, 423) a archeologickým výzkumem získán půdorys v podstatě celé vesnice o přibližně 22 usedlostech. Tyto usedlosti se nacházely na obou březích potoka Rakovce. Bystřec svým půdorysným uspořádáním představoval dvouřadou lesní lánovou ves (*Belcredi 2006*, 28; *Nekuda 2005*, 319). Na pravém břehu potoka tvořilo 7 usedlostí téměř pravidelnou řadu, na rozdíl od levého břehu, kde usedlosti pravidelně uspořádány nebyly, ale přizpůsobovaly se podobě terénu (Příloha 4). Podoba plůžiny vsi byla dokumentována již povrchovým průzkumem *E. Černého (1992, 34-37)* a lze ji označit jako záhumenicovou.

6. Dům a dvůr: Podoba a vývoj bystřeckých usedlostí a domů bylo předmětem dosud neuzavřené diskuze mezi autorem výzkumu Ludvíkem Belcredim a Janem Kyprou (*Kypta 2007; Belcredi 2007*). Oba archeologové se zásadně rozcházejí v interpretaci archeologických situací a v otázce, do jaké míry se uchovaly relikty jednotlivých staveb a jejich dispozičních částí. Na tomto místě se nemůžeme do této diskuze hlouběji zapojit, a proto jen shrňme základní pozice.

Ludvík Belcredi se domnívá, že (1) v době zániku se významná část usedlostí skládala z jednotlivě stojících jednoprostorových staveb, do jejichž interiérů se vstupovalo přímo ze dvora, a (2) v konstrukcích panovala vysoká variabilita, tj. i v zánikové fázi se potkávaly sloupové konstrukce se srubovými. Jan Kypta naopak argumentuje, že (1) na konci období života vesnice na usedlostech převládaly víceprostorové (třídílné) obytné domy a (2) srubové konstrukce. Pokud se přidržíme L. Belcrediho, pak na 8 usedlostech byly objeveny pouze jednoprostorové domy. Na zbytku usedlostí se pak vyskytoval obytný dům trojdílné dispozice v různých podobách, jednalo se kupříkladu o dům na usedlosti I, který byl uspořádán pravoúhle, tzv. „do háku“ (shrnuje také *Nekuda 2005*, 319). Usedlosti byly až na výjimky archeologicky odkryvány kompletně. Mezi indikovanými hospodářskými objekty lze na Bystřeci jmenovat komory, špýchary, kameny roubená studna, chlévy, stodoly, oborohy a hnojiště (*Belcredi 2006*, 295-304; *Nekuda 2005*, 320).

5.2.4 Mstěnice

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: Zaniklá středověká ves Mstěnice u Hrotovic se nachází v k.ú. Hrotovice, okr. Třebíč, v kraji Vysočina. Lokalita byla systematicky archeologicky zkoumaná od roku 1959 Vladimírem Nekudou a od roku 1987 pak Rostislavem Nekudou (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 7). Archeologický výzkum trval zhruba 40 let.

2. Přírodní podmínky: Mstěnice se rozkládaly v údolí – v místech, kde protékají dva potoky – v nadmořské výšce kolem 350 m n. m. (*Nekuda 1985a*, 59). Samotná zástavba se rozložila podél břehů jednoho z potoků. Lokalita se dnes nachází zčásti v lučním terénu, zčásti v rámci orné plochy. Z tohoto důvodu byla část vesnice soustavně narušována (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 73).

3. Písemné zprávy: Písemné prameny poprvé zmiňují mstěnickou tvrz, a to v roce 1353, kdy je poprvé doložen nižší šlechtic Mikuláš ze Mstěnic, který na tvrzi sídlil (*Nekuda 1985a*, 177). V souvislosti s tvrzí a jejich majiteli se v následujících letech vyskytuje řada dalších písemných zmínek (*Nekuda 1985a*, 177-183). V roce 1490 je pak ves v ZDB již zapsána jako pustá (*Nekuda 1985a*, 183).

4. Archeologická datace: Archeologicky je vrcholně středověká osada doložena od druhé poloviny 13. století (na základě vzniku pravidelně uspořádaného půdorysu). Dle zánikového horizontu lokality, kdy je patrná výrazná spálená vrstva společně s nálezy několika mincí, lze předpokládat, že vesnice zanikla násilně a byla vypálena v roce 1468, údajně při tažení uherských vojsk na Třebíč (?). Situace na tvrzi je však jiná. Na základě písemných pramenů i pozorování v terénu je možné se domnívat, že tvrz byla již před svým zánikem vyklizena (*Nekuda 1985a*, 171).

5. Sídelní forma: Význam Mstěnic mimo jiné spočívá v kontinuitě jejich osídlení. Již na konci 8. století se na místě nacházelo raně středověké sídliště, které se zásadně transformovalo asi v polovině 13. století. Z tohoto staršího sídliště byly odkryty rozličné obytné, výrobní a skladovací prostory (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 9-10; 2000). Starší osídlení pak z velké části překryl již pravidelný půdorys vsi založené ve vrcholném středověku. Jádrem vesnice představovala čočkovitá náves, kolem které bylo uspořádáno celkem 17 usedlostí ve dvou obloukovitě uspořádaných řadách (Příloha 5). Z hlediska půdorysného uspořádání je proto řazena do skupiny typově vyhraněných návesních vsí tzv. Angerdorf (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 75). Rekonstrukce rozsahu plužiny v úplnosti není možná, neboť prostor kolem ZSV byl a je využíván jako pole. V lesním terénu se zachovalo jen několik pásů polí (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 72-73). Hypoteticky lze uvažovat o traťové plužině.

6. Dům a dvůr, popř. jiné zkoumané jednotky: Deset usedlostí (orientovaných štítově směrem k návsi) tvořilo soustavnou zástavbu na severní straně. Na jižní straně se pak rozkládalo 6 usedlostí orientovaných opět štítově a jedna (XIV) s orientací podélnou. Velikost

usedlostí byla značně rozmanitá (Nekuda 2005, 320). Na usedlostech stály obytné domy, které byly, buď celo kamenné, nebo měly kamenné základy s roubenou konstrukcí stěn (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 54). Půdorysné uspořádání domů bylo většinou trojdílné (jizba-síň-komora), vyskytovala se však i dvoudílná dispozice. Součástí domů byly někdy též patrové špýchary a sklepní prostory. Z hospodářských objektů se na usedlostech nacházely též chlévy, stodoly, oborohy a kolny (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 53). Na západní straně vsi zůstala zachována tvrz (Příloha 6), přičemž od ní byl příkopem oddělen panský dvůr (Nekuda 1985a, 174; Příloha 7). Součástí dvora byla též kovárna (Nekuda 1985a, 59-60, 175-176). Mimo prostor dvora byla identifikována ještě sušárna obilí se stodolou (Nekuda 1985a, 60; Příloha 8) a mimo vesnici pak ještě mlýn (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 75). Přímo nad tvrzí se nacházelo „motte“ s dvěma příkopy a valem (Nekuda 2005, 321; Příloha 9).

5.2.5 Svídna

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: Zaniklá středověká ves je vzdálena přibližně 10 km západně od města Slaný, kde se nachází v k.ú. Drnek, okr. Kladno, ve Středočeském kraji. Lokalita byla archeologicky zkoumaná Z. Smetánkou (1969; 1988) v letech 1966 až 1973. Archeologický výzkum Svídný probíhal v několika fázích a je prvním z představitelů tzv. strategie mozaiky při výzkumu zaniklého středověkého osídlení v Čechách. Tímto způsobem lze podle Z. Smetánky (1988, 15-16) vytvořit širší síť poznatků, umožňujících lepší poznání celkových vývojových tendencí. Plocha vsi se nachází v zalesněném území, její relikty proto zůstaly v terénu dobře rozeznatelné (Smetánka 1969, 620; 1988, 28). ZSV Svídna byla nejprve podrobena povrchovému průzkumu, geodeticko-topografickému zaměření terénních reliktnů, provedení geofyzikálního měření, geobotanické a fosfátové analýzy (Smetánka 1969, 625). Tímto způsobem byla získána představa o půdorysném uspořádání vsi s řadou detailů a byl pořízen její plán. K následujícímu archeologickému výzkumu metodou odkryvu pak byly zvoleny celkem tři usedlosti, které tak již byly zasazeny do konkrétního prostředí, bylo možné na ně aplikovat konkrétní badatelské otázky a zároveň poskytly možnost ověření poznatků získaných povrchovým průzkumem (Smetánka 1988, 51-53).

2. Přírodní podmínky: Lokalita se nachází v nadmořské výšce 418-424 m n. m. Podle Z. Smetánky (1988, 44) se jedná o oblast těsně nad hranicí linie, která bývá při sídelně historickém studiu považována za rozdělující relativně příznivé sídelní plochy od těch méně příznivých. Vesnice se nachází v oblasti české křídové tabule, kde je dostatek snadno přístupného turonského slínovce, tzv. opuky (Smetánka 1988, 23, 47). V rámci průzkumu

přírodního prostředí byla lokalita podrobena tzv. analýze dostupnosti (*Smetánka 1988*, 43-49). Lokalita se rozkládala na ne příliš kvalitních půdách a vesnice za svého života zřejmě měla problémy s vodním režimem, neboť v blízkosti lokality zřejmě chyběl trvalejší povrchový zdroj vody. Tato skutečnost byla pravděpodobně ještě posílena nástupem teplejšího a suššího klimatu na konci 15. a v první polovině 16. století (*Smetánka 1988*, 46).

3. Písemné zprávy: První přímá písemná zmínka o vsi pochází z roku 1382 (*Smetánka 1969*, 619). Poté je ves ještě několikrát zmiňována, neboť máme informace o vlastnictví, o koupi některých pustých lánů v roce 1471 apod. V roce 1450 vesnice snad ještě existovala. V roce 1522 jsou pak zmíněny grunty svídenské, ovšem není jasné, zda ves již byla pustá. Dále již písemné prameny mlčí (*Smetánka 1969*, 620; *1988*, 148).

4. Archeologická datace: Archeologické prameny dokládají počátky vsi od 13. století (popř. 13./14. století), zejména díky přítomnosti zlomků keramického materiálu, na kterém se objevuje ještě stará technologická tradice hruběji ostřené, silnějšího, vrstevnatě vypáleného střepu (*Smetánka 1988*, 113). ZSV Svídna zaniká na přelomu 15. a 16. století, kdy to archeologicky dokládá výskyt vnitřní olovnaté polevy na některých keramických zlomcích – především trojnožek – a zároveň nepřítomnost tzv. „selské“ keramiky („berounské“), v dané oblasti typické od konce první poloviny 16. století (*Smetánka 1988*, 113-114). Ves byla pozvolna a plánovitě zcela opuštěna, což dokládají mj. vymetené pece, nepřítomnost požáru apod (*Smetánka 1988*, 149).

5. Sídelní forma: Celkem 13 vesnických usedlostí, pravděpodobně s dvorem drobného feudála, popř. režijním hospodářským dvorem (*Smetánka 1969*, 625), se nacházelo na plošině nad okrajem ostře zaříznutého údolí, kde pramení drobná vodoteč. Kolem této vodoteče se usedlosti nacházely ve dvou řadách, kdy prostor mezi nimi vytvářel náves ve tvaru protáhlého obdélníka. Na obou koncích návesního prostoru je plocha částečně uzavřena do zúžených průchodů (Příloha 10). Ves lze klasifikovat jako návesního typu, avšak některými rysy se blíží ulicovému uspořádání (*Smetánka 1988*, 32-33). Přesný typ plužiny nebylo možné určit (*Smetánka 1988*, 110-111).

6. Dům a dvůr, popř. jiné zkoumané jednotky: Povrchový průzkum, geodeticko-topografický průzkum plochy a postupný úplný odkryv usedlostí 1, 2 a 3 poskytly detailnější informace o podobě usedlosti (Příloha 11). Domy i hospodářské jednotky v rámci usedlosti byly k návsi orientovány štítovou stranou (*Smetánka 1988*, 81). Dvory byly ohraničeny zídkami a opatřeny vstupní branou, zároveň byly průjezdné do zahrad a polí. Obytné i

hospodářské stavby mohly být celokamenné nebo se mohly sestávat z kamenné zídky s roubenou konstrukcí stěn (*Smetánka 1988*, 35, 90-92). Domy měly klasický trojdílný půdorys, uspořádaný ve formě jizba-síň-komora (*Smetánka 1988*, 94-97). V rámci dvorové zástavby byly identifikovány hospodářské objekty – chlévy, špýchar, kůlna a stodola (*Smetánka 1988*, 101-107). Kromě vesnických usedlostí a hospodářského dvora na parcele č. 14 byla na ploše detekována ještě malá vodní nádrž, zbytky polí a lom (*Smetánka 1988*, 28, 38-39, 39-40).

5.2.6 Táborsko

Archeologický zájem o vrcholně středověké vesnické osídlení na Táborsku se začal prohlubovat v 60. letech 20. století v souvislosti s výzkumem zaniklého Sezimova Ústí. Z tohoto důvodu bylo též přistoupeno k průzkumu širšího okolí lokality. Prospekci nejprve zajišťovali pracovníci Archeologického ústavu ČSAV Praha (*Smetánka 1965; 1967* a další) a od roku 1973 také pracovníci Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře. Terénním průzkumem přesně lokalizováno sedm středověkých vesnic (Kavčí, Kravín, Leština, Lipí, Potálov, Strakačov, Smolín), u čtyř byla provedena lokalizace přibližná (Čabel, Doubrava, Hrotný, Lhota) a později byly zjištěny reliktu objektů u zaniklé vesnice u Chrbonína. Systematickým velkoplošným archeologickým výzkumem byly zkoumány celkem tři zaniklé středověké vesnice – Kavčí, Kravín a Potálov (*Krajíc 1984*, 49). Obytné objekty však byly odkryty pouze na dvou lokalitách – v Kravíně a Potálově (*Krajíc 1984*, 50).

5.2.6.1 Potálov

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: ZSV Potálov se nachází v k.ú. Čenkov u Malšic, okr. Tábor, v Jihočeském kraji; je jednou ze zaniklých „husitských“ vesnic detekovaných na Táborsku.

2. Přírodní podmínky: Terénní reliktu vsi se nacházely v rovinném zalesněném terénu v nadmořské výšce kolem 470 m n. m.; jednotlivé objekty měly na povrchu podobu dobře patrných depresí (*Krajíc 1983*, 107).

3. Písemné zprávy: První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1379 (podle rožmberského urbáře). V literatuře bývá uvedeno, že ves zanikla za husitských válek. V roce 1535 je již uváděna jako pustá. Později je v souvislosti s názvem vsi uváděn pouze les, který zůstal v držení Rožmberků. Potálov se tedy v různých obměnách udržel jako pomístní jméno lesa, avšak v obecném povědomí až do současnosti zůstala i samotná vesnice (*Krajíc 1983*, 107).

4. Archeologická datace: Archeologický datovací materiál pochází zejména z odkryvu parcely č. 1 a dokládá její nejstarší fázi pro 2. polovinu 14. století. Nálezové okolnosti i získané předměty ukazují na záměrné a klidné opuštění usedlosti snad někdy na přelomu 14. a 15. století (*Krajíc 1983*, 109; *Krajíc – Eisler – Soudný 1984*, 46). V objektu č. 3 na zkoumané parcele byl ještě zjištěn druhotně uložený archeologický materiál datovaný do 13. století (*Krajíc 1983*, 113).

5. Sídlní forma: Archeologický výzkum ZSV Potálova probíhal v několika fázích. V roce 1965 se lokalizací vsi zabýval již *Z. Smetánka* (1965, 669; 1970, 40). Geodeticko-topografické zaměření pak proběhlo v roce 1973 díky pracovníkům Muzea HRH Tábor. Celkově bylo identifikováno 30-40 reliktních středověkých objektů. Půdorysné uspořádání vsi Potálova bylo pravidelnější než u ostatních detailněji zkoumaných vesnic na Táborsku. V případě této lokality je možno uvažovat o návesním typu vsi, přičemž objekty jsou rozloženy kolem předpokládané návsi v oválu, či obdélníku (Příloha 12). Severozápadně od osady se nachází vyschlé koryto potoka. Příslušnou pluzinu se nepodařilo identifikovat (*Krajíc 1984*, 56).

6. Dům a dvůr: Systematický archeologický výzkum formou odkryvu navázal na předchozí výzkumné aktivity roku 1981. Původním plánem bylo postupně odkrýt celou jižní polovinu vesnice (*Krajíc 1983*, 107). Výzkum se nejprve zaměřil na plochu označovanou jako parcela č. 1. Zde se podařilo odkrýt uzavřenou sídlní jednotku interpretovanou jako dům řemeslníka. Na ploše se nacházel jednoprostorový dům obdélníkovitého půdorysu zahlobený do podloží. Jeho nadzemní část mohla mít srubovou konstrukci. Členění interiéru nebylo zachyceno, avšak v JV části domu byly zjištěny pozůstatky po kovářském pracovišti. V rámci sídlní jednotky byly kromě domu objeveny ještě studna (u JZ rohu domu), dvorek a hospodářský objekt, přičemž se mohlo jednat o sklípek či jiný skladovací prostor (*Krajíc 1983*, 108-109; *Krajíc – Eisler – Soudný 1984*, 45-46). V konečné fázi výzkumu zůstala zcela odkryta pouze parcela č. 1. Při pracích v terénu a k zpracování dat byla využita řada speciálních výzkumných metod (*Krajíc – Soudný – Eisler 1982*, 229-246; *Krajíc – Eisler – Soudný 1984*).

5.2.6.2 Kravín

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: ZSV Kravín je další ze zaniklých „husitských“ vesnic, detekovaných na Táborsku. Lokalita se nachází v k.ú. Turovec, okr. Tábor, v Jihočeském kraji. Archeologický výzkum zde probíhal v letech 1965-1981 ve 4 etapách – v letech 1965-1967 pod vedením *Z. Smetánky*, v letech 1973-1973 pod vedením *M.*

Drdy z Muzea HRH Tábor, v roce 1980 – Z. Smetánka a R. Krajíc – a v letech 1980-1981 – R. Krajíc (přehledně např. *Krajíc 1983*, 101). Již v roce 1964 provedl Z. Smetánka povrchový průzkum lokality (*Smetánka 1965*, 672). Později bylo provedeno geodeticko-topografické zaměření, kdy bylo na ploše 5 ha dokumentováno více než 30 terénních reliktních zahloubených objektů, a následně v několika fázích pak archeologický výzkum (*Krajíc 1983*, 101-104). Celkově bylo odkryto 9 objektů, z toho 2 studny, 1 pec, 4 zahloubené a 2 povrchové stavby (*Krajíc 1983*, 105).

2. Přírodní podmínky: Vesnice se rozkládá na okraji mírného terénního sedla o nadmořské výšce kolem 421 m n. m (*Krajíc 1983*, 101). Lokalita se nachází v rovinnatém zalesněném terénu, což zajišťuje, že jsou relikty dobře patrné na povrchu, kde se projevují jako hluboké deprese či ploché vyvýšeniny (*Smetánka 1965*, 672; *Krajíc 1983*, 101).

3. Písemné zprávy: Prvně je ves Kravín v písemných pramenech doložena v roce 1391 jako příslušenství hradu Kozí. Jako pustá je pak zmiňována v letech 1542, 1547 a 1629. Vesnice zřejmě zanikla v husitském období, kdy její obyvatelé snad mohli být převedeni do nedalekého nově založeného Tábora (*Krajíc 1983*, 101).

4. Archeologická datace: Archeologické prameny dokládají existenci vsi nejdříve pro období 2. poloviny 13. století (nález studny), případně jsou doklady pro přelom 13. až 14. století. Nejmladší horizont, tedy možná doba zániku vsi, je pak v ostatních objektech na lokalitě chronologicky detekován pro období první poloviny, resp. počátku 15. století. Nálezy z etapy výzkumu v roce 1980 ukazují na náhlé opuštění sídla (*Krajíc 1983*, 105, 113). Ostatní objekty pak byly zřejmě záměrně opuštěny (*Krajíc 1983*, 113).

5. Sídelní forma: Vesnice Kravín se vyznačovala nepravidelným uspořádáním objektů, jednalo se tedy o tzv. rozptýlený typ vesnice (*Krajíc 1983*, 101; Příloha 13). K lokalitě se nepodařilo blíže identifikovat plužinu (*Krajíc 1984*, 56).

6. Dům a dvůr: Archeologickým výzkumem byl v letech 1965-1967 zkoumán dům, jenž měl zahloubenou obytnou část. Tato část pak byla po obvodu opatřena vestavěnou kamennou zdí, která byla pojena maltou. Nad zahloubenou stavbou se pak nacházela dřevěná konstrukce (*Krajíc 1983*, 102; *Krajíc 1987*, 88).

5.2.7 Spindelbach

1. Lokalizace vsi a základní údaje o výzkumu: Zaniklá středověká ves se nachází v k. ú. Výsluní, okr. Chomutov, v Ústeckém kraji. Její výzkum byl součástí badatelského projektu

„Archeologie přemyslovských Čech“, jehož hlavním řešitelem byl prof. J. Klápště, a „Proměny venkovských sídel v Čechách ve 14.-16. století“ (T. Klír). Výzkum byl realizován ve spolupráci tehdejšího Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou (dnes Ústav pro archeologii) při FF UK v Praze (T. Klír) a Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě v.v.i. (E. Černá). Konkrétní téma, které je v případě zaniklého Spindelbachu řešeno, se týká typu a rozsahu agrárních a neagrárních činností na této středověké lokalitě (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 569; Klír 2010, 374-376; 2011, 12-14). Výzkum započal roku 2006, objevením vsi a s přestávkami pokračuje až dodnes.

Výzkum lokality probíhal v několika fázích. V roce 2006/2007 provedl Jiří Crkal první identifikaci povrchových tvarů v terénu a jejich základní dokumentaci. V blízkosti vsi byly následně posupně objeveny další tři lokality – zaniklé sklárny (Crkal – Černá 2009). V roce 2009 započal soustavný výzkum lokality, kdy byl nejprve proveden geodeticko-topografický průzkum lokality (2009-2011). V roce 2009 byl proveden detektorový průzkum na usedlostech 1, 2, 3 a 4 v dolní části vesnice. V roce 2010 bylo přistoupeno k archeologickému průzkumu formou odkryvu, přičemž detailně zkoumána byla především usedlost č. 2 a přiléhající část parcely usedlosti č. 3. Z dalších výzkumných aktivit lze zmínit geofyzikální průzkum (2012), geochemický průzkum (od 2011), geologický a petrografický průzkum (od 2012) a paleobotanický průzkum, který probíhal od roku 2012 (kompletní přehled Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570; Hylmarová 2012, 22-23).

2. Přírodní podmínky: Lokalita se nachází ve střední části Krušných hor ve vzdálenosti cca 3 km vzdušnou čarou severozápadně od obce Výsluní (Crkal – Černá 2009, 505). Vesnice se rozkládala v převážně zalesněném horském terénu v nadmořské výšce 800-880 m n. m. Terénní reliкty proto byly většinou na povrchu dobře patrné. Samotný areál zaniklé vesnice se rozkládá v údolí dnes bezejmenného potoka na jižně orientovaném svahu (Hylmarová 2012, 10; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570).

3. Písemné zprávy: První písemná zmínka o vsi pochází z 1. května roku 1356 v listině bratří Alamsdorfů, kde je zmiňován „Spinnelbach“ jako součást hasištejnského panství. Následně byla ves dělena a její části postupně měnily majitele. Poslední zmínkou je pak listina z roku 1481, která dokládá prodej poloviny vsi „Spindlbach halb“ společně s hradem Šumburk Hasištejnským z Lobkovic. Později se jméno vsi vyskytuje již jen jako pomístní název, například v roce 1490 ve spojení s označením rybníka a lesů (Crkal – Černá 2009, 505-506; Hylmarová 2012, 19-20; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572). Nejpozději od 16. století jsou

pak v této oblasti doloženy louky, avšak později ve větší míře lokalitu překryl les (*Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572*).

4. Archeologická datace: Archeologicky lze podle keramického materiálu počátky vsi datovat do 2. poloviny 13. století (*Hylmarová 2012, 31*). Kolem poloviny 15. století pak byl zřejmě opuštěn dům na usedlosti č. 2, neboť pec v jizbě byla zjevně vymetena a pod destrukcí se nenacházely větší keramické nálezy (*Hylmarová – Klír – Černá 2013, 574*).

5. Sídelní forma: Ves Spindelbach má půdorys typické lesní lánové vsi typu „Waldhufendorf“. Osu vesnice tvoří dnes již bezejmenný potok, na jehož březích se rozkládají dvě řady usedlostí (Příloha 14). Na celkové ploše bylo zachyceno přibližně 29 reliktnů poddanských usedlostí (*Hylmarová 2012, 24; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570-571*).

6. Dům a dvůr: Archeologickým výzkumem usedlosti č. 2 byl odkryt trojdílný obytný dům s rozčleněným půdorysem, kdy jeho trojdílné jádro doplňovaly prostory přidané v délkové ose i po stranách (*Hylmarová – Klír – Černá 2013, 573; Příloha 15*). O existenci další zástavby v podobě hospodářských budov apod. prozatím nejsou konkrétní archeologické doklady, ačkoliv je přirozeně lze předpokládat (*Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572*).

5.3 SHRNU TÍ

Lokality zvolené pro analýzu se nachází v různých částech České republiky a byly zkoumány zejména ve 2. polovině 20. století. Výjimku představuje zaniklý Spindelbach, jehož výzkum započal nedávno a pokračuje dodnes. Přírodní podmínky lokalit nejsou jednotné, významná jsou i místní specifika. Vesnice se nacházejí převážně v pahorkatinách (300/400-600 m n. m.), pouze Spindelbach se rozkládá v horském prostředí. Písemné prameny jsou pro každou ves dochovány v různé míře. Lokality byly zkoumány systematicky, avšak různými archeologickými metodami. Stejně tak se liší celková zkoumaná plocha sídlišť. Půdorysy vrcholně středověkých vsí, které zachytil výzkum, se utvářely převážně ve 13. století; zánikové horizonty ležely v 15. století, popř. 15./16. století (Svídna). Ve čtyřech případech se jednalo o různé variace dvouřadé vsi s plužinami s částečnou, či úplnou záhumenicovou návazností (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec a Spindelbach), tři lokality představovaly návesní typ (Mstěnice, Svídna a Potálov), snad s traťovou plužinou; půdorys ZSV Kravínu lze interpretovat jako rozptýlený typ vsi. Počet usedlostí se na jednotlivých lokalitách lišil, stejně jako jejich velikost a uspořádání. Dům se na lokalitách vyskytoval většinou v podobě klasické trojdílné dispozice, vyskytly se však i dvou- i jedno-prostorové

varianty. Domy na táborských vesnicích jsou nejčastěji interpretovány jako jednoprostorové „polozemnice“. V mnoha případech byly odkryty také hospodářské stavby (komory, špýchary, kolny, chlévy, studny apod.), případně jiné jednotky v rámci vsi (např. tvrz, hospodářský dvůr, mlýn, opevnění apod.). Plužinu bylo možné přímo identifikovat pouze v několika případech (Pfaffenschlag, Bystřec, Spindelbach, popř. Svídna), jednalo se převážně o typ záhumenicové plužiny.

6 DROBNÁ HMOTNÁ KULTURA STŘEDOVĚKÉ VENKOVSKÉ USEDLOSTI – TEORETICKÁ VÝCHODISKA

6.1 NÁLEZOVÉ SOUBORY A JEJICH KRITIKA

Jak již bylo výše zmíněno (viz kap. 4.1) nálezové soubory ze zaniklých středověkých vesnic pochází především z období rozsáhlých terénních výzkumů, jejichž počátek lze klást zejména na přelom 50. a 60. let 20. století. Tzv. druhou vlnu výzkumu zaniklých vesnic zde zastupuje ZSV Spindelbach v Krušných horách, jehož systematický výzkum započal v roce 2008 a pokračuje dodnes.

Z výzkumů těchto sídlišť pochází různě početné soubory movitých a nemovitých památek, artefaktů i ekofaktů. Vzhledem k velkému objemu nalezeného archeologického materiálu a jeho různorodosti (keramika, kovové a kamenné artefakty, předměty z organického materiálu aj.) bylo třeba vymezit si užší skupinu nálezů, která bude podrobněji analyzována. Práce se proto zaměřuje především na kovové artefakty, neboť (dle mého názoru) skrze jejich poznání máme možnost nahlédnout do mimořádně širokého spektra každodenních aktivit obyvatel středověké vesnice. V průběhu hodnocení materiálu nebylo více pracováno s předměty souvisejícími se stavební výbavou. Důvodem je v první řadě omezený rozsah práce a v druhé řadě fakt, že stavební vybavení (hřebíky, skoby, závěsy dveří aj.) jsou ve větší míře součástí stavebních konstrukcí a mobiliáře usedlostí na lokalitě. Z důvodu jejich velkého výskytu v nálezových souborech analyzovaných lokalit bylo nutné na jejich detailnější zpracování rezignovat.

Všechny analyzované nálezové soubory kovových artefaktů byly získány standardním způsobem, tzn. metodou archeologického odkryvu. Výjimku tvoří některé nálezy ze zaniklého Spindelbachu, které pochází z detektorového průzkumu realizovaného na části lokality v roce 2009. I zde však v následujících letech proběhl standardní archeologický výzkum formou odkryvu, kdy část nálezů bylo možné alespoň rámcově přiřadit ke zjištěným archeologickým jednotkám. I přesto však často nelze materiál získaný takto specifickým způsobem považovat za spolehlivě středověký, případně za skutečnou součást výbavy venkovských usedlostí na lokalitě.

Významným faktorem, který ovlivňuje charakteristiku nálezového souboru je rovněž zvolená metodika archeologického výzkumu.

Lokalita	Archeologickým odkryvem zkoumaná plocha
<i>Pfaffenschlag</i>	celá vesnice; až na výjimky celé rolnické usedlosti
<i>Konůvky</i>	až na výjimky pouze půdorysy domů (celkem 10), tvrz, hřbitov s kaplí a kostnicí, motte, mlýn (?)
<i>Bystřec</i>	celá vesnice; až na výjimky celé rolnické usedlosti
<i>Mstěnice</i>	celá vesnice; až na výjimky celé rolnické usedlosti, tvrz s opevněním, hospodářský dvůr, sušárna, mlýn; motte
<i>Svidna</i>	tři celé rolnické usedlosti
<i>Potálov</i>	jedna celá parcela s budovou obytného charakteru, studnou, dvorem a hospodářským objektem
<i>Kravín</i>	čtyři zahlobené a dvě povrchové stavby, dvě studny a pec
<i>Spindelbach</i>	část usedlosti č. 2 s obytnou budovou a část přiléhající parcely usedlosti č. 3

Tab. 1: Přehled archeologickým odkryvem zkoumaných ploch na analyzovaných zaniklých vesnicích.

Zatímco moravské vesnice byly archeologickým odkryvem prozkoumány zcela, nebo alespoň z větší části, zkoumaná plocha zaniklých osad v Čechách byla mnohem menší, resp. tvořila spíše reprezentativní výběr z celé lokality (detailněji viz kap. 4.1). Této metodě je tedy přirozeně přímo úměrný také počet nalezených artefaktů. Nálezové soubory z analyzovaných zaniklých středověkých vesnic lze tedy hodnotit spíše kvalitativně než kvantitativně. V tomto ohledu hraje stejně tak významnou roli i způsob zániku lokalit. Také zde se může projevit určitá nerovnoměrnost, neboť na vesnicích, jejichž život byl ukončen náhle následkem požáru (*Pfaffenschlag*, *Konůvky*, *Bystřec* a *Mstěnice*), očekáváme více artefaktů než na lokalitách, které byly opuštěny záměrně a pozvolna. V případě vesnic s prokazatelným náhlým zánikem předpokládáme násilný vojenský vpád. Řada artefaktů (např. militárií a dokladů přítomnosti koně či výbavy jezdce) se proto mohla na lokalitu dostat při zániku vsi a nemusela tvořit původní výbavu středověké domácnosti. Tato i jiná úskalí jsou v rámci rozboru nálezových souborů diskutována v rámci každé kategorie zvlášť.

6.2 FORMAČNÍ PROCESY A PROBLEMATIKA VIDITELNOSTI AKTIVIT V ARCHEOLOGICKÉ EVIDENCI

Při zpracovávání a vyhodnocování archeologického materiálu je nezbytné přihlížet také k procesům, které mají vliv na středověké struktury a artefakty, používané v každodenním životě obyvatel středověké vesnice, a stejně tak i po jejím zániku. „Formačními procesy“ či také teorií transformace souhrnně označujeme všechny kulturní a environmentální procesy, které pomáhají utvářet archeologický pramen (*Schiffer 1987, 8*). *M. B. Schiffer (1987)* popisuje **kulturní formační procesy** jako různé varianty znovuvyužití předmětu, recyklace,

sekundární využití apod. Zde je tedy patrný vliv člověka (ať již původního majitele předmětu, nebo cizí osoby). Naproti tomu kategorie **environmentálních formačních procesů** v sobě zahrnuje spíše přírodní či chemické procesy, které mají vliv na dotýčný artefakt, a to včetně prostředí, v jakém je uložen. To vše bez přímého působení lidského faktoru.

Archeologické pozůstatky jsou němými svědky minulosti. Jsou leckdy to jediné, co zbylo po kdysi živých, myslících a vědomě jednajících bytostech ve středověku. Tyto předměty jsou nám však předkládány v pozměněné podobě a my často již nejsme schopni určit jejich původní funkci, natož pak jejich význam a skutečné místo v životě tehdejšího člověka a společnosti. Abychom byli schopni alespoň do jisté míry podkrýt historickou skutečnost obsaženou v pozůstatcích materiální kultury, je nezbytné rovněž pochopit i všechny faktory, které je formují (*Neustupný 1986*).

Německý archeolog *S. Frommer (2007)* odlišil a popsal čtyři druhy formačních procesů, které mají postupně vliv na formování archeologického kontextu. Do skupiny „**primárních formací**“ zařadil všechny sedimentační procesy v minulosti, které vedly ke vzniku archeologického kontextu (*Frommer 2007, 138, 385-388*). Druhou kategorii tvoří „**sekundární formace**“, které zahrnují vnější vlivy, které nějakým způsobem zasahují do přirozeného procesu sedimentace. Tyto vlivy mohou být environmentálně (např. vlhkost, změny teploty) i kulturně (např. přímá lidská manipulace, těžká zemědělská technika) podmíněny a na archeologický kontext působí již ve fázi jeho uložení pod zemí. Tzv. „**terciální formací**“ jsou myšleny všechny transformace, které působí na archeologický kontext během archeologického výzkumu a následného uložení materiálů. Po těchto proměnách zůstávají tzv. archeologické prvky. **Poslední transformací** jsou ještě další redukční procesy při archeologické dokumentaci, hodnocení a interpretaci.

V nálezech vybraných zaniklých vesnic se nachází předměty a jejich části, které se ztratily, byly z nějakého důvodu záměrně uloženy či uschovány, vyhozeny a následně deponovány jako odpad (srov. např. *Kuna 2004, 187*) – to vše ještě za života vesnice. Největší změny často ves prodělala na samém konci svého života, neboť okolnosti zániku sehrají při utváření archeologických kontextů jednu z nejvýznamnějších rolí (srov. např. *Bernbeck 1997, 189*). Ve větší či menší míře je nutné počítat také s vlivy člověka na archeologický kontext a materiál v něm uložený na analyzovaných lokalitách bezprostředně po zániku osady (např. odnášení druhotně použitelných předmětů, využívání opuštěných prostor), ale i po celá následující staletí (např. přeměna ploch na louky a pastviny, likvidace částí lokalit zemědělskou či jinou hospodářskou činností). Také vliv přírodního prostředí, v jakém se

lokalita nacházela, hraje významnou roli. V případě kovových artefaktů je to pak ještě problém fragmentace a degradace v průběhu času. V případě předmětů z kovu se jedná zejména o korozní procesy (Schiffer 1987, 196-197).

6.3 ABSOLUTNÍ A RELATIVNÍ CHRONOLOGIE A JEJÍ OPORY

Důležitými oporami pro stanovení absolutní chronologie analyzovaných artefaktů, jsou zmínky o příslušných vsích v písemných pramenech. Ve všech případech analyzovaných vesnic je znám určitý interval, ve kterém osada s největší pravděpodobností fungovala.

Lokalita	Písemné zmínky	
	První zmínka o vsi	Poslední zmínka o vsi
<i>Pfaffenschlag</i>	rok 1483 (pustá ?)	rok 1657 (pustá)
<i>Konůvky</i>	rok 1365	od roku 1481 (pustá)
<i>Bystřec</i>	rok 1349	rok 1464 (pustá)
<i>Mstěnice</i>	rok 1353 (zmínka o Mikuláši ze Mstěnic)	rok 1490 (pustá)
<i>Svidna</i>	rok 1382	rok 1522 (ještě ne jako pustá)
<i>Potálov</i>	rok 1379	rok 1535 (pustá)
<i>Kravín</i>	rok 1391	rok 1542 (pustá)
<i>Spindelbach</i>	rok 1356 (součást hasištejského panství)	rok 1481 (prodej poloviny vsi)

Tab. 2: Přehled prvních a posledních písemných zmínek o analyzovaných zaniklých vesnicích.

Údaje z písemných pramenů lze rozšířit o chronologické poznatky vypořádané z terénních situací a materiálu, získaného v rámci archeologických výzkumů. Problémem kovových artefaktů je skutečnost, že se jejich podoba v čase příliš neměnila. Lepším chronologickým indikátorem bývají obecně ty výrobky, které podléhaly módním požadavkům doby (např. militaria, ostruhy a součásti oděvu). Kovové artefakty z analyzovaných vesnic pocházejí, až na některé výjimky, z kontextů ověřených archeologickým výzkumem. Předměty byly vesměs získávány společně s dalším – chronologicky citlivějším – materiálem, zejména keramikou. Nálezy jsou proto datovány s ohledem na sekvenci stratigrafických vrstev na lokalitě, případně pomocí analogií či využitím stávajících typologických řad.

Jakkoliv precizně byl v některých případech archeologický materiál ze zaniklých vsí autory výzkumů hodnocen a interpretován, přesto jej doprovází řada dalších problémů. Zmínit musíme především, v některých případech i velmi intenzivní, využívání lokalit po zániku původního středověkého osídlení (jak bylo již detailněji uvedeno v předchozí kapitole). S přítomností člověka a techniky v dalších obdobích se na pomalu pustnoucí lokalitu mohla dostat řada cizích mladších předmětů, které nemusely být odlišeny od materiálu skutečně náležejícímu původním obyvatelům středověkého sídliště.

Ačkoliv je zřejmě možné v některých případech rozlišit předměty různých fází života zkoumaných vesnic, počítáme s tím, že většina nálezů spadá do období zánikového horizontu příslušných lokalit. Detailnější chronologické třídění není, a vzhledem k povaze analyzovaného materiálu, ani nemůže být účelem předkládané práce. Jako směrodatný proto považujeme především širší interval života vesnic, doložený jejich archeologickým výzkumem.

Lokalita	Archeologická datace	
	Počátek vsi	Zánik vsi
<i>Pfaffenschlag</i>	13. století	1. čtvrtina/2. třetina 15. století (?)
<i>Konůvky</i>	počátek 13. století	20. nebo 30. léta 15. století
<i>Bystřec</i>	polovina 13. století	počátek 15. století
<i>Mstěnice</i>	2. polovina 13. století	2. polovina 15. století
<i>Svidna</i>	13.-13./14. století	přelom 15. a 16. století
<i>Potálov</i>	14. století	přelom 14. a 15. století
<i>Kravín</i>	2. polovina 13. století	počátek 15. století
<i>Spindelbach</i>	2. polovina 13. století	polovina 15. století

Tab. 3: Přehled archeologického datování analyzovaných zaniklých vesnic.

6.4 METODA PRÁCE S NÁLEZOVÝMI SOUBORY

Abychom mohli detailněji hodnotit kovové artefakty z vybraných zaniklých vesnic, byl nejprve vytvořen jejich katalog (Příloha 16). V rámci katalogu jsou jednotlivé předměty podrobně popisovány, uváděny jejich rozměry a počet, typologické, případně i detailnější chronologické zařazení a přidány jsou rovněž informace o umístění nálezů v konkrétním prostoru. Údaje byly čerpány z dosavadních publikovaných článků a souhrnných monografií, věnujících se příslušným lokalitám.

Jednotlivé kovové nálezy jsou pak v textu práce pojednávány tradičně podle jejich původní funkce. Konkrétně se jedná o kategorie zemědělských a řemeslnických nástrojů, součástí vozu, dokladů využívání koňské síly a výstroje jezdce, předmětů souvisejících s výbavou domácnosti, součástmi osobní výbavy jednotlivce a částí oděvu a konečně zbraněmi, případně součástmi výzbroje.¹³ Takto stanovené kategorie drobné hmotné kultury byly nadále analyzovány. V rámci rozboru jednotlivých typů předmětů jsou též pro úplnost uváděny analogie z prostředí České republiky i zahraničí.

¹³ Autoři originálních publikací o příslušných lokalitách logicky řadí své kovové nálezy do kategorií leckdy nejednotně. Z důvodu potřeby sjednotit jednotlivé skupiny a k nim náležející artefakty, bylo nutné nově specifikovat a pojmenovat vybrané kategorie a k nim znovu přiřadit jednotlivé nálezy. Takto je nyní možné analyzovat je a hodnotit společně.

S vědomím toho, že zjednodušený přístup, jakým je „základní funkční kategorizace nálezů“, jistě může sotva postihnout historickou realitu v celé své šíři, jsou vždy na konci jednotlivé kategorie shrnovány a diskutovány. V rámci těchto oddílů jsou blíže pojednávány otázky možností využívání některých nálezů napříč funkčními kategoriemi aj. Vzhledem k tomu, že cílem práce je rovněž v obecnosti shrnout veškeré archeologické poznatky, které povedou k detailnějšímu poznání každodennosti středověké usedlosti, je v závěrečných pasážích jednotlivých kapitol uváděn také stručný přehled ostatních nálezů (např. keramika, kostěné a kamenné artefakty apod.) z předmětných lokalit. V některých případech jsou pro srovnání zmiňovány údaje zprostředkované jinými kategoriemi pramenů pro poznání života ve středověku (např. písemné prameny, etnografie, ikonografie). Postihnout veškeré dostupné informace však není z důvodu rozsahu práce možné. Problematika prostorového rozmístění nálezů je pojednávána na jiném místě (viz kap. 8).

7 ANALÝZA VYBRANÝCH KATEGORIÍ DROBNÉ HMOTNÉ KULTURY STŘEDOVĚKÉ VENKOVSKÉ USEDLOSTI NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

7.1 ZEMĚDĚLSKÉ NÁSTROJE

7.1.1 Radlice

Ze souboru analyzovaných vesnických lokalit pochází celkem 15 radlic nebo jejich zlomků. V devíti případech se jedná o menší **symetrické kopinaté radlice**, které se původně nasazovaly na dřevěné rádlo. Celkem 3 celé exempláře a pravděpodobně jeden zlomek pochází z Pfaffenschlagu, jedna radlička pochází z Bystřece, stejný počet pak z Mstěnic a na ploše ZSV Kravín byly nalezeny celkem 3 kusy.

Tvar radlice připomíná tělo listu kopí, jak již poukázal a podle toho předmět pojmenoval F. Šach (1961, 50). Jedná se tedy o listovitou čepel opatřenou tulejí (Krajíc 2003a, 134). Tvar kopinatých radliček z analyzovaných vesnic je tedy stejný, liší se pouze rozměry. Celková délka radliček z Kravína se pohybuje mezi 150 až 180 mm (Krajíc 1984, 61, obr. 11:4-6). V případě celých exemplářů z Pfaffenschlagu je to délka mezi 170 až 200 mm. Rovněž maximální dochovaná šířka listovité čepele se liší, neboť na stejné lokalitě se pohybuje od 60 do 78 mm (Nekuda 1975, 44, 48, 135, 137, obr. 130:1a, 1b, 3, 4). Šířka tuleje závisí na tloušťce původní dřevěné násady a u všech dochovaných analyzovaných předmětů se její maximum pohybuje mezi 29 až 39 mm. Jedna radlička (inv. č. 36715/36716) z Pfaffenschlagu byla podrobena metalografické analýze, ze které vyplývá, že špička radlice byla vykována ze stejného materiálu jako zbytek předmětu (Stránský 1975, 209-213). Nálezy z Kravína byly navíc podrobeny RTG snímkování, na základě kterého bylo zjištěno, že byly vykovány z jednoho kusu železa (Krajíc 1984, 61).

Analogické předměty nalezneme v období středověku ve všech sociálních prostředích. Tak například z řemeslnického Sezimova Ústí pochází 9 exemplářů (Krajíc 2003a, 135; Krajíc 2003b, 99, tab. 109). Celkem tři radlice známe z výzkumu hradu Templštejna (Kouřil 1979, 132, obr. 2:4, 5, 6) a jednu pak z Lelekovic (Unger 1990, 150, 154, obr. 3:2).

Pouze dvě radlice ze zkoumaných vesnic náleží typu velkých **symetrických s laloky**. Jeden celý exemplář pochází z Konůvek a část vyztužené čepele radlice byl nalezen

v Bystřeci (*Belcredi 2006*, 352, 355, TAB. XXXVIII/3). Pracovní část radlice je tvořena širokou čepelí připomínající srdce. „Tulej“ je širší a po stranách jsou patrné krátké laloky, které umožňovaly připevnění radlice k dřevěnému plazu. Konůvecká radlice (inv. č. 82973) se zachovala nejlépe. Její celková délka činí 235 mm a max. šířka 167 mm. Do proděravělé středové části čepelě a otupeného okraje byly druhotně umístěny masivní železné pláty, které tak dokládají vyztužení, resp. reparaci předmětu (*Měchurová 1997*, 87, 227, tab. LXX:14).

Analogický předmět pochází z historicko-archeologického oddělení NM v Praze (podle *Beranová 1980*, 249, obr. 76:3), k němuž však nejsou uvedeny podrobnější informace o lokalitě a časovém zařazení.

Ze ZSV Bystřec ještě pochází předmět, který autor výzkumu L. Belcredi interpretoval jako lehce prohnutou **symetrickou tulejkovitou radličku, tzv. sošník**. Svě tvrzení opírá o typologické třídění *M. Beranové (1980, 264)*.

Asymetrické radlice jsou v souboru analyzovaných předmětů ze zaniklých středověkých vesnic zastoupeny pouze jedním exemplářem. Z Pfaffenschlagu pochází dobře dochovaná radlice s laloky (inv. č. 29496/29596). Celková délka předmětu činí 320 mm, max. šířka 140 a hmotnost radlice je 1970 g (*Nekuda 1975*, 77, 135, 138, obr. 131, 132). Předmět byl podroben metalografické analýze, ze které vyplývá, že špička radlice má materiálovou strukturu zcela odlišnou od zbytku předmětu, neboť byla nauhličená a prodělala zvláštní tepelné zpracování. Díky tomuto má špička 3x větší tvrdost a pevnost (*Stránský 1975*, 209-213).

Analogicky nejbližší předmět pochází ze Sezimova Ústí (ze starých sbírkových fondů), kde je datován před rok 1420, přičemž dle autora by bylo podle dostupných analogií možné nález zařadit do zánikového horizontu lokality, tedy od konce 14. století, do roku 1420 (*Krajíc 2003a*, 132-133; *Krajíc 2003b*, 98, tab. 108, i.č.6036). Jedna asymetrická radlice byla rovněž nalezena například v Batňovicích (*Hraše 1892*, obr. 4) a dokonce dvě pak na semonické tvrzi (*Huml 1967*, 6, 37, tab. I:1, 4).

7.1.2 Krojidlo

Ze zkoumaných lokalit pochází celkem 4 krojidla nebo jeho části. Kompletní exemplář známe například z Konůvek či Mstěnic (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 89, obr. 142). V Bystřeci bylo nalezeno společně s dalšími předměty jedno přeražené krojidlo (*Belcredi*

2006, 352-353) a z Mstěnic snad ještě pochází zlomek čepele s hrotem (*Nekuda 1985a*, 125, obr. 182:b).

Krojidlo je rozměrný masivní nožovitý nástroj s dlouhou rovnou násadou a čepelí, jejíž hrot bývá otupen (*Krajíc 2003a*, 133). Nejlépe zachovaný a dokumentovaný je konůvecký exemplář, který je navíc na pravé straně násady v celé její délce opatřen obdélnou proláklinou. Celková délka předmětu činí 440 mm (470 se zahnutím). Délka hranaté násady je 220 mm a její průřez 20x40. Ostří je od násady odsazeno šikmo zhruba 40 mm (*Šaurová 1973b*, 339, 338, obr. 2:5; *Měchurová 1997*, 87-88, 227, tab. LXX:12).

Z nálezů středověkých krojidel se konůveckému nálezu nejvíce podobá exemplář ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 133; *Krajíc 2003b*, 98, tab. 108, i.č.2081). Další nálezy například pochází z Batňovic (*Hraše 1892*, 289, obr. 3), Semonice (*Huml 1967*, 6, tab. I:2, 3) nebo Zábřahu (*Snášil 1971*, 101).

7.1.3 Otká

Celkem 5 nálezů¹⁴ ze souboru reprezentují otky. Jeden exemplář pochází ze ZSV Pfaffenschlag, třikrát je zastoupena v Bystřeci a jednou na Svídňě.

Nástroj se skládá z těla (čepele), které je zpravidla trojúhelníkovitě rozšířeno. Na tělo otky, které je vlastní pracovní plochou, nasedá nejčastěji válcová tulej (*Krajíc 2003a*, 133-134). Rozměry z větší části zachovalých bystřeckých otek se pohybují od 130 do 200 mm co do jejich délky, maximální šířka pak činí 40 až 75 mm. Průměr tuleje se liší podle toho, jak široká byla původně dřevěná násada (*Belcredi 2006*, 353, 355, TAB. XXXVIII/4-6). U exempláře z Pfaffenschlagu například činí 29 mm (*Nekuda 1975*, 51). Tulej bývá opatřena otvorem pro hřebík, který tak zajišťoval lepší upevnění dřevěné násady. Z našich exemplářů máme tento způsob doložen například na otce ze Svídny (*Smetánka 1988*, 125, 130, obr. 29:5).

Analogické předměty opět pochází z různých prostředí. Dva velmi dobře dochované exempláře pochází ze semonické tvrže (*Huml 1967*, 6-7, tab. I:5, 6). Příkladem dalšího nálezu otky je exemplář ze Sezimova Ústí. Předmět je stratigraficky datován do 1. poloviny 14. století a zároveň je nejbližší analogií k otce ze ZSV Svídna (*Krajíc 2003a*, 134; *Krajíc 2003b*, 98, tab. 108, i.č.8202).

¹⁴ Ještě jeden předmět údajně pochází ze ZSV Mstěnice. Tento předmět má být tvarově i rozměrově shodný s nálezy z Bystřece (podle *Belcredi 1983*, 412). Vzhledem k nemožnosti dohledání v původní literatuře však nálezu nemohl být do detailní analýzy zahrnut.

7.1.4 Hřeb z brány

Z prostředí analyzovaných zaniklých středověkých vesnic pochází celkem 31 železných hřebů z bran a jejich částí. Ve Pfaffenschlagu je tento předmět zastoupen jedním exemplářem, v Konůvkách jich bylo údajně nalezeno celkem 20, z Bystřece pochází 5 hřebů a z Mstěnic pak celkem 4 kusy. Z výzkumů v českém prostředí máme zatím doložen 1 exemplář ze ZSV Svídna.

Hřeb z brány se skládá z těla (dříku), ve spodní části zahroceného, který je navíc v horní části opatřen šikmými záseky pro lepší ukotvení v dřevěném rámu (*Krajíc 2003a*, 135-136). Ze získaného souboru bylo autory archeologických výzkumů blíže popisováno či dokumentováno pouze několik předmětů. Všechny tyto exempláře mají více méně shodný tvar. Jedná se o hraněný dřík obdélníkového průřezu. Jejich celková délka se pohybuje mezi 125 až 212 mm, průřez pak kolem 15x10 mm. Počet záseků je různý, stejně jako jejich výraznost, a pohybuje se zhruba mezi dvěma až pěti na jedné hraně. Hřeb (inv. č. 28067) z Mstěnic byl podroben metalografické analýze, ze které vyplývá, že byl vykován z nízkouhlíkové oceli. Dochovaná délka tohoto exempláře činí 120 mm (*Nekuda 1985a*, 125-126, 125, obr. 182:d; *Stránský – Vrba 1985*, 197, 203).

Hřeby z bran jsou v našem prostředí archeologicky doloženy od 2. poloviny 13. století. Největší kolekce analogických předmětů z českého prostředí pochází z tvrze v Semonicích, kde bylo nalezeno celkem 24 různě opracovaných exemplářů, které jsou datovány do počátku 14. století (*Beranová – Kubačák 2010*, 67; *Huml 1967*, 7-10, 43, tab. IV:10-13). Soubor třech nálezů též pochází z řemeslnického předměstí v Sezimově Ústí (*Krajíc 2003a*, 136; *Krajíc 2003b*, 108, tab. 118, p.č.3711, 2676 a 17722). Jeden exemplář pochází z hradu Vildštejna na Chrudimsku (*Durdík – Frolík 1993*, 65, obr. 19:10), další pak například z hradu Chvojenu (*Hejna 1983b*, 389, obr. 12). Ze zahraničních zaniklých středověkých vesnic jsou zuby z bran archeologicky doloženy například ze spišských Zalužan (*Polla 1962a*, 124, obr. 100:18, 19) a mnoha jiných lokalit.

7.1.5 Motyka

Z analyzovaných vesnic pochází celkem 8 nálezů motyk a jejich částí. Z Konůvek pochází dva exempláře, z Bystřece jeden a ze Mstěnic údajně celkem tři motyky. V prostředí českých zaniklých středověkých vesnic jsou motyky zastoupeny vždy po jednom nálezů na vesnicích Svídna a Kravín.

Motyka se skládá z různě tvarované pracovní části (těla či listu), která v horní části přechází v krček opatřený okem nebo tulejí, do něhož se vsazovala dřevěná rukojeť nástroje (Krajíc 2003a, 136-137). Autoři výzkumů motyky typologicky třídí různým způsobem, proto jsou zde pro větší přehlednost uváděny také nejnovější typy a popisy R. Krajíce (2003a, 136-137). Analyzované nálezy lze v zásadě rozdělit do dvou typů. V první řadě se jedná o **dlouhé úzké motyky** s krátkým příčným ostřím (Krajícův typ I; 2003a, 137). K dispozici máme dva exempláře, přičemž jeden pochází z Konůvek a druhý ze Mstěnic. Konůvecký nástroj je Z. Měchurovou též nazýván „krompáčovitou motykou, tzv. klučovnicí.“ V oku pro násadu zůstal příkorodovaný malý klínek, který svědčí o snaze lépe upevnit dřevěnou násadu v objímce (Měchurová 1997, 88, 227, tab. LXX:13). Podobný nález byl učiněn například v Sezimově Ústí, kde zůstalo ve stejném typu motyky zachováno dokonce celkem 5 malých plochých klínků se zbytky dřeva po násadě (Krajíc 2003a, 137; Krajíc 2003b, 161, tab. 171, p.č.8464, i.č.50996). Úzká motyka z Konůvek je navíc na vnitřní straně přechodu „tuleje“ v tělo opatřena kovářskou značkou ve tvaru větévky s bobulemi na koncích (Měchurová 1997, 88). O mstěnickém exempláři máme pouze informaci o jeho dochovaných rozměrech. Celková délka nástroje činí 80 mm, max. šířka těla 22 mm a průměr oka je 22x18 mm (Nekuda 1985a, 129).

Analogické předměty pochází, kromě již zmíněného Sezimova Ústí, rovněž ze ZSV Zalužany na Slovensku (Polla 1962a, 125, obr. 7:b), tvrže v Semonicích (Huml 1967, 10-11, tab. II:3, 9) a dalších lokalit.

Druhým typem motyky, který je v souboru zastoupen větším množstvím nálezů, je **široká motyka, tzv. kratec** s ostřím v délce obou hran. Dva nálezy (značně fragmentární) pochází ze Mstěnic (Nekuda 1985a, 129, 126, obr. 183:d), část těla široké motyky byla nalezena na Svídňě (Smetánka 1988, 125, 124, obr. 24) a rovněž jedna téměř celá pochází ze ZSV Kravín. Zde byla autorem označena jako „motyka kopinatého tvaru.“ Délka jejího těla činí 102 mm, její max. šířka je 108 mm a síla listu 3 mm. Oko pro násadu má obdélný tvar, přičemž jeho síla je 6-11 mm, délka stran 55x40 mm a výška činí 45 mm. Předmět byl podroben RTG snímkování, ze kterého vyplývá, že byl vykován z jednoho kusu železa (Krajíc 1984, 61, obr. 15:1).

Motyky stejného typu pochází též z Hradišťka u Davle (Richter 1982, 167, obr. 115:1-3) nebo ze Sezimova Ústí (Krajíc 2003b, 102, tab. 112, i.č.K11/2950, p.č.6765).

Z analyzovaných předmětů pochází ještě dva exempláře. Jedním je subtilní motyčka pocházející z konůvecké tvrže, která má čepel trojúhelníkovitého tvaru, ze které kolmo vybíhá trn pravděpodobně pro uchycení dřevěné násady (*Měchurová 1997*, 88, 209, tab. LII:2). Vzhledem k subtilnosti nálezu je jeho označení jako motyka sporné, avšak je zde patrná určitá podobnost. Druhý atypický nález pochází ze ZSV Bystřec, kde je však autorem označován rovněž jako „kravec“. Jedná se o dvouhrotou motyku o velikosti 193x95 mm a rozměru oka pro násadu 35x50 mm (*Belcredi 2006*, 356, 358, TAB. XXXIX/3). Předmět má přesnou analogii v nálezu ze semonické tvrže, kde je autorem označen jako „kopáček“ (*Huml 1967*, 12, tab. I:7, II:1).

7.1.6 Kování rýče/lopaty

V souboru analyzovaných předmětů ze zaniklých středověkých vesnic se nachází jeden celý a velmi dobře zachovaný exemplář kování rýče/lopaty z Bystřece, kde byl nalezen spolu s dalšími předměty ve studni na jedné z usedlostí. Část kovového plátu interpretovaného jako součást kování rýče pochází též ze ZSV Pfaffenschlag (*Nekuda 1975*, 135, 140, obr. 134:1).

Kování rýče nebo lopaty máme na mysli opracované železné pláty tvaru „U“ nebo „V“, které se nejčastěji pomocí hřebíčků upevňovali na dřevěnou sochu rýče nebo lopaty. Morfologicky tudíž nelze s určitostí rozlišit, zda se původně jednalo o rýč nebo lopatu (*Krajíc 2003a*, 138-139). Výjimečně zachované kování z Bystřece je velmi masivní. Jeho tvar připomíná písmeno „U“, avšak vrchol jeho ostří je lehce zahrocen. Například Z. *Měchurová (2008, 130)* tento tvar velmi výstižně označila jako tzv. jazykovité ostří. Na koncích ramen je kování opatřeno otvory pro hřebíky. Celkové rozměry předmětu činí 255x210 mm (*Belcredi 2006*, 356, 358, TAB. XXXIX/2).

Nálezy kování rýčů/lopaty nejsou příliš časté, což může být zapříčiněno značnou fragmentárností kování na lokalitách, která brání identifikaci a přesnějšímu přiřazení nálezů k této kategorii (*Měchurová 2008*, 130). Podobná kování pochází například z Posádky při Gajaroch (*Polla 1962b*, 123, obr. 11:9), ze Zalužan (*Polla 1962a*, 125, obr. 100:22), Semonice (*Huml 1967*, 10, tab. I:13) nebo Sezimova Ústí (*Krajíc 2003b*, tab. 102, p.č.17447, tab. 103).

7.1.7 Vinařský nůž

Ke specifickým předmětům kategorie zemědělského náradí náleží tzv. vinařské nože. Jedná se celkem o 4 předměty a jejich zlomky pocházející jednotně ze ZSV Konůvky.

Všechny konůvecké exempláře mají zakřivené čepele a jsou opatřeny trnem pro nasazení dřevěné rukojeti. Odlišují se pouze v detailech (*Měchurová 1997*, 86, 209, tab. LII:3, 4).

Vinařské nože jsou známy spíše z mladších etnografických sbírek. O jejich třídění se v tomto smyslu pokusil *V. Frolec (1984, 35-40)*. Tyto předměty (nebo jim podobné) však mohly stejně tak sloužit v ovocnářství jako sadařské nože (např. *Beranová 1980, 84; Bartošková 1986, 71*). Podobné archeologické nálezy známe například z Koválova (*Měřínský – Unger 1987*, titulní list, tab. 21:4), z Bratislavy (*Polla 1979, 192, 214, obr. 111:7, tab. XXVIII:8*) nebo z maďarské zaniklé vsi Sarvaly (*Holl – Parádi 1982, obr. 110:3*).

7.1.8 Srp

Zdaleka nejvíce jsou v soboru analyzovaných předmětů zastoupeny srpy a jejich zlomky. Z Pfaffenschlagu jich pochází 7 exemplářů, z Konůvek dokonce 100 kusů, v Bystřeci jich bylo nalezeno 35 a v Mstěnicích nejméně 28. Na zaniklé Svídně byly nalezeny dva srpy a na Spindelbachu rovněž dva exempláře. Vysoký počet předmětů identifikovaných jako srpy na některých lokalitách je však mimo jiné dán jejich zvýšenou lámavostí. Ve většině případů se proto jedná pouze o malé fragmenty či torza, se kterými obvykle nebylo možné detailněji pracovat.

Srpům, jako pracovnímu nástroji v zemědělství, byla vždy věnována značná pozornost jak u nás (např. *Beranová 1957*) tak i v zahraničí (např. *Slivka 1981, 223-224*). Ačkoliv se objevují názory, že tvar srpu je dán „autorstvím“ kováře, který jej vyráběl, a nemá tudíž smysl tyto nástroje typově rozdělovat (*Belcedi 1983, 415; 1989, 445*), uvádím zde nálezy rámcově v kontextu dvou základních skupin, se kterými se lze v prostředí vrcholně a pozdně středověkých vesnic setkat.¹⁵ Původní autorkou deskripce a klasifikace srpů je *M. Beranová (1957, 104-105)*. Z jejího třídění vycházel a na něj navázal *R. Krajíc (2003a, 139-141)*, jehož typologie je zde pro lepší přehled užívána. Předměty byly k jednotlivým typům přiřazovány pouze rámcově, neboť v některých případech nelze jednoznačně určit, zda náleží k jedné či druhé z kategorií a je zde patrný jistý „přechod“ mezi oběma z nich.

První skupinu tvoří **srpy s obloukovitou čepelí** (Krajícův typ I), která může být různě vysoká či nízká, přičemž přechod mezi obloukem čepele a řapem je více méně plynulý (*Krajíc 2003a, 140*). Tento typ srpů je v souboru zastoupen nejčastěji, přičemž výrazně převažují nízké tvary. Z Pfaffenschlagu lze jako příklad uvést téměř celý exemplář (inv. č.

¹⁵ Detailněji a spolehlivěji klasifikovat je možné pouze srpy, u kterých zůstalo dochováno napojení čepele na řap. Vzhledem ke stavu zachování většiny předmětů bylo možné třídit pouze velmi malou část nálezového souboru. Výsledkem je tedy pouhý vzorek.

36744) o dochované celkové délce 360 mm, délce řapu 99 mm a max. šířce čepele 14 mm (*Nekuda 1975*, 51, 135, 139, obr. 133:3). V ZSV Konůvky byl v domě č. 5 nalezen soubor čtyř pohromadě ležících srpů v podstatě kompletně dochovaných. Jejich čepel je rovněž oblouková a navíc na jejich ostří údajně zůstalo patrné pilovité zoubkování. Jejich celková délka se pohybuje mezi 400 až 440 mm, rozpětí čepele mezi 305 až 328, max. šířka čepele od 20 do 28 mm a celková vnitřní délka řapu od 100 do 125, vnější se pak pohybuje mezi 90 až 122 mm (*Šaurová 1973b*, 338-339; 337, obr. 2:1-4). Rovněž z Mstěnic pochází několik exemplářů s obloukovitou čepelí (např. inv. č. 25451; *Nekuda 1985a*, 126, 125, obr. 182:h), ze zaniklé Svídný lze k tomuto typu přiřadit oba nalezené exempláře (*Smetánka 1988*, 125, 123, obr. 23) stejně jako část srpů ze ZSV Spindelbach (*Hylmarová – Klír – Černá 2013*, 584, obr. 8:4).

Druhou důležitou skupinou jsou **srpy se „zalomenou“ čepelí** (Krajícův typ II), jejich charakteristickým znakem je výrazné odsazení oblouku čepele od řapu (*Krajíc 2003a*, 140). V souboru analyzovaných srpů ze zaniklých středověkých vesnic jich nalézáme pouze několik. Jako příklad lze uvést část srpů z Pfaffenschlagu (inv. č. 36728), jehož dochovaná délka činí 215 mm, max. šířka čepele 16 mm a kompletně dochovaný trn měří 95 mm (*Nekuda 1975*, 59, 135, 139, obr. 133:5). Dalšími příklady jsou dva exempláře z Mstěnic (např. *Nekuda 1985a*, 126, 125, obr. 182:a).

Srpy často bývají nejčastěji na přechodu čepele v řap opatřovány kovářskými značkami, které mají různé podoby, nebo po nich zůstali patrné otisky. Stejně tak je tomu v našem analyzovaném souboru, ve kterém se vyskytuje nejméně 7 takových případů.

Pro doplnění všech informací je třeba uvést, že všechny srpy ze ZSV Pfaffenschlag byly podrobeny materiálové analýze, ze které vyplývá, že kromě dvou exemplářů bylo ostří nástrojů nahlíčováno cementováním, čímž se zlepšovaly jejich schopnosti (*Stránský 1975*, 213-218).

Analogických předmětů z dalších lokalit je velké množství, neboť srpy jsou jedním z nejčastěji nalézáných nástrojů na středověkých lokalitách napříč sociálním prostředím. Z tohoto důvodu zde uvádím pouze pár příkladů. Srpy s obloukovitou čepelí pochází z Bolkova (*Hejna 1962*, obr. 6), semonické tvrže (*Huml 1967*, 10-12, tab. I:8), Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 140; *Krajíc 2003b*, 104, tab. 114, např. i.č.K16/2947), Hradiščka u Davle (*Richter 1982*, obr. 114) nebo spišské zaniklé vesnice Zalužany (*Polla 1962a*, obr. 102).

Srpy se „zalomenou čepelí“ jsou reprezentovány na lokalitě Posádky při Gajaroch (*Polla 1962b*, obr. 11:1), na hradě Melicích (*Unger 1974*, obr. 1:1), na ZSV Koválov u Žabčic (*Měřínský – Unger 1987*, obr. 21:1, 5), v Sezimově Ústí pak jedním exemplářem (*Krajíc 2003a*, 140-141; *Krajíc 2003b*, 104, tab. 114, i.č.175/4206) a na řadě dalších lokalit.

7.1.9 Kosa

Ze souboru nálezů analyzovaných vesnic pochází celkem 6 kos nebo jejich částí. Z Pfaffenschlagu máme dochovaná dvě více méně torza tohoto nástroje, z Bystřece a Spindelbachu pochází po jednom částečně zachovaném exempláři. Nejméně poškozená je kosa z Konůvek, která byla nalezena společně s objímkou. Ze stejné lokality snad pochází ještě jeden zlomek tohoto předmětu.

Všechny kosalice, které bylo možno detailněji analyzovat, lze řadit k typu dlouhých kos s ostrým úhlem mezi čepelí a řapem a jejich hřbet je opatřen zesílenou vodorovnou lištou. Tento typ je v období vrcholného středověku nejběžnější (*Krajíc 2003a*, 140). Konůvecký exemplář (inv. č. 75707) je dlouhý zhruba 1 m a maximální šířka jeho čepele je 50 mm (ke špičce se přiměřeně zužuje). Horní vykovaná lišta čepele je široká od 5 do 12 mm. Délka řapu kosalice činí 90 až 130 mm a jeho šířka pak 40 až 30 mm. Na konci řapu je patrný výčnělek, který zřejmě sloužil k upevnění kosalice na kosišti (*Šaurová 1973b*, 337, obr. 1; *Měchurová 1997*, 84). Jak již bylo výše zmíněno, společně s touto kosou byla nalezena objímka (inv. č. 75639), která rovněž pomáhala zajistit lepší uchycení kosalice na dřevěné násadě (*Měchurová 1997*, 209, tab. LII:5). Ze všech analyzovaných lokalit pochází objímky různých velikostí a tvarů. Je velmi pravděpodobné, že některé z nich původně náležely kosalicím. Stejně tak však mohly upevňovat jiný nástroj ze zcela jiné funkční kategorie. Z tohoto důvodu bylo v této práci od jejich katalogizace a detailnějšího popisu upuštěno.

Analogie z prostředí dalších středověkých lokalit nacházíme například na řemeslnickém předměstí Sezimovo Ústí, odkud pochází celkem tři exempláře (*Krajíc 2003a*, 142; *Krajíc 2003b*, 108, tab. 118, i.č.2946 a i.č.2945). Další nálezy známe z chodovské tvrže (*Huml 1978*, 31), z Posádky při Gajaroch (*Polla 1962b*, 126, obr. 11:8) a dalších.

7.1.10 Kování cepu

V jednom případně máme mezi nálezy z analyzovaných vesnic doloženo kování cepu, resp. jeho závěs. Takto byl interpretován předmět (inv. č. 1143) nalezený v půdorysu rolnické usedlosti na ZSV Pfaffenschlagu. Předmět se skládá ze dvou částí – z kování dřevěné žerdi a kování dřevěného tlouku. Tyto části byly spojeny železným kroužkem. Součástí kování na

žerdi byla i objímka sloužící k upevnění na dřevěnou násadu. Kování cepu se dochovalo z velké části. Dochovaná délka kování je 200 mm (na žerdi) a 110 mm (na tlouku). Průměr středového kroužku činí 50 mm (*Nekuda 1975*, 44, 135, 140, obr. 134:5).

Analogických předmětů tohoto typu není mnoho. Jeden exemplář pochází například ze Sezimova Ústí (*Drda 1978a*, 13, tab. II:10, 11, 17; *Krajíc 2003a*, 142; *Krajíc 2003b*, 98, tab. 108, i.č.2001) nebo z hradu Vizmburku (*Lochmann 1983*, 251-266).

7.1.11 Vidle (dvozubé, hroty vidlí)

Nálezy vidlí a jejich součástí v souboru zemědělského náčiní analyzovaných zaniklých vesnic lze rozdělit na dvě skupiny. V první řadě se jedná o vidle celokovové, druhou skupinu pak tvoří relativně početná kolekce tzv. železných hrotů vidlí dřevěných.

Jediný exemplář celokovových dvozubých vidlí pochází ze zaniklého Bystřece. Nástroj je opatřen masivní tulejí s dochovaným otvorem pro hřeb, kterým se připevňoval k dřevěné násadě. Celková délka vidlí činí 380 mm, délka masivní tuleje je 120 mm a její průměr pak 40 mm. Maximální rozpětí hrotů činí 150 mm (*Belcredi 2006*, 357, 358, TAB. XXXIX/4).

Podobný předmět známe též například z hradu Vizmburku (*Lochmann 1983*, 224-225). Dvoje vidle pochází také ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 143; *Krajíc 2003b*, 109, tab. 119, i.č.2917, p.č.1493).

Druhouskupinu nálezů tvoří železné hroty původně dřevěných vidlí, kterých ze souboru pochází celkem 24 kusů. V případě kovových hrotů je podstatné, v jakém počtu byly nalezeny pohromadě. Z Pfaffenschlagu pochází dva exempláře nacházející se na ploše samostatně. V Konůvkách byly nalezeny 3 hroty společně a dále pak dvakrát pravděpodobně po dvou kusech. Z Bystřece pochází celkem 10 exemplářů. Ve dvou případech byly nalezeny tři hroty pohromadě a rovněž ve dvou byly společně uloženy pouze dva hroty. Poslední lokalitou jsou Mstěnice, kde byly nalezeny 3 hroty pohromadě a dva samostatně.

Železné hroty vidlí bývají též označovány jako „nápichové hroty“. Jedná se o kovový hrot s plochou špicí v horní části opatřené tulejí pro upevnění na dřevěný nástroj. Jejich tělo bývá nejčastěji prohnuté, špice výrazně plochá a nad tulejí mohou být opatřeny jakýmsi výčnělkem, tzv. „ramínkem“ (*Krajíc 2003a*, 143-144). Tulejka nebo raménko bývá opatřeno alespoň jedním otvorem pro hřebík. Takto typické jsou především nálezy z Konůvek. Jejich tvary se

však mohou odlišovat, leckdy nemusí být zařazení některých nálezů k tomuto typu předmětů jednoznačné. Rozdílné jsou i rozměry nápichových hrotů vidlí. Celková délka konůveckých exemplářů se pohybuje mezi 225 až 275 mm, maximální šířka hrotu činí 30 až 40 mm a průměr nedovřeně tuleje bývá okolo 30 mm (*Měchurová 1997*, 85, 209, tab. LII:12-14). Bystřecké hroty jsou rozměrově menší. Jejich celková délka činí od 145 ke 147 mm a průměr tuleje pak kolem 24 mm (*Belcredi 2006*, 356-357, 358, TAB. XXXIX/5-7). Železné hroty vidlí ze Mstěnic jsou dlouhé 115 až 170 mm. Rozměr tulejky pak v průměru činí 20 až 24 mm (*Nekuda 1985a*, 126, 127, obr. 184; *Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 90, obr. 144:d).

Analogický předmět známe například ze ZSV Koválov (*Měřínský – Unger 1987*, 11, obr. 15:19). Podobný nález byl též učiněn v Sezimově Ústí (*Krajíc 2003a*, 144; *Krajíc 2003b*, 112, tab. 122, p.č.17370).

7.1.12 Pružinové „ovčácké“ nůžky

V souboru analyzovaných lokalit se rovněž nachází celkem 13 nálezů pružinových „ovčáckých“ nůžek. Jeden exemplář pochází z Pfaffenschlagu. V Konůvkách bylo nalezeno dokonce 9 nůžek a jejich částí. V Bystřeci, Mstěnicích a Svídně bylo objeveno vždy po jednom kuse tohoto předmětu.

Nůžky jako nástroj na stříhání detailněji analyzovala *M. Beranová (1967, 571-579)*, její klasifikaci pak využil a dále rozvedl *R. Krajíc (2003a, 145)*. V případě nálezů z vesnického prostředí se ve všech případech jedná o typ jednoduchých-pérových nůžek, přičemž pero nástroje je ohnuté a tvarované do podoby prstence (*Beranová 1967, 572; Krajíc 2003a, 145*). Pokud bylo možné analyzované předměty ještě detailněji třídit, lze v souboru pozorovat nůžky s tyčinkovými rameny (*Krajícův typ I*) a nůžky s rameny plochými (*Krajícův typ II*). K prvnímu typu náleží nůžky (inv. č. 36743) z Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975, 51, 145, 147, obr. 140:4*), jeden exemplář z Konůvek (inv. č. 75716; *Měchurová 1997, 85, 209, tab. LII:10*) či nůžky ze Svídně. K druhé skupině nůžek s plochými rameny je možné přiřadit nůžky ze Mstěnic (*Nekuda 1985a, 127, obr. 185:f*) či jiný exemplář opět ze ZSV Konůvky (inv. č. 82978; *Měchurová 1997, 85, 209, tab. LII:11*). Tvar ramen vycházejících z nožů trojúhelníkovitého tvaru zřejmě nehraje výraznější roli a jedná se pouze o rozdílnou techniku ve výrobě tohoto nástroje (*Krajíc 2003a, 145*). Rozměrově se exempláře z analyzovaných vesnic liší, ať se již jedná o celkovou délku předmětu nebo, šířku čepele nožů, o velikost prstence apod. Celková délka nůžek z Pfaffenschlagu například činí 240 mm a z Konůvek pak 275 mm (ačkoliv jejich špice zůstaly odlomeny). Šířka oka nůžek z Pfaffenschlagu činí 43

mm, maximální šířka čepele je 30 mm a její délka pak 120 mm. Výrazně menší je ve srovnání s ostatními kompletně zachovaný exemplář ze ZSV Bystřec, jehož celková délka činí pouhých 95 mm, maximální šířka čepele je 11 mm a její délka pak 45 mm (*Belcredi 2006*, 357, 358, TAB. XXXIX/8).

Pružinové nůžky pochází z celé řady lokalit. Nůžky s tyčinkovými rameny pochází například z Hradišťka u Davle (*Richter 1982*, 157, obr. 101:3) nebo Chvojenu (*Hejna 1983b*, 390, obr. 13). Nůžky s rameny plochými naproti tomu pochází například ze Semonice (*Huml 1967*, tab. III:1-2).

7.1.13 Shrnutí a diskuze

V nálezech analyzovaných zaniklých vesnic bylo identifikováno celkem 287 nálezů, které náleží funkční kategorii zemědělského náčiní.

Název předmětu	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konůvky	Bystřec	Mstěnice	Svídna	Potálov	Kravín	Spindelbach
<i>symetrická radlice kopinatá</i>	4	0	1	1	0	0	3	0
<i>symetrická radlice (ostatní)</i>	0	1	2 (?)	0	0	0	0	0
<i>asymetrická radlice</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
<i>krojídlo</i>	0	1	1	2	0	0	0	0
<i>otka</i>	1	0	3	0	1	0	0	0
<i>hřeb z brány</i>	1	20	5	4	1	0	0	0
<i>motyka</i>	0	2	1	3	1	0	1	0
<i>kování rýče/lopaty</i>	1	0	1	0	0	0	0	0
<i>vinařský nůž</i>	0	4	0	0	0	0	0	0
<i>srp</i>	7	100	35	nejm. 28	2	0	0	2
<i>kosa</i>	2	2	1	0	0	0	0	1
<i>kování cepu</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
<i>vidle celokovové</i>	0	0	1	0	0	0	0	0
<i>železné hroty vidlí</i>	2	7	10	5	0	0	0	0
<i>pružinové "ovčácké" nůžky</i>	1	9	1	1	1	0	0	0

Tab. 4: Přehled konkrétních typů nástrojů z kategorie zemědělského náčiní na analyzovaných lokalitách.

Z přehledové tabulky je evidentní, že pro venkovské prostředí vrcholného a pozdního středověku máme doloženou pestrou škálu typů zemědělských nástrojů, resp. jejich kovových

částí. Archeologicky tedy lze na zaniklých lokalitách doložit všechny základní druhy zemědělských činností:

1. orba těžkým záhonovým pluhem, opatřeným asymerickou radlicí a krojidlem (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice a Svídna – otka?),
2. zpracování půdy pomocí rádla s plazem, opatřeného symetrickou radlicí s laloky (Konůvky a Bystřec); pomocí rádla bez plazu, opatřeného symetrickými kopinatými radličkami (Pfaffenschlag, Bystřec, Mstěnice a Kravín); případně jednoduššími radličkami jiného typu (Bystřec),
3. úprava půdy vláčením, pomocí dřevěných bran se železnými zuby (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice a Svídna),
4. další kultivace půdy, pomocí motyk, rýčů/lopat (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna a Kravín),
5. žetí obilí pomocí srpů (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna a Spindelbach);
6. sklizeň a skladování obilí pomocí celokovových dvojzubých vidlí (Bystřec) a jejich mláčení obilí pomocí cepů (Pfaffenschlag),
7. pěstování vinné révy či ovocnářství pomocí tzv. vinařských nožů (Konůvky); ale i jiných nástrojů (např. motyky) na jiných lokalitách,
8. chov hospodářských zvířat a péče o ně skrze nálezy vidlí (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec a Mstěnice), pružinových nůžek (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice a Svídna) a dlouhých travních kos (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec a Spindelbach).

Na tomto místě je však nutné podotknout, že jednotlivé typy nástrojů mohly v hospodářství zastávat funkce různé. Stejně tak je i jasné, že předměty mohly být užívány i v jiných oblastech každodenního života středověké domácnosti. Tak například motyky a rýče/lopaty mohou být rovněž spojeny s řemeslnickými činnostmi, pružinové nůžky s běžnou výbavou domácnosti apod.

Mezi dochované nálezy z jiných materiálů na analyzovaných zaniklých vesnicích, které lze spojit se zemědělskou výrobou, lze jmenovat zejména unikátní torzo pracovní části

dřevěných hrábí. Předmět se zachoval díky vlhkému prostředí ve studni za ZSV Kravín.¹⁶ Dalšími nálezy jsou zejména **kamenné žernovy**¹⁷, které na lokalitách dokládají zpracování obilí.

7.2 ŘEMESLNICKÉ NÁČINÍ

7.2.1 Sekera

Z nálezů analyzovaných vesnických lokalit pochází celkem 13 seker nebo jejich částí. Z plochy ZSV Konůvky pochází 3 exempláře, z Bystřece celkem 5 seker a z Mstěnic 4 kusy. Z vesnic zkoumaných v českém prostředí máme pouze jediný exemplář, a to ze zaniklé Svídný.

Sekera se skládá z pracovní části, kterou tvoří tělo opatřené ostřím. Tělo sekery postupně přechází v různě dlouhý krček, na který navazuje různě tvarovaná tulej sloužící k upevnění kovové pracovní části na dřevěné topůrko (*Krajíc 2003a*, 165). Soubor nálezů seker z vesnického prostředí je tvarově i rozměrově značně variabilní. Rovněž se zde do jisté míry setkáváme s terminologickými problémy, neboť popis a třídění předmětů autory publikací často není jednotný. Pro snazší orientaci si lze v našem případě opět pomoci nejnovější klasifikací a popisem předmětů z pera *R. Krajíce (2003a, 166)*. V souboru se vyskytuje jedna sekera, která více méně odpovídá *Krajícovu* typu II, neboť se jedná o čelně symetrickou sekeru menších rozměrů s téměř rovně ukončeným týlem. Tělo nástroje se postupně směrem dolů vějířovitě rozšiřuje. Kompletně dochovaný předmět (inv. č. 15591) pochází ze Mstěnic (*Nekuda 1985a*, 147-148, 126, obr. 183:c) a jeho čepel je vychýlena doprava. Sekerka je též opatřena kovářskou značkou (viz odstavec níže). Nejvíce nálezů ze zkoumaných zaniklých středověkých vesnic lze přiřadit ke *Krajícovu* typu III (*2003a*, 166), kdy se jedná o nejrozšířenější typ středověké sekery, tzv. bradatice. Předměty jsou čelně symetrické, mají

¹⁶ Dochovaná část ramene hrábí má čtvercový průřez o velikosti 25x25 mm a je opatřena otvorem pro násadu. Celkem tři otvory pro kolíky v rameni měly průměr 15 mm a byly od sebe navzájem vzdáleny 30 mm. Celkem dva kolíky se zachovaly v původním otvoru, další dva pak byly vyzvednuty samostatně. Kolíky mají opracovanou hlavici a válečkovitou spodní polovinu trnu o průměru 8 mm. Jejich celková délka činí 105 mm. K násadě bylo rameno upevněno pravděpodobně vidlicovitě (*Krajíc 1984*, 61, obr. 7:1; *Krajíc 1987*, 93, obr. 8). V přírodních a klimatických podmínkách našich zemí se předměty z organických materiálů v naprosté většině případů nedochovávají. Z tohoto důvodu nejsou k našim hrábím známy analogie, neboť ve vrcholném středověku se mohly hrábě vyskytovat nejčastěji celodřevěné. V úvahu však přichází i výskyt hrábí s dřevěnou násadou a rámem, do kterého se zarazily kovové hřeby se záseky (podobné jako hřeby z bran), jak již poukázal *Z. Smetánka (1956, 268-270)*. O možnost výskytu tohoto typu hrábí na semonické tvrzi uvažoval z důvodu nálezu velkého množství hřebů z bran na lokalitě, avšak často různých velikostí (leckdy výrazně menších s nepatrnými záseky).

¹⁷ Z Pfaffenschlagu pochází celkem 4 zlomky kamenných žernovů, které byly vyrobeny z landštejnské žuly (*Nekuda 1975*, 153-155, obr. 149, 151 a 152). Pouze jeden exemplář žernovu byl nalezen v Bystřeci. Jednalo se o polovinu předmětu (běhoun), který byl po přelomení umístěn v dlažbě u usedlosti U X (*Belcredi 2006*, 383, 385, TAB. LI/1 a 2).

rovně ukončený tyl, který je tulejovitý. Tělo (brada) je výrazně dolů rozšířená a má více či méně zaoblené ostří. Většina seker má špičatou bradu, avšak jeden exemplář z Mstěnic (inv. č. 97027) má spodní část brady zkosenou (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 92, obr. 146:b). V tomto případě by se mohlo jednat o modifikaci Krajícova typu III, kdy se tento typ podle národopisné terminologie označuje jako sekera s tupou bradou (*Štajnochr 1978*, 157). R. Krajíc pak takové sekery označuje jako typ IIIa (*2003a*, 166).

Jak již bylo výše uvedeno, sekery se morfologicky i rozměrově liší. Exemplář ze ZSV Svídna má oproti jiným kupříkladu výrazně prodlouženou tulej (*Smetánka 1988*, 126, 122, obr. 22). Obecně však lze říci, že se jedná o univerzální tvary, které mohly sloužit k rozličným účelům. Ze zaniklé Bystřece pochází minimálně tři exempláře, které byly značně poškozené, tudíž již pravděpodobně nemohly plnit svou funkci. I z důvodu jejich uložení v prostoru či přítomnosti jiných poškozených předmětů je autor označuje jako uloženou surovinu určenou pro překování (např. *Belcredi 2006*, 359-360, 361, TAB. XL/10, 12).

Sekery bývají poměrně často opatřovány kovářskými značkami (nejčastěji na krčku). Ze souboru analyzovaných předmětů pochází tři exempláře, u kterých lze výrobní značku doložit. V jednom případě je jednalo o klasickou dřevorubeckou sekeru z Konůvek (inv. č. 71869; bohužel bez nálezového kontextu), na jejímž rubu je značka ve tvaru uzavřené podkovy (*Měchurová 1997*, 91). Ve druhém případě o část sekery z Bystřece, která byla opatřena značkou v podobě květu (*Belcredi 2006*, 359-360, 361, TAB. XL/10). Poslední doklad výrobní značky pochází ze Mstěnic (inv. č. 15591), kde byl nález menšího typu sekery na pravé straně v oblasti krčku opatřen značkou ve tvaru soukolí s loukotěmi (*Nekuda 1985a*, 147-148, 126, obr. 183:c).

Jeden exemplář z mstěnického souboru (z plochy tvrze; inv. č. 67101) byl podroben metalografické analýze, ze které vyplývá, že sekera byla vyrobena s použitím tří druhů ocelí, přičemž jeden z těchto druhů mohl být i meteorického původu (*Nekuda 1985a*, 148-147, 147, obr. 202, *Stránský – Vrba 1985*, 196-197; 201-202).

Analogické předměty k sekerám Krajícova typu II lze nalézt například na lokalitě Hradištko u Davle (*Richter 1982*, 172, obr. 118:1, 2). Nejrozšířenější variantu tzv. „bradatic“ (Krajícův typ III) je možno doložit na tvrzi v Semonicích (*Huml 1967*, 16, tab. VIII:6, IX:2, 3), na hradě Bolkově (*Hejna 1962*, 466-467, obr. 7:2, 3), v Proseticích (*Rusó 1986*, 412, obr. 3:k), na Kozím Hrádku (*Drda 1978b*, 399, obr. 4:1) apod. Varianta s výrazně prodlouženou tulejí, jakou má sekera na Svídně, se vyskytuje opět v Semonicích (*Huml 1967*, 16, tab. IX:1).

Tvarově nejpodobnější sekerka s tupě ukončenou bradou (Krajícův typ IIIa) pochází například ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 166; *Krajíc 2003b*, 124, tab. 134, i.č.2893).

7.2.2 Nebozez

Ze souboru analyzovaných vesnických lokalit pochází celkem 23 nálezů nebozezů, přičemž v naprosté většině se jedná pouze o jejich části. Z Pfaffenschlagu máme dochovány dva exempláře, z Konůvek dokonce 12 kusů, ze ZSV Bystřec pochází celkem 8 nebozezů a jeden nástroj tohoto typu máme doložen v zaniklém Kravíně.

Nebozezy se na lokalitách vyskytují v různě velkém provedení od drobných exemplářů s velmi jemně tordovanou pracovní plochou (např. inv. č. 72069 z Konůvek; *Měchurová 1997*, 92, 211, tab. LIV:2) po velké masivní kusy (např. nebozez z usedlosti U VIII z Bystřece; *Belcredi 2006*, 359, 361, TAB. XL/8). Jejich tvar je však více méně unifikovaný. Předmět, jehož hlavním účelem bylo vrtání do dřeva, se skládá z hraněného či kruhového dřívku ve spodní části opatřeného vrtákem (spirálovitým tělem s hrotem), který tvořil jeho vlastní pracovní část. V horní části dřívku může být nebozez různě zakončen podle toho, zda byly ještě opatřeny rukojetí z jiného (organického) materiálu apod. (*Krajíc 2003a*, 155-156). Detailněji je možno hodnotit pouze předměty lépe zachované. V souboru se vyskytují převážně nebozezy s dřívkem kruhového průřezu (7 nálezů), hraněných v celé své délce je méně (pouze dva nálezy). V minimálně pěti případech se horní konec dřívku zplošťuje a vytváří tak „trn“ pro nasazení vodorovné dřevěné rukojeti, což je nejčastější varianta v nálezech na středověkých lokalitách. Celkem tři nebozezy jsou ukončeny očkem pro provlečení vodorovné rukojeti. Již zmíněný masivní exemplář z Bystřece je v horní části lehce stočen (*Belcredi 2006*, 359, 361, TAB. XL/8). Výše již zmíněný malý exemplář z Konůvek je opatřen rukojetí ve tvaru dvou protilehlých stočených oček (*Měchurová 1997*, 92, 211, tab. LIV:2). Výš uvedené přehledné třídění a popis analyzovaného materiálu bylo zpracováno podle *R. Krajíce (2003a, 156)*. Rozměry (relativně) celých exemplářů značně kolísají. Celková délka předmětu činí od 106 po 386 mm, stejně tak se liší maximální šířka či průřez dřívku, která se pohybuje od 5 mm až k průřezu 11x12 mm. Vrut obvykle tvoří menší část z celkové délky nástroje.

Nebozezy a jejich části bývají častým nálezem na středověkých archeologických lokalitách. Předmět s dřívkem ukončeným očkem pochází například ze semonické tvrže (*Huml 1967*, 21, tab. V:1). Celokovové vrtáky, které mají rukojeť je tvaru dvou protilehlých stočených oček, jejich výrobu a výskyt popisuje *M. Slivka (1981, 214)*. Nebozezy se

zploštělým horním koncem pochází například z hradu Vizmburku (*Hejna 1983a*, 498), Hradištku u Davle (*Richter 1982*, 172, obr. 122), Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 156; *Krajíc 2003b*, 116, tab. 126), tvrze v Semonicích (*Huml 1967*, 21, tab. V:2, 3), ZSV Zalužany (*Polla 1962a*, 130, obr. 100:15) a mnoha dalších.

7.2.3 Vrták

Jako vrtáček označil *L. Belcredi (2006, 359, 361, TAB. XL/5)* předmět pocházející z usedlosti U VIII v zaniklém Bystřeci. Jedná se o v podstatě kompletně zachovaný nástroj o celkové délce 110 mm, který je v horní části opatřen rozdvojenou rukojetí, která tak vytváří obloučky kolmé na dřík. Autor v této souvislosti uvádí též rozšíření tohoto předmětu, které klade až do 15. a 16. století. Velmi podobným předmětem je v předchozím oddíle uváděný drobný nebozez z Konůvek (*Měchurová 1997, 92, 211, tab. LIV:2*). Z tohoto důvodu by bylo možné bystřecký vrtáček považovat rovněž za specifickou variantu celokovového nebozezu, jak jej uvádí *M. Slivka (1981, 214)*.

7.2.4 Poříz

Nástrojů interpretovaných jako pořízy je v analyzovaném souboru celkem 6 kusů. Jeden blíže nedokumentovaný exemplář pochází z Konůvek. V Bystřeci byl učiněn unikátní objev, kdy byly nalezeny celkem 4 tyto předměty na ploše půdorysu jedné z usedlostí (U XVIII), z toho tři pořízy ležely společně těsně na sobě v prostoru jižní stěny síně (*Belcredi 2006, 230, 360*).

Pořízem nazýváme předmět sloužící k tvarování dřeva, přičemž lze rozlišit dva typy. V prvním případě se jedná o pořízy s rovným ostřím, sloužící k univerzálnímu použití, kdy se dřevo opracovává strouháním. Druhým typem jsou pořízy s obloukovým ostřím, které jsou užívány k vytváření a vyhlazování mělkých prohlubní, nebo vnějších ploch zaoblených tvarů (*Pavliščík 1993, 68-69, obr. 64, 66*). Obecně se skládá z těla, které je ve spodní části opatřeno ostřím. Z obou konců těla předmětu pak vybíhají ramena měnící se v trny ukončené hrotem, na které se narážely dřevěné rukojeti (*Krajíc 2003a, 157*).

Poměrně dobře zachované bystřecké exempláře se liší svojí velikostí. Jejich celková délka činí 220, 205, 198 a 96 mm a šířka jejich nožů je pak 24, 15, 22 a 20 mm. Jeden z nálezů (*Belcredi 2006, 360, 363, TAB. XLI/1*) byl kresebně dokumentován a lze jej označit jako typ s rovným úzkým ostřím nože. Konec jednoho jeho kompletně zachovaného trnu byl stočen v drobné očko, snad aby dřevěná rukojeť v trnu lépe držela. Stejný exemplář byl rovněž podroben metalografické analýze, z jejíž výsledků vyplývá, že byl vykován z ne příliš

kvalitního kovu. Vysoký žár při požáru vesnice na konci jejího života zanechal stopy i na tomto předmětu a značně pozměnil jeho strukturu (*Belcredi 2006*, 360; *Ustohal – Buchal 2006*, 390-393).

Jako poříz byl autory výzkumu určen také nožovitý předmět s pravouhle připojenou rukojetí, nalezený v prostoru dvora při tvrzi v Mstěnicích (*Nekuda 1985a*, 148, obr. 203:b). Předmět je dochován téměř kompletně, pouze hrot čepele je deformován (ohnut). V rukojeti se zachovaly dva otvory pro hřebíky, které měly za úkol připevnit nejspíše dřevěnou násadu. Celková délka předmětu činí 270 mm, šířka plátu čepele je 45 mm, maximální síla plátu je pak 4 mm a rozměry trnu jsou 22x41 mm. V. Nekuda zde nástroj popisuje jako předmět, kterým se mohla například stahovat kůra ze stromů. Jeho zařazení přímo mezi pořízy je dle mého názoru otázkou, ačkoliv existenci jednoručních pořízů ve středověku, určených ke specifickým činnostem, samozřejmě nemůže být zcela vyloučena.

Klasické dvouruční pořízy pochází z několika dalších lokalit, i když často bývají označovány jiným způsobem. Několik exemplářů například pochází z řemeslného předměstí Sezimovo Ústí (*Krajíc 2003a*, 157; *Krajíc 2003b*, 117, tab. 127, např. i.č.K25/4218, i.č.K24/2901), z hradu Melic (*Unger 1974*, 194), Kozího Hrádku (*Drda 1978b*, 401) nebo semonické tvrze (*Huml 1967*, 20, tab. V:18).

7.2.5 Pila

Poměrně unikátními předměty, které se málokdy archeologicky dochovávají, jsou pily či spíše jejich zlomky. Ze souboru pochází pouze dva exempláře, zato však rozměrově diametrálně odlišné.

V prvním případě se jedná o část listu malé pily s drobnými zoubky na jedné straně. Na jednom konci je pilka opatřena kruhovým otvorem, druhý konec se postupně zužuje a snad vybíhá v jakýsi trn. Předmět pochází z mstěnické tvrze. Jeho dochovaná délka činí 120 mm a maximální dochovaná šířka je pak 13 mm. Počet dochovaných zubů je minimálně 18 (*Nekuda 1985a*, 148, obr. 203:a).

Druhý exemplář pochází z prostoru usedlosti č. 2 na ZSV Spindelbach a pozoruhodný je svými rozměry. Jedná se o velkou dvouruční pilu, tzv. kapr (*Janotka – Linhart 1987*, 121), ze které se dochovala část listu se zuby na jedné straně. Předmět je též opatřen rukojetí. Jeho celková délka činí 926 mm a maximální šířka listu je 96 mm. Na listu se zachovaly celkem 4

zuby, jejichž průměrná délka činí 13 mm. Dochovaná délka rukojeti je pak 114 mm a její maximální šířka je pak 24 mm (*Hylmarová – Klír – Černá 2013*, 584, obr. 9, 10, 11).

Analogické předměty nejsou příliš známy. Pokud se pily vůbec dochovávají, pak často pouze jejich velmi malé zlomky, které znesnadňují jejich identifikaci. Nález části malé pily pochází například z Prosetic (*Rusó 1986*, 412, obr. 3:p) nebo z Kartouzky v Dolanech (*Burian 1960*, 210, 199, obr. 79).

7.2.6 Kleště

V souboru analyzovaných nálezů ze zaniklých středověkých vesnic se nachází celkem 8 kleští a jejich částí. Z Konůvek pochází 4 exempláře, přičemž v jednom případě se jedná o pouhé zlomky obou ramen kleští. Po jednom exempláři jsou dále tyto předměty zastoupeny v Mstěnicích, Potálově, Kravíně a na Spindelbachu.

Kleště dělíme do několika typů podle převažujícího účelu, ke kterému původně sloužily. Jejich klasifikaci ve své publikaci přehledně uvádí opět *R. Krajíc (2003a, 160-161)*, jehož třídění zde použijeme.

V nálezovém souboru převažuje typ kleští s plochými obloukovými čelistmi, které jsou ukončeny rovně. Tyto kleště rovněž bývají podle jejich funkce označovány jako „štípací“ (*Krajícův typ I; 2003a, 160*). K tomuto typu lze přiřadit kleště ze ZSV Potálova (*Krajíc 1984, 60-61, obr. 11:1; Krajíc – Eisler – Soudný 1984, 30*), Kravína (*Krajíc 1984, 60-61, obr. 11:2*) a Spindelbachu (*Hylmarová – Klír – Černá 2013, 584, obr. 8:8*). Všechny tyto exempláře se dochovaly téměř celé a jejich společným znakem je rovněž ukončení jednoho ramene v podobě „trnu“, který je u všech exemplářů vyhnut. U exempláře z Potálova a Spindelbachu je směr tohoto vyhnutí stejný, kdy trn vybočuje vpřed rovnoběžně s ramenem. Kravínský nástroj má trn ohnut tak, že vybočuje rovnoběžně s rozevíráním ramen. Vyhnutí ramene/trnu (ať již jakýmkoliv způsobem) mělo jistě svůj funkční význam. Rozměrově se výše uvedené nástroje mírně liší, ať již celkovou délkou, nebo délkou kloubu s čepem, který spojoval oba díly kleští a umožňoval jejich pohyb. Kleště ze ZSV Potálova jsou největší. Jejich celková délka činí 220 mm, délka kloubu s čepem je 60 mm, délka ramen dosahuje 130 mm, přičemž jejich průměr se pohybuje mezi 8 až 10 mm. Trn vybíhající z jednoho ramene kleští má trojúhelníkový průřez a jeho délka činí 10 mm. Kravínské kleště jsou nejsubtilnější. Celkově měří 160 mm, délka jejich čepu je 30 mm a délka ramen pak 115 mm. Trn vybíhající z jednoho ramene je dlouhý 20 mm. Štípací kleště ze Spindelbachu měří 213 mm, zato délka

jejich kloubu s čepem je největší a činí 88 mm. Délka ramen kleští je 109 mm a jejich průměr pak 9x7 mm. Délka vyhnutého trnu činí 39 mm.

Ke Krajícovu typu II (2003a, 160) můžeme přiřadit dvoje kleště ze ZSV Konůvky. V jednom případě (inv. č. 75509) se jedná o malé a poměrně úzké kleště s roztepanými čelistmi kruhového tvaru (Měchurová 1997, 90, 211, tab. LIV:4). Druhý exemplář (inv. č. 75546) je rovněž drobný, avšak jeho čelisti jsou ploché a mají obdélný průřez. Autorka je popisuje jako „drobné ohýbací kleště“ (Měchurová 1997, 90, 211, tab. LIV:5). Takové kleště subtilního charakteru mohly být používány při jemnější řemeslné práci (Kolčín 1959, 20-22).

Z konůveckého souboru také pochází jediný exemplář z části dochovaných kleští (inv. č. 72886), které lze přiřadit ke Krajícovu typu III (2003a, 160), neboť je jedná o tzv. odlévací kleště. Jedna dochovaná čelist předmětu je prohnutá do tvaru „miskovitě prožlabené kapky“, při sevření obou čelistí tedy vytvářela dutinu (Měchurová 1995, 149, tab. IV:3; Měchurová 1997, 90).

Poslední morfologicky a rozměrově odlišné kleště pochází ze dvora při mstěnické tvrzi (Nekuda 1985a, 147, 126, obr. 183:f) a lze je podle všeho označit za kovářské výhňové kleště (Krajíc 2003a, 160-161). Nástroj je úzký, má velmi dlouhá ramena a jeho čelisti jsou ploché.

Podobné štípací kleště pochází například z lokality Posádka při Gajaroch (Polla 1962b, 139, obr. 10:2, 3), z města Tábora (Drda 1978a, 15; 1978c, obr. 13) nebo ze Sezimova Ústí, které však nejsou opatřeny vyhnutím ramene v zahrocený trn (Krajíc 2003a, 160; Krajíc 2003b, 119, obr. 129, i.č.K19/2906). Drobné subtilní kleště Krajícovu typu II byly například nalezeny na hradu Šariši (Slivka 1981, 216, obr. 2:15). Odlévací kleště jsou známy opět ze Sezimova Ústí (Krajíc 2003a, 160; Krajíc 2003b, 119, obr. 129, p.č.17857) nebo ze Spišského hradu (Slivka 1981, 216, obr. 2:14). Kovářské výhňové kleště (podobné mstěnickému exempláři) pochází kupříkladu z hradu Lelekovice (Unger 1990, 152, obr. 6:1) a dalších lokalit.

7.2.7 Průbojník

Celkem 8 nálezů ze zkoumaných zaniklých středověkých vesnic bylo interpretováno jako průbojníky. Z Konůvek pochází 3 takové předměty, stejný počet průbojníků byl nalezen také v Bystřeci, z Mstěnic pak pochází dva tyto nástroje.

Průbojníkem jsou označovány kovové nástroje s dříkem průřezu různého tvaru, nejčastěji kulatým, čtyřhranným nebo oválným. Dále se pak liší tím, zda jsou opatřeny násadou či jsou

celokovové (*Janotka 1974*, 78). Horní část dřívku tvoří rovnou úderovou hranu. Spodní část nástroje (tělo) je zároveň pracovní plochou opatřenou hrotem. Obvykle celkem masivní nástroj (avšak vyskytují se i subtilní varianty) slouží k prorážení/probíjení otvorů do různých materiálů včetně kovu (*Krajíc 2003a*, 150-152). Ačkoliv lze průbojníky řadit k celé řadě různých typů (srov. *Krajíc 2003a*, 151), v našem případě to nepovažuji za nezbytné. Pokud bylo možné průbojníky z analyzovaných vesnic detailněji popisovat, tak většina z nich má obdélníkový průřez. V jednom případě je horní plocha dřívku (týl) ukončena trnem, který může svědčit o tom, že byl předmět původně opatřen nějakou formou rukojeti. Takto popisovaný exemplář pochází z Bystřece, kde byl nalezen na usedlosti U II společně s dalšími předměty (*Belcredi 2006*, 359, 363, TAB. XLI/4). Rozměry analyzovaných průbojníků máme k dispozici pouze u exemplářů z Bystřece, jejichž celková délka se pohybuje od 140 do 150 mm a síla jejich dřívku činí 12 mm (*Belcredi 2006*, 359), a u dvou průbojníků ze Mstěnic. Tyto předměty celkové měří 120 a 128 mm a jejich průřez činí 10x7 a 16x14 mm (*Nekuda 1985a*, 147). Variabilita průbojníků na zkoumaných lokalitách tedy musela být vysoká.

Analogické předměty pochází například z tvrže v Batňovicích (*Lochmann 1989*, 115, tab. 3:2, 3, 5), ze Zalužan (*Polla 1962a*, 136, obr. 106:11-4, tab. XIII:1, 2, 6) nebo z Hradišťka u Davle (*Richter 1982*, 173, obr. 120:3). Celkem 27 průbojníků bylo údajně nalezeno v Sezimově Ústí, přičemž u některých exemplářů není jejich přiřazení k tomuto typu předmětu jednoznačné (*Krajíc 2003a*, 151-152; *Krajíc 2003b*, 113, tab. 123).

7.2.8 Sekáč

Jako sekáče určené pro řemeslnickou činnost byly na vesnických lokalitách určeny celkem 3 předměty. Dva pochází z Konůvek a jeden z Bystřece. Předměty jsou tímto způsobem odlišovány od menších sekáčků, které se na lokalitách rovněž často vyskytují, avšak bývají přiřazovány k funkčním kategoriím souvisejícím s výbavou domácnosti (viz kap. 7.5.2).

Sekáče ve vlastním slova smyslu lze popsat jako železné předměty, které se liší tvarem (těla, ostří i rukojeti), a jsou určeny k dělení materiálů (sekáním, štěpením apod.). V případě dělení kovů se takto s materiálem pracovalo jak za studena, tak s ohřátým materiálem (*Janotka 1974*, 78-79). V případě dvou konůveckých exemplářů (*Měchurová 1997*, 91-92) se jedná o dlouhý štíhlý nožovitý nástroj s tupým ukončením čepele. Tyto předměty jsou navíc opatřeny trnem pro uchycení dřevěné rukojeti. Jeden z těchto sekáčů (inv. č. 71693) je opatřen kovářskou výrobní značkou ve tvaru slzičky, která je umístěna na čepeli nástroje (*Měchurová*

1997, 91, 211, tab. LIV:12). Naproti tomu je bystřecký exemplář popisován jako tyčinka (dřík) s pracovní plochou vykovanou v podélnou hranu. Týl předmětu nese stopy po úderech kladivem (*Belcredi 2006*, 359, 361, TAB. XL/4). Tento nástroj je tedy jakousi vertikální variantou sekáče a podobá se spíše dlátu nebo klínu. Stejně jako rozdílný tvar analyzovaných předmětů, rovněž i jejich funkce musela být odlišná. Konůvecké exempláře spíše připomínají dlouhé masivní nože určené k sekání například masa, trávy a podobně (*Krajíc 2003a*, 155). Jejich využití tedy spíše více než řemeslu patřilo běžným činnostem v domácnosti.

Předměty, které bývají dávány do souvislosti se sekáním a dělením materiálů, se tedy (jak je již z výše uvedeného patrné) leckdy tvarově velmi odlišují. Rovněž jejich pojmenování často bývá odlišné. To vše v závislosti na konkrétním rozhodnutí autora příslušného výzkumu. Jeden exemplář pochází například z Hradištku u Davle, kde je určen jako předmět sloužící k oddělování kovů či k vyrážení výzdoby (*Richter 1982*, 172, obr. 120:1). Další nález byl učiněn na řemeslnické lokalitě Sezimovo Ústí (*Krajíc 2003a*, 154-155; *Krajíc 2003b*, 114, tab. 124, p.č.9078). Tyto dva nástroje jsou tvarově nejbliže sekáči ze ZSV Bystřec.

7.2.9 Dláto

Ze souboru analyzovaných předmětů pochází celkem 12 předmětů, které byly interpretovány jako dláta. Z Pfaffenschlagu pochází 4 tyto nástroje, z Konůvek jsou dochovány celkem 3 dláta, v Bystřeci byly nalezeny opět 4 exempláře a v Kravíně pak jeden.

Dláto patří mezi tu skupinu předmětů, které lze velmi obtížně spolehlivě interpretovat a snadno je možné zaměnit je s jinými velmi podobnými předměty, především se sekáči či klíny (srov. například v předchozím oddíle uvedený sekáč z Bystřece; k této problematice blíže například *Belcredi 1989*, 450; *Krajíc 2003a*, 155). Také v případě nástrojů ze zkoumaných vesnic, určených jako dláta, jsou leckdy samotnými autory vysloveny pochybnosti o jasnosti uváděné interpretace. I přes všechny komplikace spojené s tímto typem předmětu lze dláto obecně popsat jako tyčinkovitý předmět s dříkem (tělem) průřezu různého tvaru, který je v týlní části opatřen ploškou. Spodní část dříku přechází v ostří a je tak vlastní pracovní částí nástroje. R. *Krajíc* (2003a, 155) rozlišuje dva typy dláta. V prvním případě (typ I) se jedná o dřík s rovně ukončeným ostřím (podobně jako u sekáčů). Druhou skupinu tvoří tzv. "lopatkovitá" dláta s roztepaným ostřím, které je tak širší než dřík (tělo) nástroje, avšak zůstává rovné. Z Pfaffenschlagu pochází velmi dobře zachované exempláře, které v zásadě odpovídají *Krajícovu* typu II. V jednom případě má tělo dláta oválný průřez dříku, u dvou nástrojů je průřez čtyřhranný se zaoblenými hranami. Jeden exemplář (inv. č. 36695) je dokonce opatřen

na horní ploše čepele kovářskou značkou ve tvaru kruhu s pěti vypouklými zrníčky po obvodu o průměru 13 mm (*Nekuda 1975*, 59, 71, 145, 147, obr. 140:3, 5-7). Čtyřhranný průřez dřívku dláta u analyzovaných předmětů výrazně převažuje. Délka ostří dlát je různá, kupříkladu exemplář ze ZSV Kravína je roztepán až do poloviny své délky (*Krajíc 1984*, 60, obr. 10:9). Celková délka u detailněji analyzovaných nástrojů se pohybuje mezi 215 až 280 mm a maximální šířka dřívku od 16 do 20 mm.

Specifický tvar má pouze drobné dlátko z Bystřece (*Belcredi 2006*, 359, 361, TAB. XL/13), který má dřív s pracovní ploškou ohnutý do pravého úhlu. Konec předmětu je navíc opatřen trnem pro ukotvení násady. Průměrná délka dlát ze ZSV Bystřec se pohybuje kolem 110 mm, síla dřívku činí 5 až 10 mm a šířka pracovní hrany je pak 15 až 20 mm (*Belcredi 2006*, 359).

Předměty označované jako dláta pochází například ze Zalužan (*Polla 1962a*, 130, tab. XIII:16), ze ZSV Koválov (*Měřínský – Unger 1987*, 11, obr. 44:8), ze Sezimova Ústí (*Drda 1978a*, 14, obr. VI:1, 2; *Krajíc 2003a*, 155; *Krajíc 2003b*, 115, tab. 125, p.č.4820, i.č.2011), z hradu Vizmburku (*Hejna 1983a*, 498) či hradu Melic (*Unger 1974*, 194, obr. 1:3). Tvarově podobná dláta nálezům z Pfaffenschlagu pochází například z hradu Lelekovic (*Unger 1990*, 154, obr. 5:4).

7.2.10 Kovadlinka

Předmětů, které lze označit jako kovadlinka, se v souboru nachází celkem 5 kusů. Jeden exemplář pochází z Konůvek, celkem 3 kovadlinky ze Mstěnic a jedna pak ze ZSV Kravína.

Většina kovadlinek v souboru představuje tzv. „babky“, které bývají popisovány jako „malé kovadliny určené k zasazení do podstavce“ (*Belcredi 1989*, 450). Tyto předměty mohly být podle všeho užívány k řadě činností, například k „přesnému odsazování“ (*Čermák 1963*, 34) nebo k naklepávání kos a jiného zemědělského náčiní (*Slivka 1981*, 216).

Kovadlinky (babky) ze zkoumaných lokalit se morfologicky mírně odlišují, ačkoliv všechny (pokud to stav jejich zachování dovolí posoudit) mají obdélníkový tvar těla, ze kterého vychází převážně čtyřhranný zahrocený trn. Malý exemplář (inv. č. 75717) z Konůvek je navíc ještě opatřen prohlubní na jedné straně (*Měchurová 1997*, 93, 211, tab. LIV:16). Dvě „babky“ ze Mstěnic jsou značně poškozeny (*Nekuda 1985a*, 147, obr. 201:a, b). Předmět z Kravína je opatřen masivním trnem trojúhelníkovitého průřezu. Celková délka kovadlinky je 104 mm, rozměry hranolovité pracovní plochy jsou 59x36x33 mm, délka trnu

činí 45 mm, jeho maximální šířka pak 20 mm a maximální síla 31 mm. Nástroj byl podroben RTG snímkování, ze kterého vyplývá, že předmět byl vykován z jednoho kusu železa a jeho horní plocha a trn nesou zřetelné stopy po pracovní činnosti (*Krajíc 1984*, 60, obr. 10:12).

Analogické předměty k „babkám“ pochází z několika lokalit a vyskytují se v různých tvarových modifikacích. Jako příklad lze uvést kovadlinku ze semonické tvrže (*Huml 1967*, 10, tab. V:24) nebo z Tábora, kde byla opatřena uchem (*Drda 1978c*, obr. 13).

Třetí exemplář (inv. č. 29692) z kovárny v prostoru dvora při mstěnické tvrzi nebyl detailněji publikován, avšak mělo se jednat o klasickou kovadlinku určenou ke kovářské práci. Předmět byl podroben metalografické analýze, ze které vyplývá, že byla málo houževnatá a je možné, že postupně došlo díky vzniklým trhlinám k jejímu znehodnocení a vyřazení z provozu (*Nekuda 1985a*, 147, 220, obr. 254:a; *Stránský – Vrba 2006*, 194, 197-198; 203).

7.2.11 Kladivo

Ze souboru analyzovaných vesnic pochází celkem 11 kovových částí kladiv. Z Pfaffenschlagu se zachoval jeden exemplář, z Konůvek máme 4 kusy, z Bystřece pochází tři kladiva, ze Mstěnic dvě a na Spindelbachu byl nalezen jeden exemplář.

Přehled definic a popis nástroje shrnuje ve své publikaci *R. Krajíc (2003a, 163-164)*. Kladivo se obecně skládá z různě tvarovaného těla a nosu, uprostřed opatřeného okem pro dřevěnou násadu. *R. Krajíc* ve své práci rovněž tyto nástroje třídí podle typů. Jeho klasifikace se pro lepší orientaci rámcově přidržíme i při analýze našeho souboru. U nálezů kladívek ze zaniklých středověkých vesnic se setkáváme s velkou tvarovou i funkční variabilitou. První skupinu těchto nástrojů tvoří klasická kladívka se zploštělýmnosem a širší kvadratickou dráhou. Mezi tyto předměty lze řadit tři kompletně dochované exempláře, jeden (inv. č. 35483) z Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*, 77, 145, 152, obr. 145:e), druhý (inv. č. 75718) z Konůvek (*Měchurová 1997*, 90, 211, tab. LIV:10) a třetí z Bystřece (*Belcredi 2006*, 358-359, 361, TAB. XL/3). Celková délka kladívka z Pfaffenschlagu činí 192 mm, jeho maximální šířka je 33x32 mm a průměr oka pro násadu je pak 27x16 mm. Jeden subtilní exemplář z Bystřece (*Belcredi 2006*, 358, 361, TAB. XL/1) lze označit jako tzv. „kosné nebo naklepávací kladívko“ (např. *Belcredi 1989*, 449). *R. Krajíc (2003a, 164)* tyto nástroje řadí k typu I a popisuje je jako kladiva, která mají oba konce vytvarované do úzké plošky. Z boku tyto typy připomínají trojúhelník. Celkem dvě kladiva v souboru mají „rozvojený“ nos a lze je proto přiřadit ke *Krajícovu* typu III. Jedná se o exemplář z Konůvek (inv. č. 71647), kde je

autorkou označován jako „ševcovské kladívko“ (*Měchurová 1997*, 89, 211, tab. LIV:9) a Bystřece, kde jej autor pojmenovává jako kladivo „americké“. Bystřecký exemplář celkově měří 164 mm a jeho maximální šířka činí 35 mm (*Belcredi 2006*, 358-359, 361, TAB. XL/2). Z Konůvek také pochází předmět (inv. č. 75676), autorkou interpretovaný jako kladívko, který má oblé tělo s dráhou stejného tvaru, kruhový otvor v rozšířené středové části a protáhlý postupně se zužující nos. Oba konce nástroje nesou stopy po pracovní činnosti (*Měchurová 1997*, 89, 211, tab. LIV:6). Na stejné lokalitě bylo rovněž nalezeno korozi téměř nepoškozené těžké kladívko (inv. č. 72777), které je patrně ze slitiny barevných kovů (bronz?). Předmět je velmi malý obdélného průřezu s prohlubněmi po stranách. Jeho oko pro násadu je velmi úzké a má oválný tvar. Funkční strana kladívka je poškozena (*Měchurová 1997*, 90, 211, tab. LIV:14). Z prostoru vesnice v Mstěnicích pochází část kladívka (inv.č. 97026), kdy se dochovalo pouze tělo obdélníkového průřezu s obdélným okem pro násadu (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 90, obr. 144:f). Ze dvora při mstěnické tvrzi máme ještě jeden takový nástroj. Jedná se o kladivo se zahrocenými oběma konci (*Nekuda 1985a*, 147; *Belcredi 1983*, 417, 418, tab. IV:2). Kladívko ze Spindelbachu je dochováno téměř kompletně, chybí mu však část nosu, který se však lehce zužuje. Předmět má průřez obdélníku se zaoblenými hranami. Jeho celková délka činí 72 mm, dochovaná délka nosu je 39 mm, šířka týlu 24 mm a výška týlu je 12 mm. Šířka nosu dosahuje 8 mm, jeho výška pak 24 mm. Oko pro násadu má obdélný tvar a jeho průřez činí 21x15 mm. Otvor pro násadu je navíc ještě opatřen protáhlou tulejí, zřejmě pro lepší fixaci násady v kovové pracovní části (*Hylmarová – Klír – Černá 2013*, 584, obr. 8:7).

Analogické předměty ke kladivu Krajícova typu I pochází například ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 164; *Krajíc 2003b*, 122, tab. 132, např. i.č.2018, p.č.17269) nebo ze Semonic (*Huml 1967*, 10, 43, tab. V:17). Kladívka z „rozeklanými“ nosy Krajícova typu III byly nalezeny v Melicích (*Unger 1974*, 194, 195, obr. 1:7), v areálu kláštera v Krásné nad Hornádom (*Polla 1986*, 257, obr. 125:5, tab. XVIII:6), v Sezimově Ústí (*Krajíc 2003a*, 164-165; *Krajíc 2003b*, 123, tab. 133, např. p.č.11069) a na dalších lokalitách.

7.2.12 Pilník

Z plochy dvorového prostranství usedlosti č. 2 na zaniklém Spindelbachu pochází předmět, který je možno interpretovat jako pilník. Jedná se o v podstatě kompletně zachovaný exemplář ve tvaru tyčinky o průřezu rovnostranného trojúhelníku na obou stranách zahrocené. Celková délka předmětu činí 111 mm a maximální průřez těla je 9 mm. Hrany těla předmětu

jsou místy opatřeny povrchovou úpravou, respektive viditelnými šikmými jednoduchými záseky (*Hylmarová – Klír – Černá 2013*, 584, obr. 8:9).

Užívání pilníků ve středověku muselo být různorodé. Nejčastěji jej používali řemeslníci pracující s kovem (především kováři nebo například zámečníci). Pilníky bývaly využívány ke konečnému ostření břitů a podobně (*Pleiner 1962*, 174). Pilováním se dnes (a jistě tomu tak bylo i v minulosti) dokončují přesné tvary výrobku a rovněž se jimi brousí břity náradí a nástrojů (*Čermák 1963*, 13).

Přesné analogické předměty zatím nejsou příliš známy, neboť velmi jemné zdrsnění povrchu pilníků se dochová jen velmi zřídka. Z hradu Vizmburku (*Lochmann 1983*, 232, 245, tab. V, obr. 2) pochází předmět, který je zde interpretován jako pilníček. Nástroj má tělo obdélného průřezu, které přechází v kruhovou rukojeť. Podle dostupné dokumentace však chybí záseky, které by přesvědčivě dokládaly zařazení nálezu k tomuto typu předmětu.

7.2.13 Klín

Ze souboru analyzovaných předmětů pochází minimálně 18 nálezů, které byly autory výzkumů označeny jako klíny. Z Pfaffenschlagu pochází dva fragmenty těchto předmětů a z Bystřece dokonce 15 kusů, ze kterých se zachovaly různé části. Rovněž v ZSV Kravín bylo nalezeno několik exemplářů klínů.

Klíny si, podobně jako některé další předměty, po staletí udržely poměrně uniformní tvar. Jedná se v podstatě o železnou tyčinku různých rozměrů, která tvoří tělo postupně zužujícího se nástroje. Tělo je ve spodní části opatřeno rovným ostřím. Horní část (týl) předmětu tvoří úderová ploška (podle *Krajíc 2003a*, 154). Pokud to bylo možno určit, tak analyzované předměty jsou všechny čtyřbokého průřezu. Většinou mají obdélníkový tvar, pouze jeden fragment z Pfaffenschlagu (inv. č. 45603) je v průřezu čtvercový (*Nekuda 1975*, 59). Rozměrově se navzájem značně odlišují. Celková délka exemplářů z Kravína se kupříkladu pohybuje mezi 100 až 180 mm (*Krajíc 1984*, 60, obr. 10:3-8). Průřez těla, měřený zhruba v polovině jeho délky, je cca 12x15 mm. Naproti tomu jeden exemplář z Bystřece je popisován jako spíše malý a široký (*Belcredi 2006*, 360, 363, TAB. XLI/2).

Celkový tvar a rozměry klínu je dán účelem, ke kterému měl sloužit. Existují exempláře velmi malé, které mohly sloužit rovněž jako hřeby či „záštity“ do otvorů kovových částí předmětů, aby v nich lépe držela dřevěná násada (srov. např. *Krajíc 2003a*, 142; *Měchurová 1997*, 84). Naproti tomu máme archeologicky doloženy i rozměrné masivní klíny, které mohly docela

dobře sloužit k práci se dřevem, k lámání kamene, k úpravě kovů a jiným podobným činnostem (*Krajíc 2003a*, 154; *Polla 1962a*, 130). Bystřecké nálezy byly navíc podrobeny metalografickému rozboru, který ukázal, že břity byly velmi tvrdé – na rozdíl od ostatních částí předmětu (*Belcredi 2006*, 360).

Z dalších středověkých lokalit pochází rovněž celá řada klínů rozličných rozměrů. Masivnější klíny jsou známy například ze ZSV Zalužany (*Polla 1962a*, 134, např. 136, obr. 106:11, 12), z Kozího Hrádku (*Drda 1978b*, 404, obr. 4:6) nebo Sezimova Ústí (*Drda 1978a*, 14, obr. VI:12; *Krajíc 2003a*, 154; *Krajíc 2003b*, 114, tab. 124, p.č.3790). Menší exempláře byly například nalezeny na lokalitě Bradlo u Hostinného (*Hejna 1974*, 398, obr. 14:15, 16).

7.2.14 Špičák

Dva předměty v souboru analyzovaných vesnic byly autory interpretovány jako špičáky. Jeden předmět pochází ze Mstěnic a druhý pak ze zaniklé Svídny.

Špičákem bývá označována v podstatě těžká motyka („krumpáč“) s dlouhým štíhlým tělem (nosem), které je mírně obloukovitě pohnuto. Předmět je na jedné straně zakončen okem pro dřevěnou násadu. Opačný konec – vlastní pracovní část – je zahrocen (*Krajíc 2003a*, 161). Interpretace funkce špičáků se liší od lokality, na které byl nalezen. Často bývá spojován se lámáním kamene a hornictvím (např. *Petráň 1985*, 788, obr. 701:D) nebo obecně se zemními pracemi (*Krajíc 2003a*, 161). Nejčastěji popisovanému tvaru předmětu odpovídá i nález ze ZSV Svídny (*Smetánka 1988*, 129, 131, obr. 30:1), jehož specifikem je velmi masivní oválné oko, tvořící jakousi „tulejku“ (snad pro pevnější ukotvení v násady). Tělo tohoto předmětu je jehlanovitě zahroceno. Kompletně dochovaný exemplář z plochy mstěnické vesnice (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 92, obr. 146:e) se však od uniformního tvaru odlišuje především tím, že se jedná o oboustranný nástroj. Druhý konec špičáku je tedy opatřen druhým hrotem a otvor pro topůrko, který má čočkovitý tvar, je umístěn ve středu předmětu. Je otázkou, zda se jedná pouze o další tvarovou modifikaci nebo též se rovněž funkce předmětu od ostatních značně lišila (např. použitím převážně v zemědělství apod.).

Předměty uváděné jako špičáky pochází například z Kutné Hory (*Petráň 1985*, 788, obr. 701:D), Sezimova Ústí (*Drda 1978a*, 14, obr. I:2, VI:10-11; *Krajíc 2003a*, 161; *Krajíc 2003b*, 120, tab. 130, např. i.č.2010 a i.č.K09/2902), Hradišťka u Davle (*Richter 1982*, 167, obr. 116) nebo hradu Sionu (*Janská 1963*, 227, obr. 75).

7.2.15 Lopatka („zednická lžíce“)

Jako lopatky či „zednické lžíce“ lze označit celkem dva nástroje v analyzovaném souboru. Jeden částečně zachovaný předmět pochází z Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*, 71, 145, 147, obr. 140:1) a druhý téměř celý ze ZSV Bystřec (*Belcredi 2006*, 366-367, 366, TAB. XLIV/8).

Obě dochované lžíce mají trojúhelníkovitý tvar pracovní části, ze které vychází pravouhle zalomený trn pro umístění dřevěné rukojeti. Celková dochovaná délka exempláře z Pfaffenschlagu činí 230 mm. Dochovaná délka lopatky je 100 mm a její maximální šířka činí 84 mm. Lopatka z Bystřece je celkově dlouhá 250 mm, délka zvýšení její zadní stěny (ramena) činí 30 mm, délka vodorovného trnu je 120 mm a maximální šířka pracovní části je pak 140 mm.

Nástroje tohoto typu nejsou na archeologických lokalitách příliš častým nálezem. Známý jsou snad pouze dva exempláře pocházející z řemeslnického předměstí Sezimovo Ústí. K lépe dochované zednické lžici náležela také objímka, která původně pravděpodobně pomáhala držet dřevěnou rukojeť naraženou na trn (*Krajíc 2003a*, 161-162; *Krajíc 2003b*, 121, tab. 131, i.č.0449).

7.2.16 Koželužský/ševcovský nůž

Problematická je často interpretace předmětu v literatuře označovaným různě, zejména jako „koželužský nůž“ (např. *Měchurová 1997*, 93) či „ševcovský nůž“ (*Krajíc 2003a*, 157-158), případně termínem „koželužská škrabka“ (*Belcredi 2006*, 360). Podobně interpretovaných nástrojů se v analyzovaném souboru nachází celkem šest. Tři nálezy, zde označené jako „koželužské nože“, pochází z Konůvek (*Měchurová 1997*, 93, 212, tab. LV:9; *Belcredi 1983*, 419, 418, TAB. IV/5) a jeden exemplář pochází z Bystřece. Tento předmět však se svým tvarem od ostatních nálezů značně liší. *L. Belcredi (2006, 360, 363, TAB. XLI/5)* jej však označil jako „koželužskou škrabku“, z tohoto důvodu ho v tomto oddíle pojednáme také. V nálezech analyzovaných vesnic se nachází ještě dva předměty ze Mstěnic (inv. č. 97021 a 62263), které by bylo možno přiřadit k tomuto typu předmětu, neboť odpovídají jejich popisu (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 95, obr. 151:8, 9). Publikovány však původně byly mezi funkční kategorií „zbraní“, a to jako bojové sekery (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86).

Nejpřehledněji popis tvaru a funkce tohoto specifického řemeslnického nástroje uvádí ve své publikaci *R. Krajíc (2003a, 157-158)*, který se na základě ikonografických pramenů

přiklání k označení „ševcovský nůž“, neboť dle jeho názoru jsou tyto předměty převážně zobrazovány v souvislosti s ševcovstvím a obuvnictvím. Zdůrazňuje však, že rovněž v daleko specializovanějším řemesle, jakým je koželužství, mohlo být totožných nástrojů užíváno zrovna tak. V zásadě se jedná o nástroje („nože“) s vějířovitým tvarem čepele přecházejícím v krček, ze kterého vybíhá trn pro ukotvení v dřevěné rukojeti. Délka čepele konůveckých exemplářů činí 195 a 105 mm, přičemž délka trnu jednoho z „nožů“ je 110 mm.

Jak již bylo výše uvedeno, bystřecká „škrabka“ se svým tvarem výrazně odlišuje. V tomto případě zůstal zachován trn s částí čepele prohnutého nože, opatřeného navíc ještě objímkou. Nález pochází z usedlosti U II, kde byl uložen v komoře společně s průbojníkem a šídlem. Jeho celková délka činí 220 mm a délka trnu délka čepele je 70 mm. Čepel je dlouhá 150 mm a široká pak 40 mm (*Belcredi 2006*, 360). Mstěnické exempláře se dochovávaly velmi dobře a jejich tvar odpovídá standardnímu popisu (jak je uváděno např. in *Krajíc 2003a*, 157-158). V publikaci však nejsou detailněji analyzovány.

Analogický předmět představuje snad jen ševcovský nůž typu I R. *Krajíce (2003a*, 158; *Krajíc 2003b*, 117, tab. 127, p.č.10925) z řemeslnického předměstí Sezimovo Ústí.

7.2.17 Šídlo

Celkem 5 nálezů v souboru bylo označeno jako šídlo nebo jeho části. Všechny exempláře pochází ze ZSV Bystřec. V Konůvkách byl rovněž nalezen předmět, odpovídající obecné deskripci šídla, avšak nebyl zde autorkou blíže analyzován (srov. *Měchurová 1997*, 211, tab. LIV:1).

Šídlo je popisováno jako velmi subtilní špičatý nástroj, kterým se dělají otvory především do kůže. Předmět se skládá z dlouhého tenkého těla (jehly), na konci opatřeného ostrým hrotem. Horní část šídla představuje dřík (jakýsi trn), který byl nejčastěji zarážen do dřevěné násady (*Krajíc 2003a*, 152-153). Existují však i výjimky, například šídlo zakončené tulejí ze Semonic (srov. *Huml 1967*, tab. IX:5). Ačkoliv lze šídla detailněji třídít (srov. *Krajíc 2003a*, 152-153), v našem případě nemáme tyto nástroje tak podrobně dokumentovány, abychom tak mohli učinit. Celková délka šídel z Bystřece se nejčastěji pohybuje mezi 143 až 145 mm a síla jejich prutu činí 4 až 7 mm. Jejich tělo je mírně prohnuto. Jeden exemplář (*Belcredi 2006*, 360, 363, TAB. XLI/3) pochází z usedlosti U II, kde byl nalezen v komoře společně s průbojníkem a předmětem interpretovaným jako koželužská škrabka. Jiné bystřecké šídlo dosahuje délky dokonce až 180 mm (*Belcredi 2006*, 360).

Vzhledem k subtilnosti tohoto nástroje, který tudíž snadněji podléhá degradaci a často tak neumožňuje jeho správnou funkční interpretaci, nemáme k dispozici mnoho šídel z jiných středověkých lokalit. Tento specifický nástroj byl také nalezen například v Hradištku u Davle (*Richter 1982*, 157-158, obr. 101:1) a snad i na Kozím Hrádku (*Drda 1978b*, 401). Několik šídel pochází také ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 152-153; *Krajíc 2003b*, 114, tab. 124, např. p.č.4376) a některých dalších lokalit.

7.2.18 Vřeteno

V analyzovaném souboru se rovněž nachází dvě železná vřetena, která nemají v nálezech vesnických, ale i jiných lokalit, obdoby. Oba exempláře pochází ze ZSV Bystřec.

Vřeteno se skládá z dřívku, který je v obou případech čtyřhranný, ve spodní části ukončeného hrotem. Nad tímto hrotem je dřívk opatřen tordováním. V dolní části vřetena se obvykle nacházel kroužek. Horní část dřívku bývá opatřena trnem.

Z plochy usedlosti U III pochází masivní vřeteno o celkové délce 310 mm. Délka hrotu činí 90 mm a jeho šířka je 10 mm. Délka tordované části o pěti vrutech činí 100 mm. Trn v horní části dřívku měří 120 mm. K tomuto předmětu náleží i dodatečně nalezený zbytek kroužku u průměru 60mm (*Belcredi 2006*, 360, 363, TAB. XLI/6).

Druhé kompletně dochované vřeteno pochází z usedlosti U XVIII, kde bylo nalezeno v jámě pod podlahou komory ještě společně s přeslenem, vykrouženým ze střepu hrnce, a keramickým hrncem. Jeho celková délka činí 205/210 mm, délka jeho hrotu je 45/40 mm, délka tordování dřívku 100/108 mm a konečně dochovaná délka trnu v horní části dřívku činí 60 mm. Nad hrotem se v původní poloze nacházel kroužek o průměru 62 mm dělený čtyřmi příčkami, které jsou kolem kruhu obtočeny, následně zahnuty a přechází v hrot. Podle nálezu keramiky lze toto uložení předmětů datovat do pokročilého 14. století (*Belcredi 2006*, 221, 360, 363, TAB. XLI/7).

7.2.19 Shrnutí a diskuze

V nálezech analyzovaných zaniklých vesnic bylo identifikováno 127 nálezů, které lze spojit s funkční kategorií řemeslnických nástrojů.

Název předmětu	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konůvky	Bystřec	Mstě nice	Svídna	Potálov	Kravín	Spindel bach
<i>sekera</i>	0	3	5	4	1	0	0	0
<i>nebozez</i>	2	12	8	0	0	0	1	0
<i>vrták</i>	0	0	1	0	0	0	0	0
<i>poříz</i>	0	1	4	1	0	0	0	0
<i>pila</i>	0	0	0	1	0	0	0	1
<i>kleště</i>	0	4	0	1	0	1	1	1
<i>průbojník</i>	0	3	3	2	0	0	0	0
<i>sekáč</i>	0	2	1	0	0	0	0	0
<i>dláto</i>	4	3	4	0	0	0	1	0
<i>kovadlinka</i>	0	1	0	3	0	0	1	0
<i>kladivo</i>	1	4	3	2	0	0	0	1
<i>pilník</i>	0	0	0	0	0	0	0	1
<i>klín</i>	2	0	15	0	0	0	několik	0
<i>špičák</i>	0	0	0	1	1	0	0	0
<i>lopatka</i>	1	0	1	0	0	0	0	0
<i>koželuž. /ševcov. nůž</i>	0	3	1	2	0	0	0	0
<i>šídlo</i>	0	?	5	0	0	0	0	0
<i>vřeteno</i>	0	0	2	0	0	0	0	0

Tab. 5: Přehled konkrétních typů nástrojů z kategorie řemeslnických nástrojů na analyzovaných lokalitách.

Z výše zvedeného přehledu je zřejmé, že také předměty související s řemeslem jsou ve venkovském prostředí vrcholného a pozdního středověku doloženy v mnoha variantách. Archeologicky tedy lze na zaniklých lokalitách doložit tyto možné druhy řemeslnických činností:

1. práce se dřevem skrze nálezy zejm. seker, nebozezů, vrtáků, pořízů a dlát (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna a Kravín), ale také pily (Mstěnice a Spindelbach) a dalších předmětů (např. klíny a pilník),
2. práce s kovem prostřednictvím nálezů kleští, průbojníků, sekáčů, kovadlinek, kladívek, pilníků (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna, Potálov, Kravín a Spindelbach), klínů, ale i jiných nástrojů,

3. práce s kamenem pomocí špičáků (Mstěnice a Svídna) a dalších nástrojů (zejm. klín, dláto),
4. stavební činnosti podle nálezů lopatky/zednické lžíce (Pfaffenschlag a Bystřec), kladívek (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice a Spindelbach) a dalších předmětů,
5. zpracování kůží skrze nálezy koželužských/ševcovských nožů (Konůvky, Bystřec a Mstěnice) a šidel (Bystřec),
6. práce s textilem podle nálezů kovových vřeten (Bystřec).

Ačkoliv většinou není možné spolehlivě určit, že byly tyto předměty skutečně na lokalitách používány ke všem uvedeným činnostem, přesto předpokládáme jejich mnohostranné využití v každodenním životě člověka ve středověku. Stejně tak není vždy jasné, kdy byly tyto nástroje využívány ke skutečné řemeslné výrobě nebo pouze k běžným provozním činnostem v rámci každé domácnosti (srov. např. *Richter – Smetánka 1983*). Nejsnáze lze archeologicky doložit výrobní činnosti spojené především s ohněm. Tak například kovářskou činnost máme skrze přímé doklady doloženou pouze v bystřecké usedlosti U XIX (*Belcredi 2006, 237-254*), mstěnickém hospodářském dvoře (*Nekuda 1985a, 59-60, 175*) a v Potálově (*Krajíc 1983, 109; Krajíc 1984, 64*), kde se zachovaly zbytky kovářské výhně a odpadu zejm. v podobě kovářské strusky. Lze tedy předpokládat, že kleště z Potálova jsou dokladem nástrojem skutečného řemeslníka – kováře, stejně jako některé další nástroje v prostoru dvora v Mstěnicích (např. kleště). U ostatních předmětů nelze přímou souvislost mezi nástrojem a řemeslem v pravém slova smyslu doložit. U některých ji lze pouze předpokládat, neboť je jisté, že ve vesnici musely být nějakým způsobem zajištěny základní opravy nástrojů, podkování koní, výroba a oprava oděvu, obuvi apod. Stejně tak se předpokládá, že většinu drobných či jednodušších úkonů si byli obyvatelé středověké vesnice a jejich rodiny schopni zajistit sami. Většina nálezů z této kategorie proto může svědčit spíše o podobě běžné výbavy hospodářské usedlosti (např. kovadlinka – babka k naklepávání kosy apod.).

O provozování podomáckého či profesionálního řemesla svědčí i dochované nálezy z jiných materiálů. Ve velmi hojném počtu se na analyzovaných lokalitách nacházely například **kamenné či keramické přesleny**¹⁸, dokládající výrobu textilu, konkrétně spřádání

¹⁸ Ve Pfaffenschlagu bylo nalezeno celkem 9 přeslenů, z nichž dva byly kamenné (z mastku a pískovce) a 7 keramických, které byly nejčastěji vykrouženy ze střepů nádob (*Nekuda 1975, 94, 120, 153*). Celkem 34 přeslenů pochází ze všech částí konůvecké vesnice (z tvrže i venkovských stavení). Jeden přeslen je z kamene a ostatní z keramického materiálu. Z obou prostředí pochází i přesleny vyrobené z keramických nádob a některé jsou dokonce i polévané (*Měchurová 1997, 66*). V Bystřeci bylo nalezeno celkem šest kamenných přeslenů,

nití z vlny či ze lnu. Dále jsou to **kamenné brousky**¹⁹, které sloužily k ostření srpů, nožů a jiných běžných nástrojů v domácnosti. Ve Pfaffenschlagu byly ještě nalezeny tři kamenné **otáčivé brusy** (Nekuda 1975, 153, obr. 147 a 148; 154, obr. 150) a z Konůvek snad také pochází **kamenná deska drtidla** (Měchurová 1997, 138). Z prostoru vesnice v Mstěnicích pochází dvě **stoupy**, nalezené v usedlosti I a VIII (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 89). Ze mstěnické tvrže pak ještě pochází ještě dva **kostěné proplétáčky**, které mohly sloužit k práci s hrubším vláknem nebo lýkem, například při výrobě sítí (Nekuda 1985a, 166). Z hospodářského dvora ve Mstěnicích pochází ještě údajně kamenná motyčka ostřená z jedné strany, část **kamenné palice** a snad ještě **drtidlo** (Nekuda 1985a, 166-167).

7.3 SOUČÁSTI VOZU

7.3.1 Vůz

Ze souboru lze vyčlenit celkem 20 předmětů, které bylo možno interpretovat jako **zákolníky**. Dva exempláře se zachovaly ve Pfaffenschlagu, v Konůvkách jich bylo nalezeno dohromady 5 kusů, z Bystřece pochází rovněž 5 takových předmětů, ve Mstěnicích bylo nalezeno šest zákolníků a na Spindelbachu dva.

Zákolník se skládá z dřívku (těla) různého průřezu a hlavy, která bývá roztepána do různých podob. Řada těchto předmětů mohla mít rovněž podobu velkého hřebu (Krajíc 2003a, 197-198). Zákolníky byly zasouvány do otvoru na konci osy kola a jejich funkce spočívala v zabránění smeknutí se kola z osy. Ačkoliv jejich podoba mohla být i dřevěná, zákolníky ze železa měly podstatně delší trvanlivost a lépe tak plnily svoji funkci (Vermouzek 1983, 315). Exempláře z analyzovaného souboru mají různé tvary. Průřez dřívku u lépe dochovaných a dokumentovaných předmětů bývá hraněný nebo kruhový. Jejich výskyt je

kteřé byly vyrobeny z mastku, který však bylo nutné na lokalitu dovážet (Belcredi 2006, 383). Dalšíh 24 bystřeckých přeslenů bylo keramických. Téměř polovina byla vyrobena z druhočně použitých keramických nádob. Nálezy předlenů pochází celkem ze 14 usedlostí a z obj. 57. Nejvíce (celkem 6) jich bylo nalezeno na nejmenší ze všech usedlostí, tedy na U IX (Belcredi 2006, 338). Z prostoru vesnice v Mstěnicích pochází nejméně dva keramické přesleny (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 84). V ploše mstěnického hrádku byl nalezen jeden keramický přeslen (Nekuda 1985a, 20). Celkem dva keramické přesleny pochází z tvrže a čtyři z hospodářského dvora v Mstěnicích (Nekuda 1985a, 144). Ve dvoře byl též nalezen jeden exemplář přeslenu kamenného (Nekuda 1985a, 167). Na Svídně bylo nalezeno několik kamenných přeslenů (Smetánka 1988, 132). Na Spindelbachu byl nalezen minimálně jeden přeslen. Detailnější rozbor však dosud nebyl proveden.

¹⁹ Z Pfaffenschlagu pochází 10 brousků, které jsou většinou z pískovce a jeden z břidlice (Nekuda 1975, 153, 155, obr. 153). V Konůvkách bylo nalezeno několik pískovcových brousků jak na tvrzi, tak ve vesnici (Měchurová 1997, 138). Z Bystřece pochází celkem 33 exemplářů dohromady ze 14 usedlostí. Brousky měly podobu robustních kamenů, nebo menších brousků, se kterými se při práci pohybovalo, a byly vyrobeny z různých druhů kamenů (Belcredi 2006, 383). Z prostoru vesnice v Mstěnicích údajně rovněž pochází několik kamenných brousků (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 89). Z tvrže pochází celkem čtyři brousky a pět jich bylo nalezeno v prostoru dvora (Nekuda 1985a, 166). Ze Svídný pochází také několik zlomků kamenných brousků (Smetánka 1988, 132). Pravděpodobně ze ZSV Kravína pochází jeden kamenný brousek (Krajíc 1984, 61).

v souboru celkem vyrovnány. Roztepaná hlavice analyzovaných zákolníků má rovněž mnoho podob, od hranatých (např. inv. č. 45615 z Pfaffenschlagu; *Nekuda 1975*, 145, 144, obr. 138:5), kruhových (např. inv. č. 36687 z Pfaffenschlagu; *Nekuda 1975*, 145, 144, obr. 138:6) či oválných (např. zákolník z Bystřece ze dvora usedlosti U II; *Belcredi 2006*, 373, 372, TAB. XLVII/12) až po exemplář (inv. č. 97002) s hlavicí ve tvaru okrouhlé plošky uvnitř proděravělé, pocházející ze ZSV Mstěnice (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 90, obr. 144:e). Zákolníky ze Spindelbachu mají hlavice jakoby odseknuté, v jednom případě (č. sáčku 0110/09) se zřetelnými stopami po zatloukání do otvoru na konci osy kola. Celková délka nálezů z této lokality činí 123 a 112 mm, průřez jejich kruhového těla je 11 mm a maximální šířka hlavy pak 25 a 32 mm (*Hylmarová – Klír – Černá 2013*, 589, obr. 13:4-5; *Hylmarová 2012*, 48 v přílohách).

Zákolníky jsou poměrně častým nálezem na středověkých lokalitách různého charakteru. Jako příklad lze uvést tři nálezy z hradu Vildštejna na Chrudimsku (*Durdík – Frolík 1993*, 63, obr. 17:5, 6, 10) nebo hradu Rokštejna (*Měřínský 2007*, 109, obr. 64:6) a dalších lokalitách.

Celkem 14 nálezů v souboru bylo původně interpretováno jako **kování hlavy kola, náboj kola či zděř kola**.²⁰ Celkem dva takové předměty kruhového (inv. č. 36718) a oválného (inv. č. 36663) tvaru pochází z Pfaffenschlagu, kde jsou označeny jako „kování hlavy kola“ (*Nekuda 1975*, 54, 63, 145, 144, obr. 138:7, 8). V Bystřeci bylo nalezeno celkem 9 nálezů, z toho pět nálezů bylo určeno jako „náboje kola“ a celkem čtyři jako „zděře kola“ (*Belcredi 2006*, 370). „Náboje kola“ zde mají kruhový či oválný tvar, přičemž někdy jsou opatřeny tzv. hruškovitým výběžkem. Jejich rozměry jsou zhruba 89x69 mm a síla pásoviny činí 16x4 mm (*Belcredi 2006*, 370, 372, TAB. XLVII/5-7). Naproti tomu „zděře kola“ jsou zde kování čtyřhranného průřezu (*Belcredi 2006*, 370, 372, TAB. XLVII/8-9). Z prostoru hospodářského dvora v Mstěnicích pochází jeden exemplář kruhového tvaru, který byl označen jako „zděř na hlavu kola“ (*Nekuda 1985a*, 127, 128, obr. 186:g). Celkem dva nálezy „zděří na hlavy kola“ pochází i ze Spindelbachu. Vzhledem k tomu, že byly nalezeny víceméně společně, mohly by dohromady tvořit jeden předmět, resp. kruhovou zděř (*Hylmarová 2012*, 75, Tab. XXI:2-3).

R. Vermouzek (1983, 315) popisuje zejména funkci „zděří“ tak, že měly chránit dřevěné hlavy kol proti jejich nadměrnému vydírání v době, kdy se již začala okovávat i jejich osa. Nejčastěji kruhová kování se zasazovala do hlavy na koncích z obou stran a později byla

²⁰ Důvodem, proč jsou zde tyto předměty uváděny společně, je jejich různá podoba a tedy nesnadné rozlišení v nálezových souborech. Nejproblematičtější je však fakt, že identifikace těchto nálezů se v publikacích liší případ od případu, a jejich detailnější třídění by na tomto místě nebylo smysluplné. V katalogu a příslušných soupisech jsou však předměty uváděny podle jejich původního označení v originální publikaci.

opatřována malým výstupkem. Tato kování jsou též nazývána „vločkami“ či „náboji“ (*Belcredi 1988, 473*). Jako předmět s takovou funkcí byl označen také nález z Posádky při Gajaroch (*Polla 1962b, 125*).

V souboru se nachází také 5 předmětů interpretovaných jako **obruč kola**. Dva exempláře pochází ze Mstěnic (inv. č. 97001 a 97002; *Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 86, 90, obr. 144:c, e*) a celkem 3 byly nalezeny na zaniklém Spindelbachu. Ve všech případech jedná o různé části obvykle velmi silného pásového kování s dochovaným jedním nebo dvěma otvory pro uchycení hřebíky. Dochovaná délka kování u exemplářů ze Spindelbachu se pohybuje mezi 50 až 99 mm. Jejich maximální šířka činí 39 až 44 mm a maximální síla železného plátu se pak pohybuje od 5 do 9 mm (*Hylmarová – Klír – Černá 2013, 589, obr. 13:1, 2, 6*).

Ačkoliv to nebylo nutností, zatloukaly se po obvodu kol hřebíky s vystouplými hlavami nebo se opatřovaly nejdříve krátkými železnými pásy. Dělal se to proto, aby se loukotě kol příliš neopotřebovávaly, avšak zřejmě tomu tak bylo nejčastěji u vozů určených pro těžké podmínky. Tyto „kovové obruče“ se nejprve umísťovaly do míst spojů mezi loukotěmi, které byly nejvíce namáhány (*Vermouzek 1983, 314*). Nálezy interpretované jako obruče kol pochází také například z Hradišťka u Davle (*Richter 1982, 179, obr. 128*) nebo ze Zalužan (*Polla 1962a, 127, tab. XVII:19*).

Z analyzovaných předmětů zaniklých středověkých vesnic pochází celkem 12 nálezů, určených jako **kování osy kola**. Dva takové předměty pochází z Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975, 51, 145, 144, obr. 138:1, 3*), z Bystřece jich zůstalo zachováno rovných 7 kusů (*Belcredi 2006, 370, 372, TAB. XLVII/1-4*) a dva potom byly nalezeny na ZSV Spindelbach (*Hylmarová – Klír – Černá 2013, 590, obr. 14:1-2*). Z prostoru dvora při tvrzi v Mstěnicích pochází částečně hraněná zděř velkých rozměrů, která byla autory výzkumu označena rovněž jako kování osy kola/vozu (*Nekuda 1985a, 127, 128, obr. 186:i*). Ostatní exempláře mají více méně shodný tvar. Jedná se o trojúhelníkovité (např. inv. č. 36671 z Pfaffenschlagu) či obdélníkové (např. dva exempláře z usedlosti U X v Bystřeci) většinou masivní železné pláty, které bývají klenuté. Kování jsou na různých místech opatřena otvory pro hřeby. Celková délka kování je různá, pohybuje se od cca 61 do 290 mm. Šířka pásu činí 35 až 89 mm a jeho maximální síla pak (u exemplářů ze Spindelbachu) od 5 do 11 mm. Dochovaný počet otvorů se pohybuje mezi 2 až 4.

Kování os kol mělo zamezit jejich přílišnému opotřebování, které neustávalo ani v případě, že se osy mazaly. Místa, kde se kola na ose točila, proto byla opatřována z obou

stran železnými pásy (*Vermouzek 1983*, 315). Kování osy kola je u nás doloženo například také nálezem z hradu Vizmburku (*Lochmann 1983*, 226).

Předmětů, autory výzkumů publikovaných jako **kování oje**, v souboru nacházíme celkem čtyři kusy. Jeden blíže nedokumentovaný nález (inv. č. 75928) pochází z Konůvek (*Měchurová 1997*, 86), dva byly nalezeny v Bystřeci a jeden pak ve Mstěnicích. Jeden z bystřeckých exemplářů byl nalezen společně s kováním vah v komoře jedné z usedlostí. Kování má podobu pásu s tulejkou spojeného s kroužkem. Rozměry předmětu jsou 288x90 mm a průměr kruhu činí 90 mm (*Belcredi 2006*, 373, 372, TAB. XLVII/16). Naproti tomu exemplář ze Mstěnic má podobu velkého oka „hruškovitého tvaru“ (*Nekuda 1985a*, 127, 128, obr. 186:c).

Prostřednictvím dřevěné oje byl dopravní prostředek spojen se spřežením. Jednalo se v podstatě o prodloužení podvozku a vůz býval opatřen dvěma takovými předměty. Oj sloužila jako táhlo vozu, stejně tak se za něj zapráhnutá zvířata zdržovala (*Vermouzek 1983*, 318). Konec oje býval okován a tato kování měla (jak je z výše uvedeného patrno) různou podobu (*Krajíc 2003a*, 197). Některé části oje byly nalezeny například ve spišských Zalužanech (*Polla 1962a*, 127, obr. 101:6), kde měly podobu obloukovitě prohnutého železného pásu, nebo ve Vajkovciach na Košicku (*Slivka 1978*, 316, obr. 20:2), kde se jednalo o táhlo opatřené železnými kruhy.

Celkem tři předměty z analyzovaných vesnic byly označeny jako **kování klanic vozu** nebo **tzv. lušeň**. Dva exempláře pochází z Bystřece, kde jsou též popsány jako lušeň neboli podpora korby (*Belcredi 2006*, 373; *Belcredi 1988*, 473). Jeden takový předmět, zachovaný kompletně, byl nalezen v Mstěnicích. Zde byl označen jako „kování klanic vozu“ a jednalo se o kruhové kování opatřené masivní tulejí (*Nekuda 1985a*, 127, 128, obr. 186:f).

Jako „lušně“ nebo „líšně“ jsou označovány vzpěry vršek vozu o nápravy. Lušně bývaly upevněny na kolo železným kruhem s tulejí, v níž byla umístěna dřevěná vzpěra vedená nahoru, která měla za úkol podpírat korbu (*Krajíc 2003a*, 197). Podobné předměty byly nalezeny také v Zalužanech (*Polla 1962a*, 127, obr. 100:16, 17) nebo v Gemerském Sadu – Somkút (*Füryová 1987*, 199, obr. 5:5).

7.3.2 Zápřah

Mezi předměty související se zápřahem náleží také **kování vah**. Z Bystřece pochází celkem pět takových exemplářů a z hospodářského dvora v Mstěnicích máme jeden nález

(*Nekuda 1985a*, 127, 128, obr. 186:e). Dohromady tři bystřecké exempláře byly nalezeny společně ještě se svorníkem vozu ve studni na usedlosti U X. Exemplář z usedlosti U XIV se zase nacházel společně s kováním oje. Kování vah z analyzovaných souborů mají vždy podobu oválné objímky ve středu spojené kruhem. Rozměry bystřeckých kování se pohybují od 242 do 250 mm (*Belcredi 2006*, 373, 372, TAB. XLVII/14, 15).

Posledním typickým předmětem pro tuto kategorii je **svorník vozu**. Z Bystřece pochází pouze jeden takový exemplář (ze studny) a z hospodářského dvora v Mstěnicích máme k dispozici rovněž jeden nález. Celková délka bystřeckého svorníku činí 336 mm, síla jeho dřívku je 21 mm a rozměr hlavice pak 86x52 mm (*Belcredi 2006*, 373, 372, TAB. XLVII/17). Exemplář ze Mstěnic má podobu masivního hřebu (*Nekuda 1985a*, 127, 128, obr. 186:a).

Identická kování vah pochází například ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 198; *Krajíc 2003b*, 138, tab. 148, p.č.17311-313). Analogický předmět – svorník – který sloužil ke spojovacím a zabezpečovacím účelům, pochází rovněž ze Sezimova Ústí a jeho délka činí téměř 30 cm (*Krajíc 2003a*, 198; *Krajíc 2003b*, 138, tab. 148, p.č.17387).

Z plochy bystřecké usedlosti U V ještě pochází předmět, interpretovaný L. Belcredim jako roublík. Nález však není detailněji popisován (*Belcredi 2006*, 377). R. *Krajíc* (2003a, 198) popisuje tzv. „vroublík“, který měl být součástí vozu a spojovat váhy s rozporkou (podle *Belcredi 1989*, 459). Takový předmět údajně pochází například ze Zalužan (*Polla 1962a*, 127, tab. I:11).

7.3.3 Shrnutí a diskuze

V nálezech analyzovaných zaniklých vesnic bylo identifikováno celkem 66 nálezů, které je možné zařadit do funkční kategorie součástí vozu a záprahu.

Název předmětu	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konůvky	Bystřec	Mstě nice	Svídna	Potálov	Kravín	Spindel bach
zákolník	2	5	5	6	0	0	?	2
hlava/náboj /zděř	2	0	9	1	0	0	0	2
obruč kola	0	0	0	2	0	0	0	3
kování osy kola	2	0	7	1	0	0	0	2
kování oje	0	1	2	1	0	0	0	0
klanice vozu/lušeň	0	0	2 (?)	1	0	0	0	0
kování vah	0	0	5	1	0	0	0	0
svorník vozu	0	0	1	1	0	0	0	0
roublík	0	0	1	0	0	0	0	0

Tab. 6: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie součástí vozu a záprahu na analyzovaných lokalitách.

Z přehledové tabulky vyplývá, že kovové nálezy spojené s vozem a záprahem jsou oproti předmětům z jiných kategorií zastoupeny méně. Tento fakt je zřejmě způsoben i funkční nejistotou při zařazování některých typů nálezů k této kategorii. Řada badatelů tak raději neuvádí přesná určení u jednotlivých předmětů, a pokud vůbec, pak je často označuje pouze souhrnně jako „kování vozu“. Z tohoto důvodu lze snad předpokládat podobné předměty i na jiných analyzovaných lokalitách.

Dřevěné vozy opatřené železným kováním lze přímo podle nálezů doložit na všech analyzovaných lokalitách kromě Svídný, Potálova a Kravína. Konkrétní doklady pro záprah naopak máme pouze z Bystřece a Mstěnic. Na lokalitách se často vyskytuje více exemplářů pohromadě, což může dokládat umístění vozu na konkrétním místě v rámci usedlosti. Avšak lze se setkat i s naprosto nefunkčním umístěním (např. nálezy ze studny v Bystřeci či dvě kování osy nalezené téměř na sobě v interiéru domu na Spindelbachu).

Podle R. Vermouzka (1983, 311, 317) se podoba vozu ustálila již ve 13. a 14. století a později se pouze zdokonalovala. Z archeologických nálezů nelze vyvodit přesnou podobu vozu, mohlo se tedy jednat o jednoosové vozy, resp. káry nebo vozy o čtyřech kolech. Čtyřkolové vozy se u nás objevují v klášterních inventářích ve 14. století (Graus 1953, 104). Kromě vozů, vylepšených o kování velmi namáhaných částí, se však ještě v 17. století

vyskytovaly i vozy pouze dřevěné, bez železných výztuží. Etnografické doklady potvrzují, že dokonce ještě v 19. a 20. století se v některých rovinatých a chudých oblastech například kola vozů neopatřovala železnými obručemi (*Vermouzek 1983 314-315*).

7.4 DOKLADY O VYUŽÍVÁNÍ KOŇSKÉ SÍLY

7.4.1 Podkovy²¹

Podkovy a především jejich zlomky jsou jedním z nejčastějších nálezů na středověkých lokalitách. Ze zaniklých venkovských lokalit pochází dohromady více než 258 těchto nálezů. V rámci ZSV Pfaffenschlag bylo nalezeno 25 podkov a jejich částí, z Konůvek pochází celkem 81 exemplářů, v zaniklé Bystřeci bylo nalezeno 73 kusů, v souboru zaniklých Mstěnic se nachází více než 56 nálezů, ve zkoumaném prostoru zaniklé vsi Svídna bylo rovněž nalezeno několik podkov a jejich zlomků, z Potálova pochází jedno torzo podkovy, ze ZSV Kravín máme také několik těchto předmětů a konečně ve Spindelbachu bylo nalezeno zhruba 22 podkov a jejich částí.

7.4.2 Udidlo/uzda

Z analyzovaných zaniklých středověkých lokalit pochází celkem 41 předmětů souvisejících s uzděním koně. V Pfaffenschlagu byly nalezeny dva takové předměty, ze zaniklých Konůvek pochází celkem 16 exemplářů, v Bystřeci se jich nacházelo 7 kusů, ze Mstěnic zůstalo zachováno dohromady 14 částí udidel, na Svídně byl nalezen jeden zlomek uzdy, stejně jako na Spindelbachu.

Uzdění koně se skládá z různých částí. Archeologicky doložitelné jsou na našem území vesměs pouze kovové části. Nejvýznamnější je udidlo, které slouží jako řídicí prvek uzdy. Středověká udidla jsou dvou základních tvarů. V prvním případě se jedná o jednoduchá stíhlová udidla, kdy je kůň řízen tahem otěží. Druhou skupinu pak tvoří konstrukčně komplikovanější udidla páková, kdy je tlak přenášen pomocí pákových pohybů tzv. hýbel (podle *Krajíc 2003a*, 109). V analyzovaném souboru nálezů se na všech lokalitách vyskytuje pouze varianta jednoduchých stíhlových udidel, přičemž tato udidla se ve všech analyzovaných případech skládají ze dvoudílného udítka, které má ramena navzájem spojena kloubem. Konce ramének jsou tzv. prstencovým zachycovačem napojeny na kruhy nebo postranice, které mají tvar různě dlouhé tyčinky s kruhovou záštitou uprostřed. Tvar ramen udítek se vyskytuje ve dvou variantách, a to v tyčinkovité/plné (minimálně 26 nálezů) nebo

²¹ Z důvodu omezené možnosti rozsahu práce nemohlo být tomuto typu předmětu věnováno více pozornosti.

tzv. tulejkovité/duté (minimálně 5 nálezů) formě. Průřez ramének je kruhový nebo čtverhranný (rozdělení souhrnně podle *Krajíc 2003a*, 109). Z udidel v souboru se zachovaly různé části. Celkem 5 nálezů je více méně kompletních. Jeden takový exemplář (inv. č. 35017) pochází z Pfaffenschlagu, udítka mají tyčinkovitý kruhový průřez a po straně jsou na ně napojeny kruhy o průměru 46 mm. Celková délka udidla činí 250 mm, přičemž délka jednoho raménka je 89 mm (*Nekuda 1975*, 77, 138, 143, obr. 137:2). Dvě celá tyčinkovitá udidla se dochovala v Konůvkách, přičemž jedno (inv. č. 71643; *Měchurová 1997*, 215, tab. LVIII:4) zůstalo spojeno s kruhy a druhé (inv. č. 71645; *Měchurová 1997*, 100, 215, tab. LVIII:9) nikoliv. Ze Mstěnic pochází dvě celá udidla, přičemž jedno (inv. č. 97005; *Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 91, obr. 145:1) je tyčinkovitého tvaru a dochovalo se bez postranních kruhů a druhé (inv. č. 14902; *Nekuda 1985a*, 135, 134, obr. 190:f) je tulejkovité s kruhy, které mají různou velikost (45 a 35 mm). V souboru zůstalo zachováno celkem 8 postranic, které se vyskytují v krátkých variantách (např. inv. č. 71658 z Konůvek; *Měchurová 1997*, 100, 215, tab. LVIII:2) nebo s delšími tyčinkami, v některých případech s kuželovitým zakončením. Jeden takový exemplář (inv. č. 71667), který zůstal napojen na tulejkovité udítko, pochází rovněž z Konůvek (*Měchurová 1997*, 99, 215, tab. LVIII:1). Další kus (inv. č. 71664) ze stejné lokality má koncové části navíc ještě zahnutý (*Měchurová 1997*, 100, 215, tab. LVIII:6). Postranice s kuželovitým zakončením byla rovněž nalezena na mstěnické tvrzi (*Nekuda 1985a*, 135, obr. 191:f; 136, obr. 192:a).

Udidla a jejich části patří mezi časté nálezy na středověkých lokalitách. Tak například udidla s postranicemi pochází z hradu Melic (*Unger 1974*, 196, obr. 4:8) nebo Valečova (*Chotěbor 1986*, 188, obr. 6:12). Delšími typy postranic jsou opatřeny například udidla z Posádky při Gajaroch (*Polla 1962b*, 137, obr. 9, 17, 19-21). Exempláře s kruhy a tyčinkovitými udítky byly v různých variantách nalezeny například na hradu Templštejnu (*Kouřil 1979*, 132-133, 131, obr. 2:10), v Bolkově (*Hejna 1962*, 456, 457, obr. 1:8, horní a spodní udidlo) nebo v Kartouzce v Dolanech (*Burian 1965*, 4, 19, obr. 2:17, 18). Tulejkovitá udítka jsou doložena v Zalužanech (*Polla 1962a*, 131, tab. XI:8, 14) a na dalších lokalitách. Udidla s tulejkovitými udítky lze považovat za mladší než udidla s udítky plnými (podle *Krajíc 2003a*, 114; *Měchurová 1985*, 74).

7.4.3 Falera

V souboru se nálezů se nachází také tři předměty, které byly autory označeny jako falery. Celkem dva exempláře pochází z Bystřece a jeden pak ze mstěnické tvrze.

Ve všech případech se jedná o jednoduchý plochý kroužek s otvorem ve střední části. Předmět bývá ze železa, avšak v jednom případě z Bystřece se jednalo o falery z barevného kovu, resp. z mědi či bronzu (*Belcredi 2006*, 368). Exemplář ze mstěnické tvrže má celkový průměr 28 mm a velikost jeho středového otvoru jsou 4 mm (*Nekuda 1985a*, 136).

Falery obvykle sloužily ke spojování řemenů uzdění. Jedná se o předmět, který není snadné v nálezovém materiálu rozpoznat. Podobný – takto určený – předmět pochází například z Mohelnice (*Goš 1986*, 197).

7.4.4 Hřeblo

Nálezů, které byly interpretovány jako součásti hřeblo, se v souboru nálezů z analyzovaných vesnic nachází celkem 7 kusů. Jeden exemplář byl nalezen v rámci ZSV Pfaffenschlag, rovněž jedno spolehlivě interpretovatelné hřeblo (rozpadlé na dva kusy) pochází z Konůvek, v souboru z Bystřece se nachází tři exempláře, ze mstěnického hrádku pochází jeden téměř kompletní exemplář a konečně ze zaniklého Kravína na Táborsku zůstal ve zlomcích zachován jeden takový předmět.

Hřeblo na zaniklých lokalitách dokládá přítomnost a péči o koně, a snad i o dobytek. Předmět sloužil, stejně jako dnes, k čištění jejich srsti (*Slivka 1981*, 228). Hřeblo se skládá ze dvou částí – vlastního těla (hřebenu) a rukojeti. V souboru se vyskytují dva základní tvary (podle *Krajíc 2003a*, 126). Ze ZSV Kravína pochází ve zlomcích dochované hřeblo, které má podobu obloukovitě zahnutého plátu se zoubky a držadlo je k němu připevněno pomocí dlouhého pásu, kolmého na trn rukojeti. Předmět je dochován v délce 170 mm a jeho max. šířka činí 35 mm. Ostatní nálezy (pokud stav jejich dochování umožňuje jejich třídění) náležejí konstrukčně odlišnému typu hřeblo. Vlastní tělo předmětu rovněž tvoří prohnutý plech se zoubky, avšak držadlo je k němu napojeno pomocí různě tvarované vidlice (*Krajíc 2003a*, 126). Takový tvar spolehlivě nalezneme v Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*, 70-71, 145, 143, obr. 137:8), Bystřeci (*Belcredi 2006*, 368, 371, TAB. XLVI/6) a Mstěnicích (*Nekuda 1985a*, 28, 29, obr. 34:j).

Analogické předměty k exempláři z Kravína pochází například z hrádku Kepkova (*Měchurová 1986*, 163, tab. III:7, IV:13) nebo ze Zalužan (*Polla 1962a*, 124, obr. 100: 14, 127). Výskyt druhého typu hřeblo je častější. Podobné předměty pochází ze Semonic (*Huml 1967*, 12, tab. IV:9), Bolkova (*Hejna 1962*, 459, 466, obr. 3:2), Hradiščka u Davle (*Richter 1982*, 166, obr. 112:6) a dalších středověkých lokalit.

7.4.5 Ostruha

Ze zaniklých středověkých vesnic pochází poměrně velké množství ostruh nebo jejich částí. Dohromady se jedná o nejméně 68 exemplářů. Ve Pfaffenschlagu byly nalezeny dva takové předměty, ze zaniklých Konůvek pochází dokonce 30 ostruh nebo jejich zlomků, v Bystřeci jich zůstalo zachováno celkem 14 kusů, ze Mstěnic máme k dispozici nejméně 20 fragmentů ostruh, na Svídně zbyla z koroze silně poškozené ostruhy pouze malá přezka upínacího řemínku a ze zaniklého Spindelbachu pochází pouze malý fragment ostruhy.

Ostruhy jsou v současné době označovány jako součást výbavy jezdce. Jejich původním účelem bylo usnadnit ovládání koně při jízdě. Svoji úlohu ale postupně začali sehrávat i při prezentaci společenského postavení, zejm. vyšších vrstev. V současné době je však zaznamenáván poměrně vysoký počet ostruh také v prostředí tzv. sociálně nižších vrstev ve vrcholném a pozdním středověku, což dokládá jejich běžné užívání napříč sociálním postavením jejich nositele (*Krajíc 2003a*, 118). Četné nálezy z analyzovaných zaniklých vesic tento předpoklad jediné potvrzují.

Ostruha se skládá ze dvou ramen, jejichž konce jsou opatřeny upínacími otvory, sloužícími jako úchyty k botě jezdce. Vrchol ramen je zpravidla opatřen bodcem, který může mít více podob. V období vrcholného středověku se však namísto bodce v jeho místech vyskytuje tzv. vidlice, na které je upevněno ploché ozubené kolečko (hvězdice). Ostruhy často podléhaly módě a měnily svůj tvar. Z tohoto důvodu jsou významným chronologickým indikátorem (podle *Krajíc 2003a*, 118-119).

Lokalita	Ostruha s bodcem	Ostruha s kolečkem	Celé exempláře	Celkem zlomků
<i>Pfaffenschlag</i>	0	2	1 (chybí kolečko)	2
<i>Konůvky</i>	4 (?)	26 (?)	1 (chybí ukončení ramene)	30
<i>Bystřec</i>	0	14	nejméně 3 (s kolečkem i bez)	14
<i>Mstěnice</i>	0	nejméně 20 (?)	nejméně 6 (s kolečkem i bez)	nejméně 20
<i>Svídna</i>	0	x	0	1 (malá přezka)
<i>Potálov</i>	0	0	0	0
<i>Kravín</i>	0	0	0	0
<i>Spindelbach</i>	0	x	0	1

Tab. 7: Přehled základních typů ostruh v nálezech zaniklých středověkých vesnic.

V souboru jsou zdaleka nejvíce zastoupeny ostruhy s kolečkem. Pouze v Konůvkách (v půdorysech venkovských stavení) se nacházely zřejmě 4 exempláře ostruh, zakončených bodcem. Tak například ostruha (inv. č. 71665) má jehlancovitý bodce, který je umístěn na krátkém krčku a lehce odsazen. Jedno zachované rameno je ukončeno nýtkem pro uchycení řemínku (*Měchurová 1997*, 106, 214, tab. LVII:6). Část jiné ostruhy (inv. č. 75912) je zase opatřena bodcem s kulovitým zduřením (*Měchurová 1997*, 106, 214, tab. LVII:13). Ostruhy s bodcem jsou obecně považovány za starší typy a v Konůvkách je lze zařadit (v případě ostruh s jehlancovým bodcem) do 12., resp. do 2. pol. 13. století (*Měchurová 1997*, 108). Dalším zajímavým exemplářem z Konůvek je část ostruhy (inv. č. 75896), která má vrchol goticky tvarovaného obloučku opatřen rozšířením ve tvaru háčku (*Měchurová 1997*, 108, 214, tab. LVII:14). Torzo ostruhy (inv. č. 75893) z jednoho z konůveckých domů představuje jedno rameno z páskového železa s jedním upínacím otvorem. Krček má kruhový průřez s kulovitě ukončeným rozštěpem pro kolečko. Tento krček i rozštěp je opatřen zdobením v podobě rýh (*Měchurová 1997*, 107, 214, tab. LVII:9). Jedna z větší části zachovaná ostruha (inv. č. 15598) ze mstěnického hospodářského dvora má jemně profilovaná ramena a drobné tepání na horním okraji ramen. Krček je zdobený dvěma vyrytými spirálami. Celková délka ostruhy je 190 mm, délka bodce činí 106 mm a počet upínacích otvorů (na jednom rameni) jsou dva (*Nekuda 1985a*, 138, obr. 194:e). Ostruhy ze ZSV Bystřec byly podrobeny metalografické analýze, ze které vyplývá, že byly vyrobeny ze stejného materiálu a stejným způsobem jako ostatní předměty na lokalitě (*Belcredi 2006*, 370; *Zeman 2006*, 388).

Ostruhy lze hodnotit podle celé řady kritérií. Na tomto místě uvedeme pouze několik obecných analogií. Ostruhy s bodcem byly na vrcholně/pozdně středověkých lokalitách nalezeny například na hradu Tepenci a Kartouzce v Dolanech (*Burian 1982*, 24-26). Nejvíce analogií ostruh s kolečkem pochází z hradního prostředí. Jako příklad lze uvést početný soubor ostruh z Lelekovic (*Unger 1999*, 128-129, obr. 142, 144). Další nálezy pochází například ze Zalužan (*Polla 1962a*, 132, obr. 103:7), maďarské lokality Sarvaly (*Holl – Parádi 1982*, 83, obr. 34:1, 2, 4), hradu Rokštejna (*Měřínský 1991*, 73, obr. 5), hradu Tepence (*Burian 1982*, 25:č. 207-70), hradu Košumberka (*Frolík – Musil 2015*, např. 101, obr. 26:1-5) a mnoha dalších lokalit.

7.4.6 Třmen

Předmětů, které bylo možné označit jako třmeny, pochází z nálezů analyzovaných vesnic celkem 14 kusů. Ze ZSV Pfaffenschlag se dochoval pouze jeden exemplář, v Konůvkách bylo nalezeno 6 takových nálezů, z Bystřece pochází pouze jeden kompletně dochovaný třmen, ze

Mstěnic pak 4 kusy, na Svídně se z velké části zachoval jeden exemplář, stejně jako na ZSV Spindelbach.

Třmen slouží jako opora pro nohu jezdce. Jedná se o součást sedla, se kterým je spojen třmenovými řemeny. Tvar, rozměry, výrobní materiál i případná výzdoba tohoto předmětu se může lišit podle kontextů, ve kterých se vyskytuje. V obecném slova smyslu se třmen skládá ze závěsu v horní části, pod kterou může být ještě navíc umístěna mírně odsazená pásová záštita. Z této horní části třmene vybíhají ramena, která se dole sbíhají a tvoří tzv. stupadlo (můstek) třmene, o které jezdcova noha opírala (podle *Krajíc 2003*, 114-115). V souboru zůstaly zachovány různé části třmenů, v některých případech i deformovaných. U exemplářů, které se zachovaly kompletně či z větší části, lze detailněji hodnotit jejich tvar. Z lokalit pak pochází nejčastěji třmeny lichoběžníkovitého (např. inv. č. 71632 z Konůvek; *Měchurová 1997*, 101, 215, tab. LVIII:7) až hruškovitého (např. exemplář ze Spindelbachu; *Hylmarová – Klír – Černá 2013*, 582, obr. 7:12) tvaru. V jednom případě (inv. č. 71631 z Konůvek; *Měchurová 1997*, 101) lze rozpoznat vakovitý tvar třmene a jeden exemplář (inv. č. 71634) z jednoho z venkovských stavení na stejné lokalitě má dokonce podobu masivního půloblouku, který není v horní části opatřen závěsem (*Měchurová 1997*, 101, 215, tab. LVIII:10). Tvar stupadla byl rovněž různý. Nejčastěji se jednalo o typ s rozšířením ve střední části nebo o rovný, elipsovité rozšířený můstek. Jako příklad rozměrů těchto předmětů lze uvést kompletně dochovaný lichoběžníkovitý exemplář se záštitou z Bystřece. Ramena třmene mají délku 160 mm a průřez 10 mm, oválné stupadlo je dlouhé 130 mm a jeho šířka činí 40 mm, původně však mohla dosahovat až 60 mm (*Belcredi 2006*, 370, 371, TAB. XLVI/10). Jiný - hruškovitý - exemplář s listovitým stupadlem (inv. č. 36669) z Pfaffenschlagu byl menší. Jeho celková délka činí 145 mm, max. šířka pak 106 mm, max. šířka stupadla je 27 mm a průřez ramen pak 7x4 mm (*Nekuda 1975*, 71, 151, 143, obr. 137:9). Nejzajímavější jsou však exempláře, u kterých se dochovala výzdoba. V prvním případě se jedná o kompletně dochovaný lichoběžníkový třmen (inv. č. 71630) z tvrže v Konůvkách, který je opatřen záštitou se čtyřmi otvory, mezi kterými je patrná výzdoba v podobě svazků tří rýh (*Měchurová 1997*, 101, 215, Tab. LVIII:11). Druhý exemplář, resp. část třmene (inv. č. 56821), z mstěnické tvrže je opatřen výzdobou v prostoru vnější části ramene, kde jsou patrné dva žlábků (*Nekuda 1985a*, 136, 135, obr. 191:c).

Analogické nálezy k symetrickým třmenům z analyzovaných zaniklých vesnic pochází například z Kepkova (*Měchurová 1985*, tab. I:1, II:1), Vizmburku (*Hejna 1983a*, 496, obr.

5:4), z hradu Tepence (*Burian 1981, 26*) nebo z pravděpodobně vojenského tábora v poloze „Sádky“ u Nedakonic (*Žákovský 2011, 502, obr. 7:g*).

7.4.7 Shrnutí a diskuze

V nálezech analyzovaných zaniklých vesnic bylo identifikováno celkem 392 nálezů, které lze spojit s využíváním koňské síly a výbavou jezdce, přičemž nejméně 258 exemplářů tvoří podkovy, které zde nejsou detailněji hodnoceny.

Název předmětu	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konůvky	Bystřec	Mstěnice	Svídna	Potálov	Kravín	Spindelbach
podkovy	25	81	73	nejm. 56	několik	1	několik	cca 22
udidlo/uzda	2	16	7	14	1	0	0	1
falera	0	0	2	1	0	0	0	0
hřeblo	1	1	3	1	0	0	1	0
ostruha	2	30	14	nejm. 20	1	0	0	1
třmen	1	6	1	4	1	0	0	1

Tab. 8: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie dokladů o využívání koňské síly a výbavy jezdce na analyzovaných lokalitách.

Z přehledové tabulky vyplývá, že na všech analyzovaných lokalitách z vrcholného a pozdního středověku je archeologicky doložena přítomnost koně. Pro život na středověké vsi tedy můžeme předpokládat následující:

1. využívání koně jako hospodářského zvířete, zejm. pro orbu, případně záprah do vozu apod. skrze nálezy podkov (na všech lokalitách); udidel a případně i ostruh (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna a Spindelbach),
2. využívání koně pro jízdu, zejm. podle nálezů třmenů a ostruh (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna a Spindelbach),
3. péče o koně, případně o jiná hospodářská zvířata prostřednictvím nálezů hřebel (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice a Kravín).

Také při interpretaci předmětů souvisejících s přítomností koně na analyzovaných vesnicích se potýkáme s řadou problémů. Vzhledem ke skutečnosti, že některé vsi zanikly náhle a zřejmě násilným způsobem, může být četnost některých nálezů (např. podkov či součástí výbavy jezdce) na lokalitách tímto faktem značně ovlivněna. Stejně tak je i pravděpodobné, že zejm. podkovy se na lokalitu mohly dostat i po zániku vesnice. Počítat

rovněž musíme s tím, že součástmi koňských postrojů a výbavy jezce byly i přezky, které spojovaly kožené řemení. Tyto předměty jsou však pojednány na jiném místě (viz kap. 7.6.1).

7.5 VYBAVENÍ DOMÁCNOSTI

7.5.1 Nůž

Nože a zejména jejich fragmenty jsou, podobně jako např. srpy, jedny z nejhojněji se vyskytujících předmětů na středověkých lokalitách. Kromě jejich četnosti je tento fakt dán i jejich extrémní lámavostí. Ze souboru nálezů analyzovaných vesnic pochází dohromady minimálně 406 nožů a jejich částí. V zaniklém Pfaffenschlagu jich bylo nalezeno celkem 17 exemplářů, naproti tomu z Konůvek pochází dokonce 215 nálezů, v Bystřeci zůstalo zachováno 92 fragmentů nožů, ve Mstěnicích jich dohromady bylo nejméně 67 kusů, na zaniklé Svídne bylo nalezeno celkem 6 exemplářů, v Potálově pouhý jeden zlomek čepele, ze ZSV Kravín pochází minimálně 4 fragmenty nožů, stejně jako ze zaniklého Spindelbachu.

Nůž je považován za univerzální ruční nástroj, který lze použít jak k práci – nejčastěji k řezání a krájení, tak i jako zbraň. Nože jsou tvořeny čepelí s břitem zpravidla na jedné straně a rukojetí. Podle tvaru rukojeti a způsobu uchycení střenky z organického materiálu na kovovou rukojeť, rozlišujeme dva typy nožů. V prvním případě se jedná o nože s „trnem“, na který byla rukojeť z organického materiálu „naražena“. Druhou skupinu tvoří nože s plochým řapem opatřeným několika otvory pro nýtky, kterými se následně upevňovala střenka (podle *Krajíc 2003a*, 204).

Lokalita	Nůž s trnem	Nůž s řapem	Celé exempláře	Celkem zlomků
<i>Pfaffenschlag</i>	3	5	0	17
<i>Konůvky</i>	16	85	x	215
<i>Bystřec</i>	ano	ano	nejméně 3	92
<i>Mstěnice</i>	nejméně 3	nejméně 16	nejméně 7	nejméně 67
<i>Svídna</i>	0	6	3 (?)	6
<i>Potálov</i>	x	x	0	1
<i>Kravín</i>	x	nejméně 4 (?)	0	nejméně 4
<i>Spindelbach</i>	x	x	0	nejméně 4

Tab. 9: Přehled základních typů nožů v nálezech zaniklých středověkých vesnic.

Nože s plochým řapem se v prostředí analyzovaných lokalit vyskytují častěji. Vzhledem ke ztrátám informací díky velké fragmentárnosti nálezů, nelze dělat větší závěry. V souborech se však vykytuje několik zajímavých exemplářů. Jedná se kupříkladu o nůž s dlouhou štíhlou čepelí (inv. č. 75504) z konůvecké tvrže, v jehož případě se dokonce zachovala též polovina kostěné střenky (*Měchurová 1997*, 121, 210, tab. LIII:6). Příkladem nože s tzv. zobákovitým

ukončením střenky je téměř celý exemplář (inv. č. 73002) ze stejného půdorysu. Mohlo se jednat o lovecký nebo jídelní nůž (*Měchurová 1997*, 121, 210, tab. LIII:5). Zajímavý je i kus (inv. č. 75503), pocházející opět ze stejného půdorysu jako předchozí exempláře, jehož rukojeť je opatřena objímkou ze žlutého kovu (*Měchurová 1997*, 121). Z prostoru vesnice v Mstěnicích pochází část nože (inv. č. 97012; *Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 93, obr. 147:6), jehož čepel byla opatřena kovářskou značkou identickou se značkou jiného nože, nalezeného v rámci prostoru předsunutého opevnění 1 (*Nekuda 1985a*, 158, 159, obr. 213:h). Jeden nůž (inv. č. 29475) z Mstěnic byl na rukojeti opatřen krevní rýhou (*Nekuda 1985a*, 161, 127, obr. 185:c).

Stejně jako tvarově, také rozměrově se nálezy nožů velmi liší. Tak například celková délka nožů z Bystřece se pohybuje mezi 50 až 400 mm (*Belcredi 2006*, 364). Celková délka kompletně zachovaných exemplářů z mstěnické tvrze a dvora činí 124 až 230 mm a jejich max. šířka je pak 13 až 20 mm (*Nekuda 1985a*, 160-161). Jeden exemplář (inv. č. 27149) ze Mstěnic byl také podroben metalografickému rozboru (*Nekuda 1985a*, 158, 159, obr. 213:g; 196; *Stránský – Vrba 1985*, 196, 201).

Nože a jejich části jsou v nálezových souborech středověkých lokalit zastoupeny velmi hojně, což svědčí mj. také o tom, že museli být jedněmi z nejběžněji používaných nástrojů ve všech sociálních prostředích v tomto období. Jako příklad nálezů pocházejících ze systematických výzkumů lze uvést exempláře ze zaniklých Zalužan (*Polla 1962a*, 135, obr. 105), ze zaniklé vsi Sarvaly (*Holl – Parádi 1982*, 70, obr. 23, 72, obr. 24, 76, obr. 27 a další) a mnoha dalších lokalit. Nože s trnem byly nalezeny například v Bolkově (*Hejna 1962*, 462-464, obr. 5:6), Hradištku u Davle (*Richter 1982*, 156-157, obr. 99:1-5), chodovské tvrze (*Huml 1978*, tab. 40:4) a dalších lokalit. Nože s plochým řapem pochází kupříkladu z Koválova (*Měřínský – Unger 1987*, obr. 44:7), hradu Vildštejna (*Durdík – Frolík 1993*, 88, obr. 18:1-5), Sezimova Ústí (*Krajíc 3003a*, 205; *Krajíc 2003b*, např. 149, tab. 159, i.č.K100/2853 nebo i.č.50474) apod.

V souboru se ještě vyskytují speciální zavírací (kapesní) nože. Všech pět exemplářů pochází ze zaniklých Konůvek (*Měchurová 1997*, 122, 210, tab. LIII:11, 13, 15, 17), kde se vyskytují jak v kontextu venkovských usedlostí, tak v prostoru tvrze. Jedná se o nožíky s krátkou čepelí, která je skosená. Nože jsou rovněž opatřeny objímkou s čepem pro otáčení v rukojeti. Zalomení čepele je u každého exempláře jiné. Dva nožíky jsou opatřeny kovářskou značkou. První (inv. č. 75731; *Měchurová 1997*, 122, 210, tab. LIII:17) má podobu ležatého

písmene „S“ a druhá značka (inv. č. 82978/75746; *Měchurová 1997*, 122, 210, tab. LIII:11) je ve tvaru ležatého písmena „T“, nad kterým je umístěné srdce.

Speciální typ zavíracích nožů se v nálezech na středověkých lokalitách příliš často nevyskytuje. Jako jeden z mála příkladů lze uvést rovněž kapesní nůž, avšak s čepelí a dvojenou střenkou, z lokality Krásná nad Hornádom (*Polla 1986*, 268, obr. 132:11). Zavírací nože byly rovněž nalezeny ve sbírkách hradu Košumberka, kde jsou společně s dalšími typy nožů datovány do 16. až poč. 17. století (*Frolík – Musil 2015*, 17). Z tohoto důvodu autorka publikace uvažuje o tom, zda se nemohlo jednat o nože recentního původu, které se na lokalitu dostaly až druhotně. Zarážející je však jejich vysoký počet (*Měchurová 1997*, 121-122).

7.5.2 Sekáček

Součástí výbavy středověké domácnosti byly rovněž sekáčky. Předmětů, které byly takto interpretovány, máme v souboru k dispozici celkem 10 exemplářů. Z tohoto počtu se celkem 8 zachovalo v Bystřeci a dva sekáčky pochází ze Mstěnic (z areálu tvrze a hospodářského dvora).

V případě bystřeckých nálezů se jedná v podstatě o velké masivní nože, které často připomínají i tesáky. Délka nejdelšího exempláře činí 400 mm. Sekáčky bývají, stejně jako nože, opatřeny trnem nebo řapem s otvory pro uchycení rukojeti z organického materiálu. V souboru se tedy nachází tzv. nožovité sekáčky s trnem a tupě ukončenou čepelí (*Belcredi 2006*, 364, 366, TAB. XLIV/2, 3). Dalšími typy jsou pak velké masivní tesákovité sekáčky s řapem a otvory pro nýtky, které mohou mít rovněž čepel ukončenou tupě (*Belcredi 2006*, 364-365, 366, TAB. XLIV/5, 7), nebo čepel přechází do dlouhého ostrého hrotu (*Belcredi 2006*, 365, 366, TAB. XLIV/4, 6). Rukojeť u těchto exemplářů někdy bývá opatřena žlábkem, tzv. krevní rýhou. Jiné tvary zase připomínají dnešní sekáčky na maso. Jsou to podlouhlé nástroje se širokou čepelí a rukojetí odsazenou a vytaženou vzhůru. Konec trnu je zatočen v háček. Čepel těchto sekáčků má obdélný tvar a její rozměry se pohybují kolem 210x50 mm. Vytažení trnu bývá dlouhé 20 mm a jeho celková d. dosahuje až 160 mm (*Belcredi 2006*, 365, 366, TAB. XLIV/1).

Mstěnické sekáčky mají širokou čepel (40 až 60 mm) a odsazenou trnovou rukojeť o celkové délce 350 mm. Nástroje pravděpodobně sloužily k sekání masa (*Nekuda 1985a*, 161, 160, obr. 214:c).

Předměty interpretované jako sekáčky se na středověkých lokalitách vyskytují v různých tvarech a často bývají zařazovány do různých funkčních skupin (viz kap. 7.2.8). Sekáčky pochází například ze Semonic (*Huml 1967*, 21), z maďarské vsi Sarvaly (*Holl – Parádi 1982*, 66) nebo z Gajar (*Polla 1962b*, 127).

7.5.3 Lžíce

V souboru analyzovaných nálezů ze zaniklých středověkých vesnic jsou lžíce zastoupeny pouze třemi exempláři. První pochází z jedné z usedlostí v zaniklých Konůvkách a zbylé dva pak ze mstěnické tvrže.

Lžíce zpravidla mívají jednotnou podobu. Skládají se z oválného či kruhového nevýrazně prožlabeného či rovného těla, opatřeného hranami, a držadla, které bývá na konci opatřeno očkem nebo kruhovou destičkou. Rukojeť lžíce bývá často zdobena tordováním, ale vyskytují se i jednoduché formy (*Krajíc 2003a*, 203). Velikost těchto nálezů se přirozeně může lišit. Tak například konůvecký exemplář (inv. č. 71899) je velmi drobný. Malá lžička je opatřena tordovaným držadlem s očkem na jeho konci (*Měchurová 1997*, 123, 218, tab. LXI:8). Prakticky stejnou podobu má i jeden ze mstěnických nálezů (inv. č. 35768). Jeho celková délka činí 115 mm (*Nekuda 1985a*, 162, 160, obr. 214:a). Druhá lžíce (inv. č. 25456) je rovněž velmi podobná předchozím kusům, je však masivnější. Tělo lžíce je úzké (25 mm) a poměrně dlouhé (90 mm). Předmět je autorem interpretován jako sloužící k výrobním účelům (*Nekuda 1985a*, 162, 160, obr. 214:b).

Tento typ předmětů se v archeologické evidenci vyskytuje poměrně často, navzdory jeho subtilnosti a tudíž zdánlivé nižší šanci na přežití do dnešních dob. Nálezy lžic známe například z Hradištky u Davle (*Richter 1982*, 158, obr. 102:1, 2), Kozího Hrádku (*Drda 1978b*, 404, obr. 4:10), Bratislavy (*Polla 1979*, 214, obr. 111:5, tab. XXXIV:12, 13) nebo ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 203-204; *Krajíc 2003b*, 145, tab. 155, např. p.č.14156 nebo p.č.3723).

7.5.4 Části kovových nádob

Celokovové nádoby a jejich části ze zaniklých vsí na našem území představují poměrně širokou škálu tvarů a materiálů. Vyráběny byly ze železa, bronzu či mědi. Ze souboru analyzovaných nálezů ze zaniklých středověkých vesnic pochází několik takových exemplářů.

Jako část **bronzového kotlíku** byl označen nález plíšku se třemi otvory s nýtky (inv. č. 35067) z Pfaffenschlagu. Celková délka dochovaného plechu činila 88 mm a jeho max. šířka

pak byla 30 mm (*Nekuda 1975*, 48). Z Konůvek pochází různě deformované jednoduché bronzové plechy (např. inv. č. 72246; *Měchurová 1997*, 131; *Měchurová 1989a*, 486, 481, tab. IV:19a, b, 21) i kusy se zdvojeným přehnutým okrajem (inv. č. 72248; *Měchurová 1989a*, 486, 481, tab. IV:16; nebo inv. č. 75795; *Měchurová 1997*, 131; *Měchurová 1989a*, 486, 481, tab. IV:18). I tyto předměty jsou prezentovány jako fragmenty kotlíků. Celkem dva měděné plíšky byly nalezeny na mstěnické tvrzi. V prvním případě (*Nekuda 1985a*, 166, 165, obr. 220:e) jsou v plechu patrné 3 otvory, přičemž ve dvou se zachovaly nýtky ze stejného materiálu. K druhému exempláři (*Nekuda 1985a*, 166, 165, obr. 220:d) je navíc přinýtován měděný pásek. Oba fragmenty nesou stopy sekání. Jako části závěsu kotlíku byly interpretovány části plechů a držadlo s atašemi a roztepanými konci (inv. č. 85214), pocházející z konůvecké tvrze. Předmět navíc nesl stopy po reparaci (*Měchurová 1997*, 131; *Měchurová 1989a*, 486, 482, tab. V:4a-c). Celkem tři železné části závěsů kotlíků pochází také z různých míst v rámci zaniklé Bystřece. Předměty mají podobu plochých pásků, zpravidla ukončených háčkem k provlečení ouškem kotlíku (*Belcredi 2006*, 367, 366, TAB. XLIV/9).

Další typy nádob, resp. jejich částí pochází z Konůvek (inv. č. 75620), kde bylo nalezeno dobře zachované dno bronzové nádoby (*Měchurová 1997*, 131; *Měchurová 1989a*, 486, 482, tab. V:6). Měděná nádobka, resp. její dno o průměru 36 mm, byla nalezena v jizbě jedné z bystřeckých usedlostí (*Belcredi 2006*, 374, 375, TAB. XLVIII/8). Malý zlomek okraje bronzové mísy o průměru cca 140 mm, kdy horní plocha okraje je opatřena tepanou výzdobou (inv. č. 35069), pochází z mstěnické tvrze (*Nekuda 1985a*, 166, 165, obr. 219:a). Stejně jako menší kompletně dochovaná bronzová mistička (inv. č. 27880) o průměru 30 mm (*Nekuda 1985a*, 166, 162, obr. 215:c).

Mezi **nádoby ke speciálním účelům** v analyzovaném souboru patří zejména hmoždír (inv. č. 75569a-d) z konůvecké tvrze, který se zachoval ve zlomcích, a byl vyroben z těžkého masivního kovu (*Měchurová 1997*, 131; *Měchurová 1989a*, 486, 481, tab. IV:7, 8; 482, tab. V:8). Dále je to bronzová/měděná „puklice“ nalezená v odpadní jámě jedné z bystřeckých usedlostí. Předmět je vyroben z poměrně silného plechu a tvarem připomíná část keramické zvoncovité poklice o průměru 100 mm. Plech nese na vnitřní části (okraji) stopy po žáru (*Belcredi 2006*, 374, 375, TAB. XLVIII/9). Posledním exemplářem (inv. č. 71858) je pak velmi masivní předmět (z těžkého kovu), patrně tulej (držadlo) náležející kovové pánvici na třech nožkách. Tulej je na konci opatřena otvorem (*Měchurová 1997*, 131, 217, tab. LX:2).

Nálezů částí celokovových středověkých nádob nebývá v archeologické evidenci příliš mnoho. Doloženy jsou například železné kotlíky, které byly zavěšovány nad oheň pomocí háků (např. *Belcredi 1988*, 469, obr. 5:a). Některé plechové části různých kovových nádob byly nalezeny při výzkumu řemeslnického předměstí v Sezimově Ústí (*Krajíc 2003a*, 201-202). Jedná se například o dvě závěsná oka zřejmě náležející kotlíkům (*Krajíc 2003a*, 201; *Krajíc 2003b*, 142, tab. 152, p.č.5873 a p.č.10268), část mělké misky či talířku (*Krajíc 2003a*, 201; *Krajíc 2003b*, 142, tab. 152, p.č.17582) a další nálezy. Části bronzových kotlíků byly ještě nalezeny například při výzkumu manského domu na Křivoklátě (*Durdík 1988*, 292, obr. 12) nebo na semonické tvrzi (*Huml 1967*, 31, tab. VIII:1).

7.5.5 Části vědra či sudu

Jako součásti dřevěných věder či sudů bylo v rámci nálezových souborů ze zaniklých středověkých vesnic označeno několik předmětů. Vesměs se jedná o železné obruče nebo držadla. Z Konůvek pochází celkem tři takové nálezy, v Bystřeci byly nalezeny celkem čtyři kusy a nejméně tři předměty, které byly interpretovány jako kování vědra, pochází i ze Mstěnic.

Interpretace nálezů prohnutých plechů jako obručí nádob, které měly za úkol stahovat skládaná těla nádob, je značně problematičtější, neboť tyto kovové části mohly stejně tak náležet i zcela jiným typům předmětů (zvláště pokud se zachovaly ve zlomcích). Celkem bez pochyb však lze takto uvažovat o kompletním nálezu z jámy u usedlosti U V v Bystřeci. Jednalo se o kónickou obruč o průměru 750 mm, mohla tedy náležet sudu (*Belcredi 2006*, 367, 167, obr. 125). Zbylé tři nálezy na lokalitě jsou pouze fragmenty (*Belcredi 2006*, 367). Jako obruč vědra byl také interpretován jeden z nálezů (inv. č. 72726) v Konůvkách (*Měchurová 1997*, 123). Dalšími kovovými součástmi dřevěných nádob, zejm. věder, mohly být držadla. Ta byla nalezena v zaniklých Konůvkách. V případě nálezů (inv. č. 73001) z tvrže se jedná o předmět vykovaný z tenkého železného pásku do tvaru smyčkovitého oka s roztepanými oběma konci, které jsou vytočeny do stran. Interpretován byl jako tzv. ataše vědra. Druhé držadlo vědra (inv. č. 78104) bylo nalezeno v půdorysu jednoho z venkovských stavení (*Měchurová 1997*, 123). Ze Mstěnic pak pochází tzv. železné závěsy (kování) dřevěných nádob. Jedná se o postupně se rozšiřující kovové pásy opatřené jedním nebo dvěma otvory pro hřebíky (*Nekuda 1985a*, 162, obr. 215:b, d).

Kování dřevěných nádob pochází i z některých dalších lokalit, ačkoliv přesných analogií není mnoho. Ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 201) například pochází unikátní nález

kompletně dochovaného dřevěného vědra i se všemi jeho kovovými součástmi (dvěma železnými obručemi, dva závěsy s oky, obloukovitým držadlem s otvorem ve vrcholu, ve kterém bylo umístěno kování napojené na dřevěné táhlo), který byl nalezen na dně studny v druhé cihlářské huti (*Krajíc 2003a*, 201; *Krajíc 2003b*, 141, tab. 151, pč. 17682-17686). Ze spišských Zalužan pochází například železné závěsy věder (*Polla 1962a*, 141, obr. 109:3, tab. V:13) a obloukové držadlo (*Polla 1962a*, 141, tab. VII:5).

7.5.6 Železný kahan

Z analyzovaného souboru nálezů pochází také celkem tři nálezy, které byly autory určeny jako železné kahany nebo jejich součásti. V Konůvkách byly nalezeny dva takové předměty a z obytné části hospodářského dvora v Mstěnicích pochází jediný exemplář.

Stejně jako jejich daleko četnější varianty z keramiky, také kovové kahany mohly sloužit k osvětlení prostoru. Jejich podoba se zjevně lišila. Z konůvecké tvrže pochází exemplář (inv. č. 71859), který má podobu misky ve tvaru kosočtverce se zvlněnými okraji, přičemž jeden roh je poškozený. Z tohoto rohu údajně mohlo vycházet ohnuté rameno, za které mohl být kahan zavěšen (*Měchurová 1997*, 123, 217, tab. LX:1). Druhý exemplář (inv. č. 71635), pocházející ze dvorového prostranství usedlosti č. 3 a interpretovaný jako „závěs lustru či kahanu“, je v podstatě půlkruhový železný oblouk s odlomenými konci a provlečenou závěsnou tyčinkou v jeho vrcholu (*Měchurová 1997*, 123). Tvarově velmi podobný prvnímu exempláři z Konůvek je i kahánek ze Mstěnic, který se však zachoval jen v torzu. Předmět se skládá z miskovité části, která je opatřena pravouhle zahnutým držadlem (*Nekuda 1985a*, 161, 162, obr. 215:f).

Analogický předmět ke ke konůveckému „závěsu lustru či kahanu“ pochází z Hradišťa u Davle (*Richter 1982*, 160, obr. 104:b). Kahánky v podobě misky byly nalezeny například na hrádku Bolkově (*Hejna 1962*, 469, obr. 8:9), na tvrzi v Semonících (*Huml 1967*, 25, tab. VII:8, 10, 12) nebo z Ostravy, Kostelní ul. (*Král 1964*, 5, tab. III:30).

7.5.7 Ocílka

Předměty, které bylo možné interpretovat jako ocílky, pochází z analyzovaných lokalit pouze tři. V Konůvkách byl nalezen jeden exemplář, stejně jako v rámci ZSV Bystřec. Z půdorysu hospodářského dvora v Mstěnicích pak pochází dva exempláře.

Ocílka je předmět, který sloužil k rozdělování ohně (*Nekuda 1985a*, 162). V případě nálezů (inv. č. 72784) z půdorysu jednoho ze stavení v rámci ZSV Konůvky se jedná o

„objímku“ kapkovitého tvaru (*Měchurová 1997*, 123, 218, tab. LXI:10). Bystřecká ocílka má oválný tvar. Její rozměry jsou 110x30 mm a síla prutu se pohybuje mezi 10x2 až 3 mm (*Belcredi 2006*, 362, 364, TAB. XLII/6). Obě ocílky ze Mstěnic náleží k typu protáhle obdélníkových rámových tvarů, v jejichž souvislosti autor uvádí, že byly používány k rozdělávání ohně (*Nekuda 1985a*, 162, 127, obr. 185:c). Nález ocílky známe například z Hradištku u Davle, kde má předmět hranatý tvar (*Richter 1982*, 159, obr. 103:1, 2).

7.5.8 Ostatní předměty denní potřeby

Na zaniklých středověkých vesnicích bylo rovněž nalezeno několik dalších předmětů, nějakým způsobem souvisejících s výbavou domácnosti obyvatel lokalit ve středověku.

Z komory jedné z usedlostí na zaniklé Bystřeci pochází **rožeň**, který má podobu rovné hraněné tyčky opatřené držadlem kruhového profilu, zakončeným kuličkou na jednom konci a na druhém konci pak hrotem. Celková délka předmětu činí 530 mm, délka rukojeti je 90 mm a její průměr pak 13 mm, přičemž síla prutu činí 12 mm (*Belcredi 2006*, 367, 369, TAB. XLV/3). Funkce rožňů se do dnešní doby nezměnila, neboť sloužily k pečení masa na přímém ohni (*Vondruška – Kopřivová – Grulich 1987*, 54). Podoba těchto předmětů se liší pouze v detailech. Například z Kozího Hrádku (*Drda 1978b*, 404, 399, obr. 4:12, 12A) pochází exemplář s tzv. „mečovitou“ čepelí a tordovanou rukojetí s kroužkem. Vyskytují se však i rožně s odsazenou (zalomenou) rukojetí (*Slivka 1981*, 232, obr. 3:2). Například nález z Posádky při Gajaroch má klikovitě zalomenou rukojeť (*Polla 1962b*, 134, 139).

Specifickým předmětem, jehož interpretace bývá zpravidla nejistá, je i **„rybářský háček“**. Takto interpretovaný je velmi malý háček, nalezený na dvoře jedné z usedlostí na zaniklé vsi Bystřec (*Belcredi 2006*, 367).

Jako **kování truhly** je interpretován jednoduchý, avšak velmi jemně opracovaný, železný pás s dochovanými otvory pro hřeby opět ze ZSV Bystřec. Kování pravděpodobně mohlo spojovat samotnou truhlici s víkem a snad i zámkem (*Belcredi 2006*, 367). Kování z truhlice se dochovalo například na zaniklé vsi Sarvaly (*Holl – Parádi 1982*, 55).

Ze mstěnické tvrže pochází dva exempláře **nůžek**. Nástroje se skládají ze dvou částí, přičemž jejich raménka jsou navzájem spojena nýtem (tzv. kloubové nůžky). Oba exempláře se dochovaly celé. První nůžky (*Nekuda 1985a*, 161, 127, obr. 185:g) mají raménka na konci obloukovitě ohnuta a druhé (*Nekuda 1985a*, 161, 127, obr. 185:b) je mají ohnuty kruhovitě. Tyto nůžky mají rukojeť zdobenou rytými liniemi. Takové nůžky jistě sloužily spíše k užívání

v rámci domácnosti, na rozdíl od jednodílných pružinových exemplářů, které bylo možné využít také k hospodářským účelům (postřihu ovcí apod.). Podobné nůžky pochází například z hradu Vildštejna (*Durdík – Frolík 1993*, 58, obr. 18:7), Zalužan (*Polla 1962a*, 59, tab. II:7) z Prosetic (*Rusó 1986*, 412, 413, obr. 3:m, n), z tvrze v Rýmařově (*Goš – Karel 1992*, 230, obr. 4:3) nebo ze Sezimova Ústí, přičemž dva nálezy mají ramena zdobena šikmými zářezy (p.č.1623 a p.č.5991; *Krajíc 2003a*, 158-159; *Krajíc 2003b*, 119, tab. 129, p.č.5991 a např. p.č.11308).

Posledními, velmi specifickými předměty, ke kterým neznáme analogie, jsou nálezy tří železných **kolíčků** z prostoru tvrze a hospodářského dvora ve Mstěnicích. Předměty byly opatřeny ozdobnými hlavičkami a byly proto interpretovány jako součásti nábytku (*Nekuda 1985a*, 164, 162, obr. 215:e).

7.5.9 Shrnutí a diskuze

V nálezech analyzovaných zaniklých vesnic bylo identifikováno celkem 465 nálezů, které náleží funkční kategorii vybavení domácnosti.

Název předmětu	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konůvky	Bystřec	Mstěnice	Svidna	Potálov	Kravín	Spindel bach
<i>nůž</i>	17	215	92	nejm. 67	6	1	nejm. 4	4
<i>zavírací nožik</i>	0	5	0	0	0	0	0	0
<i>sekáček</i>	0	0	8	2	0	0	0	0
<i>lžíce</i>	0	1	0	2	0	0	0	0
<i>části kov. kotlíku</i>	1	4	3	2	0	0	0	0
<i>jiné kov. nádoby</i>	0	1	1	2	0	0	0	0
<i>spec. kov. nádoby</i>	0	2	1	0	0	0	0	0
<i>části vědra/sudu</i>	0	3	4	nejm. 3	0	0	0	0
<i>železný kahan</i>	0	2	0	1	0	0	0	0
<i>ocílka</i>	0	1	1	2	0	0	0	0
<i>rožeň</i>	0	0	1	0	0	0	0	0
<i>"rybářský" háček</i>	0	0	1	0	0	0	0	0
<i>kování truhly</i>	0	0	1	0	0	0	0	0
<i>nůžky</i>	0	0	0	2	0	0	0	0
<i>kolíčky</i>	0	0	0	3	0	0	0	0

Tab. 10: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie vybavení domácnosti na analyzovaných lokalitách.

Z výše zmíněného přehledu je evidentní, že pro venkovské prostředí vrcholného a pozdního středověku se nám dochovalo množství rozličných typů předmětů běžné domácí vybavy či alespoň jejich částí. Archeologicky doložené skrze drobné kovové nálezy jsou tyto oblasti lidské každodennosti:

1. kuchyňská a stolní vybava (kultura stolování, vaření, pečení apod.) prostřednictvím nálezů nožů, sekáčků, lžiček, částí kovových kotlíků a nádob různého charakteru, rožní a dalších předmětů (všechny lokality),
2. běžné provozní vybavení domácnosti podle nálezů kovových částí dřevěných nádob, ocílek aj. (Konůvky, Bystřec a Mstěnice),

3. osvětlení prostoru skrze nálezy zejm. železných kahanů (Konůvky a Mstěnice),
4. ostatní běžné drobné práce nebo řemesla prostřednictvím nálezů nůžek či případně „rybářského háčku“ (Bystřec a Mstěnice),
5. součásti nábytku prostřednictvím nálezů kování truhlice a železných kolíčků (Bystřec a Mstěnice).

Uvedený přehled oblastí použití jednotlivých předmětů je pouze výběrem. Ve skutečnosti mohla být řada těchto nálezů v každodenním životě používána různými způsoby.

Kategorie vybavení domácnosti zahrnuje obrovské množství činností. Tomu odpovídá i různorodost archeologického materiálu, se kterým se běžně setkáváme. Pro úplnost je nezbytné zmínit také nálezy z jiných materiálů, pocházejících z analyzovaných vesnic. Mezi základní výbavu domácnosti patřily zejména **keramické nádoby**²², které se hojně vyskytovaly v různých variantách na všech hodnocených lokalitách. Do této kategorie lze také zařadit **technickou keramiku**.²³ Další skupinu nálezů tvoří unikátní dochované **dřevěné části**

²² Z Pfaffenschlagu pochází keramické hrnce, poháry, džbány, konvice, lahve, mísy, trojnožky, poklice, zásobnice a cedník. Zajímavým je nález malé nádoby lahvovitého tvaru s trubkovitou výlevkou s červenohnědou polevou na vnější straně a částečně vnitřní straně hrdla (*Nekuda 1975*, 92-134). V Konůvkách se nacházely hrnce a hrnky s uchem, poklice, mísy, naběračky, džbány a konvice, poháry, trojnožky, zásobnice, cedníky a další tvary (*Měchurová 1997*, 56-64). Mezi specifické nálezy patří zejména červeně malovaná keramika a loštické zboží (*Měchurová 1997*, 67-71). Z Bystřece rovněž pochází tvarově rozmanitá skladba keramického nádobí. Jednalo se zejména o hrnce, džbány, poháry, mísy, nálevky, konvice, pánve, cedníky, poklice, zásobnice a lahev a naběračka (*Belcredi 2006*, 339, 334-335). Unikátním předmětem je akvamanile v podobě trupu koně, které bylo nalezeno v obj. 57 (*Belcredi 2006*, 334, 336, tab. XXVII/3) a několik dalších ojedinělých nádob, jejichž funkce leckdy není jasná. Z prostoru vesnice v Mstěnicích pochází zejména hrnce, poklice, mísy, trojnožky, poháry, džbány a konvice (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 82-84). Ojediněle se zde vyskytují zlomky loštické a červeně malované keramiky (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86). Na ploše mstěnického hrádku byly nalezeny hrnce, poklice, naběračky, misky, zásobnice, hrneček s uchem apod. (*Nekuda 1985a*, 20). Na mstěnické tvrzi byly nalezeny zejm. hrnce, poklice, mísy, džbány, poháry, trojnožky, talíř, naběračka a zásobnice. V tomto prostředí se i ve vyšší míře nacházely nádoby s polevou, loštické poháry a poháry s diamantovou výzdobou (*Nekuda 1985a*, 76, 81, 106). V prostoru hospodářského dvora pak hrnce, poklice, mísy, džbány, poháry, trojnožky a zásobnice (*Nekuda 1985a*, 78). Na ZSV Svídna bylo nalezeno několik fragmentů náležející zejména hrncům, poklicím, zásobnicím, zvonovité misce, trojnožkám s vnitřní olovnatou polevou a džbánům. Část materiálu tvoří tzv. mladá, světlá červeně malovaná keramika (*Smetánka 1988*, 113, 115-116). Při výzkumu ZSV Potálov a Kravín byly nalezeny zlomky hrnců, džbánů, poklic, trojnožek, mís, pohárů a zásobnic. V několika případech se objevila výzdoba v podobě písmen, provedených v gotické minuskule (*Krajč 1984*, 62). Na Spindelbachu bylo rovněž nalezeno množství keramických zlomků, zejm. hrnců. Detailnější rozbor nálezů však ještě nebyl proveden.

²³ V Pfaffenschlagu byly nalezeny tři zlomky kachlů (jeden nádobkový a dva reliéfní komorové), kahany, dlaždice, cihly a prejzy (*Nekuda 1975*, 120-121). Z Konůvek pochází několik nálezů kahánků (*Měchurová 1997*, 59) a zejména množství kamnářské keramiky (nádobkových kachlů a kouřovodu) na tvrzi. Dále zde byly nalezeny cihly a zlomky střešních korýtek (*Měchurová 1997*, 75-78). V Bystřeci byly z technické keramiky nalezeny pouze hliněné kahánky. Nejvíce (celkem tři) jich bylo nalezeno na nejmenší z usedlostí U IX (*Belcredi 2006*, 334). Z prostoru vesnice v Mstěnicích pochází několik kahánků a zlomky střešních korýtek (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 82, 84). Na mstěnické tvrzi bylo nalezeno několik zlomků dlaždic (jedna nese otisk kočičí stopy), střešní krytiny, několik zlomků nádobkových kachlů pohárového typu a kachlů miskovitých se čtyřúhelníkovým ústím, kahánky a jedna cihla (*Nekuda 1985a*, 76, 109, 112). V prostoru hospodářského dvora pak pouze několik zlomků střešní krytiny a kahánky (*Nekuda 1985a*, 78). V Potálově a Kravíně byly nalezeny

nádob, pocházející ze studny na ZSV Kravín.²⁴ Dalšími nálezy jsou **kostěné artefakty** (zejm. střenky kovových nožů).²⁵ Zajímavé jsou také nálezy ze **skla**.²⁶

7.6 SOUČÁSTI ODĚVU A OSOBNÍ VÝBAVA JEDNOTLIVCE

7.6.1 Přezka

Kovové přezky a jejich části jsou jedny z mála součástí oděvu, které lze rozpoznat v archeologické evidenci našeho prostředí v poměrně značné míře. V analyzovaném souboru nálezů se jich nachází nejméně 106 kusů, přičemž uvažovány jsou dohromady exempláře ze železa, bronzu či jiných barevných kovů, případně kombinace těchto materiálů. Ze zaniklého Pfaffenschlagu pochází 8 přezek či jejich částí, v Konůvkách bylo takto identifikováno celkem 45 nálezů, v Bystřeci zůstalo zachováno 22 přezek, ze Mstěnic pochází nejméně 27 takových předmětů, na Svídně byly nalezeny dvě přezky a stejný počet pochází i ze Spindelbachu.

Tvarová i rozměrová škála těchto předmětů je rozsáhlá. Přestože je využití přezek jako součást opasků, resp. oděvu jednoznačné, mohly být exempláře rovněž součástí jiných předmětů, zejména pak koňských postrojů. Rozlišení jednotlivých nálezů není jednoduché, proto pojednávám všechny nálezy přezek ze všech lokalit na jednom místě - jako součást oděvu a osobní výbavy jednotlivce – ačkoliv např. v původní publikaci věnované ZSV Konůvky jsou tyto nálezy rozebírány v rámci kategorie „Výstroj jezdce a koně“ (Měchurová 1997, 108-109). Přezky lze v první fázi dělit na jedno- či dvoudílné exempláře, kdy je rám ještě dělen středovou příčkou. Poté nastupuje detailnější třídění podle celkového tvaru (podle

zlomky kahánků, střešní krytiny, tzv. šindelů a cihlovin (Krajč 1984, 62, 50, 56). V prostoru ZSV Kravín pak byly ještě nalezeny dlaždice a maltovina jako pojící materiál (Krajč 1984, 57, 58).

²⁴ Konkrétně se jednalo o **dřevěné mísidlo** skládající se z rovné násady kruhového průřezu, na jejímž konci se nachází „lopatka“, opracovaná do plochého kosočtverečného tvaru s rovnou spodní plochou. D. násady – 240 mm, p. násady – 20 mm, d. lopatky – 40 mm, š. lopatky – 40 mm. Směrem ke spodní ploše se z původní síly násady zužuje na 8 mm. Předmět byl vyřezán z jednoho kusu dřeva (Krajč 1984, 63, obr. 6:4). Druhým předmětem byla dřevěná část dna a boků pravděpodobně z **vědra** (Krajč 1984, 63, obr. 7:2).

²⁵ V Konůvkách (v půdorysu č. 4) byla nalezena kostěná rukojeť, resp. její polovina, pravděpodobně servírovacího nebo příborového nože. Předmět byl bohatě zdoben (Měchurová 1997, 133; Měchurová 1990, 123, 126, tab. I:4; 127, II:1). Také z prostoru vesnice (v zásypu vstupní části do podzemních prostorů na usedlosti I) v Mstěnicích pochází unikátní nález poloviny kostěné střenky. Rukojeť představuje štíhlou postavu světce v dlouhé sukničce a tunice v adorující poloze. Plastika byla červeně polychromovaná (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 89-90, 97, obr. 153:a). Část jiné kostěné střenky byla nalezena na usedlosti V. Její povrch je vyhlazený s otvory pro nýtky, mezi kterými je patrný pás drobných vpichů (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 97, obr. 153:c). Ze mstěnické tvrže pochází rovněž část kostěné střenky, opatřené dvěma otvory pro nýtky a jemně opracované (Nekuda 1985a, 166).

²⁶ Z Konůvek pochází nálezy dutého (stolní nádoby) i plochého skla (okenní sklo). Zlomky se vyskytovaly především v prostoru tvrže (Himmelová 1990, 131-140; Měchurová 1997, 134-137). V areálu tvrže v Mstěnicích byl nalezen pouze zlomek skla se stopami po kobaltové výzdobě. Není jasné, z jaké nádoby fragment pocházel, mohlo se však jednat o číši (Nekuda 1985a, 168, obr. 224).

Krajíc 2003a, 193-194). Nejčastějším tvarem v souboru jsou obdélné či čtvercové přezky, dále následují tzv. půlobloukové čili přezky ve tvaru písmene „D“, kruhové a různé kombinované či jiné tvary (např. přezky šterbinové apod.). Nejvíce je přezek ze železa. Bronzových přezek se např. v Konůvkách vyskytuje nejméně 6, ve Pfaffenschlagu dvě (příčemž jedna má trn železný), z Bystřece pochází jedna bronzová přezka a na Svídně byl nalezen exemplář železný s bronzovou průvlečkou. Rozměry přezek se liší.

Jako příklad zajímavějších kusů lze uvést dvě velké bronzové obdélníkové přezky s dvojitou týlovou ploténkou, s nýtky pro uchycení k pásku a lůžkem pro nedochovaný trn. Jedna (inv. č. 75564; *Měchurová 1989a*, 476, 485, 482, tab. V:1) má tělo zdobené nepatrnými šikmými záseky a druhá (inv. č. 75565; *Měchurová 1989a*, 476, 485, 482, tab. V:2) je v rozích rámu zdobena plastickými žebry. Obě přezky pochází z venkovských stavení v zaniklých Konůvkách. V Bystřeci se nejvíce dochovalo přezek kruhových o průměru od 32 do 65 mm. Zajímavým nálezem je bronzová půloblouková přezka z jedné z bystřeckých usedlostí, která je zdobena vývalky (*Belcredi 2006*, 362, 364, TAB. XLII/4). Jeden železný exemplář (inv. č. 15636) z Mstěnic zase například zůstal zachován i se zbytkem plechu na zadní příčce rámečku, který zpevňoval opasek z organického materiálu (*Nekuda 1985a*, 164, 163, obr. 216:m).

Přezky se v archeologických souborech středověku vyskytují velmi často. Jako příklad nálezů jednodílných přezek hranatého tvaru lze uvést přezky z Koválova (*Unger 1994*, 36, obr. 29:12), Hradišťka u Davle (*Richter 1982*, 160, 161, obr. 106:3) nebo hradu Vildštejna (*Durdík – Frolík 1993*, 64, obr. 18:15). Dvojdílné přezky hranatého tvaru byly nalezeny například na hradě Dívčí Kámen (*Hejna 1986*, 140, 150, obr. 15) nebo v Sezimově Ústí (*Krajíc 2003a*, 193; *Krajíc 2003b*, 137, tab. 147, např. p.č.8647). Jednodílné přezky polokruhového (oválného tvaru) pochází z hradu Rábí (*Durdík 1989*, 291, obr. 4:9), z Kepkova (*Měchurová 1986*, 163, tab. I:11), Vizmburku (*Hejna 1983a*, 496, obr. 5:3) a dalších lokalit. Jako příklad kruhových přezek lze uvést nálezy z Hradišťka u Davle (*Richter 1982*, 160, obr. 105:4, 6, 8, 9) nebo z hradu Vildštejna (*Durdík – Frolík 1993*, obr. 20:2, 4). Dvojdílné oválné (nebo kruhové) přezky byly nalezeny například na Kozím Hrádku (*Drda 1978b*, 403, obr. 2:10) nebo v Zalužanech (*Polla 1962a*, 142, obr. 110:3, 111:2). Analogiemi k exempláři přezky se vsazeným ramenem (podle *Krajíc 2003a*, 194) ze Mstěnic (*Nekuda 1985a*, 163-164, obr. 216:o) jsou přezky z Hradišťka u Davle (*Richter 1982*, 160-162, obr. 106:1, 8, 9) apod.

7.6.2 Kování a nášivky

Z prostoru hospodářského dvora ve Mstěnicích pochází **železné kování** (inv. č. 28054), které je opatřeno dvěma kruhovými otvory a závěsným háčkem. Předmět byl interpretován jako součást řemení opasku (*Nekuda 1985a*, 164, 163, obr. 216:b).

Ze stejné lokality pochází také celkem 6 **bronzových kování** různých tvarů a velikostí, přičemž z větší části pochází z prostoru tvrze. Většinou se mohlo jednat o součásti oděvu či opasků. Jako příklad lze uvést z větší části dochované kování obdélníkového tvaru, přičemž v rozích předmětu se nachází kruhové otvory sloužící pro upevnění k nějakému podkladu. Předmět je z pohledové strany opatřen vyraženou plastickou výzdobou v podobě hrozníčkovitého ornamentu. Mohlo se jednat o část opasku nebo nášivky (*Nekuda 1985a*, 164-165, obr. 218). Jiným příkladem jsou kruhová kování. V jednom případě (inv. č. 35349) je exemplář zdoben vyraženými kružnicemi a trojúhelníčky (*Nekuda 1985a*, 165, obr. 219:b). Ostatní jsou nezdobené a jejich velikost se mění (např. inv. č. 35071; *Nekuda 1985a*, 166, 165, obr. 220:f). V některých případech připomínají knoflík či puklici (*Nekuda 1985a*, 166, 165, obr. 220:c).

7.6.3 Drobné předměty a šperky

Ze zaniklých středověkých vesnic pochází také několik dalších předmětů, které mohou být součástí oděvu, případně sloužily ke zdobení, jako šperky.

Ze zaniklých Konůvek pochází **bronzový závěsek** (inv. č. 72355). Jedná se o bronzový kroužek nepravidelného tvaru, místy zeslabený. Mohlo se jednat o vakovitý či hruškovitý závěsek, tělo přezky s nedochovaným trnem nebo článek ozdobného řetězu, který mohl být součástí šatu nebo zbroje (podle *Měchurová 1997*, 130; *Měchurová 1989a*, 485, 479, tab. II:8; 484, tab. VII:4).

Z půdorysu jednoho z konůveckých domů pochází také značně deformovaná **esovitá záušnice** (inv. č. 72392), která byla zhotovena z tenkého měděného drátku. V případě tohoto předmětu je třeba zmínit i dataci jeho výskytu, neboť je jedná o chronologicky citlivý exemplář. Takový typ esovitých záušnice se vyskytoval nejpozději do 13. století (*Měchurová 1997*, 130, 220, tab. LXIII:5). Záušnice byla například nalezena i v Záblačanech (*Nekuda 1982*, 35, v. 7).

Jediným předmětem z drahého kovu v prostředí analyzovaných zaniklých středověkých vesnic je **zlatý prsten**, který byl nalezen ve vstupní věži tvrze v Mstěnicích. Prsten má

jednoduchý tvar o průměru 19 mm a byl vyroben z dukátového zlata. Jeho povrch je hladký a nezdobený. Z vnitřní strany je vyryto minuskulní gotické „k“. Nález pochází z konce 14. století (*Nekuda 1985a*, 166, obr. 221).

V rámci souboru se nachází i dva **zvonky**. Poměrně masivní bronzový zvonek s odlomeným závěsem (inv. č. 72336) pochází z půdorysu jednoho z venkovských stavení v zaniklých Konůvkách (*Měchurová 1997*, 128, 220, tab. LXIII:11). V rámci ZSV Bystřec pak byl nalezen značně zdeformovaný (zmáčknutý) bronzový nebo měděný zvoneček, který měl původně snad trojúhelníkovitý tvar. Jeho rozměry činí 45x20 mm (*Belcredi 2006*, 101, 374). Zvoneček pochází například také z lokality Krásná nad Hornádom (*Polla 1986*, 277, obr. 133:17).

Z analyzovaných vesnic pochází také dva nálezy **rolniček**. Bronzová rolnička (inv. č. 71661), ze které však zůstala zachována pouze deformovaná horní část s úchytným ouškem, pochází z venkovské usedlosti v Konůvkách (*Měchurová 1997*, 128, 220, tab. LXIII:10). V prostoru mstěnické tvrže pak zůstala kompletně zachována železná rolnička (*Nekuda 1985a*, 164, 163, obr. 216:n). Předměty tohoto typu mohly sloužit jako součást ženského nebo mužského oděvu (např. *Drobná – Durdík – Wagner 1956*, část I, tab. 49, 51:3, 82:2). Rolnička se vyskytovala například i v nálezech ze Zalužan (*Polla 1962a*, 142, 146, obr. 112:3, tab. XVI:6, 8), hradu Vizmburku (*Lochmann 1983*, 235, 249, tab. IX:15) nebo Hradišťa u Davle (*Richter 1982*, 187, 184, obr. 132:19).

Drobnými předměty, souvisejícími se zdobením šatu či opasků, jsou i **bronzové puklice**. Dva takové nálezy pochází z konůvecké tvrže. V prvním případě (inv. č. 72366) se jedná o dobře zachovaný exemplář s velkým středovým otvorem a dvěma dírkami pro upevnění na okraji. Předmět mohl sloužit jako okutí dírky pro zasunutí trnu přezky na opasku (*Měchurová 1997*, 129, 220, tab. LXIII:1). Druhý exemplář (inv. č. 72367) se však dochoval hůře (*Měchurová 1997*, 129; *Měchurová 1989a*, 485, 479, tab. II:10; 484, tab. VII:1). Bronzové puklice byly nalezeny například na hradu Vizmburku (*Lochmann 1983*, 235, 249, tab. IX:8-10).

Ze zaniklého Bystřece pochází také tři **jehlice**. Předměty jsou zdobené a jsou zakončeny kuželovitými hlavicemi. Jejich celková délka se pohybuje mezi 150 až 200 mm (*Belcredi 2006*, 362, 364, TAB. XLII/5).

Součástí obuvi obyvatele ZSV Bystřece mohla být i **podkůvka z boty**, nalezená na svahu pod komorami jedné z usedlostí. Takto interpretovaný půlobloukový předmět je navíc na

okraji opatřen dvěma hřebíčky. Podkůvka nese známky opotřebení a její rozměry činí 70x8 mm (*Belcredi 2006*, 362, 364, TAB. XLII/7). Jako analogie uvádí autor nálezy podkůvek při výzkumech v Šariši, Svinici, Lubovni a Trebišově na Slovensku (*Slivka 1981*, 55). Chronologické zařazování těchto předmětů je však vždy problematické. Vzhledem k nepřiliš jednoznačnému nálezovému kontextu, se podkůvka tohoto tvaru mohla na lokalitu dostat kdykoliv později po zániku jejího osídlení (srov. *Cymbalak 2012*). Tři podobné podkůvky byly například nalezeny na hradě Košumberk, kde jsou datovány široce - podle typologie *T. Cymbalaka* (2012, tab. I., tab. 2) náleží typu IV – do 17. až 19. století (*Frolík – Musil 2015*, 16, 91, obr. 16:1-3).

Posledním, avšak velmi výjimečným nálezem ze dna jámy pod ohništěm uvnitř půdorysu usedlosti U V, je **pravěká měděná sekerka**. Nález takového typu v kontextu vrcholně středověké usedlosti je vždy velmi zajímavý a vzbuzuje řadu otázek. V případě bystřeckého nálezů jej autor interpretoval jako možný votivní předmět (*Belcredi 2006*, 374).

7.6.4 Břitva

V analyzovaném souboru se nachází pouze tři předměty, které bylo možné interpretovat jako břitvy. Všechny tyto předměty pochází ze ZSV Bystřec (*Belcredi 2006*, 362, 364, TAB. XLII/8-10).

Jedná se o menší nože opatřené trnem s mírně či naopak vůbec odsazenou čepelí o celkové délce 155 mm, přičemž šířka jejich čepelí se pohybuje kolem 14 mm. Jeden z exemplářů (*Belcredi 2006*, 362, 364, TAB. XLII/10) je na okraji čepelí opatřen kruhovým otvorem pro nýtek, kterým se uchycovala pohyblivá střenka. Jedná se tedy o zavírací břitvu. V dalším případě byl exemplář na přechodu čepelí a trnu opatřen kovářskou značkou zřejmě v podobě čtyřcípé hvězdičky. Bystřecké břitvy byly podrobeny metalografické analýze, ze které vyplývá, že zejména jejich čepelí byly vykovány (na rozdíl od jejich trnu) z výrazně kvalitnějšího kovu (*Belcredi 2006*, 362; *Zeman 2006*, 387-388).

Břitvy zpravidla bývají definovány jako „holící nože“ a skládají se ze dvou částí – kovové čepelí s rukojetí a pouzdra, do kterého se nástroj zavíral (podle *Krajíc 2003*, 195). Břitvy se ve středověkých archeologických kontextech neobjevují příliš často. Jako příklad lze uvést nález ze spišských Zalužan (*Polla 1962a*, 141, tab. XV:14, XVIII:3).

7.6.5 Shrnutí a diskuze

V nálezech analyzovaných zaniklých vesnic bylo identifikováno celkem 127 nálezů, které mohly být součástí oděvu nebo osobní výbavou jednotlivce.

Název předmětu	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konůvky	Bystřec	Mstěnice	Svídna	Potálov	Kravín	Spindelbach
<i>přezka</i>	8	45	22	nejm. 27	2	0	0	2
<i>kování a nášivky</i>	0	?	0	7	0	0	0	0
<i>bronz. závěsek</i>	0	1	0	0	0	0	0	0
<i>esovitá záušnice</i>	0	1	0	0	0	0	0	0
<i>zlatý prsten</i>	0	0	0	1	0	0	0	0
<i>zvonek</i>	0	1	1	0	0	0	0	0
<i>rolnička</i>	0	1	0	1	0	0	0	0
<i>bronz. puklice</i>	0	2	0	0	0	0	0	0
<i>jehlice</i>	0	0	3	0	0	0	0	0
<i>podkůvka z boty</i>	0	0	1	0	0	0	0	0
<i>pravěk. sekerka</i>	0	0	1	0	0	0	0	0
<i>břitva</i>	0	0	3	0	0	0	0	0

Tab. 11: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie součástí oděvu a osobní výbava jednotlivce na analyzovaných lokalitách.

Z přehledové tabulky vyplývá, že počet nálezů částí oděvu a obuvi, šperků a předmětů osobní povahy není na analyzovaných středověkých lokalitách příliš vysoký. Snad kromě přezek se archeologicky dochová pouze malá část skutečné výbavy. Důvodem jistě může být i skutečnost, že tyto často zajímavě ztvárněné a zdobené osobní předměty (často z jiných kovů než je železo) mohly být na prvním místě při odnášení samotnými obyvateli, ale i nájezdníky či jinými osobami, kteří se na lokalitu dostali po jejím zániku. Nicméně přesto lze na analyzovaných lokalitách archeologicky doložit následující:

1. kovové součásti jednotlivých částí oděvu prostřednictvím přezek z opasků, kování a nášivek, bronzových puklic, jehlic, rolničků, podkůvky z boty apod. (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna a Spindelbach),
2. šperky a ozdobné předměty skrze nálezy závěsků, záušnice či zlatého prstenu (Konůvky a Mstěnice),
3. předměty dokládající osobní hygienu podle nálezů břitev (Bystřec),

4. specifické předměty, u nichž nelze jejich funkci přesněji definovat (spíše pouze odhadovat) skrze nálezy zvonků či pravěké sekerky (Konůvky a Bystřec).

Zařadit blíže archeologické nálezy z této kategorie je často velmi problematické. Z některých lokalit (zejm. Konůvky a Mstěnice) se totiž zachovalo poměrně velké množství především bronzových kování a plíšků různých tvarů a výzdoby, avšak není jisté, zda tyto předměty náležely oděvu či osobní výbavě jednotlivce, nebo zda se nejednalo například o kování nábytku či jiných předmětů, kupříkladu knih (ke Konůvkám detailněji viz kap. 11.3.3.1; přehledně *Měchurová 1989a*, 473-488). Stejně tak problematickou skupinou jsou přezky, neboť v mnoha případech se jistě jednalo o přezky, které byly součástí koňského postroje, tudíž by tedy plnily poněkud jinou funkci.

Mezi dochovanými nálezy z jiných materiálů na analyzovaných zaniklých vesnicích, které lze rovněž spojit se součástmi oděvu či osobními předměty, lze jmenovat především **kostěné artefakty**.²⁷ Z Konůvek pochází také zlomek **skleněného kroužku** (*Měchurová 1997*, 137, 222, tab. LXV:15). Mezi předměty „osobní povahy“ zařazuji i **mince**, které se nacházeli v Konůvkách, Bystřeci a Mstěnicích.²⁸ Zajímavým nálezem je **keramická pokladnička** s otvorem pro vhazování mincí z Pfaffenschlagu, z domu VII (*Nekuda 1975*, 121; 120, obr. 105:a). Z lokalit však pochází daleko více speciálních předmětů z keramiky. Jednalo se především o **miniatury nádob**²⁹ či **drobné keramické plastiky**³⁰. Z Konůvek

²⁷ V Konůvkách byly nalezeny dvě kostěné píšťalky (*Měchurová 1997*, 133; *Měchurová 1990*, 123, 126, Tab. 1:1, 2) a kostěné kroužky různých velikostí, které mohly sloužit jako ozdoba či být součástí opasku (*Měchurová 1997*, 133-134). V prostoru vesnice v Mstěnicích (usedlosti II) byla rovněž nalezena píšťalka. Byla vyrobena ze širší kosti a na povrchu jemně vyhlazená (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 97, obr. 153:b). Z plochy mstěnického hrádku pochází celkem 10 nálezů kostěných hracích kostek třech různých tvarů (*Nekuda 1985a*, 30, 31, obr. 35:a-i). Ze dvora ve Mstěnicích pochází kostěná zděř s píšťalkou. Píšťalka byla vyrobena z ptačí kosti a je na povrchu jemně vyhlazená (*Nekuda 1985a*, 166).

²⁸ Na tvrzi v Konůvkách bylo nalezeno celkem sedm kusů mincí (i.č. 75774-75780) různých ražeb (*Měchurová 1997*, 228, tab. LXXI; *Šmerda 1997*, 140-142). V Bystřeci bylo nalezeno šest mincí. V jednom případě se jednalo o parvus Jana Lucemburského a v dalších pěti o pražský groš (*Šmerda 2006*, 379; *Havlát 2006*, 380-382). V prostoru vesnice v Mstěnicích bylo údajně nalezeno několik mincí. Jednalo se o pražský groš Václava II., rakouský fenik a snad ještě několik dalších mincí (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 89). V prostoru mstěnické tvrze bylo nalezeno celkem 14 mincí a ve dvoře pak rovných pět (*Nekuda 1985a*, 168, 170, 169, obr. 225).

²⁹ Několik takových předmětů pochází z Konůvek, kde jsou interpretovány jako hračky, nebo schránky na masti či koření. Jednalo se například o miniaturní vázičky, lahvičky, pokladničky apod. (*Měchurová 1997*, 64-65). Z Bystřece pochází celkem tři miniaturní nádobky, kdy se jednalo o džbánček, konvičku se třmenovým uchem opatřenou žlutohnědou polevou k vnější strany a miniaturní hrneček (*Belcredi 2006*, 334)

³⁰ Celkem čtyři torza figurek pochází z Konůvek. Ve třech případech se jedná o zvířecí plastiku (dvakrát koníček a jednou koník s jezdcem) a poslední figurka představuje figurální plastiku, kdy se jednalo o hlavičku ženské sošky (*Měchurová 1997*, 71-75). V Bystřeci byly nalezeny také čtyři keramické figurky. V první řadě se (dle autora) jedná o hlavičku madony s čelenkou, odlomenou z původní celé postavy. Tento předmět byl zřejmě vyhozen ještě za života vesnice, neboť byl nalezen v prostoru hnojiště v U III (*Belcredi 2006*, 335, 336, tab. XXVIII/1). Druhou figurku představuje postava se sepnutými rukama. Tento předmět byl nalezen pod podlahou u jižní stěny pece v U IV (*Belcredi 2006*, 337-338, tab. XXVIII/2). Třetí figurka se zachovala z menší části, neboť má odlomenou hlavičku a část nohou. Postava drží v ruce zvířátko, snad beránka (*Belcredi 2006*, 337, tab. XXVIII/3). Poslední dochovaná plastika je zvířecí a představuje konička s jezdcem (*Belcredi 2006*, 337-338, tab.

ještě pochází kolekce trojúhelníkovitých „keramických čepelek“, které mohly plnit různou funkci, včetně například malých brousků či hracích kamenů apod. (Měchurová 1997, 66-67). Ze zaniklých vesnic máme k dispozici také nálezy **štípané a broušené industrie**³¹ pravděpodobně pravěkého původu. Jejich funkce není příliš jasná. Mohly být shromažďovány a používány druhotně jako brousky, nebo mohly plnit funkci tzv. hromových klínů a sloužit k ochraně obydlí proti blesku apod. (např. Měchurová 1997, 138). V prostoru mstěnického hrádka byla nalezena **malá hliněná kulička** (Nekuda 1985a, 20).

7.7 ZBROJ, ZBRANĚ A JEJICH SOUČÁSTI

7.7.1 Hrot šípů

Kovové součásti šípů k luku či samostřílu bývají jedny z nejčastějších nálezů militárií na středověkých lokalitách. V souboru nálezů analyzovaných zaniklých vesnic se jich dohromady nachází nejméně 125 exemplářů. Ze zaniklého Pfaffenschlagu pochází tři hroty, v Konůvkách bylo nalezeno celkem 34 takových předmětů, v Bystřeci pak pouhých 7 šipek, ze Mstěnic pochází nejméně 76 exemplářů, na zaniklé Svídně byl nalezen pouze jediný hrot šípů, ze ZSV Kravín pochází celkem 3 šipky a ze zaniklého Spindelbachu jeden kus.

Nezákladnější morfologické třídění nálezů hrotů šípů spočívá v rozlišení způsobu upevnění za ratiště (pomocí trnu nebo tulejky) a posléze detailnějšímu rozlišení tvaru těla šipky (podle Krajíc 2003a, 183-184).

Lokalita	Šipka s trnem	Šipka s tulejkou	Jiné tvary	Celkem zlomků
<i>Pfaffenschlag</i>	0	3	0	3
<i>Konůvky</i>	7	27	0	34
<i>Bystřec</i>	2	5	0	7
<i>Mstěnice</i>	nejméně 4	nejméně 72	1 (polotovár)	nejméně 74
<i>Svídna</i>	0	1	0	1
<i>Potálov</i>	0	0	0	0
<i>Kravín</i>	0	3	0	3
<i>Spindelbach</i>	0	1	0	1

Tab. 12: Přehled základních typů šipek v nálezech zaniklých středověkých vesnic.

XXVIII/4). Z prostoru vesnice v Mstěnicích pochází celkem dvě keramické plastiky. V prvním případě se jedná o postavu v kápi a sepnutýma rukama, zřejmě se jedná o mnicha. Figurka byla opatřena žlutohnědou polevou a byla nalezena na dvoře usedlosti X (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 84, 88, obr. 141:a). Druhá plastika se zachovala v torzu, byla nalezena na dvoře usedlosti XII a představuje koníčka. Figurka je rovněž patřena polevou (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 84). Jako hračku interpretovali autoři i nález ze dvora usedlosti XI, který představoval zvoneček, vyrobený z jemné do žlutobíla vypálené hmoty (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 84, 88, obr. 141:b).

³¹ Z Konůvek pochází celkem 13 kusů neolitických a eneolitických nástrojů z amfibolitické břidlice, zejm. sekeromlatů a sekerek, a štípaná industrie převážně z rohovce-pazourku (Měchurová 1997, 138). V Bystřeci bylo rovněž nalezeno několik pravěkých, především neolitických předmětů. Jednalo se zejména o různé silicitové čepele a broušené sekerky vyrobené z břidlic. Čepelky mohly v některých případech jistě sloužit jako křesadla, jejich funkce však mohla být i jiná. Sekerky mohly být na lokalitu přineseny za účelem ochrany obydlí a plnit tak funkci tzv. hromových klínů (Belcredi 2006, 383).

V nálezech ze středověkých vesnic jednoznačně převažují šipky s tulejkou. Tvary těla hrotů se víceméně liší podle lokality, odkud pocházejí. Nejčtenější výskyt však můžeme pozorovat u šipek čtvercový nebo kosočtverečný (resp. rombický) tvar těla. Několik málo nálezů patří typu listovitého těla šipky. Tři takové exempláře (např. inv. č. 72797) pochází ze ZSV Konůvky (*Měchurová 1997, 95; Měchurová 1995, 157, tab. VIII:14*), několik dalších pak ze Mstěnic (např. inv. č. 97020; *Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 89, 95, obr. 151:7*). Pouze dva exempláře (z Konůvek) lze označit jako tulejkovité šipky s křídélky. Šipka (inv. č. 72801) má křídélka dlouhá až 80 mm, která dosahují až po okraj tulejky. Mohlo se jednat o loveckou šipku do kuše (*Měchurová 1997, 95, 213, tab. LVI:12*). Druhý exemplář (inv. č. 72761) má křídélka odlomena (*Měchurová 1997, 95; Měchurová 1995, 157, tab. VIII:13*).

Otázka specifikace těchto nálezů co do typu mechanické střelné zbraně, ze které mohly být vystřeleny, je velmi problematičtá a názory badatelů se různí (srov. např. *Prihoda 1932; Durdík 1972/2, 4-5*). Vzhledem k tomu, že není vždy možné jednoznačně určit, zda byla šipka vystřelena z luku nebo samostřilu, ponechávám v rámci rozboru nálezů tento problém stranou. Autoři některých publikací se však v některých případech pokusili o bližší určení zbraně, ze které vybrané exempláře mohly pocházet (např. *Nekuda 1985a 145; Belcredi 2006, 373*).

Z nálezů analyzovaných vesnic výrazně vystupuje snad pouze nález zdobené tulejkovité šipky z prostoru předsunutého opevnění I (obrné věže) v Mstěnicích. Hrot šipky byl zřejmě již při výrobě useknut. Tulejka je zdobena šupinovým ornamentem a na konci pak pásem rostlinného motivu. Jeden list šipky je opatřen vyrytým gotickým písmenem „A“ pod pštrosím perem a na opačné straně je patrné písmeno „V“ pod korunkou s liliovým ornamentem. Podle V. Nekudy šipka náleží do skupiny českých tzv. „honosných hrotů šípů“ (srov. *Nickel 1969, 102-169*). Tento typ se vyskytoval zejména v 15. století (*Nekuda 1985a, 146, 143, obr. 200*). V Mstěnicích byl nalezen nejvyšší počet šipek. Jejich průměrná délka se pohybuje kolem 70 mm (60-105 mm). Celkem 70% šipek z prostoru tvrze a hospodářského dvora váží kolem 35 až 50 g. Někdy je na nich patrný výrobní postup (např. inv. č. 25395), kdy je jejich tulejka nedokonale zavínutá (*Nekuda 1985a, 144-145*). Ve čtyřech případech (šipky z tvrze) zůstalo v tulejce zachováno dřevo. Jedná se např. o hrot (inv. č. 27839) z prostoru tzv. „sušárny“ (*Nekuda 1985a, 145, 137, obr. 193:n*). Celková délka šipek nejčastěji kosočtverečného a čtvercového průřezu z Bystřece činí 60 až 80 mm. Průměr tulejky je pak zhruba 12 mm (*Belcredi 2006, 373*). Celková délka hrotů z Kravína činí 75 až 110 mm (*Krajíc 1984, 63, obr. 10:14, 15, 16*).

Analogické předměty lze hledat především v prostředí hradů, kde se přirozeně militária nacházela nejčastěji. Šípky s trnem byly nalezeny například v Sezimově Ústí (*Krajíc 2003a*, 186; *Krajíc 2003b*, 131, tab. 141, např. p.č.17909). Hroty šípů s tulejkou jsou na středověkých lokalitách zastoupeny nejhojněji. Jako příklad jejich nálezů lze uvést hrad Rábí (*Durdík 1989*, 88, obr. 1:3, 11) či Lelekovice (*Unger 1999*, 121, obr. 129:zejm. 10, 11). Analogií k šipkám s křídélky může být nález z Posádky pri Gajaroach (*Polla 1962b*, 116, obr. 7:10, 17:4).

7.7.2 Součásti kuše

V nálezových souborech zaniklých středověkých vesnic se rovněž dochovalo několik součástek z kuše. Vesměs se jedná o části mechanického napínacího zařízení tětivy. V Praffenschlagu byl nalezen jeden napínací opaskový hák, celkem dva napínáky pocházejí z Konůvek, stejný počet byl nalezen v zaniklé Bystřeci. Z komory jedné ze mstěnických venkovských usedlostí pochází rovněž nález napínacího háku a také třmínku. Další napínák kuše byl na stejné lokalitě nalezen v prostoru hospodářského dvora. Z prostoru předsunutého opevnění 1 pak ještě pochází součást heveru. Další dva předměty z Konůvek pak ještě byly interpretovány jako nášlapce kuše, resp. v jednom případě se spíše jedná o třmenový napínák v pravém slova smyslu.

Kuše neboli samostříl náleží k mechanickým střelným zbraním, kdy je „střela uváděna do pohybu mechanickou silou, spočívající v pružnosti vrhacího mechanismu“ (*Wagner – Durdík – Drobná 1956*, 78). Z kovových součástí se v archeologické evidenci nachází především součásti napínacích zařízení, které mohou mít různé podoby a mohou být různě konstruovány (*Krajíc 2003a*, 182-183). Tak například exemplář (inv. č. 35512) z Pfaffenschlagu má dvě paralelní ramena (drápky) ještě navíc zpevněna kolmou příčkou. Celková délka předmětu činí 79 mm a šířka se pohybuje mezi 46 až 50 mm (*Nekuda 1975*, 77, 153, obr. 146). Konůvecké napínáky (inv. č. 72931 a 72806) náleží k typu protáhlého háku se středovým rozšířením v otvor (*Měchurová 1997*, 95; *Měchurová 1986*, 166, tab. I:2, 3; tab. IV:3, 2). Exempláře z Bystřece mají podobu tyčinky vykované v třmenový půloblouk a na konci opatřené hákem. Na druhém konci se pak nachází tzv. vodící tyč (*Belcredi 2006*, 373, 375, TAB. XLVIII/5). Napínák z hospodářského dvora v Mstěnicích je, podobně jako nález z Pfaffenschlagu, tvořen dvěma jednoduchými paralelními rameny na koncích opatřených háky. Kolmá příčka zde však chybí (*Nekuda 1985a*, 143, 141, obr. 197:a, 142, obr. 198:h). Exemplář (inv. č. 61099) z jedné ze mstěnických usedlostí má podobu jakési dvoudílné přezky se dvěma krátkými háčky na jedné straně (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 89, 94, obr. 150:1). Zřejmě součástí jednoho samostřílu mohl být i téměř kompletně dochovaný třmenový nášlapec (inv. č. 61098) ze

stejného prostoru, který doopravdy připomíná třmen, „stupadlo“ je však opatřeno výrazným středovým žebrem a závěs tvoří pouze z části zachované rameno, resp. vodící tyč (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 89, 94, obr. 150:2). Stejnou podobu mohl mít i z části zachovaný nášlapec z Konůvek (inv. č. 72887; *Měchurová 1997*, 96, 218, tab. LXI:12). Druhý exemplář (inv. č. 71762) ze stejné lokality se od ostatních liší. Jedná se o kruhový zlomek masivního železa s hranolovitým náběhem na tulej (*Měchurová 1997*, 96; *Měchurová 1995*, 157, tab. VIII:12). Je tedy otázkou, zda tento předmět nemohl sloužit i jinému účelu. Součástí tzv. heveru z předsunutého opevnění 1 v Mstěnicích má podobu železné tyče se sedmi otvory, prostřednictvím které se mechanicky napínala tětiva kuše (*Nekuda 1985a*, 143, 142, obr. 198:a).

Analogií k napínáku z mstěnického hospodářského dvora je do jisté míry nález ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 183; *Krajíc 2003b*, 130, tab. 140, inv. č. K30/4172). Podobný nález exempláři z Pfaffenschlagu zase pochází například z Posádky při Gajaroch (*Polla 1962b*, 116-117, obr. 6:5, 8). Ze stejné lokality pochází i železná tyč s posuvnými oky jako součást heveru (*Polla 1962b*, 125, obr. 13:4, 6). Analogií k protáhlým napínacím hákům se středovým rozšířením v otvor je například nález z hrádku Kepkova (*Měchurová 1986*, tab. I:1, IV:1). Napínací háky však pochází také z Vildštejna na Chrudimsku (*Durdík 1983*, 11) a dalších lokalit. Jako příklad nálezů nášlapce kuše lze uvést exempláře z gajarské Posádky (*Polla 1962b*, 120, obr. 8:5, 10; 130, obr. 18:5).

7.7.3 Hrot kopí

V souborech nálezů ze zaniklých středověkých vesnic se nachází celkem 7 železných hrotů pravděpodobně kopí. V zaniklých Konůvkách byly nalezeny dva takové předměty, z Bystřece pochází jeden kompletní exemplář, celkem tři hroty kopí byly nalezeny ve Mstěnicích a jeden pak v rámci půdorysu zaniklé vsi Kravín.

Kopí či oštěp jsou považovány za chladné zbraně. Třídění těchto předmětů není bez problémů, neboť odlišnými hroty i ratišti mohly být opatřeny kopí určené jako zbraně pro jízdu či pro pěchotu, zároveň tyto předměty mohly sloužit také k lovu, nebo pouze jako nosiči cechovních insignií, označení vojsk apod. Obecně však lze říci, že hrot kopí se skládá z těla různého tvaru, z jehož vrcholu vychází ostrý hrot. Na ratiště je upevňován pomocí různé masivní tuleje (podle *Krajíc 2003a*, 179) nebo trnu. Hroty z analyzovaného souboru se od sebe liší rozměrově, tvarem těla, nasazení na ratiště, ale i v pouhých detailech. Dva hroty jsou autory specifikovány jako součásti tzv. jezdeckých kopí. Jeden exemplář (inv. č. 72459) se

štíhlou rombickou čepelí a masivní širokou tulejí pochází z Konůvek (*Měchurová 1997*, 96, 213, tab. LVI:5). Druhá taková zbraň (inv. č. 75840) byla nalezena na mstěnické tvrzi a je opatřena hrotem trojúhelníkovitého tvaru, který je navíc odsazen od tulejky. Tulej tohoto exempláře je dvojnásobně delší než hrot. Celková délka předmětu je 225 mm, šířka listu (těla) činí 48 mm, průměr tuleje je 35 mm a délka tuleje rovných 140 mm (*Nekuda 1985a*, 142, 138, obr. 194:a; 141, obr. 197:b). Tělo kompletně dochovaného hrotu kopí z půdorysu jedné z bystřeckých usedlostí má naproti tomu plochý listovitý tvar bez patrného středového zesílení. Tělo je napojeno na ratiště pomocí trnu. Celková délka hrotu činí 336 mm, délka trnu je 100 mm, délka listu (těla) dosahuje 236 mm a max. šířka hrotu činí 55 mm (*Belcredi 2006*, 373, 375, TAB. XLVIII/6). Těla listovitého tvaru mají i další dva exempláře ze Mstěnic a jeden z Kravína, které jsou však opět opatřeny tulejí. Druhý hrot (inv. č. 27871) ze mstěnické tvrže má úzký listovitý tvar. Jeho celková délka činí 250 mm, šířka listu (těla) je 30 mm, průměr tuleje činí 20 mm a její délka pak rovných 70 mm (*Nekuda 1985a*, 142, 140, obr. 196:c). Hrot (inv. č. 97019) z jedné ze mstěnických usedlostí má listovitý tvar, který je navíc opatřený středovým žebrem. Jeho celková délka dosahuje 170 mm, délka tulejky činí 75 mm, její průměr je 20 mm a max. šířka listu (těla) je 30 mm (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 86, 95, obr. 151:6). Kravínský exemplář je rovněž po obou stranách malého listovitého těla směrem od tuleje k hrotu opatřen žebrem. Jeho tulej je navíc výrazně uzavřena. Tento předmět byl navíc podroben RTG snímkování, ze kterého vyplývá, že list byl vykován ze dvou plátů železa. Celková délka hrotu je 183 mm, délka listu pouhých 61 mm, max. šířka předmětu činí 42 mm a max. síla železného plátu představuje 13 mm (*Krajíc 1984*, 63, obr. 11:3).

Analogické předměty ke klasickým kopím určeným pro pěchotu pochází například z hradu Templštejna (*Kouřil 1979*, 134-135), Kozího Hrádku (*Drda 1978b*, 397, 402) a dalších lokalit. Kopí interpretované jako „jezdecké“ bylo nalezeno například na tvrzi v Semonicích (*Huml 1967*, 29, tab. VIII:4), kde bylo datováno do přelomu 13. – 14. století, nebo na lokalitě Posádky při Gajaroch z poloviny 15. století (*Polla 1962b*, 119, obr. 7:5).

7.7.4 Tesák a dýka

Ke kategorii tzv. sečných chladných zbraní náleží **tesáky**. V souboru analyzovaných nálezů se takových předmětů a jejich částí nachází celkem 15 kusů. Ze zaniklé vsi Pfaffenschlag se dochovaly dva nálezy, v Konůvkách byly nalezeny čtyři tesáky, z Bystřece jich pochází celkem 6 nálezů, ze mstěnické tvrže jsou to dva exempláře a ze zaniklého Spindelbachu pouze jediný nález.

Tesáky bývají vedle velkých nožů či dýk považovány za zbraně osobní povahy vrcholného středověku (*Krajíc 2003a*, 175). Jejich funkce však mohla být různá. Kromě zbraní osobního, loveckého a vojenského charakteru (*Žákovský 2011*, 512) mohly sloužit i při běžném provozu v domácnosti. Tesáky byly oproti mečům dostupnější a jsou považovány za zbraně „nižších vrstev“ (*Jukl 2009*, 6). Rozlišení zbraně v pravém slova smyslu a pracovního nástroje je však značně obtížné (srov. např. *Ruttkey 1976*, 295). Definice pojmu „tesák“ je několik (srov. např. *Brych 1994*, 260). Obecně se však dá říci, že tesákem označujeme „zbraň“ specifických rozměrů (obvykle menší než meč nebo šavle, avšak větší než dýka) s jednobřítou čepelí a nožovitou střenkovou asymetrickou rukojetí, často opatřenou záštitou různých tvarů. Rozlišovány jsou dvě základní podoby tesáku, přičemž první skupinu tvoří předměty připomínající velké nože s rukojetí opatřenou nýtky pro upevnění střenky (*Jukl 2009*, 7) a druhou skupinu pak tvoří tesáky vzhledově podobné mečům (souhrn podle *Krajíc 2003a*, 175, 177). V souboru analyzovaných předmětů jsou zastoupeny obě kategorie. K první skupině náleží kupříkladu exemplář (č. sáčku 0144/09) ze Spindelbachu, který byl nalezen na podlaze v interiéru vesnického domu. Jedná se o téměř celý nožovitý tesák. Rukojeť je oboustranně opatřena žlábkem a je ukončena jednoduše (bez hlavy). Dochovaná délka předmětu činí 360 mm, délka čepele je 244 mm, její šířka pak 46 mm a síla hřbetu čepele dosahuje 5 mm (*Hylmarová – Klír – Černá 2013*, 587, obr. 12:3). Jeden exemplář (inv. č. 75715) pochází také z konůvecké tvrze. Jedná se o kompletně zachovaný jednoduchý nožovitý tesák se širokou čepelí. Jeho rukojeť je opatřena dvěma otvory pro nýty. Celková délka předmětu činí 405 mm a jeho max. šířka je 55 mm (*Měchurová 1997*, 98, *Měchurová 1995*, 177, tab. XIV:12). Do této skupiny pak ještě patrně náleží tesák z tvrze v Mstěnicích. Hrot čepele chybí, rukojeť je též částečně poškozena. Předmět je zachován v délce 385 mm a jeho max. šířka činí 50 mm. V zesíleném hřbetu rukojeti zůstal zachován nýt (*Nekuda 1985a*, 139-141, 140, obr. 196:a). Tesáky, připomínající meče, jsou naopak zastoupeny jedním exemplářem (inv. č. 36742) z Pfaffenschlagu, který se dochoval v celkové délce 460 mm (špiče čepele je ulomena). Jeho max. šířka pak činila 40 mm. Rukojeť je ukončena jednoduše a její celková délka činila 125 mm. Délka záštitného plátku je 90 mm (*Nekuda 1975*, 51, 151, obr. 144). Druhý tesák tohoto typu pravděpodobně pocházel ze mstěnické tvrze. Zachována z něj však zůstala pouze část rukojeti a záštita. Na rukojeti je patrná výzdoba v podobě dvou pěticípých bronzových hvězdic v kruhových otvorech. V rukojeti je patrný otvor pro nasazení čepele. Záštita tesáku má otvor pro čepel široký 45 mm a na obou stranách je zakončena zvířecí hlavou - asi telecí (*Nekuda 1985a*, 140, obr. 196:b, d; 141, obr. 197:f, g).

V prostoru domu č. 27 v Konůvkách se nacházely dva předměty (inv. č. 72144 a 72145), které byly označeny jako „tesákovité nože“. V prvním případě (*Měchurová 1997, 98, 217, tab. LX:8*) chybí pouze hrot čepele a ve druhém (*Měchurová 1997, 98, 210, tab. LIII:8*) se dochovala pouze rukojeť. Oba exempláře mají rukojeť ukončenou polokruhovým plátovým lemováním s náběhem na tzv. zobákovitý tvar. Jako tesáky byly v Bystřeci označeny různé typy „nožů“, přičemž některé exempláře byly dvousečné, což z části odporuje definici „tesáku“. Nejdelší bystřecký tesák dosahuje délky až 465 mm, max. výška čepele je 40 mm a síla plátu ve hřbetní části dosahuje až 8 mm. Rukojeti některých tesáků byly ukončeny jednoduše (často obloukovitě) a v prostoru mezi čepelí a rukojetí byly opatřeny dvěma otvory pro záštitu. Délka jejich rukojetí se pohybovala od 105 do 110 mm a jejich výška pak dosahovala až 25 mm. Čepel často byla v dolní části od rukojeti výrazně odsazena (*Belcredi 2006, 373*).

Tesáky různých tvarů bývají velmi častými nálezy zbraní na středověkých lokalitách. Analogií ke zdobenému tesáku (resp. rukojeti) ze Mstěnic je nález celého exempláře při výzkumu zaniklé středověké cesty v Mohelnici (*Goš 1975, 292*) nebo z Posádky v Gajarech (*Polla 1962b, 117*). Tento typ tesáku lze datovat do poloviny 15. století (*Nekuda 1985a, 141*). Tesáky, blízkí se svým tvarem mečům, pochází například z Chrudimi (*Durdík 1983, 15, tab. VIII:1*) nebo Gajar (*Polla 1962b, 135, obr. 5:5, 15:3*). Příklad nožovitěho tesáku lze najít v souboru nálezů z husitského vojenského tábora u Nedakonic (*Žákovský 2011, 510-511, obr. 13-15*), kdy se exemplář zachoval včetně záštitného štítku. Další exemplář pochází ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a, 177-178; Krajíc 2003b, 129, tab. 139, např. p.č.17349*). Soubor nožových tesáků pochází také z hradu Zvíkova (*Žákovský 2008*), jiný nález byl učiněn na hradu Týřově (*Durdík 1982, 11, tab. IV:1*), Vildštejnu u Chrudimi (*Durdík – Frolík 1993, 58, 62, obr. 16:3*) nebo z husitského opevnění Kartouzky u Dolan (*Burian 1960, 199, obr. 79*).

Jako části tesáků se v některých případech často samostatně dochovají jejich tzv. **boční záštitné trny**. V analyzovaném souboru se nachází pouze dva tyto předměty. Jeden pochází z Bystřece, kde se nacházel v rohu komory jedné z usedlostí, a druhý pak ze ZSV Svídný, kde však byl původně nepřesně interpretován jako možná součást pružinového zámku.

Boční záštitný trn má v obou případech stejný tvar – typický pro tento druh předmětu. Tělo záštity má tvar svatojakubské mušle a ve svém středu je navíc opatřena dvěma otvory. Z vějířovitého paprskovitými rýhami zdobeného těla vychází krátký trn, který byl umístován do otvoru mezi rukojetí a čepelí tesáku. Pojem i funkci tohoto předmětu upřesňuje *P. Žákovský (2011, 511)*, který tyto nálezy zároveň navzájem srovnává v rámci středověkého

kontextu (např. *Marek 2008*, 50). Motiv svatojakubské mušle je spojován s poutnickým symbolem sv. Jakuba (*Marek 2008*, 50; *Žákovský 2011*, 512). Boční trn se zasouval do prvního otvoru mezi čepelí a rukojetí zbraně a sloužil jako záštita.

Počet nálezů záštitných trnů převyšuje nálezy samotných tesáku. Tento typ předmětu se stejně jako tesáky vyskytuje od konce 14. do počátku 16. století (*Žákovský 2011*, 512). Jako příklad můžeme uvést již zmíněný nález z Nedakonice (*Žákovský 2011*, 511, obr. 13-15) nebo ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 176; *Krajíc 2003b*, 129, tab. 139, např. p.č.3019).

Ze zaniklé Svídný pochází jediný exemplář **dýky** z prostředí zkoumaných středověkých vesnic. Jedná se o z větší části zachovanou krátkou dvojbřitou dýku, jejíž čepel má protáhle kosodélníkový průřez a uprostřed je opatřena žebrem (*Smetánka 1988*, 132, 129, obr. 28:4). Z předmětu se bohužel nedochovala rukojeť, která mohla mít podobu trnu nebo plochého pásku s otvory a nýtky pro upevnění rukojeti z organického materiálu.

Dýky bývají označovány jako krátké bodné zbraně, které byly nošeny v pochvě připevněné různými způsoby k opasku jeho nositele (*Wagner – Drobná – Durdík 1956*, 71; *Krajíc 2003a*, 174). Jednalo se v podstatě o jednoduchou a účinnou osobní zbraň jednotlivce.

Analogických předmětů z období vrcholného středověku není v archeologických nálezech z českého prostředí mnoho. Podobná dýka pochází například z Chrudimi (*Durdík 1983*, 17, obr. XI:2) nebo exempláře ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 174-175; *Krajíc 2003b*, 127, tab. 137, např. p.č.131).

7.7.5 Meč

V souboru nálezů ze zaniklých středověkých vesnic se nachází pouze dva zlomky čepele meče. Oba pocházejí ze mstěnické tvrze. První exemplář (inv. č. 25167; *Nekuda 1985a*, 141, 138, obr. 194:d) je interpretován jako starší typ meče, neboť jeho čepel se směrem ke hrotu nezužuje a má oblé zakončení. Tento názor podporuje i fakt, že předmět byl nalezen ve spodní vrstvě vstupní věže tvrze. Dochovaná délka čepele je 180 mm a její max. šířka činí 50 mm. Druhá čepel (inv. č. 27684) je více poškozena korozí, avšak její dochovaná délka činí rovných 660 mm (*Nekuda 1985a*, 141).

Meče, stejně jako předchozí skupina militárií, dokládají přítomnost chladných zbraní na lokalitě. Jedná se o bodnou nebo sečnou zbraň opatřenou ostřím na jedné či obou stranách. Meč se obvykle skládá ze zahrocené čepele (někdy opatřené krevní rýhou), záštity, trnu

rukojeti a hlavice (*Krajíc 2003a*, 172). Ze mstěnických exemplářů se bohužel dochovaly pouze části čepele, které zpravidla nebývají zvláště směrodatné pro bližší typologické třídění.

Analogické předměty k mstěnickým mečům nalezneme především v prostředí vyšších sociálních vrstev, tedy na tvzích a hradech. Podobný meč exempláři s ostrým hrotem (inv. č. 25167) pochází ze Semonice, kde je datován na přelom 13. – 14. století (*Huml 1967*, 35, tab. IX, 7), nebo ze Sezimova Ústí, kde pochází pravděpodobně z počátku 15. století (*Drda 1978a*, 16, tab. VIII:25), což zhruba odpovídá období, do kterého datujeme exemplář ze Mstěnic (*Nekuda 1985a*, 142).

7.7.6 Součásti brnění

Z analyzovaných lokalit pochází několik nálezů, které byly autory interpretovány jako součásti zbroje či brnění. Z Pfaffenschlagu pochází jeden takový předmět, ze zaniklých Konůvek pak dva exempláře a v Mstěnicích bylo rovněž nalezeno několik malých zlomků, pravděpodobně náležejících brnění. Z Bystřece i Mstěnic také pochází nálezy částí železných rukavic.

Zbrojí čili brněním máme na mysli zejména „bojový ochranný oděv“ (*Wagner – Durdík – Drobná 1956*, 45), který se skládal z různých částí. Jako část pancíře bylo označeno několik zlomků železného plechu s okrajovou profilací (inv. č. 45620-639) z Pfaffenschlagu. Některé části byly snýtovány. Síla železného plechu činila 3 mm a průměr okraje plechu pak 80 mm (*Nekuda 1975*, 75, 152, obr. 145:g). Z Konůvek (*Měchurová 1997*, 108) naproti tomu pochází dvě blíže neidentifikované části kroužkové košile, zachované ve zlomcích v prostoru tvrze (inv. č. 71771 a 71888-71889), a dva fragmenty stejného typu zbroje pochází rovněž z plochy dvou venkovských usedlostí (inv. č. 72391 a 75784). Pravděpodobně v prostoru mstěnické tvrze pak byly, podobně jako ve Pfaffenschlagu, učiněny nálezy několika plíšků se stopami po nýtování (inv. č. 15658-15664) a další blíže nepopisované kusy plechu (*Nekuda 1985a*, 138, obr. 194:b; 139, obr. 195:a-d).

Součástí zbroje byly též **železné rukavice**, které měly podobu překrývajících se snýtovaných železných plíšků, které měly za úkol chránit klouby prstů. Z Bystřece pochází dva takové navzájem spojené plíšky, jejichž dochovaná délka činí 65 mm a šířka pak 25 mm (*Belcredi 2006*, 373, 375, TAB. XLVIII/7). Podobné nálezy pochází též pravděpodobně z prostoru tvrze ve Mstěnicích (inv. č. 15644-6). Tyto snýtované železné pláty zde však byly zároveň opatřeny pyramidovitým plíškem, který snad měl lépe chránit klouby v místě jejich ohybu (*Nekuda 1985a*, 139, obr. 195:e-g).

Dobře dochovaný nález kroužkového brnění pochází například z Ploštína (*Ruttkey 1976*, 339, obr. 67), spečené kousky kroužkové košile byly nalezeny v Posádce při Gajaroch (*Polla 1962b*, 133, obr. 21:11, 12), několik kroužků z košile bylo nalezeno také v Semonicích (*Huml 1967*, 29, tab. VIII:10) a na některých dalších lokalitách. Zlomky plátů z brnění se dochovaly také například v manském domě na Křivoklátsku (*Durdík 1988*, 292), na hradě Starém Jičíně (*Prihoda 1929*, 109-112) a na dalších lokalitách.

7.7.7 Nábojová komora, bronzový kadlub a projektily

Pouze v ploše zaniklé vesnice Mstěnice se dochovaly takto specifické předměty související s přítomností zbraní na lokalitě minimálně v jejím zánikovém horizontu. V prvním případě se jedná o dvě bronzové části **nábojové komory** osmihranné hákovnice (inv. č. 97021-2). Části této palné zbraně pocházejí ze dvora usedlosti č. XVI (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 89, 96, obr. 152).

Druhým výjimečným nálezem je bronzový kadlub (inv. č. 97017) z usedlosti č. XVII. Předmět má tvar lodičky se dvěma kruhovými jamkami zahloubenými 10 mm. Tyto jamky jsou navzájem spojeny trojúhelníkovitou rýhou až k samotnému konci kadlubu (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 89, 95, obr. 151:4a-c). Také tento exemplář dokládá přítomnost palných zbraní na lokalitě, především však výrobu (odlévání) kovových kuliček do tohoto typu zbraní.

Poslední skupinou nálezů jsou projektily do palných zbraní. Celkem jich bylo nalezeno 5 kusů a všechny pochází z prostoru tvrze. Jejich velikost se pohybuje od průměru 50 mm, které mohly sloužit jako náboje pro tarasnici, až po drobné kuličky o nejmenším průměru 15 mm (*Nekuda 1985a*, 147, 142, obr. 198:e, c; 143, obr. 199:g, a).

Z lokality rovněž pochází celkem 5 železných válečků, které jsou publikovány jako možné střelivo do praků. Jejich rozměry činí: 25x12 mm, 18x10 mm, 27x22 mm, 15x15 mm a 25x28 mm (*Nekuda 1985a*, 147, 142, obr. 198:b, d; 143, obr. 199:b, c).

Projektil palné zbraně (nejspíše ručnice - píšťaly) byl také zaznamenán například při výzkumu Kartouzky v Dolanech (*Burian 1966*, 14).

7.7.8 Shrnutí a diskuze

V nálezech analyzovaných zaniklých vesnic bylo identifikováno celkem 177 nálezů, které náleží funkční kategorii zbroj, zbraně a jejich součástí.

Název předmětu	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konůvky	Bystřec	Mstě nice	Svídna	Potálov	Kravín	Spindel bach
<i>hrot šípu</i>	3	34	7	nejm. 76	1	0	3	1
<i>součásti kuše</i>	1	4	2	4	0	0	0	0
<i>hrot kopí</i>	0	2	1	3	0	0	1	0
<i>tesák</i>	2	4	6	2	0	0	0	1
<i>záštita tesáku</i>	0	0	1	0	1	0	0	0
<i>dýka</i>	0	0	0	0	1	0	0	0
<i>meč</i>	0	0	0	2	0	0	0	0
<i>součásti brnění</i>	1	4	1	několik	0	0	0	0
<i>náboj. komora</i>	0	0	0	2	0	0	0	0
<i>bronz. kadlub</i>	0	0	0	1	0	0	0	0
<i>projektily</i>	0	0	0	5	0	0	0	0
<i>železné válečky</i>	0	0	0	5	0	0	0	0

Tab. 13: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie zbroje a zbraní a jejich součástí na analyzovaných lokalitách.

Z přehledu nálezů vyplývá, že pro venkovské prostředí vrcholného a pozdního středověku máme doloženo několik základních typů zbraní, resp. jejich kovových částí, stejně jako částí zbroje. Archeologicky tedy lze na zaniklých lokalitách doložit následující:

1. použití nebo přítomnost mechanických střelných zbraní skrze nálezy hrotů šípu a součástí kuše (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna, Kravín a Pfaffenschlag),
2. použití nebo přítomnost chladných zbraní bodných i sečných prostřednictvím nálezů kopí, dýky, tesáků a mečů (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Mstěnice, Svídna a Spindelbach),
3. použití nebo přítomnost palných zbraní podle nálezů projektilů a nábojové komory (Mstěnice),
4. výroba zbraní nebo jejich součástí na základě nálezů bronzového kadlubu a polotovaru šipek (Mstěnice),
5. použití nebo přítomnost zbroje skrze nálezy částí brnění, kroužkové košile či železných rukavic (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec a Mstěnice).

Na tomto místě je třeba upozornit, že nálezy z kategorie zbroje, zbraní a jejich součástí nemusí být nutně původní výbavou domácností středověké vesnice. Vzhledem k faktu, že vsi Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec a Mstěnice pravděpodobně zanikly násilně, je velmi pravděpodobný cizí původ některých nálezů.

Mezi dochované nálezy z jiných materiálů na analyzovaných zaniklých vesnicích, které lze spojit se součástmi zbraní či zbroje, lze jmenovat tzv. nucleus, tedy kostěné jádro kuše, které bylo nalezeno na usedlosti XVI v Mstěnicích.³²

³² Předmět (inv. č. 97018) je součástí spouštěcího mechanismu kuše (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 89, 95, obr. 151:5).

8 PROSTOROVÉ SOUVISLOSTI ARCHEOLOGICKÝCH POZŮSTATKŮ NA ANALYZOVANÝCH ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH VESNICÍCH

8.1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Zkoumat archeologicky každodennost venkovského člověka lze pouze nepřímo skrze hmotné pozůstatky. Jednou z možností, jak se pokusit dostat v rámci tématu hlouběji, může být analyzování domovního prostoru a objektů, které k němu náleží, resp. zkoumat materiální kulturu skrze jejich vztah k prostoru (srov. např. *Bedal 1993*, 86; *2004*, 32).

Prostorové aspekty byly vždy častěji aplikovány zejm. při výzkumu sídelních aktivit v prehistorii (u nás např. *Neustupný 2001*). Jedním z prvních badatelů, kteří systematicky integrovali zejména procesualistické prvky do historické archeologie, byl *S. South (2002)*, jenž v 70. letech 20. století analyzoval materiální pozůstatky zkoumaného zaniklého osídlení v Severní Americe. V dalších letech se zejména v anglosaském prostředí vyvinula specificky úzce zaměřená tzv. Household Archaeology. V rámci přístupů tohoto odvětví je zejména skrze propojení pozůstalé materiální kultury a „domácího“ prostoru zkoumána rodina a aktivity či vztahy v jejím rámci (*Seibert 2006*, xv). V současné době je využívání prostorové analýzy při výzkumu středověkých lokalit často zdůrazňováno (např. *Schmid 2010*). Zejména v případě výzkumu domů, resp. domácností, jsou tyto přístupy využívány ve spojení s architektonickým/stavebně historickým průzkumem pozůstalých struktur (např. *Schmid 2010; 2011; Kühnreiter 2010*).

Problematiku zkoumání prostorového rozmístění archeologického materiálu jako prostředek pro detailnější poznání života v minulosti samozřejmě provází řada úskalí. Jako příklad lze uvést problém (ne)viditelnosti lidských aktivit v archeologické evidenci. K tomuto problému publikovala americká badatelka *D. Gifford (1978, 98)* tři základní předpoklady, které musí být zachovány, aby byla alespoň částečná viditelnost zachována. V první řadě lidská aktivita na určitém místě musí mít „materiální důsledek“, v dalším musí mít tento materiál předpoklady pro to, aby se zachoval, a v poslední řadě k tomu musí být vhodné přírodní podmínky (procesy). Čtvrtý předpoklad později ještě přidala německá archeoložka *U. Sommer (1991, 59)*, a to skutečnost, že zachované stopy musí být archeologicky identifikovatelné.

Obecně platí, že výpovědní možnosti sídelních areálů, resp. vesnic nejsou stejné. Kromě způsobů provádění archeologických výzkumů, které rovněž ovlivňují možnosti konkrétního poznání, záleží především na způsobu a okolnostech zániku lokality. Předpokládá se, že sídliště záměrně a v klidu opuštěné zanechá pozůstatky jiné kvality i kvantity, než lokalita opuštěná náhle a nečekaně. K prostorové analýze materiálních pozůstatků se tedy nejvíce hodí takové lokality, které zanikly náhle a v nejlepším případě nějakou katastrofou (např. požárem), která navíc v do největší míře znemožní další manipulaci s nálezovými situacemi a materiálem. V takovém případě se pak předpokládá, že artefakty na lokalitě ukazují nejlépe jejich poslední historický pohyb, což může v některých případech znamenat také poslední místo jejich užití, či uložení (*Bernbeck 1997*, 189).

Jako příklady využití prostorových přístupů při studiu každodennosti středověkého člověka lze uvést výzkum švédské badatelky *E. Svensson (2008)*, která srovnávala dvě archeologicky zkoumané zaniklé vesnice Skinnerud a Skramle se dvěma hrady Saxholmen a Edsholm na základě rozmístění jejich materiálních pozůstatků v prostoru. To vše v širších evropských souvislostech. Z dalších badatelů můžeme jmenovat rakouskou archeoložku *Ch. Schmid (2011)* a řada dalších.

8.2 ROZMÍSTĚNÍ DROBNÝCH ARCHEOLOGICKÝCH POZŮSTATKŮ V PROSTORU NA PŘÍKLADU ANALYZOVANÝCH SOUBORŮ KOVOVÝCH NÁLEZŮ ZE ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH VESNIC

Vyhodnocovat souhrnně nálezy z analyzovaných vesnic v souvislosti s jejich prostorovým rozmístěním v pravém smyslu nelze. Důvodem jsou zejména odlišné přístupy při terénním archeologickém výzkumu, díky kterým detailnější informace často nemáme k dispozici. Prostorově podrobněji dokumentovány a analyzovány byly pouze nálezy ze zaniklé vsi Bystřece, Svídný, Spindelbachu a v některých případech i Mstěnic (tvrz, hospodářský dvůr aj.). V ostatních případech byly artefakty, až na výjimky, přiřazovány nanejvýše ke kontextu celé usedlosti nebo jiné větší jednotce v rámci vesnice (Příloha 17). Jednotlivé funkční kategorie byly již z různých hledisek detailněji hodnoceny v závěrečných oddílech předchozích kapitol. V tomto případě se zaměříme pouze na základní prostorové souvislosti a jejich výpovědní možnosti.

V souboru se podle dosavadních poznatků nachází **dva typy lokalit**. V prvním případě se jedná o sídliště víceméně čistě „rolnického“ charakteru, kde lze kromě rolnických rodin předpokládat maximálně přítomnost rychtáře či někoho, kdo byl pověřen správou vsi

(Pfaffenschlag, Bystřec, Svídna, Potálov, Kravín a Spindelbach). Druhý typ lokalit představuje komplex více jednotek různého charakteru s fyzickou přítomností vrchnosti (popř. nápravníka), která se na lokalitě archeologicky projevuje skrze panské sídlo, v našem případě nižšího feudála (Konůvky a Mstěnice).

Funkční kategorie	Lokalita							
	Pfaffen schlag	Konův ky	Bystřec	Mstě nice	Svídna	Potá lov	Kra vín	Spindel bach
<i>Zemědělské nástroje</i>	22	146	62	44	6	0	4	3
<i>Řemeslnické náčiní</i>	10	36	53	17	2	1	4	4
<i>Součásti vozu</i>	6	6	32	14	0	0	0	8-9
<i>Doklady o využívání koňské síly (s podkovami)</i>	31	135	100	96	3	1	1	25
<i>Vybavení domácnosti</i>	18	233	113	86	6	1	4	4
<i>Souč. oděvu a osobní výb. jednotl.</i>	8	48	31	36	2	0	0	2
<i>Zbroj, zbraně a jejich součásti</i>	7	48	18	95	3	0	4	2
Celkem	102	652	409	388	22	3	17	48-9

Tab. 14: Přehled minimálního počtu nálezů zastoupených ve funkčních kategoriích na jednotlivých ZSV.

V tabulce jsou pouze pro přehled uvedeny minimální počty jednotlivých nálezů zastoupených ve funkčních kategoriích na jednotlivých lokalitách.

Představitelem první skupiny lokalit, tzn. **vesnic bez archeologicky doloženého panského sídla**, je zaniklý **Pfaffenschlag** (Příloha 18). Nálezy kovů pochází z většiny usedlostí a celkem jich je 102 (včetně podkov). Usedlost XIII nebyla prozkoumána kompletně, skrze ni byla pouze vedena kontrolní příčná sonda (*Nekuda 1975, 80*). Usedlost VI byla zase značně rozrušena (*Nekuda 1975, 59*). Kovové artefakty námi sledovaných kategorií nebyly nalezeny v usedlostech VI, XII, XIII a XIV. Rozmístění jednotlivých kovových nálezů v kontextu usedlostí nevykazuje větší zvláštnosti. Předměty spojené se zemědělskou rostlinnou výrobou či chovem dobytka se nacházely v různé míře v usedlostech I-V, VII-XI, XV a XVI. Asymetrická radlice pochází z usedlosti XI. Předměty spojené s řemeslem byly nalezeny v půdorysech usedlostí I, V, VII, IX a XI. Přítomnost vozu je drobnými archeologickými nálezy doložena na usedlosti III, IV, VII, X a XI. Artefakty související s přítomností koně (včetně podkov) byly nalezeny na usedlostech I-V, VII a IX-XI. Nože jako součásti výbavy domácnosti byly zastoupeny na usedlostech I-V, IX-XI a XV. Část bronzového kotlíku byla nalezena na usedlosti II. Součásti oděvu (či výstroje jezdce a koně) jsou na lokalitě zastoupeny pouze skrze přítomnost přezek. Ty pocházejí z usedlostí I,

II nebo III, V a VII-IX. Zbraně a jejich součásti byly nalezeny na usedlostech I, III, V, X a XI. Část zbroje (pancíř) se nacházel na usedlosti X.

V **Bystřeci** (Příloha 19) bylo nalezeno celkem 409 (včetně podkov) kovových předmětů z analyzovaných kategorií a pochází ze všech rolnických usedlostí. Velmi málo materiálu pochází například z usedlosti U VIII, neboť byla silně poškozena vystavbou nové cesty (*Belcredi 2006*, 49). Stejně jako například z usedlosti U XII, která byla značně poškozena při melioračních pracích prováděných na konci 70 let 20. století (*Belcredi 2006*, 92), nebo z usedlostí U XVI a U XVII, které byly v této souvislosti zničeny zcela (*Belcredi 2006*, 195, 197). Specifické vlastnosti mají také usedlosti U XX a XXI, které zanikly dříve, neboť se nacházely v prostoru, kde byly neustále ohrožovány záplavami a zanášeny pískem z okolních svahů. Jejich obyvatelé se zřejmě přesunuli na jiné místo v rámci vesnice (*Belcredi 2006*, 255-261, 262-268). Pravděpodobně z jiných důvodů zanikla podstatně dříve také protější usedlost U XXII (*Belcredi 2006*, 269-272). Předměty související se zemědělskou výrobou rostlinného i živočišného charakteru byly nalezeny na usedlostech U I-XIV a U XVIII. Řemeslnické nástroje se nacházely na usedlostech U I-III, U V, U VII-XVI, U XVIII, U XIX a U XXI. Vůz je více kusy kovových součástí doložen na usedlostech U I, U III, U V, U VIII, U X a U XIV. Jednotlivé části pak pochází u usedlostí U II, U VI, U VII a U XI. Podkovy jako doklady o přítomnosti koně byly nalezeny na všech usedlostech kromě U XVII, U XX a U XXI. Ostatní součásti výbavy koně a jezdce pochází z půdorysů usedlostí U I-III, U V-XV a U XVII-XIX. Nože jako součást výbavy domácnosti pochází z usedlostí U I-V, U VII-XV a U XIX. Ostatní předměty související s touto kategorií pochází u usedlostí U I, U III-V, U VII, U XIII, U XIV a U XVIII. Přezky jako součásti oděvu či výstroje byly nalezeny na usedlostech U I, U III, U V, U IX, U X, U XVIII a U XX. Ostatní součásti oděvu a osobní výbavy jednotlivce pochází z usedlostí U I, U V, U VII, U X a U XII. Zbraně a jejich součásti byly nalezeny na usedlostech U I-V, U VII, U XVII-XIX. Předmět související s přítomností zbroje (část železné rukavice) byl nalezen pouze na usedlosti U V.

ZSV Svídna (Příloha 20) byla zkoumána pouze z části, dohromady se jednalo o tři kompletně odkryté usedlosti. Z lokality pochází nejméně 22 kovových předmětů (včetně podkov), které náležejí podrobně zkoumaným kategoriím. Ze získaných zlomků všech funkčních kategorií pochází 88% z usedlosti č. 3 (z toho 45% ze zastavěné plochy – především z obytného traktu). Celkem 8% nálezů pocházelo z usedlosti č. 2 (většina rovněž pochází ze zastavěné plochy). V prostoru usedlosti č. 1 byla nalezena pouze necelá 4% z celkového inventáře železných předmětů zaniklé Svídný (*Smetánka 1988*, 133). Kategorie

zemědělského náčiní je zastoupena pouze na usedlostech č. 2 a 3. Řemeslnické nástroje pochází pouze z usedlosti č. 3 (seker) a č. 1 (špičák). Součásti vozu nebyly na lokalitě blíže identifikovány. Zlomky podkov byly nalezeny pouze na usedlostech č. 1 a 3. Ostatní artefakty související s přítomností koně pochází z usedlosti č. 2 (udidlo) a č. 3 (ostruha a třměn). Nože jako jediní zástupci kategorie vybavení domácnosti pochází z usedlostí č. 2 a 3. Součásti oděvu jsou doloženy pouze dvěma nálezy přezek na usedlosti č. 3. Stejně jako hrot šípu, zástřita tesáku a dýka (ačkoliv ta byla nalezná na rozhraní usedlostí č. 3 a 4).

Táborské lokality Potálov a Kravín, stejně jako zaniklý Spindelbach v Krušných horách, byly zkoumány z ještě menší části. V rámci výzkumu **Potálova** (Příloha 21) byla zkoumána pouze jedna parcela, přičemž z prostoru domu pochází pouze jedny kleště jako zástupce řemeslnického náradí, jedno torzo podkovy může dokládat přítomnost koně a část nože zase představuje výbavu domácnosti. V rámci výzkumu **ZSV Kravín** (Příloha 22) byly postupně zkoumány tři různé plochy, které zřejmě náležely třem různým usedlostem, které však nebyly odkryty zcela. Předměty z kategorie zemědělského náčiní jsou tak doloženy na plochách zkoumaných v letech 1973-74 a v roce 1980. Nálezy řemeslnických nástrojů jsou zastoupeny na všech „usedlostech“ (plocha zkoumaná v letech 1965-67 – kleště, plocha zkoumaná v letech 1973-74 – dláto, plocha zkoumaná v roce 1980 – nebozez a kovadlinka „babka“ a dále pak nálezy klínů v ploše vesnice). Přítomnost koně je doložena několika podkovami v ploše celé vesnice a jedním hřeblem získaným z plochy zkoumané v letech 1965-67. V ploše vesnice bylo také nalezeno několik nožů jako představitelů kategorie vybavení domácnosti. Mezi zbraně bylo možno zařadit tři šípky nalezené v ploše vesnice a hrot kopí v ploše zkoumané v roce 1980.

V rámci **ZSV Spindelbach** (Příloha 23) byla podrobněji archeologickým odkryvem zkoumána pouze usedlost č. 2. Detektorovým průzkumem plochy v roce 2009 byly získány předměty související se zemědělskou výrobou – dva zlomky srpů a část kopy. Zástupci kategorie řemeslnického náčiní jsou celkem čtyři (pila, kleště, kladivo a pilník). Vůz je zde doložen nálezy zákolníků, zděře na hlavy kol, obručemi a kováním osy kol. Přítomnost koně na ploše dokládá minimálně 22 zlomků podkov, část udidla, ostruhy a třmene. Nejméně čtyřmi nálezy nožů je zde zastoupena kategorie vybavení domácnosti. Součásti oděvu mohou představovat dvě přezky a celkem dva nálezy (tesák a hrot šípu) dokládají přítomnost zbraní.

V rámci druhé skupiny lokalit, tzn. **vesnic s archeologicky doloženým panským sídlem**, je jedním z představitelů zaniklá ves **Konůvky**. Archeologický výzkum zemědělských usedlostí se zde soustředil především na jejich obytnou část, resp. na dům. Celkově bylo takto

zkoumáno 10 usedlostí, přičemž nálezy pochází i z některých dalších půdorysů domů. Kovové nálezy námi analyzovaných kategorií tedy pochází dohromady z 16 usedlostí, kde jsou jednotlivé kategorie zastoupeny různou měrou. V prostoru **poddanských usedlostí** (Příloha 24) bylo nalezeno celkem 495 předmětů (včetně podkov). Předměty související se zemědělskou výrobou pochází z domů č. 1-6, 12, 20, 21, 26-28 a 30. Řemeslnické nástroje byly nalezeny v půdorysech stavení č. 1-6, 26 a 27. Vůz a jeho součásti jsou doloženy v půdorysech č. 5 dvěma zákolníky, v č. 26 jedním zákolníkem a v č. 28 kováním oje. Podkovy pocházejí z většiny stavení, jedná se o dům č. 1-5, 7, 10, 12, 21, 26, 27 a 28. Ostatní předměty dokládající přítomnost koně a jezdce se vyskytovaly v půdorysech č. 1-3, 5, 6, 12, 20, 21, 26 a 27. Nožů jako předmětů souvisejících s vybavením domácností bylo na lokalitě nalezeno velké množství. Nacházely se ve všech půdorysech domů kromě domu č. 20, 30 a 33. Ostatní předměty této kategorie pochází z domů č. 1-5, 7, 26 a 33. Přezky jako součásti oděvu či výstroje byly nalezeny ve všech staveních kromě domu č. 10, 12, 28, 30 a 33. Ostatní předměty, které je možné spojit s oděvem či osobní výbavou jednotlivce, byly nalezeny v půdorysech č. 3, 4 a 6. Zbraně a jejich součásti pochází z domů č. 1-3, 5-7 a 26-28. Zlomky kroužkové košile jako součást zbroje byly identifikovány ve stavení č. 1 a 4.

V **ostatních částech vesnice (zejm. z „mlýna“ a hřbitova) a na tvrzi** (Příloha 25) byla situace následující. Celkem zde bylo nalezeno 157 předmětů (včetně podkov). V prostoru obj. č. 34, interpretovaného jako mlýn, byl nalezen pouze jeden zákolník, dva zlomky nože a tři fragmenty podkov. Z prostoru hřbitova pak pochází pouze jedna přezka a jeden zlomek podkovy. Několik nálezů nebylo vztaženo ke konkrétnímu prostoru, místem nálezu je tedy širší plocha vesnice. Jednalo se o symetrickou radlici s laloky, dva fragmenty srpů, jedna sekera, jedna ostruha a pět zlomků nožů. Z prostoru tvrze, z blíže neurčené plochy, pochází dvě podkovy, část udidla, dva zlomky nože, jeden zavírací nůž, jedna nádoba speciálního charakteru, jedna přezka, jedna bronzová puklice a hrot šípu. Z prostoru tvrze, ze sektorů č. I a II, které byly umístěny v ploše „suterénu“ jižní budovy, pochází dohromady dva hřeby z brány a šest srpů, které zde zastupují kategorii zemědělského náčiní. Řemeslnické nástroje jsou zde zastoupeny dvěma sekerami, jedním nebozezem, průbojníkem a dlátem. Jedním zákolníkem je doložena možná přítomnost vozu. Kůň je v této ploše doložen 13 zlomky podkov, dvěma částmi udidel, dvěma ostruhami a celkem třemi třmeny. Z vybavení domácnosti zde bylo nalezeno 15 nožů, tři části bronzového kotlíku, jedna speciální nádoba, jedna část vědra/sudu a železný kahan. Jako součásti oděvu či výstroje lze označit čtyři přezky a jednu bronzovou puklici. Zbraně jsou zde doloženy v podobě šesti hrotů šípu a jednoho hrotu kopí. Ze zbroje zde byl nalezen fragment kroužkové košile. Ze sektorů III a IV, které se

nacházejí v „suterénu“ severní budovy byly nalezeny dva hřebky z bran, dvě motyky, jeden zlomek srpu, jeden zlomek kosy a pružinové nůžky. Z řemeslnických nástrojů odtud pochází jeden nebozez, jedny kleště a jeden ševcovský/koželužský nůž. Vůz zde není doložen. Přítomnost koně dosvědčuje na této ploše pět nálezů podkov, část udidla a jedna ostruha. Z vybavení domácnosti se zde nacházelo pouze 11 nožů. Jako součásti oděvu a výstroje z tohoto prostoru pochází pouze dvě přezky. Mezi zbraně a jejich části nalezené v této ploše patří dva hroty šípu, napínák kuše, hrot kopí a dva tesáky. Z prostoru přepážky mezi dvěma „suterény“ pochází zemědělské náčiní – dva hřebky z brány, dva zlomky srpů a jedny pružinové nůžky. Přítomnost koně zde dosvědčují nálezy tří podkov a jedna ostruha. K vybavení domácnosti zde náleží šest nožů a jeden nůž zavírací. Mezi součásti oděvu lze zařadit tři přezky. Ze zbraní a jejich částí zde byly nalezeny tři šipky a jeden nášlapec kuše. Jako zbroj lze v tomto prostoru označit jeden zlomek kroužkové košile. Jeden hřeb z brány byl údajně nalezen v prostoru tzv. „velké rýhy“, která není přesněji lokalizována.

Druhým představitelem vsí s panským sídlem je zaniklá ves **Mstěnice**. V rámci **vesnice** (Příloha 26) byly zkoumány všechny usedlosti až na výjimky kompletně. Problémem je zde nedostatečná publikace výzkumu. Nálezy ze vsi byly totiž publikovány pouze z části, výběrově (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 97*). V prostoru vesnice se tedy nacházelo nejméně 35 nálezů (včetně podkov). Na každé usedlosti mělo být nalezeno několik kovových artefaktů. Zemědělské nástroje byly identifikovány minimálně na usedlostech III, IV, VII, VIII a XVI. Z kategorie řemeslnických nástrojů pochází předměty minimálně z usedlostí III, V a XVI. Vůz je doložen nálezy zákolníků na usedlosti XV a XVI. O přítomnosti koně svědčí nálezy několika podkov v různých částech vesnice, ostruha z usedlosti II a dva exempláře z půdorysu XVI. Ze stejné usedlosti pak ještě pochází minimálně jeden zlomek udidla a jeden takový předmět byl nalezen i na usedlosti IV. Údajně v každé usedlosti byl nalezen nůž nebo jeho část. Dále je minimálně v rámci usedlosti V doloženo kování dřevěných nádob. Přezka jako součást oděvu či výstroje byla nalezena minimálně v půdorysech II, IV, XVI a XVII. Z plochy usedlosti XIV ještě pochází bronzové kování nebo nášivka. Ze zbraní byly nalezeny nejméně čtyři šipky v usedlosti XVI, napínací hák kuše a třmínek kuše v půdoryse IV. Z dalších nálezů souvisejících se zbraněmi byl v usedlosti XVI nalezen hrot kopí a nábojová komora, v usedlosti XVII je pak navíc ještě doložen bronzový kadlub.

Ostatní části vesnice jsou naopak publikovány velmi dobře. Nálezy z **mstěnického hrádku, tvrze, hospodářského dvora, opevnění 1 a 2 a sušárny** (Příloha 27) tedy odpovídají skutečné nálezové situaci na lokalitě. Celkem zde bylo nalezeno 353 předmětů

(včetně podkov). Z prostoru staršího panského sídla (hrádku) pochází nález postranice, hřeblo, přezka a dva hroty šípu s trnem. Zemědělské nástroje jsou na tvrzi zastoupeny dvěma motykami a 12 srpy. Z řemeslnických nálezů byla v prostoru tvrze nalezena sekera a zlomek pilky. Vůz je zde doložen pouze jedním zákolníkem. Přítomnost koňské síly (v jednom případě možná oslí) dokládá nález 27 zlomků podkov, 9 udidel, jedna falera, 7 ostruh a čtyři třmeny. Nože jsou jako součásti výbavy domácnosti na tvrzi doloženy v 39 zlomcích. Z dalších předmětů této kategorie zde byl nalezen jeden sekáček, dvě lžíce, dva zlomky měděného kotlíku, dvě části bronzových nádob, jedno kování vědra, dvojce nůžky a dva kolíčky. Ze součástí oděvu a osobní výbavy jednotlivce bylo na tvrzi nalezeno 9 přezek, celkem pět bronzových kování nebo nášivek, jeden zlatý prsten a železná rolnička. Z částí zbraní pochází z prostoru tvrze rovných 37 hrotů šípu, dva hroty kopí, dva tesáky, dva meče, celkem tři projektily a železné válečky, které mohly být střelivem do praků. Na tvrzi bylo rovněž nalezeno několik součástí zbroje. Jednalo se o součásti brnění a část železné rukavice. V ploše hospodářského dvora bylo nalezeno více předmětů náležejících kategorii zemědělské náčiní. Jednalo se o krojidlo, dva hřeby z brány, motyku, celkem 13 srpů a čtyři železné hroty vidlí. Z řemeslnického náčiní jsou v prostoru dvora doloženy dvě sekery, poříz, kleště, dva průbojníky, tři kovadlinky a kladivo. Přítomnost vozu je na dvoře spolehlivě doložena třemi zákolníky, zděří na hlavy kola, dvěma obručemi kol, kováním osy kola, kováním oje, klanicemi vozu, kováním vah a svorníkem vozu. Kůň je ve dvoře doložen nálezy 22 fragmentů podkov, dvěma částmi udidel a devíti ostruhami. Vybavení domácnosti zde představuje 24 zlomků nožů, jeden sekáček, kování vědra, železný kahan, dvě ocílky a jeden kolíček. Přezka jako součást oděvu či výstroje byla v ploše hospodářského dvora nalezena ve 12 exemplářích. Jako další možnou součást oděvu lze označit také železné kování. Zbraně jsou na dvoře doloženy 27 hroty šípu a jedním napínákem kuše. V prostoru tvrze nebo dvora byly také nalezeny pružinové nůžky. V ploše „sušárny“ bylo nalezeno jedno torzo podkovy, ostruha, přezka a dva hroty šípu. V rámci předsunutého opevnění 1 byl nalezen jeden nůž, tři šípky, hever kuše, dva projektily a několik železných válečků. V ploše předsunutého opevnění 2 byl nalezen pouze jeden hrot šípu. Z širší plochy vesnice pak pochází jeden srp, jedna sekera a špičák.

Sledováním prostorového rozmístění jednotlivých nálezů na předemných lokalitách získáme obecný přehled o pozůstalé výbavě jednotlivých domácností, resp. konkrétním majetku rodin, avšak detailnější a pravděpodobně reálnější vhled do historické skutečnosti nám lépe umožní zejména zaměření se na unikátně dochované nálezové situace.

8.3 VYBRANÉ ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZOVÉ SITUACE V RÁMCI STŘEDOVĚKÉ VESNICE A JEJICH VÝPOVĚĎ

Z našich analyzovaných vesnic asi nejlépe „ideální představě“ o katastrofickém zániku (srov. kap. 8.1; *Bernbeck 1997*, 189) odpovídá situace na vsi **Bystřec**. Život na lokalitě zanikl násilným způsobem. Řadu usedlostí nebo jejich částí vlivem velkého žáru a sesunutí stropů pokryla mohutná vrstva mazanicových ker, které tak umožnily dochování několika výjimečných nálezových situací zřejmě bez výraznějšího pozdějšího zásahu. Tyto situace byly velmi dobře dokumentovány a nálezy prostorově zaměřovány. V této kapitole uvádím pouze přehled několika nejzajímavějších.

Výjimečná situace byla odkryta na usedlosti U IV. V komoře v blízkosti jizby bylo nalezeno šest v řadě vedle sebe stojících nádob, které se zachovaly prakticky neporušené. Původně zřejmě stály podél stěny. Jednalo se o velký hrnec, pohár, misku, menší uvnitř glazovaný hrneček a dva další hrnce s pokličkami. Jeden z hrnců byl navíc až po okraj naplněn zuhelnatělým obilím. Vedle těchto nádob ležela ještě část podkovy, sekáček a klíč. Nedaleko od ostatních stál ještě hrneček, v němž se nacházela podkova, hřeb z bran a velký hřebík. Podle autora výzkumu se jednalo o zcela nové předměty. Kousek dál, v zadní části komory, se z výrazných předmětů nacházela ještě dlouhá kosa a zřejmě dva další rozbité keramické hrnce (*Belcredi 2006*, 44, 45, Obr. 23).

Další unikátní nálezy pochází z usedlosti U X. V kamenné studni zde totiž bylo nalezeno několik kompletně dochovaných předmětů. Ve vyšším patře se nacházel kus částečně ohořelého dubového trámu, dle autora snad z rumpálu nebo z konstrukce nad studní. V bahně na dně studny se nacházela řada drobných větviček, listů, kusů dřev a pylů, které se sem dostaly zřejmě ještě za života vesnice. V tomto bahnitém nános, resp. na samém dně studny, byl následně objeven také džbán s ulomeným uchem a sedm kusů předmětů ze železa, které se dle autora jevily rovněž jako zcela nové a nepoužité. Jednalo se o masivní kování rýče, tři kusy kování vah vozu, svorník vozu a dva klíče. Autor výzkumu soudí, že kovové předměty nespadly do studny náhodou, ale byly sem vhozeny záměrně při zániku vesnice (*Belcredi 2006*, 123, 122, Obr. 80a, b). V rámci stejné usedlosti byl učiněn ještě jeden nález. Ve dvoře usedlosti bylo ještě identifikováno hnojiště, ve které se nacházely téměř v řadě vedle sebe rozbité nádoby. Mezi nejvýraznější nálezy patřily čtyři hrnce, přičemž v jednom z nich byly nalezeny dva groše Václava IV. L. Belcredi se domnívá, že sem tyto předměty byly opět záměrně uschovány v době zániku vsi (*Belcredi 2006*, 125).

Zajímavá nálezová situace se naskytla i v komoře a síni na usedlosti U XVIII. Celkem v této části usedlosti bylo nalezeno 27 předmětů, přičemž se jednalo o šest hřebů, jeden klíncec a tři neurčitelné předměty. Zbytek rozličných předmětů se zřejmě nacházel na svých původních místech, tak jak ležel v době zániku vesnice. Mezi těmito předměty se u jižní stěny síně nacházela velká závorová skoba, tři na sobě ležící pořízy, hřeblo a srp. Před vstupem do komory vlevo ležely součásti dveří – kování zámku, zástrčka, dva dvevní závěsy i klíč. U dělící příčky v komoře po pravé straně pak ležely srp, sekáček, kopinatá radlička a další předmět, který nebylo možno určit. Na druhé straně komory pak byla nalezena část velké obdélné přezky, velký nebozez a čtyři hřeby. Další tři přezky pak byly ještě nalezeny v jihozápadním rohu komory. V přístavku za příčkou se nacházela motyka a kousek dál mimo stavbu, avšak původně se mohlo nacházet uvnitř, leželo kování hrotu vidlí. U západní stěny komory za kamenným stolcem pak ještě stály čtyři hrnce, kousek dál u severní přepážky pak ještě další hrnec a vedle džbán s pohárkem. V severovýchodním rohu komory se pak nacházely ještě další tři hrnce. Na kamenném stole se pak ještě nacházel džbán a pohárek, kousek dál pak ležel ještě další hrnec i s poklicí. U vstupu do komory v síni ležely ještě dva džbány a dva pohárky. Celkem bylo v této části domu nalezeno 9 celých nádob, tři džbány vždy s pohárky. Další fragmenty keramiky se zde nenacházely (*Belcredi 2006*, 229-231, Obr. 170-173).

Mezi další výjimečné nálezy z Bystřece patří také nález železného vřetena společně s přeslenem, vykrouženým ze střepu nádoby, a keramickým hrncem. Tyto předměty byly uloženy v jámě původně pod západní stěnou jizby na usedlosti U XVIII, což dle autora výzkumu evokuje dojem votivního uložení při založení domu (*Belcredi 2006*, 221, 283, 360). Podobně byla nalezena také měděná pravěká sekerka, která se konkrétně nacházela na dně jámy pod ohništěm v rámci usedlosti U V. Zejména v usedlostech U V a U X se nachází i tzv. hromové klíny či neolitické čepelky, které zřejmě byly na lokalitu přineseny záměrně. Tyto předměty snad mohly sloužit k ochraně domu, ale i k jiným pověřeným aktivitám (*Belcredi 2006*, 283). Zajímavá nálezová situace pochází také z usedlosti U IX, kdy byla v jizbě na západní straně ohniště na plochém kameni nalezena hromádka 25 zuhelnatělých plodů, které byly určeny jako sušené malvice hrušky polničky. Těsně vedle nich ležel srp se značkou. Autor výzkumu tuto situaci považuje za doklad toho, že plochý kámen mohl sloužit k běžnému odkládání předmětů u pece (*Belcredi 2006*, 103, *Opravil 2006*, 405, 406, TAB. LIII). Další nálezová situace pochází z usedlosti U IV, kde byla v jizbě na odkládací polici u pece objevena poklička z nádoby, která ležela při severní straně ústí pece. Nádobka byla z části, kterým ležela směrem k peci popraskaná. U ústí pece po pravé straně ležely ještě další

přepálené střepy dvou nádob. Tato situace zřejmě odráží zánikovou situaci, kdy byly nádoby s potravou vloženy do pece, aby se ohřála, avšak k její konzumaci již nikdy nedošlo (*Belcredi 2006*, 42-43). Zajímavých situací, které zřejmě odráží historickou skutečnost, pochází z lokality celá řada. Jedná se například i o doklady skladování větších železných předmětů, které již přestaly plnit svou funkci. Jejich ukládání může svědčit o možnosti pozdějšího znovuvyužití, resp. překování, a tím o hodnotě železa jako výrobního materiálu pro středověkého venkovského člověka. Takovou situaci lze najít například na usedlosti U V, kde bylo v rohu hlavní komory uloženo přeražené krojidlo, sekáček bez rukojeti a sekera s odlomeným týlem společně se z obou stran odseknutou a odlomenou železnou pásovinou o váze 65 dkg. O funkci těchto nálezů jako o skladu železné suroviny proto není pochyb (*Belcredi 2006*, 151, 352).

Několik zajímavých nálezových situací se však nacházelo i na jiných analyzovaných lokalitách. Tak například v prostoru „jižního suterénu“ **konůvecké** tvrze se v blízkosti destrukce kachlových kamen nacházel menší stolní džbánek, který obsahoval zrnka bezu černého a bezu chebdí, které mohly být pozůstatkem nápoje či zavařeniny (*Opravil 1971*, 122; 1976, 165; *Měchurová 1997*, 59). V blízkosti džbánu byla též nalezena část spáleného košíku se zbytky ohořelých jader ořechů (*Opravil 1971*, 121-124; *Šaurová 1971a*, 180; *Měchurová 1997*, 34). Za zmínku rovněž stojí nález sady čtyř pilovitých srpů při vnější zdi domu č. 5 v Konůvkách. Srpy mohly být dle autorky zavěšeny společně na původně dřevěné srubové stěně, které při zániku vsi prohořela a zborčila se (*Měchurová 1997*, 83). Stejným způsobem mohla být zavěšena i dlouhá kosa, nalezená v dutině pod krustou mazanice při vnitřní zdi místnosti domu č. 2 (*Měchurová 1997*, 84). Naprosto ojedinělý nález v prostředí zaniklých středověkých vesnic u nás představuje celá kostra koně v jámě přímo pod vjezdovou bránou usedlosti XV v zaniklých **Mstěnicích**. V této souvislosti se rovněž nabízí myšlenka, že se mohlo jednat o jakousi formu ochranného rituálu spojeného s vnímáním hranice mezi usedlostí a vnějším světem obyvatelem tohoto domu (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997*, 47-49, obr. 92).

9 VYHODNOCENÍ MATERIÁLOVÉ ANALÝZY A INTERPRETACE NÁLEZOVÝCH SOUVISLOSTÍ

Z výzkumů analyzovaných vesnic pochází poměrně velká kolekce kovových artefaktů, přičemž nejvíce nálezů pochází z moravských náhle zaniklých vesnic, které byly archeologicky zkoumány kompletně, nebo z větší části. Zdaleka největší množství předmětů pochází ze zaniklých Konůvek (celkem 652 kusů).³³ Na druhém místě se nachází zaniklý Bystřec (celkem 409 kusů), další v pořadí je zaniklá ves Mstěnice (celkem 388 kusů) a poslední pak Pfaffenschlag (102 kusů). Počet nálezů ze zkoumaných českých vesnic je daleko nižší. V této situaci se odráží i fakt, že tyto vesnice většinou zanikaly pomalu a plánovitě. Archeologický výzkum se navíc soustředil pouze na omezenou plochu v rámci celé vsi. Největší množství předmětů bylo získáno ze zaniklého Spindelbachu (celkem 48-9 kusů), který je stále předmětem archeologického výzkumu. Za ním následuje Svídna s minimálně 22 nálezy. Nejméně početná kolekce byla získána z táborských vesnic. Z Kravína je identifikovaných 17 artefaktů a z Potálova, kde byla zkoumána pouze jedna parcela, máme k dispozici pouze tři nálezy.

Obecně nejhojněji jsou v souboru nálezů z analyzovaných zaniklých vesnic zastoupeny předměty související s **výbavou a provozem domácnosti** (dohromady minimálně 465 nálezů), přičemž největší položkou jsou v této kategorii přirozeně fragmenty nožů (nejméně 406 kusů). Tento typ nálezů pochází v různé míře ze všech zkoumaných lokalit. Již méně často se v souboru vyskytují nálezy interpretované jako části kotlíků, které jsou zpravidla z bronzu nebo ze železa (celkem 10 nálezů). Podobně jsou zastoupeny také kování dřevěných nádob, především věder a sudů (celkem 10 nálezů). Stejným počtem (10 kusů) jsou zastoupeny i různé tvary sekáčků. Speciálním typem předmětu jsou zavírací nožičky, které byly nalezeny pouze v Konůvkách a to v pěti exemplářích. Z dalších předmětů jsou v souboru rozpoznatelné různé jiné tvary kovových nádob (4 nálezy) a nádoby speciálního charakteru v počtu třech kusů (hmoždír, držadlo kovové pánve, „poklice“). Výjimečně se na lokalitách dochovaly ocílky (4 nálezy), lžíce (3 nálezy), železné kahany (3 nálezy) a speciální kolíčky (3 nálezy) nalezené v Mstěnicích, které zde byly interpretovány jako možné součásti nábytku. Ve dvou exemplářích se pouze v Mstěnicích nacházely nůžky. Zbytek předmětů představuje jedna rožeň, „rybářský háček“ a kování truhly z Bystřece.

³³ Uváděny jsou zde pouze nálezy, které byly podrobeny detailnější analýze. Do celkového souhrnu nejsou proto zahrnovány nálezy související se stavebním vybavením (hřebíky, skoby, zámky, klíče apod.), zatímco počet nálezů podkov a jejich zlomků na tomto místě uváděny je.

Druhou nejpočetnější skupinu představují nálezy dokládající **přítomnost koně a jezdce** (dohromady minimálně 392 nálezů). Přirozeně největší položku zde tvoří nálezy zlomků podkov (nejméně 258 kusů), které nebyly v souboru detailněji hodnoceny, avšak nachází se na všech předmětných vesnicích. Druhým hojně zastoupeným typem nálezů jsou ostruhy (nejméně 68 kusů), které následují součástí uzdění koně (minimálně 41 nálezů). Podstatně méně jsou na lokalitách zastoupeny třmeny (14 nálezů) a části hřebela (celkem 7 kusů). Pouze tři nálezy byly interpretovány jako falery a pocházejí z Bystřece a Mstěnic.

Třetí nejhojněji zastoupenou funkční kategorií je ta, která zahrnuje nástroje související se **zemědělskou výrobou** (dohromady minimálně 287 nálezů). Zde jsou nejčetnější skupinou srpy a jejich zlomky (nejméně 174 kusů). Následují je hřeby z bran (31 nálezů) a kovové hroty vidlí (24 nálezů). Již méně se na lokalitách vyskytují pružinové „ovčácké nůžky“ (celkem 13 exemplářů), kopinaté radličky (9 kusů) a různé tvary motyk (8 kusů). V souboru se v omezené míře nachází také kosy (6 nálezů), části otek (5 kusů), krojidla (4 nálezy) a vinařské nože (4 nálezy), které pochází pouze z Konůvek. Z lokalit pochází zřejmě pouze tři exempláře jiných typů symetrických radlic. Nálezy asymetrické plužní radlice (Pfaffenschlag), kování cepu (Pfaffenschlag) a celokovových vidlí (Bystřec) tvoří pouze výjimku a nalezen byl vždy pouze jeden takový předmět.

Na čtvrtém místě z hlediska kvantitativního zastoupení nálezů stojí skupina **zbroje, zbraní a jejich součástí** (dohromady minimálně 175 nálezů). Nejvíce nálezů na lokalitách představují hroty šípů (celkem minimálně 125 nálezů). Následují je tesáky, případně jejich záštitné trny (dohromady 17 nálezů). Celkem hojně jsou v souboru zastoupeny různé součásti kuše (11 kusů). Hroty kopí se na lokalitách vyskytují v počtu 7 exemplářů a rozličné součásti zbroje pak nejméně v šesti kusech. Pouze v Mstěnicích se dochovaly projektily palných zbraní (5 nálezů) a železné válečky interpretované jako střelivo do bojových praků (5 kusů). Naprosté výjimky tvoří nálezy mečů (2 zlomky z Mstěnic), nábojová komora (2 nálezy z Mstěnic), dýka (1 nález ze Svídný) a bronzový kadlub (1 nález z Mstěnic).

Pátou nejhojněji zastoupenou kategorií v nálezech z analyzovaných zaniklých vesnic představuje skupina **řemeslnických nástrojů** (dohromady minimálně 127 nálezů). Z hojněji zastoupených předmětů lze jmenovat nebozezy (23 nálezů), různé tvary klínů (17 nálezů), sekery (13 exemplářů), dláta (12 nálezů) a kladiva (11 nálezů). Za nimi následují nálezy kleští (8 kusů) a průbojníků (8 nálezů), různých tvarů pořízů (6 exemplářů), koželužských/ševcovských nožů (6 exemplářů), kovadlinek (5 nálezů) a šidel (nejméně 5 nálezů). Výjimku v souborech tvoří sekáče (3 nálezy), špičáky (2 nálezy), lopatky (2 nálezy) a

pily (2 nálezy) a vřetena (2 nálezy z Bystřece). Jednou jsou na lokalitách zastoupeny vrták (Bystřec) a pilník (Spindelbach).

Početně velmi podobně si stojí i skupina nálezů souvisejících se **součástmi oděvu a osobní výbavou jednotlivce** (dohromady minimálně 126 nálezů). V této kategorii jsou nejvíce zastoupeny železné a bronzové přezky (celkem nejméně 106 exemplářů). Za nimi následují různá kování a nášivky (nejméně 7 nálezů ze Mstěnic). Ostatní předměty se na lokalitách vyskytují pouze ve velmi nízkém počtu. Celkem tři železné jehlice a tři britvy byly nalezeny v Bystřeci. Dvěma exempláři jsou zastoupeny zvonky (Konůvky a Bystřec), rolničky (Konůvky a Mstěnice) a bronzové puklice (Konůvky). V jednom případě se dochoval bronzový závěsek a esovitá záušnice (z Konůvek), stejně jako podkůvka z boty z Bystřece, která však může být pozdějšího data. Naprostou výjimku tvoří zlatý prsten s monogramem ze mstěnické tvrže. Do kategorie je zahrnut i nález pravěké měděné sekerky z Bystřece, neboť může odrážet duchovní svět jednotlivce.

Poslední kategorií jsou předměty dokládající **přítomnost vozu a záprahu** (dohromady minimálně 66 nálezů). Již výše byla diskutována problematika tohoto typu předmětů, neboť dle dostupných informací nebyly snad nalezeny vůbec na lokalitách Svídna, Potálov a Kravín. Jejich přítomnost zde je však možné do určité míry předpokládat. Nejhojněji jsou v rámci této skupiny zastoupeny zákolníky (celkem 20 nálezů). Následují je kování hlavy/náboje/zdře kola (celkem 14 nálezů) a kování osy kola (12 kusů). Dále jsou na lokalitě zastoupeny předměty jako kování vah (6 nálezů), obruče kol (5 nálezů) a kování oje (4 nálezy). V menší míře jsou to pak klanice vozu/lušně? (snad 3 nálezy), svorníky vozu (2 nálezy) a v jednom exempláři byl v Bystřeci nalezen tzv. roublík.

Situace na analyzovaných lokalitách je zajímavější, pokud se zaměříme na **nálezové a prostorové souvislosti** získaného materiálu. Z hlediska sociálně-ekonomické struktury můžeme rozlišit v zásadě dva typy středověké vesnice. V prvním případě se jedná o vsi, ve kterých se nacházel samostatný „rezidenční“ dvůr, na kterém sídlil majitel nebo spolumajitel vesnice, popř. jiná osoba vymykající se rolnickému prostředí (např. nápravník). Někdy mohl být tento dvůr spojen s tvrzí. V těchto případech měl majitel možnost řídit hospodaření vsi a odběr feudální renty přímo. Druhou skupinu představují vsi, v nichž nestálo přímo „rezidenční“ šlechtické (vrchnostenské) sídlo, a kde proto vrchnost obvykle zastupoval rychtář. Na pomezí bychom mohli klást vesnice s „režijním“ dvorem vrchnosti, který je ale archeologicky hůře odlišitelný od velké selské usedlosti, popř. rychty. V těchto případech se o odběr feudální renty (peněžní, naturální i robotní povinnosti) od poddaných staral rychtář,

popř. šafář (srv. např. *Smetánka 1988*, 38-39; *Chotěbor – Smetánka 1985*; k režijním dvorům sledovaným archeologicky např. *Kypta – Laval – Neustupný – Šimůnek 2012*). Již bylo výše uvedeno, že z námi vybraných lokalit máme rezidenční panské sídlo archeologickým terénním výzkumem doloženo na lokalitách Konůvky a Mstěnice. V případě Mstěnic je zde navíc přímo doložen i hospodářský dvůr, náležející k tvrzi.

V **Konůvkách** je rozložení nálezových funkčních kategorií následující. V prostoru rolnických usedlostí (resp. domů) se nacházelo celkem 122 předmětů, souvisejících se zemědělskou výrobou, naproti tomu v areálu tvrze bylo takových předmětů nalezeno pouze 21. Zbytek nálezů tvoří symetrická radlice s laloky a dva srpy, které byly nalezeny v širší ploše vesnice. Řemeslnických nástrojů pochází z venkovských usedlostí celkem 27 kusů, kdežto na tvrzi bych bylo nalezeno pouze 8 nástrojů. Jedna sekera byla navíc ještě nalezena na neidentifikovaném místě v ploše vesnice. Kategorie nálezů souvisejících s přítomností vozu je ve vesnici zastoupena čtyřmi nálezy a na tvrzi pouze jedním exemplářem. V prostoru údajného mlýna byl ještě nalezen jeden zákolník. Přítomnost koně je v prostoru rolnických stavení doložena celkem 96 nálezy (včetně podkov), naproti tomu na tvrzi jich bylo takových nálezů identifikováno celkem 34 nálezů. Tři zlomky podkov ještě údajně pochází z prostoru „mlýna“ a jeden pak z areálu hřbitova. Na neidentifikovaném místě v ploše vesnice se pak ještě nacházela jedna ostruha. Kategorie vybavení domácnosti je ve vesnici zastoupena 183 nálezy, zatímco na tvrzi jich bylo nalezeno pouze 43 kusů. Dalších pět nožů bylo ještě nalezeno v širší ploše vsi a dva potom v prostoru údajného „mlýna“. Součásti oděvu jsou ve vesnických domech zastoupeny 35 nálezy, naproti tomu v areálu tvrze jich bylo nalezeno celkem 12. Jedna přezka pochází z prostoru hřbitova. Poněkud vyrovnaněji působí kategorie zbroje, zbraní a jejich součástí, neboť z vesnice pochází celkem 28 takových nálezů a z prostoru tvrze jich je rovných 20 kusů.

Kvantitativní rozdíly mezi zastoupením jednotlivých kategorií na vesnici a tvrzi nejsou překvapující.³⁴ V případě, že by místa nálezů skutečně odpovídala prostředí, ve kterém se v minulosti vyskytovala, je přirozené, že v ploše vesnice se nachází daleko více předmětů napříč všemi kategoriemi. Ve vesnici bylo identifikováno zhruba 33 usedlostí, domy byly kompletně odkryty na deseti parcelách, avšak nálezy pochází celkem z 16 usedlostí. Počet domácností a rodin tedy musel být poměrně vysoký. Naproti tomu na tvrzi mohla žít pouze rodina majitele vsi, resp. nižšího šlechtice. Společně s nimi, či spíše v jejich blízkosti, zde

³⁴ Z pohledu kvalitativního posouzení drobné hmotné kultury zaniklých Konůvek srov. kap. 11.

ještě mohl přebývat správce – „šafář“ a jeho rodina, případně čeleď, drobní řemeslníci či vojenská složka.

V **Mstěnicích** je situace značně nerovnoměrná, neboť z prostoru vesnice zjevně nebyly publikovány veškeré archeologické nálezy (*Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 97*), což značně zkresluje celkový charakter nalezeného materiálu a vyhodnocení zjištěných prostorových souvislostí. Pro úplnost však i zde uvedu základní rozmístění jednotlivých nálezů v rámci vesnice. Ze zemědělských nástrojů máme z vesnice pouhých 7 exemplářů, naproti tomu z areálu tvrze pochází celkem 14 kusů. V ploše hospodářského dvora jich bylo nalezeno 21. Pružinové nůžky se nacházely v ploše tvrze nebo dvora a jeden srp byl nalezen na neidentifikovaném místě v rámci vesnice. Řemeslnické nástroje jsou ve vsi zastoupeny třemi exempláři, v areálu tvrze byla nalezena pouze sekera a pilka, naproti tomu v ploše hospodářského dvora zůstalo zachováno celkem 10 nálezů. V širší ploše vesnice byla ještě nalezena sekera a špičák. Vůz je v prostoru rolnických usedlostí doložen dvěma nálezy, na tvrzi pouhým jedním zákolníkem, zatímco v hospodářském dvoře bylo nalezeno celkem 11 kovových součástí vozu. Předměty dokládající využívání koňské síly (včetně podkov) jsou v ploše vesnice doloženy pouze minimálně pěti nálezy, na tvrzi se nacházelo celkem 48 takových předmětů, v ploše dvora jich bylo nalezeno 33. Jedna ostruha a jedna podkova pak ještě byla nalezena v prostoru sušárny. Tři zlomky podkov pochází z předsunutého opevnění 1. Stejný počet podkov ještě pochází ze staršího panského sídla tzv. „hrádku“. Zároveň se zde nacházelo hřeblo a část postranice. Předměty z kategorie vybavení domácnosti byly v prostoru venkovských usedlostí nalezeny ve 4 exemplářích, na tvrzi se jich nacházelo celkem 51, v hospodářském dvoře pak celkem 30 nálezů a jeden nůž byl nalezen v prostoru předsunutého opevnění 1. V rámci kategorie součástí oděvu a osobní výbavy jednotlivce bylo ve vesnici nalezeno celkem 5 předmětů, na tvrzi jich bylo rovných 16 kusů, ve dvoře pak 13 nálezů, v prostoru sušárny jedna přezka a rovněž jedna přezka pochází ze staršího „hrádku“. Ze zbraní bylo ve vesnici nalezeno 9 předmětů, na tvrzi minimálně 47 nálezů, v prostoru hospodářského dvora pak 28 kusů, ze sušárny pochází dvě šipky, minimálně 6 nálezů pochází z předsunutého opevnění 1, jeden hrot šípky z předsunutého opevnění 2 a další dva ze staršího „hrádku“.

Díky nerovnoměrnostem v publikaci nálezů z prostředí vesnice a ostatních jednotek lze ze souboru vyvodit pouze několik skutečností. Vyšší počet zemědělských a řemeslnických nástrojů zastoupených v prostoru hospodářského dvora oproti tvrzi a jiným částem vesnice zcela odpovídá provoznímu charakteru této jednotky. Dvůr při tvrzi plnil mj. funkci jejího

hospodářského zázemí ve smyslu zásobování zemědělskými produkty. Tomu odpovídá i vysoký počet nálezů kování vozu oproti ostatním částem vesnice. Obyvatelé hospodářského dvora rovněž mohli zastávat různé drobné řemeslnické práce, neboť v jeho prostoru se nacházela také kovárna. Vysoký počet doložených částí zbraní a zbroje na tvrzi značí skutečnost, že zde zbroj a zbraně mohly být uskladněny. Stejně tak mohou souviset se zánikem vesnice. Podobně na tom mohou být i nálezy související s přítomností koně a jezdce. Z předmětů, které náležely k výbavě domácnosti, se v prostoru tvrze zachovalo několik výjimečných nálezů. Jedná se zejména o dvě železné lžíce, části měděných a bronzových nádob, dvoje zdobené nůžky a speciální kovové kolíčky. Naproti tomu ve dvoře se nacházely předměty více spojené s provozem. Jednalo se například o dvě ocílky, kování vědra a železný kahan. V areálu tvrze byly rovněž více nalezeny předměty související s oděvem či šperky. Jednalo se především o zlatý prsten, bronzová kování, nášivky a železnou rolničku. Z prostoru venkovských usedlostí IV a XVI pochází několik speciálních částí zbraní (součásti kuše, hrot kopí a nábojová komora). Nález bronzového kadlubu v usedlosti XVII může svědčit o výrobě projektilů do palných zbraní přímo ve vsi.

Kompletně zkoumaná zaniklá ves **Pfaffenschlag** představuje lokalitu odlišného typu, ve které předpokládáme přítomnost správce – „rychtáře“. Jeho prezence nebyla archeologicky doložena přímo, avšak na základě zjištěných půdorysů je možné, že mu patřila usedlost č. V – vzhledem k hrazenému dvoru – nebo usedlost č. VII se stavbou, interpretovanou pravděpodobně ne zcela vhodně jako tzv. žernovový mlýn (*Nekuda 1975*, 160). Z hlediska rozmístění drobných kovových nálezů v ploše zaniklé vesnice nepozorujeme žádné výraznější pravidelnosti či výjimečné situace.

Podobný typ vesnice představuje také zaniklý **Bystřec**. Na základě nemovitých pozůstatků vystupují do popředí dvě usedlosti. V prvním případě se jedná o U X, která byla zřejmě největší klasickou zemědělskou usedlostí na lokalitě (*Belcredi 2006*, 115-132). Z pohledu drobných kovových nálezů odtud pochází unikátní nález souboru železných předmětů, které byly zřejmě v době zániku vhozeny do studny a větší množství součástí vozu. Dalším výrazným objektem na lokalitě je usedlost U V. V tomto případě se jednalo o největší areál ve vesnici s celkem 10 stavbami. Svým charakterem připomíná rychtu (*Belcredi 2006*, 145-170). Tomuto by neodporoval ani kovový nálezový materiál, neboť se zde nacházelo poměrně velké množství zemědělských a řemeslnických nástrojů, součástí vozu a zejména zbraní, jejichž počet je v této usedlosti nejvyšší z celé vesnice. V této usedlosti byl rovněž nalezen pozoruhodný sklad železných předmětů zřejmě určených k překování.

Záměrně opuštěná ves **Svidna** nebyla zkoumána kompletně, avšak povrchově zde byl identifikován rozsáhlý komplex budov na parcele č. 14, který se značně odlišoval od svého okolí. Tento komplex může představovat pozůstatek hospodářského dvora (*Smetánka 1988*, 38). Z usedlostí, zkoumaných terénním odkryvem, do popředí vystupuje zejména usedlost č. 3, jejíž půdorys patří k nejkomplicovaněji uspořádaným a největším usedlostem ve vsi. Z tohoto prostoru také pochází zdaleka nejvíce archeologických nálezů oproti zbylým dvěma usedlostem, což může svědčit o tom, že i v době života a zejména zániku vsi, mohla být tato usedlost obývána bohatšími obyvateli (*Smetánka 1988*, 63, 69-70, 133).

V rámci výzkumu tábořských vesnic **Potálov** a **Kravín**, stejně jako v půdorysu zaniklého **Spindelbachu** prozatím nebyla archeologicky identifikována přítomnost výrazně odlišných jednotek. Stejně tak hmotná kultura, resp. její kovová složka, těchto lokalit prozatím nevykazuje žádné sociálně výrazné prvky.

Otázka **chronologie** nebyla v rámci práce detailněji řešena, neboť nálezový materiál většinou pochází ze situací ověřených archeologickým odkryvem, které lze obecně zařadit do období vrcholného a pozdního středověku. Přesto však byly v rámci rozboru nálezů informace o chronologickém zařazení nálezů uváděny. Bylo tomu tak zejména u předmětů více podléhajícím módním požadavkům doby, což je činí chronologicky citlivějšími. Jedná se zejména o některé části koňského postroje, výbavu jezdce a části zbraní. Počítat tedy musíme s tím, že se v souboru nachází předměty z různých fází života vesnice, nejčastěji však ze zánikového horizontu lokalit. S touto skutečností souvisí i to, že ne všechny jednotky a struktury na dané lokalitě fungovaly ve stejnou dobu. Příkladem je mstěnický hrádek, ze kterého pochází celkem 8 kovových nálezů, který zřejmě předcházel později vystavěné tvrzi. Starší opevněné sídlo tedy nejspíše fungovalo od konce 12. století, což souvisí s upevňováním moci šlechty, a zaniklo požárem někdy po polovině 13. století (*Nekuda 1985a*, 10, 33). V souboru se rovněž mohou nacházet nálezy, které se na lokalitu dostaly po jejím zániku, a to zejména díky využívání ploch k hospodářským i jiným účelům. Tyto nálezy často prakticky není možné od ostatního materiálu odlišit (např. podkůvka z boty v Bystřeci a nálezy z detektorového průzkumu usedlosti na Spindelbachu).

Další díly do mozaiky archeologického poznání drobné hmotné kultury středověké vesnice, resp. každodennosti jejích obyvatel, nám přináší také **výpověď nálezů z jiného materiálu**, než je ten kovový. V závěrečných oddílech věnovaných jednotlivým funkčním kategoriím kovových artefaktů je vždy pro doplnění uváděn přehled ostatního získaného materiálu. Takto máme možnost zřetelněji vidět, jaké jsou rozdíly v postihnutí různých

aspektů každodennosti a materiálové výbavy domácností středověkého člověka, pokud se zaměříme pouze na jednu její složku. Ve stručnosti tak lze konstatovat, že železné nálezy nám detailněji dokládají především pracovní složku každodennosti člověka (zemědělské a řemeslnické nástroje), která je doplněna o předměty z dalších zejména trvanlivých materiálů (např. kamenné brousky, žernovy apod.). Rovněž v provozní složce se často uplatňují předměty z kovů (železo, bronz aj.). Takové předměty běžné denní potřeby (nože, kotlíky, sekáčky, ocílky apod.) jsou pak navíc doplněny o další funkční materiál, zejména keramiku. Kuchyňská a stolní keramika měla různé podoby a zřejmě se často měnila, neboť se snadněji rozbíjela apod. Výbavu domácnosti tvořila i stavební a technická keramika (kachle, dlaždice, keramické kahánky apod.). Výjimečně se zachovalo i sklo či výrobky z kosti (např. zdobené kostěné střenky zřejmě příborových nožů apod.). Součásti oděvu byly často zhotovovány ze železa či barevného kovu, součásti opasků však kupříkladu mohly být též z kosti. Šperky tvoří v nálezových souborech spíše výjimku, avšak většinou jsou rovněž z kovu (železa a bronzu), přičemž unikátním nálezem je zlatý prsten z mstěnické tvrže. Jako ozdoba mohly rovněž sloužit i skleněné či kostěné kroužky. Specifickou významově širokou skupinu předmětů tvoří takové, které náležely osobní výbavě jednotlivce (např. kovové břitvy, keramické pokladničky, mince), či artefakty které je možné spojit s trávením volného času (např. keramická plastika – hračky?, kostěné píšťalky a hrací kostky). Některé předměty však zřejmě mohou vypovídat o duchovním světě středověkého člověka. Tak například některé keramické figurky mohly zobrazovat světce a mohou svědčit o prostoupení křesťanské víry ve své lidové podobě životem středověkého venkovského člověka. Stejně tak je však možné některé artefakty (např. měděné sekerky, ŠI) a nálezové situace (např. kostra koně u usedlosti v Mstěnicích či hromadný nález vřetena, přeslenu a keramické nádoby v Bystřeci) považovat za přežívající prvky „pohanských praktik“, resp. pověrečnosti člověka ve venkovském prostředí vrcholného a pozdního středověku (srov. např. Šmahel 1990, 31-51). Stejně tak musíme předpokládat, že takto specifické oblasti lidského života se v materiální kultuře projevovaly daleko více skrze artefakty z organických materiálů nebo dokonce vůbec. Zbraně a součásti zbroje se přirozeně vyráběly především z kovu, výjimečně se dochoval například kostěný ořech jako součást spouštěcího mechanismu kuše ve Mstěnicích. Ze součástí vozů a dokladů přítomnosti koně a jezdce se dochovaly pouze kovové prvky.

Postoupit však lze ještě dále, neboť jak z výše uvedeného vyplývá, počítat musíme s řadou **částí v systému, které většinou nelze archeologicky postihnout**. Předpokládáme, že podstatnou část běžně používaného vybavení ve středověku tvořily předměty z organického materiálu (především dřevo a kůže). Pouze ze studny na ZSV Kravín pochází zbytky

dochovaných dřevěných nádob a část hrábí, což je však jistě pouhý zlomek ze skutečného množství, které muselo být v minulosti používáno. Uvádět podrobněji podobu výbavy středověkých venkovských domácností, tak jak nám je dokládají ostatní kategorie pramenů, by bylo nad rámec této práce. Jako ilustrativní příklad nám zde může posloužit stručný přehled některých údajů z písemných pramenů. K tomuto se nabízí zejména využití výpovědi **inventářů poddanských usedlostí**, které se sice pro středověk v podstatě nedochovaly, avšak vzhledem k tomu, že výbava zemědělských usedlostí se zřejmě měnila velmi pomalu a pozvolna, je možné využít inventáře mladší, a to zejména z 16. století (k tomu např. *Míka 1960; Petrů 1963*). Inventáře však zpravidla neuvádí veškerou výbavu domácnosti. Jsou v nich zmiňovány pouze takové předměty, které měly v dané době vyšší hodnotu a považovalo se za potřebné je do soupisu zahrnout.

Celková podoba výbavy venkovské usedlosti zřejmě závisela na její celkové velikosti, se kterou zároveň souvisel rozsah polí, luk a pastvin, které k usedlosti náležely. Nejdůležitější tedy pro středověkého člověka byly **pracovní zemědělské nástroje**, které zajišťovaly jeho základní obživu. Proto si jich také zřejmě cenil nejvíce. Zemědělský rok tak pro něj započínal orbou. Pro období vrcholného středověku máme již doložen těžký záhonový pluh (*Beranová – Kubačák 2010, 63*), jehož kovové součásti představovaly asymetrická radlice a krojidlo. O přítomnosti takového pluhu někdy také může svědčit otka, kterou se očišťovala radlice od hlíny. Tak například v pozůstalostních inventářích selských hospodářství na panství Rudolci u Jihlavy z let 1560 až 1582 (*Hrubý 1927, 40*) je v rámci výbavy usedlosti nejčastěji uváděn jeden až dva pluhy a k nim podobný počet orných koleček, na kterých spočívala jeho dřevěná hřídel. Z archeologických nálezů máme též doloženy symetrické radlice, které náležely dřevěnému bezplazovému rádlu. Taková rádla jsou v rudeleckém inventáři uváděna téměř na všech usedlostech v počtu jednoho až dvou kusů (*Hrubý 1927, 40*). Tento typ oradla se používal až do nedávných dob. Jeden z důvodů jeho použití mohl být v terénu, kam se nebylo možné dostat s těžkým záhonovým pluhem, nebo při obdělávání těžších půd (*Beranová – Kubačák 2010, 63*). K další úpravě půdy sloužily dřevěné rámové brány opatřené železnými hřeby, kterými se pole vláčelo. Tyto brány jsou na rudoleckém panství uváděny nejčastěji v počtu dvou až čtyř na každé usedlosti (*Hrubý 1927, 40*). Z dalších zemědělských nástrojů jsou v pozůstalostních inventářích stejného panství, avšak z let 1569 až 1581, uváděny v různých počtech také kosa travné i ty s hrabicemi určené k sečení obilí, železné motyky a kopáče, vidle hnojné i senné, v některých případech i rýče, radlice i krojidlo (*Hrubý 1927, 50-58*). V případě počtu srpů na jednu usedlost lze uvést příklad pozůstalosti zemřelého pololáníka Jana Mítka ve vsi Chlumku, který jich vlastnil celkem šest (*Hrubý 1927, 52*).

Z dalších předmětů jsou ve výbavě usedlostí na rudoleckém panství zmiňovány **řemeslnické nástroje** sloužící k provozování některých živností, a to zejména v souvislosti s rabováním vsí a v této souvislosti vzniklými škodami (Hrubý 1927, 49). Z pozůstalostních inventářů máme vyjmenovány konkrétní nástroje, které byly součástí běžné výbavy rolnických usedlostí. Nejčastěji jsou zde v počtu jednoho či dvou, ale i více kusů na jednu usedlost, zmiňovány sekery, „babky“, kosná i jiná kladívka, různě velké nebozezy, pořízky, pily, klíny, dláta, pilníky, rašple, brousky, ale i další specifické předměty jako přeslice, struky k šindelům apod. (Hrubý 1927, 50-58). V inventáři majetku usedlostí rudoleckého panství jsou uvedeny i vozy, které se nejčastěji vyskytují v počtu jednoho až dvou. Celkem tři vozy zde vlastnil pouze jistý „Rychtář Jíra“ z Černé, který zde zemřel v roce 1568, a to dva okované a třetí neokovaný (Hrubý 1927, 40, 54). **Vozy a tzv. žebříňáky** zmiňuje také F. Graus (1957, 381, č. 123; 374). Ty se na rolnických usedlostech a na dvorech nacházely v různých podobách – celodřevěné, košiny k vozům, pletené koše na vození hnoje, vozy okované apod. **Koně** jsou zde uváděny v konkrétních počtech na usedlost a podle toho, zda se jednalo o klisny, hřebce či hříbata, a zda se jedná o koně tažné či dělné apod. Nejčastěji se na rudoleckých usedlostech vyskytovaly 3 až 4 tažní koně. V souvislosti s jejich výstrojí je zde pouze uváděno, že jsou zde „s kšíry a potřebami což k nim náležít“ (Hrubý 1927, 50-58). Předměty související s **provozní výbavou domácnosti** jsou již zmiňovány méně, a to zejména cennější a zajímavější kusy. Tak například v případě zemřelého Šimona, hajného ve vsi Černá, je v jeho pozůstalosti zmíněna také cínová konvice a mísa, celkem 11 dřevěných mís a 12 dřevěných talířů (Hrubý 1927, 52-53). Z dalších nádob bývají zmiňovány měděné hrnce, kotlíky, případně pánvice apod. Několikrát jsou také zmíněny jarmary, stoly, lože a truhly, ve kterých se zjevně skladoval oděv a textil obecně. Ten zahrnoval různé části oděvu (např. sukně, nohavice, kabáty a kožichy) až po ložní prádlo (Hrubý 1927, 50-58). Ve výčtech inventářů selských pozůstalostí na panství Rudolci u Jihlavy z let 1569 až 1581 jsou v majetku některých zemřelých obyvatel usedlostí uváděny i **zbraně a zbroj**. Tak například po nebožtíku Valovi z Milíkova zůstala „ručnice, zbroje dva kusy a kord jeho“ (Hrubý 1927, 49-50). Zemřelý Šimon, hajný ve vsi Černá po sobě rovněž zanechal ručnici, přední kus zbroje a kord (Hrubý 1927, 52-53). Stejně tak hajný ve vsi Dětkově Bumbuš vlastnil „jednu ručnici, kus zbroje, vobojček, voštíp a dva kordy“ (Hrubý 1927, 53-54). Zemřelý rychtář Jíra ve vsi Černé dokonce vlastnil jednu kuši s heverem, gruntovní zbroj, ručnici a dva kordy (Hrubý 1927, 54). Je otázkou, zda vlastnictví zbraně bylo vázáno na konkrétní postavení člověka.

Zajímavé jsou také údaje o počtech hospodářských zvířat na jednotlivých usedlostech, které se nám v inventářích rovněž dochovaly. Ty by mohly být v budoucnu srovnány s údaji,

které známe z analýz osteologických nálezů a rostlinných makrozbytků na zkoumaných zaniklých vesnicích, neboť také tento druh pramenů přináší zásadní poznatky pro poznání života obyvatel středověkých usedlostí.

10 SROVNÁNÍ NÁLEZOVÉHO MATERIÁLU SE SITUACÍ V ZAHRANIČÍ

10.1 VÝBĚR VHODNÉ LOKALITY A METODA

Během analýzy pozůstatků drobné hmotné kultury zaniklých středověkých vesnic v České republice se ukázalo jako vhodné srovnat naši situaci se stavem bádání v okolních zemích. Z důvodu omezeného rozsahu práce nebylo možné pojednat větší množství zkoumaných lokalit. Proto bylo přistoupeno k výběru jedné zaniklé vesnice, která by posloužila jako modelový příklad pro srovnávání vybraných aspektů drobné hmotné kultury. Kriteria pro výběr lokality byla stejná jako v případě českých lokalit (viz kap. 5.1). Přibyla pouze jedna podmínka a to taková, že lokalita by se měla nacházet v blízkém okolí České republiky, resp. nějakým způsobem souviset s geografickými podmínkami našich zemí.

Na základě uvedených kritérií byla jako nejvhodnější lokalita vybrána zaniklá středověká vesnice Hard v oblasti Waldviertel v Dolním Rakousku.

V následující kapitole jsou uváděny a hodnoceny všechny kategorie nálezů drobné hmotné kultury z lokality společně s nálezy rostlinných makrozbytků a zvířecích kostí. Důraz je však kladen, stejně jako v případě rozboru moravských a českých lokalit, především na kovové artefakty. Předměty jsou uváděny spolu s jejich prostorovými, resp. nálezovými souvislostmi.

10.2 SOUČASNÝ STAV VÝZKUMU ZANIKLÉHO STŘEDOVĚKÉHO OSÍDLENÍ V RAKOUSKU

Dnešní Rakousko se z pohledu geografických podmínek a sídelní historie dělí na více odlišných regionů, čemuž odpovídá i povaha a zachování jejich archeologických památek a stav bádání (k tomu detailněji např. *Felgenhauer-Schmiedt 1996*). Výzkumu zaniklého středověkého venkovského osídlení se v Rakousku tradičně dlouhodobě věnuje Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie při vídeňské univerzitě (dostupné z: <http://www.univie.ac.at/wuestungsforschung/> – k 22. 6. 2016). Zdejší badatelé se věnují zejména archeologické prospekci a katalogizaci dokladů zaniklého vesnického osídlení. Svě místo má zde však i systematický archeologický výzkum metodou odkryvu (např. *Felgenhauer-Schmiedt 2008*), či drobné zjišťovací akce (např. *Felgenhauer – Felgenhauer-Schmiedt 1969; Felgenhauer 1971, 22*).

Spolková země Dolní Rakousko je v rámci celé země jednou z nejlépe prozkoumaných oblastí z pohledu studia dějin osídlení, což je do jisté míry dáno i výraznou aktivitou badatelů vídeňské univerzity. Výzkum zaniklých vesnic v této oblasti je tak spjat především se jménem F. Felgenhauera, který se zasloužil o vznik tzv. „Wüstungsarchivu“ na konci 60. let 20. století (*Felgenhauer 1983*). Mezi další významné badatele však patří také *K. Bors* (např. 1993), který zajišťoval archeologické prospekce také v okolních oblastech a publikoval jejich výsledky, a především pak archeoložka *S. Felgenhauer-Schmiedt*. Systematickým archeologickým výzkumem metodou odkryvu zde však bylo v průběhu 20. století alespoň částečně zkoumáno pouze několik zaniklých středověkých vesnic, z nichž nevýrazněji vystupuje výzkum ZSV Hard v oblasti Waldviertel (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*). Nejvýznamnějšími počiny posledních zhruba deseti let se staly záchranné archeologické výzkumy prováděné při budování řady liniových staveb (zejména infrastruktura a potrubní vedení). Na projektu a přípravě strategie a metodologie velkoplošného archeologického výzkumu se podílela řada institucí rakouské památkové péče. Při této příležitosti bylo zejména v letech 2006 až 2007 prozkoumáno několik zaniklých středověkých vesnic v oblasti Wienviertel (např. u obce Auersthal, Leobendorf nebo Perzendorf). Výsledky výzkumů i celou problematiku v kontextu památkové péče shrnul a publikoval *M. Krenn* (zejm. 2008; 2012; dále např. 2009). Vedle systematického archeologického výzkumu ZSV Hard v oblasti Waldviertel jsou tyto archeologické akce jedinými velkoplošnými výzkumy zaniklých středověkých vesnic v celém Rakousku vůbec.

10.3 ZANIKLÁ STŘEDOVĚKÁ VES HARD – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA LOKALITY

ZSV Hard se nachází v okrese Waidhofen an der Thaya u obce Thaya an der Thaya na severovýchodě oblasti Waldviertel v Dolním Rakousku. Lokalita je navíc vzdálena pouhých 17 km od moravské ZSV Pfaffenschlag směrem na jih. Ves byla archeologicky zkoumána od roku 1977 nejprve Fritzem Felgenhauerem, roku 1989 se vedení ujala Sabine Felgenhauer-Schmiedt. Archeologický výzkum byl dokončen v roce 1999.

Lokalita se nachází v zalesněném terénu ve výšce kolem 560 m n. m. a archeologicky jsou zde doloženy dvě fáze osídlení odlišného charakteru. První fáze života vsi začala ve 12. století (možná již na konci 11. století), kdy byla v prostoru pramenné pánve zbudována dvouprostorová kamenná pravděpodobně vícepatrová věžovitá stavba, označována jako tzv. „Kleinhard“ (Příloha 28 a 29). V rámci této stavby byly objeveny doklady zpracování železa. Kolem této věžovité stavby, která byla pravděpodobně sídlem někoho s významným

postavením, se ještě nacházel příkop. Někdy po roce 1230/40 byl dům záměrně opuštěn. V rámci této fáze osídlení nebyly nalezeny žádné další domy nebo objekty. Později byla vyklučena plocha o zhruba 100 m jižně od staršího osídlení a v tomto prostoru byla vystavěna nyní již plánovitě vyměřená vrcholně středověká vesnice. Počátek „mladšího Hardu“ lze tedy datovat do 1. poloviny 13. století (*Felgenhauer-Schmiedt 1996, 253-256*) a jeho zánik pak nejspíše do širšího 14. století. Na konci 14. století byla zjevně ves již pustá. Ves byla opuštěna záměrně, postupně pustla a její plocha byla brzy znovu pokryta lesním porostem. Pouze v některých prostorách v rámci panského sídla jsou doloženy stopy po požáru. Jednalo se zejména o budovu 11 (především místnost 2 a 4), vstupní prostor budovy 12 a stejně tak podlaží nad sklepním prostorem v domě 13 neslo stopy požáru. Rovněž fragmenty přepálené mazanice byly v zásypu nalezeny. Otázkou však zůstává, do jaké míry mohl být případný požár na některých místech vyvolaný záměrně, či se spíše jednalo o náhodu. Faktorů, které mohly mít vliv na zánik vsi Hard, bylo pravděpodobně více – počínaje válečnými konflikty a klimatickými či jinými přírodními katastrofami konče (*Felgenhauer-Schmiedt 2008, 147*).

Písemné prameny poprvé zmiňují Hard v dokumentu *Prima Fundacio* v soupisu desátků kláštera Herzogenburg. V soupisu je uvedeno, že ke správní oblasti Bruck, která leží na pravém břehu Dyje přímo naproti osadě Thaya, nacházející se na břehu levém, náleží také „hard“ a „hard minor“. V archivu kláštera Herzogenburg se dochoval pouze opis dokumentu s letopočtem 1596 na vazbě. Původní listina mohla vzniknout někdy z průběhu 13. století. Oba dva názvy jsou pak ještě několikrát zmiňovány. V jiném rukopisu, pocházejícím rovněž z archivu kláštera Herzogenburg z konce 15. století, se pak v soupisu objevují oba názvy vesnic s přípisem pravděpodobně z doby kolem roku 1500 nebo počátku 16. století, který dokládá, že ves již byla pustá. Později, v roce 1594, se objevuje zpráva v Urbáři hrabství Thaya o tom, že si některé pozemky bývalých vesnic ke svému území přičlenily sousední oblasti. Etymologicky místní jméno „Hart“ znamená „U lesa“ (*Felgenhauer-Schmiedt 2008, 13-14*).

Archeologickým výzkumem byly odkryty obě fáze osídlení lokality – tzv. „Kleinhard“ (srov. „hard minor“) a mladší vrcholně středověká vesnice. V rámci této mladší vesnice bylo archeologicky zjištěno 10 kompletních půdorysů rolnických usedlostí rozmístěných ve dvou řadách po pěti kolem ulice. Podle půdorysného uspořádání lze tedy vesnici označit za tzv. „ulicovku“ (Sackgassendorf), přičemž dvě řady domů byly od sebe vzdáleny pouhých 10 m (Příloha 30). Na ploše se nacházely především trojprostorové domy (buď komorového, nebo špýcharového typu), které byly vůči „návsí“ orientovány převážně štítově. Celkem tři domy

byly rovněž členěny podélně, jednalo se tady o domy dvojtraktové. V některých případech na domy navazovaly přístavby, které byly interpretovány jako chlévy (*Felgenhauer-Schmiedt 2002, 257-263*). Domy měly kamenné základy a jejich stěny byly roubené konstrukce, přičemž špýcharová část mohla být celokamenná (*Felgenhauer-Schmiedt 2008, 74-75*). V jizbách, většinou v jejich rohu, se nacházela otopná zařízení v podobě pece s předpecním ohništěm, nebo pouze jednoduché ohniště (*Felgenhauer-Schmiedt 2008, 69-72*).

Kromě rolnických usedlostí se na ploše vesnice nacházel i panský dvůr, situovaný na jižním konci vesnice. Dvůr se sestával z několika budov, a tvořil tak obytný a hospodářský komplex značného rozsahu, který byl navíc obklopen mělkým příkopem. Pozemek lichoběžníkovitého tvaru měl celkovou rozlohu 2530 m². Areál byl přinejmenším v poslední fázi existence dvora zastavěn ze tří stran, přičemž uprostřed se nacházela poměrně rozlehlá volná plocha. V rámci dvora se jeho poslední fázi nacházelo několik, často víceprostorových a vícepatrových, budov v rámci archeologického výzkumu označovaných jako Budova 11 až 16. Při severovýchodním rohu areálu dvora se též nacházela celkem 7 m hluboká studna, jejíž výplň obsahovala mj. fragmenty keramiky, kameny a zbytky dřeva (*Felgenhauer-Schmiedt 2008, 75-95*).

10.4 DROBNÁ HMOTNÁ KULTURA STŘEDOVĚKÉ VESNICE HARD

Soubor nálezů ze ZSV Hard představuje relativně pestrou škálu artefaktů, avšak jejich počet je celkově velmi nízký. Z lokality pochází kovové předměty, keramika, mazanice, doklady střešní krytiny, kamenné nálezy a pouze jediný fragment skla.

10.4.1 Předměty ze železa

Ze zaniklého „mladšího“ Hardu pochází velmi málo železných artefaktů. Z vesnice je to pouhých 20 nálezů a z prostoru panského dvora pak 23 předmětů a jejich částí. Kvalitativně nejzajímavější nálezy z vesnice pochází především z půdorysu domu č. 9, který se nachází v západní řadě domů, a přímo sousedí s komplexem budov tvořící panské sídlo (*Felgenhauer-Schmiedt 2008, 114*). Z hlediska funkčního zařazení předmětů se na lokalitě nacházely kategorie dokládající stavební vybavení, zemědělství, řemeslo, vybavení domácnosti, výbavu koně a jezdce, součásti zbroje a zbraně a dokonce též písemnictví.

V rámci kategorie nálezů dokládající **zemědělství** byl nalezen pouze srp s nízkou obloukovitou čepelí (*Felgenhauer-Schmiedt 2008, 117, 213, Taf. 46:8; Abb. 209*), pocházející ze zadní části dvora na usedlosti č. 4.

Kategorie **vybavení domácnosti** přinesla více poznatků. Z půdorysu usedlosti č. 1 pochází několik fragmentů pravděpodobně z železného kotlíku (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 213, Taf. 46:2). V rámci půdorysu domu č. 3 byla nalezena část čepele železného nože (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 213, Taf. 46:3). Z panského dvora, konkrétně z prostoru hospodářské budovy 15, pochází velký nůž s trnem a široce klenutou čepelí (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 216, Taf. 49:40), který byl interpretován jako nůž na maso.

Větší množství nálezů rovněž nalezneme v rámci kategorie dokládající **řemeslo**. Z prostoru síně půdorysu domu č. 9 pochází dlátovitý nástroj (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 214, Taf. 47:13), který by dle autorky publikace o výzkumu mohl být dán do souvislosti s podkovářstvím. Ze stejné plochy rovněž pochází velmi dobře zachované tzv. ševcovské kladívko s rozdvojeným nosem (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 214, Taf. 47:14). Stejně tak tento předmět autorka označuje jako pracovní nástroj podkováře, což zdůvodňuje četnými doklady ikonografických vyobrazení. Tento nástroj rovněž mohl být užíván například tesaři mj. k vytahování hřebíků. Z půdorysu domu č. 3 pochází menší průbojník, jehož využití mohlo být mnohostranné (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 213, Taf. 46:4). Z prostoru panského dvora (konkrétně v rámci domu 13) pochází dva rozdílně velké pravoúhlé železné pláty, které jsou vždy při jedné podélné straně rozdvojeny (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 215, Taf. 48:33, 34). Tyto pláty mohly být navzájem spojovány a tvořit tak větší předmět, případně kování blíže neurčitelného charakteru. V úvahu též přichází, že se mohlo jednat o část kování dřevěného rýče. Oba pláty však byly nalezeny ve stejné místnosti, konkrétně v rámci zásypu sklepa, ještě společně s přeslenem. Interpretace tohoto nálezu proto není zcela jasná.

Několik kovových předmětů z lokality dokládá na lokalitě přítomnost **koně**, případně **výbavu jejich jezdce**. Z půdorysu domu č. 9 pochází dobře dochovaná ostruha s kolečkem, kterou lze datovat do 1. poloviny 14. století (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 213, Taf. 46:11; Abb. 210). Ze stejného půdorysu pochází také přezka (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 214, Taf. 47:15), kterou autorka interpretovala jako součást koňského postroje. Dokladem pro uzdění koně je i nález jednoho ramene původně dvoudílného udítka ze stejného půdorysu (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 214, Taf. 47:16). Ze stejného místa údajně pochází ještě fragment stupadla třmene a velmi malý zlomek hřebelky (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 214, Taf. 47:19). Na základě takového množství nálezů, souvisejících s koněm a jejich jezdce, v rámci jednoho půdorysu, autorka vyslovuje možnost, že obyvatel usedlosti č. 9 mohl být nějakým způsobem ve službách vrchnosti, ke které využíval jako svůj

„pracovní nástroj“ koně. Mohlo se například jednat o „donáškovou či vyřizovací službu“. Dalším drobným nálezem, dokládajícím přítomnost podkovaní zvířat, je malý hřebík tzv. podkováček (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 213, Taf. 46:1), pocházející z půdorysu domu č. 1. Podkovy, resp. jejich části, byly na lokalitě nalezeny celkem ve 4 kusech. Dva exempláře pochází z panského dvora, resp. z domu 11 (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 214, Taf. 47:25; 215, Taf. 48:26) a jeden zlomek spodní části podkovy s ozubem (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 216, Taf. 49:39) byl stejně tak nalezen v prostoru panského dvora, v domě 15. Poslední exemplář (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 214, Taf. 47:18) pochází z půdorysu domu č. 9.

Součástí **výzbroje** představují dva nálezy z prostoru panského dvora. Jedním je zlomek plátu pravděpodobně z železné rukavice, opatřené dvěma železnými nýtky, z domu 11 (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 118, 214, Taf. 47:24). Druhým nálezem je železný, lehce prohnutý, místy silně zkorodovaný pancéřový plát z budovy 13 (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 117, 216, Taf. 49:36). Také **zbraně a jejich součásti** pochází pouze z prostředí panského dvora. V budově 11 byly nalezeny dva hroty šípů. První exemplář je opatřen dlouhou tulejí (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 119, 214, Taf. 47:22). Tento typ byl hojně užíván ve 14. století. Ve druhém případě se jedná o lehčí hrot s průřezem ve tvaru kosočtverce (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 119, 214, Taf. 47:23). Z plochy domu 13 (místnosti 1) pochází masivní železný hrot, který nelze přesněji interpretovat (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 119, 215, Taf. 48:31). Mohlo se jednat o kování hrotu vidlí či vidlice apod.

Výjimečným nálezem je pak předmět pocházející z prostoru západního vnějšího zdiva věže (budova 11/1), který byl autorkou interpretován jako psací potřeba, tzv. **pisátko/stylus** (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 119, 216, Taf. 49:43). Nástroj v podobě železné tyčinky měří 192 mm a je zdoben tordováním. Takovým kovovým pisátkem se vyrýval text do voskových tabulek, který pak bylo možné smazat a nahradit jiným, na rozdíl od psaní na tabulky dřevěné. Zapisovány byly zejména údaje hospodářského a správního charakteru, případně literárního žánru (*Krüger 2002*, zejm. 67-72; podle *Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 119-120).

10.4.2 Keramika

Nejvíce nálezů ze zaniklé vsi Hard představuje keramika, ačkoliv celkový počet keramických zlomků je ve srovnání s jinými lokalitami poněkud nízký. Z vesnice pocházelo nejvíce nálezů z jizby a poté ze síně. V komoře či špýcharu bylo nalezeno velmi malé množství fragmentů keramiky. Nádoby jsou tvarově rozmanité. Jedná se nejčastěji o hrnce,

následují pokličky, dále jsou zastoupeny zásobnice, mísy, pánve a džbány. Několik fragmentů náleží také pohárům, kahánkům (jejichž zlomky pochází pouze z prostoru dvora) a částem malých nádob (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 102-110). Z areálu panského dvora pochází také speciální keramická nádoba, určená jako destilační aparát na výrobu pálenky (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 111, 201, Taf. 34:32). Z budovy 11/1 (věže panského dvora) pochází zlomek keramiky, který by mohl náležet nádobkovému kachlu, avšak přítomnost kachlových kamen není v rámci ZSV Hard prokázána (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 110, 194, Taf. 27:2). Zajímavými nálezy jsou nejčastěji do kruhu opracované keramické střepy, které bývají označovány jako „hrací kameny“. Ze ZSV Hard (mladší vesnice) jich známe několik. Jeden exemplář z grafitu z půdorysu domu č. 7 (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 111, 193, Taf. 26/11), celkem 3 kameny z šedé keramické hmoty byly nalezeny ve studni na panském dvoře (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 111, 209, Taf. 42:16-18; Abb. 205) a ještě jeden podobný pak v rámci budovy 11 (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 111, 197, Taf. 30:29). Ve výplni sklepního prostoru v rámci budovy 13 na panském dvoře byl rovněž nalezen malý do červena vypálený keramický přeslen (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 111, 200, Taf. 33:25). Posledním výrazným předmětem z keramiky je 72 mm vysoká hliněná figurka v podobě ženské postavy, pocházející z půdorysu budovy 11 (místnosti 4), tzn. hlavní obytné části panského dvora (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 111-112, 198, Taf. 31:1; Abb. 206). Figurka je jednostranná a je také navíc opatřena hnědou glazurou a ve spodní části je dutá. Žena má plasticky znázorněný obličej paprskovitě orámovaný snad čepcem a závojem. Zbytek jejího těla zakrývá dlouhý plášť. Pravou ruku má žena zdviženou a drží v ní jakýsi předmět (možná nádobu). Podobné figurky bývají nejčastěji interpretovány jako dětské hračky.

10.4.3 Ostatní nálezy

Stejně jako na nálezy z kovu a keramiky byla ves Hard poměrně chudá i na nálezy z ostatních materiálů. Doklady využívání **kamenných předmětů** přinesly pouze nálezy kuličky z bílé horniny a „kamenný korálek“ z domu č. 8 a přeslen z mastku pocházející z půdorysu domu č. 5 (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 119).

Z lokality pochází pouze jediný malý zlomek blíže neurčitelného **skla** a to konkrétně z prostoru věže v rámci panského sídla. Nález zřejmě souvisí s kolonizační fází vrcholně středověké vesnice (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 119).

Podíl **zvířecích kostí** v nálezech je na lokalitě minimální, neboť kyselé půdy nevytváří podmínky vhodné pro jejich zachování, podobně jako např. na Pfaffenschlagu a

Spindelbachu. Z plochy vesnice tak nepochází téměř žádné osteologické zlomky. Zvířecí kost pochází pouze z půdorysu domu č. 6 a patrně patří oslu (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 120, 141).

V rámci výzkumu zaniklého Hardu byla také provedena **pylová analýza** (*Kral 2008*, 229-245). Pro mladší Hard je doloženo především pěstování žita, ova, pšenice a v mladší fázi života vesnice (ve 14. století) se pak ještě vyskytuje pohanka (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 141). Pylová analýza dále dokládá zvýšení podílu chovu domácích zvířat v pozdní fázi života vesnice. S tím je v souladu i fakt, že k domům byly neustále přistavovány prostory interpretované jako stáje.

10.4.4 Shrnutí a diskuze

Zaniklá ves Hard je velmi chudá na drobné archeologické nálezy, což lze vysvětlit především způsobem jejího zániku (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 114). Předměty běžně používané v domácnostech mohly být odneseny. Většinu nálezů na lokalitě zřejmě tvoří předměty ztracené, zapomenuté nebo vyhozené. Výjimečnost ZSV Hard spočívá především v přítomnosti dvou odlišných sociálních prostředí v podobě klasické dvouřadé vesnice o 10 usedlostech a komplexu budov panského sídla. Archeologické nálezy tedy mohou do určité míry leccos vypovědět o rozdílnosti života obyčejných zemědělců na vsi a rodiny zástupce vrchnosti na panském sídle. Předpokládáme, že v prostoru panského sídla se bude vyskytovat více cenných předmětů, šperků a nástrojů speciálního charakteru, na rozdíl od poddanských usedlostí, kde bude výbava chudší, jednodušší a převažovat budou funkční předměty související zejména se zemědělskou výbavou a řemeslem.

Výpověď archeologických nálezů ze ZSV Hard značně ztěžuje fakt, že byla vesnice opuštěna záměrně, avšak přesto lze učinit některé závěry. **Zemědělství**, jako základní obživu obyvatel vesnice, dokládá jediný nález srpu na vsi a palynologicky doložená přítomnost žita, ova, pšenice a později pohanky. Drobné předměty sloužící jako **výbava domácnosti** jsou doloženy na vsi i panském sídle. Evidentní je používání železných nádob (kotlíků), nožů a především keramiky (hrnce, pokličky, zásobnice, mísy a pánve, džbány a v menší míře též i poháry). Výjimečný je především nález destilačního aparátu v prostoru panského dvora, který zde dokládá výrobu a snad i konzumaci alkoholických nápojů. Otázkou zůstává, zda sloužil pouze vrchnosti a jeho nejbližšímu okolí, nebo jím byla zásobována kupříkladu i ves. K osvětlení na tvrzi sloužily mj. keramické kahánky, ve kterých zřejmě hořel lůj. Obyvatelé vsi k osvětlení mohly užívat pecí či ohnišť umístěných v jizbách nebo dřevěných třísek či

speciálních dřevěných svícňů/loučí (např. Schäfer 2005, 246, Abb. 6), ze kterých se nic nedochovalo. Přítomnost kachlových kamen v areálu panského dvora nebyla dostatečně spolehlivě prokázána. V rámci obou typů domácností bylo nutné čas od času vyrobit či opravit pracovní nástroje a konstrukce. V této souvislosti máme v obou prostředích k dispozici některé nálezy související s **řemeslem**. Z předmětů dokládajících výrobu textilu zůstal zachován jeden přeslen v areálu dvora a jeden z plochy vesnice. Nejzajímavější nálezy (kladívko, dlátovitý nástroj, ostruha, přezka, část udítka, část třmene a hřebel a podkova) pochází z půdorysu domu č. 9, který přímo sousedil s panským sídlem (Felgenhauer-Schmiedt 2008, 114). Na základě těchto nálezů jej autorka publikace interpretovala jako dům řemeslníka – podkováře, případně člověka, který mohl vykonávat nějakou speciální službu pro dvůr, při které byl používán kůň, kupříkladu mohl být poslem (Felgenhauer-Schmiedt 2008, 118). **Doklady přítomnosti koně** však pocházejí i z jiných míst, především v podobě částí podkov či podkováčků v prostoru vesnice i panského dvora. **Součástí výzbroje** (pancéřový plát a část železné rukavice) **a zbraní** (zejm. hroty šípů) pak pochází pouze z prostoru panského dvora. Pravděpodobně zde byly tyto předměty také nejvíce používány. Z lokality pochází i nálezy, které je možné spojit s **trávením volného času** jejích obyvatel. Jedná se především o několik keramických hracích kamenů, přičemž více jich máme z prostoru panského dvora (4 kusy). Na vesnici byl nalezen pouze jeden hrací kámen a to na ploše jedné z usedlostí. Výjimečným nálezem je keramická figurka ženy, která byla objevena v hlavní obytné části areálu panského dvora. Je možné, že sloužila jako hračka, některého z dětských příslušníků šlechtické rodiny. Jako hračky obecně mohly sloužit různé předměty (např. i malé keramické nádoby, kamenný korálek). Většina jich však zřejmě byla vyrobena z organického materiálu a nedochovala se. Pozoruhodným nálezem je především železný stylus z areálu dvora. Tento nástroj dokládá možnost zapisování údajů či literární činnost nejspíše v bezprostředním okolí rodiny zástupce vrchnosti. Z plochy lokality překvapivě nepochází žádné zlomky bronzových předmětů či nálezů jiných barevných či dokonce drahých kovů. Nález skla byl učiněn pouze jeden v areálu dvora, který však nelze blíže interpretovat.

Pokud se v krátkosti zaměříme na srovnání dvou sociálně odlišných prostředí na ZSV Hard především z pohledu drobných nálezů, docházíme k závěru, že podoba a vybava domácností se do určité míry lišila. Nejvýraznější je již konstrukce obydlí, přičemž rozsáhlý komplex budov panského sídla, ještě navíc oddělený od samotné vesnice, měl zcela jistě ještě zvýraznit dojem „lepšího“ bydlení a stejně tak i vyššího životního standardu jeho obyvatel. Jiné výrazné konstrukční odlišnosti však nebyly doloženy. Zdá se, že obyvatelé dvora

nedisponovali vymoženostmi, jakými byly například kachlová kamna či zasklení oken. Pouze způsob osvětlování prostoru se mohl lišit, což však nelze říci s určitostí, neboť předměty jako kahánky mohly být z vesnice odneseny, nebo nemusely být v archeologické evidenci rozpoznány. Kuchyňské a stolní nádobí mělo prakticky stejnou podobu v domácnosti obyvatele panského sídla, stejně jako v usedlosti obyčejného rolníka. Výjimku tvoří destilační aparát nalezený v prostoru dvora. Řemeslnické a zemědělské nástroje pak pochází především z plochy vesnice, stejně jako doklady o využívání koně a jezdecké vybavení. V této souvislosti vyniká (jak již bylo výše zmíněno) usedlost č. 9. Překvapivá není skutečnost, že zbraně a součásti výzbroje pochází pouze z prostoru dvora. Specifické předměty související s využíváním volného času se přirozeně nacházejí v obou sociálních prostředích. Předpokládáme však, že řada předmětů byla z organického materiálu, případně mohly být vykovávány činností, které nezanechají stopy v archeologické evidenci.

Ve srovnání s náhle požárem zaniklými vesnicemi na Moravě přirozeně představují předměty ze ZSV Hard pouhý zlomek z výbavy obyvatele středověké vesnice, co do celkového počtu i druhů artefaktů. Zajímavé je srovnání s českými vesnicemi, které byly zkoumány pouze z části a byly zřejmě opuštěny pozvolna a plánovaně. Kovových artefaktů analyzovaných kategorií pochází ze ZSV Hard pouze 43 kusů (20 z vesnice a 23 z panského dvora), přičemž ve vesnici bylo identifikováno 10 usedlostí. Na třech zcela zkoumaných usedlostech v rámci ZSV Svídna bylo nalezeno minimálně 22 předmětů, v Kravíně, kde byly zkoumány pouze části pravděpodobně třech různých usedlostí, bylo nalezeno 17 artefaktů a ze zaniklého Spindelbachu pochází pouze z jedné usedlosti dokonce 48 až 49 nálezů z podrobněji rozebíraných funkčních skupin. Z této skutečnosti vyplývá, že v prostoru našich vesnic se původně muselo nacházet mnohem více předmětů. V tomto zřejmě hraje roli i fakt, že život „mladšího“ Hardu pravděpodobně trval velmi krátce, snad pouhých 100 až 150 let. Zatímco například Svídna mohla fungovat až dvojnásobně dlouhou dobu. Život na ZSV Spindelbach mohl trvat kolem 200 let, podobně jako například v Kravíně (150-200 let). Vzhledem k tomu, že bylo v těchto vesnicích detailněji zkoumáno pouze malé množství jednotek a část nálezového materiálu ještě není zpracována, mohou se tyto skutečnosti ještě mírně změnit. V podstatě všechny typy nálezů ze ZSV Hard mají své analogy v prostředí našich zkoumaných vesnic. Naprosto unikátní je zde pouze nález keramického destilačního aparátu a železného pisátka v areálu panského dvora.

11 SOCIÁLNÍ ASPEKTY VÝBAVY DOMÁCNOSTI NA STŘEDOVĚKÉ VESNICI

Jednou z možností, jak detailněji zkoumat každodennost ve středověku na základě výsledků archeologického bádání, je pokus o srovnání života lidí v různých sociálních prostředích. V případě námi zkoumaného zaniklého venkovského osídlení se přímo nabízí srovnání s nejvyššími vrstvami obyvatel tehdejší doby, při kterém by mohly nejlépe vyniknout možné kontrasty, a tím vzniknout řada nových podnětů na poli bádání o tomto tématu. Tento přístup byl již na mnoha místech praktikován (např. *Svensson 2008; Schmid 2009*). V našem případě se pokusím o srovnání vybraných aspektů každodennosti typických venkovských obyvatel na jedné straně, na druhé pak životní úroveň příslušníků zástupců vrchosti ve venkovském prostředí. Materiálovým základem pro srovnání budou především vybrané kategorie drobné hmotné kultury, která byla získána při výzkumu ZSV Konůvky v regionu Ždánického lesa (zejm. *Měchurová 1997*).

11.1 OBECNÁ VÝCHODISKA A METODA

Základním východiskem srovnání je předpoklad, že se každodenní život vyšší společenské vrstvy výrazně lišil od způsobu života „obyčejných“ lidí, a to i přesto, že se oba typy domácností nacházely ve venkovském prostředí. Již bylo výše zmíněno, že lidská činnost obyčejně zanechá řadu materiálních pozůstatků, které se mohou při vhodných podmínkách dochovat v podobě archeologických nálezů. Předpokládám, že za určitých okolností mohou tyto materiální pozůstatky podat svědectví o rozdílnosti kvality života a aktivit příslušníků dvou zcela rozdílných světů.

Socio-topograficky orientovaný výzkum lze provádět zejména na základě hmotných pozůstatků po lidské činnosti (např. *Brenner 2001*). Metoda práce je tedy postavena na materiálovém základě. Konkrétně je zde pro srovnání využíváno zejména výpovědi drobných nálezů (keramiky, kovových předmětů, kostěných a skleněných artefaktů a dalších). V rámci srovnání jsou rovněž diskutovány analyzované rostlinné a osteologické pozůstatky, neboť jejich výpověď je v tomto ohledu zásadní, a proto nelze tuto kategorii nálezů opomenout. K vysvětlení vybraných jevů a pro jejich doplnění je též využíváno výpovědi některých dalších pramenů pro poznání historické skutečnosti.

11.2 VÝBĚR LOKALITY – ZANIKLÁ STŘEDOVĚKÁ VES KONŮVKY

Abychom se mohli pokusit o srovnání vybraných aspektů každodennosti příslušníků zcela odlišných sociálních prostředí, jedním ze základních předpokladů je rovněž výběr vhodné lokality. Z celé řady systematických archeologických výzkumů venkovského prostředí vystupuje moravská zaniklá středověká ves Konůvky na Slavkovsku. Lokalita zanikla náhle a „katastrofickým“ způsobem (*Měchurová 1997*, 14-15), což mohlo pomoci vytvořit ideální podmínky pro zachování co největšího množství materiální kultury původních obyvatel na lokalitě (srov. *Bernbeck 1997*, 189). Pro cíle, které jsme si vytyčili, lokalita nejlépe vyhovuje i z jiného důvodu, neboť splňuje naši potřebu sociální rozmanitosti v rámci jednoho zkoumaného celku. Součástí středověké vsi bylo rovněž sídlo nižšího šlechtice (tvrz). Konůvky tedy představují výjimečnou lokalitu, kde obyčejní lidé žili svůj každodenní život přímo „ve stínu“ vyšší moci v podobě přítomnosti nižšího šlechtice. Všechny tyto aspekty činí tuto zaniklou ves mimořádně vhodnou pro další zpracování a srovnávání.

Vzhledem k tomu, že obecná charakteristika lokality již byla v úvodních kapitolách podrobněji rozebírána (viz kap. 5.2.2), omezím se v této souvislosti pouze na stručný výběr a zopakování některých faktů. Stejně tak tomu bude v případě kovových nálezů, které byly již výše (viz kap. 7) detailněji analyzovány.

11.2.1 Vesnice

V lučním terénu vesnice se nacházelo celkem 33 vyvýšenin, které vymezovaly půdorysy vlastních vesnických stavení (Příloha 2). Archeologicky prozkoumáno jich bylo celkem 10 (např. *Šaurová 1973a*). Rozmístění domů ve dvou řadách podél osy potoka dovozovalo půdorysné uspořádání Konůvek interpretovat jako krátkou dvouřadou lesní lánovou ves. Archeologickým výzkumem odkryté domy byly trojdílné dispozice (jizba-síň-komora), řazené pravoúhle ve tvaru písmene L (tzv. „do háku“) s orientací širší-okapovou stranou vůči potoku. Archeologický výzkum se zaměřoval pouze na půdorysy domů. Hospodářské budovy (kromě několika výjimek – např. špýchar u půdorysu č. 1) a relikty plužiny nebyly archeologicky zachyceny (*Měchurová 1997*, 5-10, 16-17, 48; *Nekuda 2005*, 320).

Vesnické domy byly pravděpodobně srubové konstrukce bez zahloubených základů. Jejich velikost se lišila, avšak místnosti bývaly zpravidla prostorné (cca 5x5 metrů). V rámci trojdílného uspořádání domu byla vždy v jedné z místností umístěna pec (většinou při vnitřní zdi, avšak ne v rohu). Prvkem funkčního charakteru jsou také vodní kanálky, vytvořené z kamenů, které se vyskytují v některých částech vesnice (*Měchurová 1997*, 17-19).

11.2.2 Tvrz

Panské sídlo (Příloha 3) bylo autorkou výzkumu D. Šaurovou identifikováno na jižním konci údolí, ve kterém se vesnice rozkládala. Komplex objektů se nacházel na přírodní vyvýšenině, dodatečně speciálně upravené pro jeho výstavbu. V rámci těchto úprav tak vznikl mimo jiné jakýsi příkop, který odděloval tvrz od rolnických usedlostí a rovněž plnil řadu praktických funkcí (Měchurová 1997, 31). Stavební plocha má tvar lichoběžníka a celková výměra zastavěného prostoru činí cca 700 m². Tvrz se skládá ze dvou samostatných, od sebe oddělených, budov. Nejvýraznějšími objekty jsou dvě zahlobené prostory, autorkou pracovně nazvané jako „suterény“, které byly vyzděny pískovcovými kvádry. Rub zdiva byl tvořen kamennou drtí, prolitou tzv. chudou maltou. Oba tyto „suterény“ byly zcela zaplněny mazaniceovou sutí z destruovaného nadzemního zdiva budov. Taková výjimečná situace zapříčinila, že se zde zachovala řada předmětů (nebo jejich otisků) téměř v poloze „in situ“ (resp. tak jak byla v době zániku používána a v prostoru rozmístěna). Na mazanici se současně dochovala řada otisků, dokládajících blíže konstrukci stavby. Mezi oběma „suterény“ se nacházel prostor vydlážděný plochými pískovci o šířce 3 až 4 metry. Tato plocha byla autorkou označena jako „přepážka“ a mohlo se jednat o jakési volné prostranství/nádvoří mezi budovami. Jihozápadní část objektu byla rovněž vydlážděna (celková plocha činila 4x9 m), avšak zbytek areálu již žádné takové stopy nenese (Měchurová 1997, 32, 34). Dvě hlavní budovy tvrže („suterény“) jsou téměř čtvercového a obdélníkového tvaru a byly zřejmě vícepodlažní, stavěné hrázděnou technikou. Přístup do tvrže mohl být zajištěn dřevěnými ochozy (Měchurová 1997, 36). Stavba byla zřejmě kryta šindelem, což dosvědčují četné nálezy tzv. hřebíků šindeláků (Měchurová 1997, 32-33).

V rámci zkoumaného prostoru panského sídla byly ještě v jeho jihovýchodním rohu nalezeny pozůstatky okrouhlé milířovité pece, která mohla tvořit část jeho hospodářského zázemí (např. Šaurová 1970a; Měchurová 1997, 34, 36-39). Autorka výzkumu D. Šaurová (1971a, 181) navíc ještě nevyklučuje možnost přítomnosti špýcharu a mlatu v prostoru tvrže nebo jejího nejbližším okolí.

Tvrz patrně podlehla požáru stejně jako ves zhruba ve 20. nebo 30. letech 15. století, což mj. dokládají některé zlomky mazanice ze „suterénu“ tvrže, pokryté tvrdým kovově lesklým nebo sklovitým povlakem, dále pak nálezy požárem značně deformovaných kachlů z otopného zařízení, nebo části spáleného dřeva (Měchurová 1997, 15, 32, 34).

11.3 SROVNÁNÍ VYBRANÝCH ASPEKTŮ KAŽDODENNOSTI STŘEDOVĚKÉHO ČLOVĚKA NA ZÁKLADĚ VÝPOVĚDI DROBNÉ HMOTNÉ KULTURY

Učinit výběr z velkého množství archeologických nálezů tak, aby zahrnoval co největší škálu jevů v rámci každodenního života člověka, není snadné. O to méně, když je nutné, aby byl tento výběr zároveň schopný podkrýt alespoň některé odlišnosti v rámci sociálního uspořádání vesnice. Problémů nalezneme celou řadu. První skupinu tvoří již samotná **povaha zkoumaného materiálu a síla jeho výpovědních možností**. Aby byl obraz každodenního života co nejbližší tehdejší realitě, jsou zde srovnávány předměty ze všech materiálů, nalezených při výzkumu (včetně archeobotanických a osteologických nálezů). Přesto se však nevyhneme problému, že nám v systému značná část jevů chybí nebo je silně pozměněna. Jedná se například o nemožnost zachování organických materiálů v našem prostředí (např. textilie, dřevěné předměty). Dalším problémem je fragmentárnost některých nálezů (např. nože). Rovněž působení formačních procesů, ať již za života vesnice či po jejím zániku (k problému viditelnosti skutečnosti v archeologické evidenci srov. např. *Frommer 2007*, 138, 385-388; *Gifford 1978*, 98; *Sommer 1991*, 59), do určité míry znesnadňuje práci s archeologickým materiálem. Také fakt, že lokalita nebyla a ani nemohla být archeologickým odkryvem zkoumána celkově, může hrát svou roli při snaze dozvědět se něco více o každodennosti jejích obyvatel.

Druhou skupinu tvoří problémy související s **prostorem**. Již bylo výše zmíněno (viz kap. 8.1), že při archeologickém výzkumu a následné interpretaci výsledků má velký význam také možnost vztahování materiálních pozůstatků člověka v určitém čase ke konkrétnímu prostoru. Výrazným tématem je kupříkladu problém víceúrovňovosti některých staveb (v našem případě zejména tvrže). Nemožnost spolehlivě odlišit jednotlivá patra v rámci destrukce celého objektu často brání zjištění zajímavých poznatků a interpretaci celé situace (např. *Allison 2002*, 4). Určitým problémem také může být „nedostatečná“ dokumentace archeologických terénních pozůstatků, zejména chybějící přesné přiřazování pozůstatků hmotné kultury konkrétním konstrukcím v prostoru. Tyto informace by později mohly pomoci lépe identifikovat funkce některých prostor v rámci lokality, aktivit jejích obyvatel a tím snad i vést k detailnějšímu poznání jejich každodenního života.

Pro srovnání materiálních pozůstatků příslušníků různého sociálního prostředí v rámci jedné lokality byly nakonec zvoleny a pracovně pojmenovány následující kategorie. V první řadě se jedná o předměty související s „Prostorem a vybavením domácnosti“ (např. kachle, okenní sklo, osvětlení), další skupinu tvoří „Kuchyňské a stolní vybavení (resp. kultura

stolování“ (např. keramika, nože), v rámci následující kategorie bude detailněji hodnocena také „Osobní vybava jednotlivce“ (např. součásti oděvu, šperky) a poslední, poněkud široce definovaná, skupina náleží problematice „Využití volného času a pokusu o vhléd do duchovního a myšlenkového světa středověkého člověka“ (např. keramická plastika). Vybrané kategorie však nemohou zcela postihnout všechny oblasti skutečného života člověka v minulosti, neboť byl jistě mnohem dynamičtější. S jakýmkoliv zjednodušováním a schematizací se proto musí zacházet opatrně. Při studiu každodennosti z pohledu archeologie se však nelze bez určitého „pomocného třídění“ obejít. Kategorie jsou vybrány tak, aby zahrnuly co největší škálu předmětů denní potřeby, které nejvíce podléhají módě, případně jsou z materiálu, který je tradičně považován za velmi cenný. Jako kritérium pro určení „hodnoty“ předmětu lze užít třídění *C. Brennera* (2001, 363). Jsou to: vzácnost nalézání, vyšší hodnota materiálu, ze kterého byl předmět vyroben, import a vyšší kvalita výroby. Skutečnou hodnotu předmětů, tak jak ji vnímali obyvatelé vesnice a tvrze v Konůvkách ve středověku, však lze jen stěží odhadnout (srov. např. *Kühlborn 2005, 269*).

11.3.1 Prostor a vybavení domácnosti

11.3.1.1 Otopné zařízení

Nejvýraznějším aspektem z pohledu uspořádání prostoru a vybavení domácnosti konůvecké tvrze je přítomnost otopného tělesa v interiéru tvrze, které se nacházelo uprostřed východní zdi prostoru autorkou výzkumu D. Šaurovou označeného jako jižní „suterén“ (sektor II). Otopné zařízení se archeologicky zachovalo v podobě mělkého, kamením vyzděného výklenku, v jehož blízkosti se nacházelo množství cihel. Tato situace byla překryta destrukcí okolního zdiva (do výšky až 2 metrů), ve kterém se v hojném počtu vyskytovaly fragmenty i celé kusy kachlů nádobkového typu. Většina kachlů nesla zřetelné stopy výmazu po zazdění do topného (kamnového) tělesa. Nádobkové kachle z Konůvek jsou 15 až 17 cm vysoké a jejich okraje jsou různě formovány (*Měchurová 1997, 34, 224, tab. LXVII:7,8 a další*). Kachle náleží k nejstaršímu typu a lze je rámcově datovat do 14. století (*Smetánka 1968, zejm. 543; 1969b, zejm. 228 a další; podle Měchurová 1997, 34, 75*). Z většiny kachlů se zachovaly pouze žárem poškozené fragmenty (549 kusů). Celkem 107 nálezů pochází ze sektoru I budovy jižního suterénu tvrze, rovných 56 zlomků bylo nalezeno v sektoru III severního suterénu, 14 kusů pak v sektoru IV rovněž severního suterénu a zbylých 371 fragmentů pochází ze sektoru II jižního suterénu, tedy z prostoru, kde se nacházelo otopné těleso (*Měchurová 1997, 76*).

Vesnické domy v Konůvkách zpravidla nedisponují nálezy částí otopných zařízení, jako jsou kachlová kamna. Pouze v rámci půdorysu domu č. 27 byly údajně nalezeny tři zlomky keramických pohárovitých kachlů cihlové barvy (ev. č. 27/1113-1117), avšak dle Z. Měchurové (1997, 76-77, 81) není jejich určení jisté. Ve všech venkovských domech jsou doloženy destrukce pecí umístěných vždy v jedné místnosti při vnitřní zdi. Čtvercová nebo obdélníková základna pece spočívala prakticky přímo na úrovni podlahy. Dno bylo štětováno plochými kameny, překryto hliněným výmazem a někdy též zpevněno zlomky keramiky. Těleso pece mohlo být navíc obezděno pískovcovými kvádríky. Otázkou je odvod dýmu například do střechy, který mohla zajišťovat nějaká konstrukce (Měchurová 1997, 18).

11.3.1.2 Úprava podlahy

Podlaha byla z větší části prostoru interiéru tvrze hliněná – hladká a zarovnaná. V nálezovém souboru se nenachází žádné doklady jejího pokrytí například keramickými dlaždicemi. Jak již bylo výše částečně zmíněno, dlážděn byl pouze prostor nádvoří („přepážka“) mezi dvěma hlavními budovami, západní okraj jižního „suterénu“ (vně zdiva) a plocha vstupního přístavku u severního „suterénu“ (Měchurová 1997, 33, tab. IX).

Také ve vesnických domech je do určité míry doložena úprava podlahy. Obytné místnosti, ve kterých byla umístěna pec, bývaly z části dlážděny plochými pískovci. Ostatní „studené“ prostory dlážděné nebyly, avšak někdy mohly být zpevněny střepey z rozbitých nádob (Měchurová 1997, 18).

11.3.1.3 Okenní sklo

Velmi zajímavým prvkem v prostoru tvrze je doklad o zasklení okna v prostoru severního „suterénu“. V destrukci kamení a malty na úrovni hliněné podlahové vrstvy zde byly kromě spáleného dřeva nalezeny též úlomky okenních olověných obrouček, do nichž se původně vsazovaly skleněné terčíky (Měchurová 1997, 35). Zbytky zkorodovaného skla se pak nacházely také v blízkosti nálezu (Šaurová 1971b, 35). Rovněž při archeologickém výzkumu jižního suterénu o rok dříve se měly v zásypu nacházet zlomky silně zkorodovaného okenního skla (Šaurová 1970b, 59).

Zlomky nálezů tohoto typu se v Konůvkách vyskytují ve dvou variantách. V první řadě se jedná o „*kruhové terčíky s okrajem tvořeným přehnutím stěny*“, která po obvodu vytvářela prstencovité, často duté zesílení. Velmi zajímavé je, že dva fragmenty nesou stopy černě malované výzdoby. Druhou skupinu tvoří fragmenty „*plochého silnostěnného skla s oštipanými hranami*“. Tyto zlomky pak tvořily výplně mezi terčíky a osazovány byly též po

okrajích oken (*Měchurová 1997*, 136). Vzhledem k podobnosti nálezů okenního skla se skupinou dutého skla domácího původu, která se rovněž v konůveckém souboru nacházela, je možné uvažovat o výrobě oken pro místní panské sídlo v našem prostředí (*Himmelová 1990*, 138). Konůvecké exempláře také dokládají možnost užití techniky malby na sklo na sídlech nižší venkovské šlechty (*Měchurová 1997*, 136-137).

V kontrastu s pozoruhodnými nálezy pozůstatků oken a jejich zasklení na tvrzi je situace v prostředí vesnice. Z rolnických usedlostí nepochází žádné podobné doklady zasklívání oken ani jejich jiných konstrukčních prvků, ačkoliv některá z nalezených železných kování určitě mohla být součástí konstrukce oken ve staveních. Rámy oken mohly být kupříkladu přetaženy naolejovaným plátnem nebo velmi tence vyčiněnou zvířecí kůží. Okna pak mohla být ještě uzavírána dřevěnými okenicemi (*Heidrich 1997*, 129).

11.3.1.4 Osvětlení

Z předmětů, které mohou být dány do souvislosti s osvětlením prostoru tvrze, byly nalezeny především keramické kahánky, ve kterých se nacházel lůj s knotem. Tato v zásadě technická keramika má v Konůvkách podobu malé nízké misky s hubičkou. Na ploše tvrze byly nalezeny celkem dva kusy, které bylo možné rekonstruovat, a zbytek nálezů činí cca 90 fragmentů (*Měchurová 1997*, 59, 79). Oba rekonstruované kahánky (např. inv. č. 83436; *Měchurová 1997*, 79, 193, tab. XXXVI:6) pochází ze sektoru I budovy jižního „suterénu“. Ostatní zlomky byly nalezeny v různých částech zkoumaného prostoru tvrze.

V rámci sektoru II budovy jižního „suterénu“ tvrze byl ještě nalezen železný předmět, rovněž interpretovaný jako kahan (inv. č. 71859; *Měchurová 1997*, 123, 217, tab. LX:1). Jedná se o misku ve tvaru kosočtverce se zvlněnými okraji, přičemž jeden roh je poškozený. Dle autorky publikace *Z. Měchurové (1997, 123)* lze soudit, že z tohoto rohu vycházelo ohnuté rameno, za které mohl být kahan zavěšen.

Zastoupení předmětů souvisejících s osvětlením prostoru ve venkovských staveních je stejně jako na tvrzi poměrně hojné. Jako doklady slouží opět keramické kahánky, které se v podstatě neliší od kusů nalezených na ploše panského sídla. Z celkového počtu 40 fragmentů kahánek na venkovských usedlostech lze jako příklad uvést 6-7 zlomků nalezených v půdorysu domu č. 27, celkem 5 fragmentů pochází z půdorysu č. 3, 2 kusy byly nalezeny v rámci stavení č. 7 a po jednom zlomku kahanu nalezneme v půdorysech domů č. 33, 30, 26 a 5). Autorka publikace však v prostředí vesnice předpokládá i jiné způsoby osvětlení, zejména to jsou otevřená ohniště u pece nebo louče (*Měchurová 1997*, 59, 80), pro které však nejsou

na lokalitě žádné hmotné doklady. K osvětlení zde mohly sloužit kupříkladu i dřevěné třísky nebo „svícny“ z keramického materiálu (např. *Schäfer 2005*, 246, Abb. 6).

V rámci dvorového prostranství usedlosti č. 3 byl nalezen půkruhový kovový oblouk s odlomenými konci a provlečenou závěsnou tyčinkou v jeho vrcholu (inv. č. 71635), který byl *Z. Měchurovou (1997, 122)* interpretován jako možný závěs lustru či kahanu. Pokud by tomu tak skutečně bylo, mohl i tento předmět sloužit k osvětlení obytného areálu či dvorového prostranství.

11.3.1.5 Doklady výmalby stěn

Ze sektoru III severního „suterénu“ tvrze pochází tři fragmenty (inv. č. 83431-83433; *Měchurová 1997*, 68, 192, tab. XXXV:4) světlé hrubostěnné keramiky bez výraznější profilace s výzdobou v podobě širokých červeně malovaných linií. Podle *Z. Měchurové (1997, 68)* fragmenty působí spíše dojmem malované omítky či mazanice, což by mohlo kupříkladu dokládat barevné vymalování vnitřních stěn místností obytné budovy tvrze.

Jeden takový fragment však pochází také z půdorysu vesnického domu č. 5 (inv. č. 83434; *Měchurová 1997*, 68, 192, tab. XXXV:5). Interpretace těchto nálezů jako doklad výmalby stěn tedy není jednoznačná.

11.3.1.6 Ostatní pozůstatky

Z Konůvek také pochází poměrně velké množství dalších kovových předmětů, které rovněž mohly být součástí mobiliáře domácností. Jedná se o jednoduchá železná kování, kterými mohl být opatřen dřevěný nábytek, až po umělecko-řemeslně velmi kvalitně zpracované a zdobené bronzové pásky (detailněji např. *Měchurová 1989a*), které mohly zdobit drobnější kusy mobiliáře usedlostí či tvrze (truhličky, knihy aj.). Spolehlivé určení těchto předmětů není prozatím možné.

11.3.2 Kultura stolování (kuchyňské a stolní vybavení)

11.3.2.1 Keramika

Nejběžnějším materiálem, ze kterého jsou vyrobeny předměty související s kategorií „kultury stolování“, je keramika. Z důvodu velkého množství nalezených fragmentů (řádově deset tisíc zlomků) či celých nádob a z nich vyplývajících tvarů, typů výzdoby apod., se zaměříme pouze na výrazné prvky, které mohou dosvědčovat sociální rozdíly v prostoru vesnice, případně detailněji přiblížit každodenní život obyvatel na lokalitě.

Velice zajímavé je zastoupení keramických nálezů na tvrzi. Ze sektoru III v prostoru severního „suterénu“ pocházejí zlomky jemného hnědočerveně glazovaného poháru na nízké nožce s plastickou výzdobou v podobě natavených kyticek ve svislých pásech (inv. č. 85968; *Měchurová 1997*, 56, 197, tab. XL:11). V sektoru II budovy jižního „suterénu“ byly dále nalezeny tři zlomky jiné nádoby, která byla zdobena motivem natavených malin (inv. č. 85969; *Měchurová 1997*, 56, 197, tab. XL:9). Podle Z. *Měchurové* (1997, 56) se jedná o keramiku u nás vzácnou a její původ spojuje zejména s oblastí Porýní (tzv. keramika s kolky – Stempelkeramik). Podobné poháry s výzdobou v podobě malinového dekoru se pak údajně nachází také v Dolním Rakousku a Maďarsku.

Nahlédnutí do každodenního života obyvatel tvrze, především do způsobu jejich stravování, umožňuje nález rekonstruovatelného menšího stolního džbánu (inv. č. 98046; *Měchurová 1997*, 59, 225, tab. LXVIII:3) z prostoru jižního „suterénu“ v blízkosti destrukce kachlových kamen. Džbánek obsahoval zrnka bezu černého a bezu chebdí, zřejmě zbytek nápoje či zavařeniny (*Opravil 1971*, 122; 1976, 165; *Měchurová 1997*, 59). V blízkosti džbánu byla též nalezena část spáleného košíku se zbytky ohořelých jader ořechů (*Opravil 1971*, 121-124; *Šaurová 1971a*, 180; *Měchurová 1997*, 34).

Specifickým prvkem v nálezech z Konůvek je keramika severomoravské proveniencí z Loštic. Touto tzv. loštickou keramikou máme na mysli hrubé kuchyňské zboží, kdy je do hrnčířské hlíny záměrně přidávána tuha. Díky vysokému stupni výpalu pak dochází ke spálení tuhy a k vysrážení příměsí – kyslíčků železa, obsažených v tuze. Tímto procesem vznikne na povrchu nádoby jakési bradavičné, bublinaté či puchýřkovité „zjizvení“, charakteristické pro keramiku tohoto typu (*Goš – Novák 1976*; podle *Měchurová 1997*, 69). Ze sektoru II budovy jižního „suterénu“ tvrze pochází celkem 97 zlomků loštické keramiky, ze sektoru III v „suterénu“ severním máme celkem 47 fragmentů, v sektoru IV stejné budovy bylo nalezeno 21 kusů a v prostoru přepážky tvrze pak rovných 26 zlomků tohoto typu keramiky (*Měchurová 1997*, 69).

V prostoru tvrze i poddanských usedlostí bylo též nalezeno malé množství červeně malované keramiky, která má svůj původ vzniku v porýnské oblasti (*Měchurová 1997*, 67-69).

Loštické zboží bylo nalezeno rovněž v půdorysech některých vesnických stavení. Celkem se jednalo o 36 fragmentů, pocházejících z domů č. 1, 2, 3, 4, 5, 27, 30 a 33 (*Měchurová 1997*, 69, 82). V případě půdorysu domu č. 1 byl dokonce nalezen celý exemplář – bezuchý

zásobní hrnec vejčitého tvaru (inv. č. 80859; *Měchurová 1989b*, tab. I a XI; *Měchurová 1997*, 69).

11.3.2.2 Duté sklo

V prostoru severního i jižního „suterénu“ (pouze číše s taženými kapkami v odpadní jámě?) se nacházely nálezy dutého skla (např. *Šaurová 1980*, 93). První skupinu nálezů tvoří „*duté sklo domácího původu*“ (*Himmelová 1990*, 137), která obsahovala minimálně 7 nádob (6 číší a 1 láhev). Pokud bylo možné stanovit původní barvu nádoby, jednalo se zejména o nazelenalé zbarvení (např. inv. č. 75705 a 83238; *Měchurová 1997*, 136, 222, tab. LXV:1, 16) nebo sklovinu bezbarvou (inv. č. 88269; *Měchurová 1997*, 136, 222, tab. LXV:14). Tyto tzv. číše českého typu byly v Konůvkách zdobeny dekorem tažených kapek (např. inv. č. 75705; *Měchurová 1997*, 136, 222, tab. LXV:1) nebo motivem kapek terčíkovitých.

Druhá skupina nálezů dutého skla představovala průhledné, bezbarvé, téměř nezkorodované nádoby, kvalitně řemeslně zpracované. Celkem bylo v souboru identifikováno 6 takových nádob a jedná se o dvě malé číšky s nálepy vytaženými do hrotu (inv. č. 88271 a 88275; *Měchurová 1997*, 135, 222, tab. LXV:6, 2-4, 11), číšku na nožce (inv. č. 88270; *Měchurová 1997*, 135, 222, tab. LXV:9), dvě láhve (inv. č. 83236 a 75570; *Měchurová 1997*, 135, 222, tab. LXV:8, 12) a válcovitou nádobku zdobenou šikmým žebrováním (inv. č. 88274; *Měchurová 1997*, 135, 222, tab. LXV:10). Podle charakteru skloviny jsou všechny nálezy z této skupiny určeny jako importy z oblastí s tradičním a řemeslně rozvinutým sklářstvím, například z Itálie (*Měchurová 1997*, 135).

11.3.2.3 Kovové předměty

Součástí kategorie kultury stolování jsou také předměty ze železa. Jedná se zejména o nože, lžíce či jiné předměty související se stolní či kuchyňskou výbavou domácnosti. Z prostoru tvrze pochází celkem 34 nožů a jejich fragmentů, přičemž nejvíce (14 kusů) jich bylo nalezeno v sektoru II budovy jižního „suterénu“. Z plochy tvrze a přepážky také pochází dva exempláře nožů zavíracích.

Z půdorysů venkovských stavení pochází dohromady rovných 173 nožů a jejich částí. Nejvíce exemplářů bylo nalezeno v domě č. 4 (32 kusů). Nožů – tzv. zavíráků – pochází z vesnice celkem tři kusy. Jeden exemplář z plochy domu č. 3 (inv. č. 82978/75746; *Měchurová 1997*, 122, 210, tab. LIII:11) je opatřen značkou ve tvaru ležatého písmene T, nad kterým je umístěn motiv srdce. Ostří nožíku z půdorysu č. 4 (inv. č. 75731; *Měchurová 1997*, 122, 210, tab. LIII:17) je zase opatřeno výrobní značkou ve tvaru ležatého písmene S.

K výskytu tohoto typu nožů Z. Měchurová uvádí, že nejsou ve středověku příliš častým nálezem a připouští též možnost, že se mohlo jednat o recentní příměs (Měchurová 1997, 121-122).

Z půdorysu stavení č. 7 pochází jediný nález lžíce na lokalitě. Ve skutečnosti se jedná o malou železnou lžičku opatřenou tordovaným držadlem a očkem na jeho konci (inv. č. 71899; Měchurová 1997, 123, 218, tab. LXI:8).

Kovové předměty související s výbavou domácnosti bývají značně problematické. K přípravě potravy či zacházení s jídlem mohla sloužit ještě celá řada dalších předmětů, z nichž některé byly v Konůvkách rovněž nalezeny. Jedná se například o kovové sekáče, části věder a podobně. Stejně tak nože nesloužily pouze k účelu zpracování pokrmů, ale jsou známy jako jedny z nejběžnějších a neuniverzálnějších nástrojů ne jen v období středověku. Každý nůž mohl stejně dobře posloužit například i jako zbraň (Krajč 2003, 204-206).

11.3.2.4 Bronzové předměty

Z jižního suterénu tvrze pochází bronzové části kotlíků (zejm. inv. č. 72248; Měchurová 1997, 131; 1989a, 486, 481, tab. IV:16). Celkem čtyři zlomky z těžkého masivního kovu (inv. č. 75569a-d), pocházející z prostoru tvrze, byly označeny jako části „nálevkovitě rozevřeného okraje a výdutě hmoždíře“ (Měchurová 1997, 131; 1989a, 486, 481, tab. IV:7, 8; 482, tab. V:8). Ze sektoru I budovy jižního „suterénu“ pochází části plechů a držadlo s atašemi a roztepanými konci, které bylo autorkou publikace interpretováno jako součást závěsného kotlíku, který navíc nese stopy po reparaci (inv. č. 85214; Měchurová 1997, 131; 1989a, 486, 482, tab. V:4a-c). Ze skrývky na tvrzi (z jižního suterénu) pochází také masivní tulej z těžkého kovu (inv. č. 71858; Měchurová 1997, 131, 217, tab. LX:2), která byla součástí kovové pánvice na třech nožkách.

Jako části nádob se zdvojeným přehnutým okrajem byly rovněž interpretovány bronzové pásy z půdorysu domu č. 33 (inv. č. 75795; Měchurová 1997, 131; 1989a, 486, 481, tab. IV:18). Dno bronzové nádoby pochází i z půdorysu č. 1 (inv. č. 75620; Měchurová 1997, 131; 1989a, 486, 482, tab. V:6).

11.3.2.5 Kostěné předměty

Z půdorysu domu č. 4 pochází polovina oboustranné zdobené kostěné střenky, která byla z obou stran upevňována nýtky na plochou rukojeť kovového nože (inv. č. 75719; Měchurová 1997, 133, 221, tab. LXIV:4). Nůž, jemuž střenka patřila, mohl vzhledem k nápadnému

zdobení a celkovému provedení patří mezi servírovací nebo příborové nože (*Měchurová 1997, 133; Slivka 1984, 383*).

11.3.2.6 Nálezy zvířecích kostí

Rozboru osteologického materiálu z Konůvek se věnoval zejména V. Páral s kolektivem (*Páral – Měchurová – Riedlová 1995; Měchurová 1997, 145-146*). Z prostoru tvrze pochází celkem 1674 kostí a rovných 1526 kostí se zachovalo v půdorysech vesnických domů.

Na tvrzi jsou nejčastěji zastoupeny kosti skotu, drůbeže a zejména divoce žijící lovné zvěře. Nejvíce pozůstatků zvířecích kostí pochází z prostoru jižního „suterénu“ (68,8 %), po něm následuje severní „suterén“ budovy (21,1%) a poté zbylé části tvrze. Podle posouzení autorů bylo na tvrzi konzumováno „kvalitnější“ maso než na vsi.

Ve vesnici převažují kosti ovce, kozy a především koně, které nesou stopy po konzumaci. Kostí prasat jsou v obou prostředích zastoupeny stejně. Nejvíce nálezů kostí zvířat pochází z půdorysu č. 5 (19,7 %) a č. 3 (19,6 %).

11.3.2.7 Nálezy rostlinných makrozbytků

Soubor nálezů rostlinných makrozbytků analyzoval *E. Opravil (1993; Měchurová 1997, 147)*. Z Konůvek pochází množství rostlinných makrozbytků. Jedná se zejména o zuhelnatělá dřeva, méně o semena a plody rostlin.

Jak bylo již výše zmíněno, v jižním suterénu tvrze byl učiněn nález zuhelnatělých ořechů v pozůstatku košíku. V nálezech byl dále zastoupen nějaký druh velkoplodé slívy. Několik zuhelnatělých obilek dokládá na lokalitě přítomnost pšenice obecné. Nálezy vikve seté svědčí o této rostlině spíše jako o plevelné příměsi. Dalšími plodinami jsou pak v Konůvkách zastoupeny například lískové ořechy, žaludy, chebdí ve větším množství a bez černý (viz rovněž již výše zmíněný nález z prostoru jižního „suterénu“ tvrze).

11.3.3 Osobní vybava jednotlivce

11.3.3.1 Součásti oděvu a šperky

Z prostoru jižního „suterénu“ tvrze pochází ozdobné **bronzové kování** čtvercového tvaru s otvory pro nýty ve všech rozích (inv. č. 72357; *Měchurová 1997, 128, 220, tab. LXIII:7*). Předmět je zdoben rytou výzdobou, která připomíná iniciálů S (Sanctus), kolem které se nachází rostlinné motivy. Kování mohlo sloužit jako součást opasku. V rámci prostoru tvrze byly též nalezeny tři bronzové *puklice*, resp. *kruhové nášivky*. Nejlépe se zachoval předmět

inv. č. 72366 (*Měchurová 1997*, 128, 220, tab. LXIII:1). Puklice je opatřena velkým středovým otvorem a dvěma okrajovými dírkami pro upevnění. Nášivka (inv. č. 75802; *Měchurová 1989a*, 475, 480, tab. III:1; 481, tab. IV:3) z prostoru tvrže se sice dochovala špatně a pouze z části, avšak patrná je zde lisovaná výzdoba v podobě heraldické lilie. Předmět je opatřen otvorem na okraji, sloužícím pro upevnění k nějakému podkladu, a zesíleným okrajem s perlovcovým zdobením.

Z prostoru tvrže pochází dva drobné **kostěné kroužky** (inv. č. 72386 a 72387; *Měchurová 1997*, 134), které mohly být navlékány místo korálek a sloužit jako šperk.

Z půdorysu venkovského domu č. 5 údajně pochází **kovový knoflík**, který však nebyl blíže publikován. V domě č. 3 zůstala z části zachována **bronzová rolnička**, resp. její horní část s úchytným ouškem (inv. č. 71661; *Měchurová 1997*, 128, 220, tab. LXIII:10). Rolničky mohly společně s jinými aplikacemi sloužit jako ozdoba honosnějšího šatu (*Belcredi 1989*, 460; *Drobná – Durdík – Wagner 1956*, část I-tab. 49, např. 51:3). Jako součást opasku mohlo sloužit ozdobné podlouhlé masivní **bronzové kování** „s heraldickým ukončením“ a otvorem pro uchycení na opačné straně (inv. č. 72352; *Měchurová 1997*, 128, 220, tab. LXIII:8) pocházející z půdorysu venkovského domu č. 4. Předmět je zdoben mřížovým šrafováním a rýhami. Ze stejného půdorysu domu pochází rovněž ozdobné bronzové kování čtvercového tvaru s otvory pro nýtky ve všech rozích (inv. č. 72354; *Měchurová 1997*, 129, 220, tab. LXIII:6). Kolem nýtů na rubu kování jsou patrné zbytky kůže. Z tohoto důvodu je dle Z. Měchurové možné jeho umístění na řemeni či oděvu. Kování je zdobeno systémem šraf, pásů a kosočtverců. Po jejich spojení je možné, že mohly představovat gotická písmena M nebo tři C (*Měchurová 1997*, 129). Nelze však vyloučit, že předmět mohl sloužit také například jako kování knihy vázané v kůži či jiným způsobem. Podobné bronzové čtvercové kování ještě pochází z půdorysu domu č. 30. Předmět však není zdobený a je opatřen pouze otvorem v jednom rohu. Kování je však silně poškozeno (inv. č. 72356; *Měchurová 1997*, 129; *1989a*, tab. III:6, VI:12). Z půdorysu domu č. 6 pochází deformovaná **bronzová či měděná esovitá záušnice** (inv. č. 72392; *Měchurová 1997*, 130, 220, tab. LXIII:5). V půdorysu č. 4 byl nalezen **bronzový kroužek** nepravidelného tvaru, částečně zeslabený (inv. č. 72355; *Měchurová 1997*, 130; *1989a*, tab. II:8, VII:4). Podle autorky publikace se mohlo jednat o tělo přezky s chybějící jehlou. Naopak za **jehlu** odlomenou od těla větší **bronzové přezky** je možné považovat bronzovou „*hraněnou tyčinku s lichoběžníkovitou ploškou a berličkovitým zavinutím na jednom konci*“ (inv. č. 72371; *Měchurová 1997*, 130; *1989a*, tab. II:5, VI:7). Z půdorysu domů č. 2 a 3 pocházejí **dvě velké bronzové obdélníkové přezky** „s dvojitou

týlní ploténkou a nýty pro uchycení na širokém koženém pásu“. Obě tyto přezky (inv. č. 75565 a 75564) jsou zdobeny (Měchurová 1997, 131).

V prostoru půdorysu domu č. 27 (inv. č. 72349; Měchurová 1997, 221, tab. LXIV:5) a č. 4 (inv. č. 72385) se nacházely **větší kostěné kruhy**, které autorka interpretovala jako možné součásti přezek, neboť nesou známky velmi pečlivého opracování a vyhlazení (Měchurová 1997, 133-134).

Z plochy domu č. 30 pochází polovina **skleněného kroužku** ze zeleného skla, které je poškozeno korozí (inv. č. 72348; Měchurová 1997, 137, 222, tab. LXV:15). Nejpravděpodobnější se jeví jejich užití jako ozdoby vlasů či šatu. Někdy též mohly být navlékány za sebou a sloužit jako náhrdelník nebo náramek (Měchurová 1997, 137). Vzhledem k charakteru skloviny nálezu je možné počítat se zhotovením kroužku v nějaké domácí sklárně (Himmelová 1990, 138). **Fragmenty skla**, které však nelze blíže určit, pochází rovněž z půdorysů domů č. 6 a 26, ačkoliv nelze vyloučit, že šlo pouze o jejich náhodné přenesení z blízké tvrže (Měchurová 1997, 137).

11.3.3.2 Doklady o využívání koňské síly

Archeologicky identifikovatelné předměty související s doklady o využívání koňské síly jsou prakticky vždy ze železa. Nejčastějším nálezem pak zpravidla bývají koňské **podkovy** a jejich fragmenty (Šaurová 1979, 295-301). Z tvrže pochází celkem 23 podkov či jejich částí, přičemž nejvíce (celkem 10 kusů) jich bylo nalezeno v sektoru II v rámci jižního suterénu. Ve venkovských usedlostech je naproti tomu nálezů zlomků podkov daleko více. Celkový počet nálezů činí 54 kusů, přičemž nejvíce zlomků bylo nalezeno v půdorysu domu č. 4.

Udidla (např. Měchurová 1997, 99-101, 215, tab. LVIII:3, 4, 9) a jejich části se rovněž nachází v obou konůveckých sociálních prostředích. Z tvrže pochází 4 zlomky tohoto předmětu a z vesnice se jich zachovalo rovných 12 kusů. Největší počet zlomků se nacházel v domě č. 1 (celkem 4 kusy).

Hřeblo jako důkaz péče o koně, a snad i o dobytek (Slivka 1981, 228), se údajně dochovalo v prostoru přepážky na tvrzi. Tuto interpretaci však Z. Měchurová (1997, 103) komentuje jako velmi spornou. Z venkovského prostředí pochází pouze dva zlomky hřebel z půdorysu domu č. 2, které však mohly náležet jednomu předmětu (inv. č. 75842a, b; Měchurová 1997, 103, 209, tab. LII:6a, b).

Jestliže podkovy, udidla a hřebľa dokládají na lokalitě přítomnost koně a užívání jeho síly, například v souvislosti se zemědělstvím nebo tahem vozu, pak třmeny a ostruhy svědčí spíše o využívání koně rovněž pro jízdu.

Z prostoru tvrze pocházejí tři **třmeny** ze sektoru II budovy jižního „suterénu“. Záštitka jednoho takového třmene (inv. č. 71630; *Měchurová 1997*, 101, 215, tab. LVIII:11) je opatřena čtyřmi otvory, mezi kterými je patrná výzdoba v podobě svazků tří rýh. Rovněž tři exempláře byly nalezeny v prostoru vesnice, konkrétně po jednom kuse na usedlostech č. 3, 5 a 26.

Ostruhy jsou na lokalitě zastoupeny v hojnějším počtu. Z tvrze pochází celkem 4 nálezy a z prostředí vesnických stavení rovných 25 ostruh, přičemž nejvíce (6 kusů) jich bylo nalezeno v půdorysu domu č. 26. Ostruhy mají až symbolický význam a vždy bývaly považovány za znak středověkého jezdce, bojovníka a zejména šlechtice (*Měchurová 1997*, 105). V konůveckém soboru se nachází ostruhy s bodcem i s kolečkem. Na tvrzi se však nacházejí pouze ty vyspelejší – s kolečkem (např. *Měchurová 1997*, 106, 108, 214, tab. LVII).

Jako součásti výstroje koně a oděvu jezdce autorka označuje i železné přezky a kroužky (*Měchurová 1997*, 108). Celkem 9 přezek bylo nalezeno na tvrzi, přičemž nejvíc jich pochází ze sektoru II jižního „suterénu“ budovy (4kusy). Z vesnického prostředí jich máme rovných 31 a nejvíce jich bylo nalezeno v rámci půdorysu domu č. 1 (9 kusů). Přezky z Konůvek měly různé tvary (nejčastěji kruhové, hranaté a půlkruhové), vesměs se od sebe navzájem výrazně neliší a působí celkem jednoduše (*Měchurová 1997*, 109). Jejich funkce mohla být různá – od součástí koňského postroje, výstroj jezdce až po části běžných opasků jako součást oděvu.

Železných kroužků a jejich částí bylo v Konůvkách nalezeno velké množství. Tyto předměty měly rozličné velikosti a rovněž jejich funkce mohla být různá, například mohly sloužit jako objímky, součásti postroje či oděvu. Z tvrze jich pochází celkem 16 kusů a z plochy vesnice 59 zlomků.

11.3.3.3 Součásti výbroje

Jako **součásti brnění**, resp. zlomky kroužkové košile, byly Z. *Měchurovou* (1997, 108) interpretovány dva předměty z konůvecké tvrze. Jeden pochází ze sektoru II v rámci jižního „suterénu“ (inv. č. 71771) a druhý byl nalezen v prostoru přepážky mezi oběma budovami (inv. č. 71888-71889). V rámci vesnice byl jako zlomek kroužkové košile identifikován předmět z půdorysu domu č. 1 a 4 (inv. č. 72391 a 75784).

Další předměty, související z kategorií součástí výzbroje, často nelze příliš spolehlivě identifikovat. Tak například jako kování přilby (inv. č. 72329; *Měchurová 1997*, 108, 209, tab. LII:1) původně označila autorka výzkumu D. Šaurová i předmět z prostoru přepážky na tvrzi. Jako možné kování štítu by též mohl sloužit nález z půdorysu č. 3 (inv. č. 71639). Všechny tyto interpretace však Z. *Měchurová (1997, 108)* uvádí jako velmi sporné.

Spolehlivé určení předmětů z Konůvek jako souvisejících se součástmi výzbroje není jednoduché. I v případě, že by interpretace těchto nálezů byla v pořádku, vzhledem k násilnému způsobu zániku vesnice nemusí být tyto předměty spolehlivě součástí výbavy místních obyvatel.³⁵

11.3.4 Využití volného času

11.3.4.1 Keramická plastika

Mezi nálezy z konůvecké vesnice se nachází také polévaná drobná hrnčířská plastika. Jedná se o figurky dvou koníčků (inv. č. 72381 a 72384) pocházejících z půdorysu domu č. 4 (*Měchurová 1997*, 55-56, 208, tab. LI:2, 3). Zlomek přední části koníčka (inv. č. 72384) pochází z proluky u severní strany domu č. 4 a jeho povrch je zdoben vyrytými přerušovanými šikmými rýhami. Figurka je pak opatřena žlutozelenou polevou. Druhou figurku (inv. č. 72381) představuje torzo hliněného koníčka bez hlavy s šedo zelenou glazurou a výzdobou krátkých šraf na hrudi a bocích zvířete. Hrud' figurky je opatřena otvorem (*Měchurová 1997*, 72). Z půdorysu domu č. 27 pochází částečně zachovaná figurka koně s jezdcem (inv. č. 72379; *Měchurová 1997*, 72, 208, tab. LI:4), která je na rozdíl od předchozích plastik vyrobena jednoduše v ruce ze šedobílé kaolinové masy. Ze stejného půdorysu pochází i jediný fragment figurální plastiky (inv. č. 75380; *Měchurová 1997*, 72-73, 208, tab. LI:1). Jedná se o detailně propracovanou hlavičku ženy, vyrobené z bílé, velmi jemné kaolinové hmoty pomocí jednostranné formy.

³⁵ Z tohoto důvodu nebyly do srovnání zahrnuty zbraně a jejich součásti, ačkoliv jejich výskyt na lokalitě byl celkem hojný. Pro úplnost zde však stručně připomínám přehled nálezů. Šípek do kuše bylo na ploše tvrze nalezeno celkem 12, přičemž rovných 5 jich pocházelo ze sektoru II jižního suterénu. Celkem 22 šipek pak pochází z plochy vesnice (z půdorysu domu č. 3 dokonce 5 kusů). Ze sektoru III severního „suterénu“ budovy pochází jeden napínák kuše. Rovněž jeden exemplář se nacházel v prostoru vesnice, konkrétně v půdorysu domu č. 1. Celkem 2 předměty z prostoru tvrze a přepážky byly interpretovány jako nášlapce. Jeden takový předmět pochází údajně i z plochy usedlosti č. 1. Kovové hroty kopí byly po jednom kuse nalezeny v sektoru II jižního „suterénu“ a v sektoru III „suterénu“ severní budovy. Část kopí též pochází z venkovského domu č. 2. Jako tesák byl určen předmět ze sektoru III v rámci severního „suterénu“ na tvrzi. Jeden exemplář pak pochází z půdorysu domu č. 3 a celkem dva pak ze stavení č. 27.

11.3.4.2 Bronzové a kostěné předměty

Z půdorysu domu č. 4 pochází masivní bronzový zvonek s odlomeným závěsem (inv. č. 72336; *Měchurová 1997*, 128, 220, tab. LXIII:11). V odvodňovacím kanálku půdorysu venkovského domu č. 3 byla nalezena kostěná retná píšťalka se zvukovou šterbinou půlkruhového tvaru (inv. č. 72343; *Měchurová 1990*, 123, 126, tab. I:2; 127, II:2). Druhá píšťalka (inv. č. 72344; *Měchurová 1990*, 123, 126, tab. I:1; 127, tab. II:3) byla nalezena v prostoru hřbitova v „hromadném hrobě“. Jedná se o krátkou retnou píšťalku se dvěma malými kruhovými zvukovými otvory. Předmět je podélně rozpraskán. Píšťalky bývají vyrobeny především z dutých zvířecích (nejčastěji z ptačích) kostí. Mohlo se jednat o tzv. „signální či lovecké vábničky“ (*Měchurová 1997*, 133).

Z prostoru tvrze bohužel nepochází žádné předměty, které by bylo možno jednoznačně spojit s kategorií využívání volného času jeho obyvatel, nebo snad dokonce s jejich duchovním a myšlenkovým světem.

11.3.5 Shrnutí a diskuze

Spíše než kvantitativní hodnocení souboru, bylo na místě zaměřit se na kvalitativní aspekty nálezového spektra z Konůvek. Příslušné zastoupení jednotlivých nálezových kategorií v různém sociálním prostředí v Konůvkách shrnuje následující tabulka. Nálezy ze hřbitova a tzv. mlýna nejsou do přehledu zahrnuty.

Kategorie	Podkategorie	Poddanské usedlosti	Tvrz
Domácnost	otopné zařízení	pec	topné těleso s kachly - kamna (?)
	úprava podlahy	hliněná, udusaná; z části dlážděná kameny	hliněná, udusaná; z části dlážděná kameny
	okenní sklo	ne	ano; fragmenty malby
	osvětlení	keramické kahánky; Fe kahany (?)	keramické kahánky; Fe kahany (?)
	úprava stěn	ne (?)	výmalba (?)
	ostatní pozůstatky	kování nábytku a drobného inventáře	kování nábytku a drobného inventáře
Kultura stolování	keramické nádoby	běžné zboží; ČM keramika; loštická keramika	běžné zboží; tzv. keramika s kolký; ČM keramika; loštická keramika
	duté sklo	ne	ano; domácí původ i importy
	kovové předměty	nože, zavírací nože, lžička, kování vědra	nože, zavírací nože, kování vědra
	bronzové předměty	kotlík, nádobí	kotlík, nádobí
	kostěné předměty	ozdobná kostěná střenka	ne
	zvířecí kosti	1526 kostí (zejm. ovce, koza a kůň)	1674 kostí (zejm. skot, drůbež a lovná zvěř)
	rostlinné makrozbytky	pšenice, vikev, lískové ořechy, žaludy, chebdí, bez černý	pšenice, vikev, lískové ořechy, žaludy, chebdí, bez černý
Osobní vybava	oděv a šperky	bronz. a Fe kování, nášivky a přezky; bronz. rolnička a záušnice; kostěné kruhy; skleněný kroužek	bronz. a Fe kování, nášivky a přezky; kostěné kroužky
	koňská síla	podkovy, udidla, hřeblo, třmeny, ostruhy, přezky	podkovy, udidla, třmeny, ostruhy, přezky
	výzbroj	zlomky kroužkové košile	zlomky kroužkové košile
Volný čas	keramická plastika	dvě figurky koníčků, figurka koníčka s jezdcem a figurka ženy	ne
	bronzové a kostěné předměty	bronzový zvonek; kostěná píšťalka	ne

Tab. 15: Zastoupení jednotlivých nálezových kategorií v různém sociálním prostředí na ZSV Konůvky.

„Kvalita žití“ středověkého člověka se odráží zejména ve způsobu bydlení. Předměty související s **výbavou domácnosti a uspořádání domovního prostoru** jsou poměrně spolehlivými indikátory sociálního statusu jejich obyvatel. Z nemobilního vybavení

konůveckých domácností se dochovala řada objektů. Tepelnou pohodu zajišťovala rodině šlechtice na tvrzi kachlová kamna. Doloženy máme v areálu pouze jedny (v prostoru jižního „suterénu“), otázkou tedy zůstává, do jaké míry a jakým způsobem byly vytápěny ostatní části tvrze. Pro zajištění tepla a účely přípravy pokrmů jistě musela sloužit také pec či ohniště. Ve venkovských usedlostech se nacházely pouze jednoduché pece, které byly zdrojem tepla a zároveň sloužily k vaření. Podlaha zřejmě výrazně upravována nebyla ani v jednom z přítomných sociálních prostředí. V obou typech domácností máme pouze doklady hliněného hladce zarovnaného terénu. Zřejmě pouze provozně více namáhané plochy byly opatřeny kamenným dlážděním, resp. štětováním. Určitý typ úpravy podlahy zejména v prostředí sídla nižší šlechty však je možné předpokládat. Mohlo se například jednat o pokrytí podlahy prkny, koberci či jinými textiliemi, které se však nemusely vůbec zachovat. Vyplňování oken skleněnými tabulkami máme doloženo pouze na tvrzi (v prostoru severního „suterénu“ a dost možná i v „suterénu“ jižní budovy). Vesnické domy naproti tomu skleněnými výplněmi oken nedisponovaly. Konstrukce jejich oken byla zřejmě jednodušší a méně nákladná. Osvětlení jistě zajišťovaly v obou prostředích „lojové svíčky s knoty“ umístěné v keramických kaháncích. Další způsoby zjevně není možné na lokalitě archeologicky doložit. Z areálu tvrze pochází fragmenty červeně malované keramiky/omítky. Za určitého předpokladu by mohly být dokladem výmalby stěn místností obytné budovy. Jistotu v interpretaci však nemáme.

Součástí mobilního vybavení domácnosti byl především nábytek, nejčastěji jistě celý ze dřeva. Některé kusy mohly být opatřovány kováním. Železná i velmi kvalitně umělecky zpracovaná kování pochází jak z prostoru konůvecké tvrze, tak z venkovských usedlostí. V určitém slova smyslu souvisí s mobilní výbavou domácnosti rovněž **předměty související s kulturou stolování a potřeby k přípravě pokrmů**. Velmi specifickou je skupina glazované keramiky s natavenými aplikacemi, jejíž nečetné fragmenty pochází pouze z prostoru panského sídla. Mohlo se tedy jednat výlučně o předměty spojené s vyšším sociálním prostředím na lokalitě. Původ této keramiky byl autorkou spojen s oblastí Porýní, což pravděpodobně dokládá přítomnost importovaného zboží v prostředí konůvecké tvrze. Výjimečnou a zároveň regionální zvláštností je i přítomnost tzv. loštické keramiky na lokalitě. Tato severomoravská keramika se běžně dostávala do domácnosti nižšího šlechtice stejně jako do venkovských usedlostí. Dalším stolním nádobím, které se vyskytovalo výlučně v prostoru tvrze, bylo duté sklo. Ve výbavě domácnosti se nacházelo jak sklo „domácího původu“, tak pravděpodobně importované zboží z oblastí s tradičním a řemeslně rozvinutým sklářstvím (např. z Itálie). Železné nože se nacházely ve velmi fragmentárním stavu a přirozeně v celé ploše vesnice – bez výraznější vazby na sociální prostředí. Zajímavý je nález

lžičky s ozdobně torčovanou rukojetí a závěsným očkem, která však byla překvapivě nalezena na ploše jedné z usedlostí. Na lokalitě se rovněž nacházelo nádobí z bronzu (např. části kotlíků a nádob, kovová pánvice a hmoždíř). Z větší části se tyto předměty vyskytovaly na tvrzi. Pozoruhodný je nález oboustranné zdobené kostěné střenky nože z plochy jedné z usedlostí. Nůž mohl sloužit jako servírovací či příborový.

V rámci kategorie **předmětů souvisejících s osobní výbavou**, byly na lokalitě nalézány především železné přezky, které však mohly také souviset s výstrojí koně a jezdce. Velmi hodnotné jsou nálezy celé řady bronzových kování různých tvarů a zdobení a části přezek z tvrze i vesnice. V půdorysech dvou stavení se nacházely větší kostěné kruhy, které mohly být součástí opasků. Dva drobné kostěné kroužky z tvrze mohly sloužit jako šperk, stejně jako část kroužku skleněného z půdorysu venkovského domu. Z plochy venkovských domů pochází též kovový knoflík (?), bronzová rolnička či deformovaná bronzová nebo měděná esovitá záušnice. Železné předměty dokládající přítomnost koně a výbavu jezdce jsou na lokalitě hojně zastoupeny. Na péči o koně v obou prostředích ukazují nálezy podkov, udidel, hřebel a některých přezek. Výbavu jezdce pak stejně tak dokládají zejména třmeny a ostruhy, které jsou opět celkem rovnoměrně rozmístěny napříč sociálním prostředím. Některé typy předmětů jsou dokonce ve venkovském prostředí zastoupeny daleko více (např. ostruhy), což však může souviset se skutečností, že ve vesnici mohlo v době zániku žít až 33 rodin, v jejichž domácnostech se takové předměty zjevně běžně vyskytovaly. Výzbroj mohla evidentně také být součástí osobní výbavy některých obyvatelů v Konůvkách. K této kategorii je však nutno podotknout, že velký vliv na počet a rozmístění předmětů, dokládajících zde osobní výbavu (především kůň, jezdec a výzbroj), má i fakt, že ves zřejmě zanikla násilně vyplněním a následně vypálením. Předměty proto nemusí nutně pocházet z domácností místních obyvatel.

Velmi málo nálezů lze označit jako takové, které by mohly dokládat **způsoby trávení volného času nebo duchovní a myšlenkový svět jednotlivce**. Takovými artefakty jsou například keramické plastiky (koníček a kůň s jezdcem), bronzový zvonek a kostěné písťalky z půdorysů venkovských domů a hřbitova. Z prostoru tvrze bohužel nepochází žádné podobné předměty. Značná část artefaktů této kategorie zřejmě mohla být z organických materiálů. Předpokládáme také, že většina aktivit souvisejících s touto oblastí života se v archeologické evidenci nemusí projevit vůbec.

Soubor nálezů drobné hmotné kultury z Konůvek představuje výjimečnou kolekci, která do určité míry umožňuje vhled do domácností a tudíž života obyvatel středověké vesnice a

tvrze. Velké množství unikátních předmětů, pocházejících nejen z prostoru panského sídla, ale i „obyčejných“ venkovských usedlostí, mohou znamenat, že přítomnost a přímé působení nižšího šlechtice na vsi mohla do jisté míry ovlivnit i kvalitu života, práci a každodenní život některých obyvatel z řad rolníků. To vše se pak mohlo svým způsobem odrazit také v pozůstalé materiální kultuře lokality.

11.3.6 Srovnání situace na ZSV Konůvky s ostatními analyzovanými zaniklými vesnicemi

Závěrem je ještě třeba alespoň stručně srovnat nálezovou situaci v Konůvkách (doba života vesnice: počátek 13. století – 20. nebo 30. léta 15. století) s výpovědí nálezů drobné hmotné kultury z ostatních analyzovaných lokalit. **Přítomnost panského dvora** je archeologicky ve Mstěnicích (doba života vesnice: 2. polovina 13. století – 1468?) a na ZSV Hard (doba života vesnice: 1. polovina 13. století – 14. století), přičemž se zdá, že mstěnická tvrz byla vyklizena již dříve, než vesnice násilně zanikla (*Nekuda 1985a*, 171), a zřejmě i panské sídlo na ZSV Hard bylo opuštěno plánovaně a pozvolna, ačkoliv místy jsou patrné stopy po požáru zřejmě však nevelkého rozsahu (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 147). Naproti tomu konůvecká tvrz pravděpodobně zanikla náhle požárem ve stejné době jako okolní poddanské usedlosti (*Měchurová 1997*, 15, 32, 34). Všechny dispoziční části tvrze ve Mstěnicích byly celokamenné a kryty šindelem. Nejvýraznější stavbou na mstěnické tvrzi byla věž, jejíž přízemní části patrně sloužily ke skladovacím účelům a horní patra plnila obytnou funkci (*Nekuda 1985a*, 171). Jádrem tvrze v Konůvkách tvořily dvě navzájem oddělené, zřejmě vícepodlažní budovy, které byly stavěné hrázděnou technikou (*Měchurová 1997*, 36). Stavba byla zřejmě rovněž kryta šindelem (*Měchurová 1997*, 32-33). Panské sídlo na ZSV Hard představovalo ve své konečné fázi rozsáhlý komplex někdy víceprostorových a více podlažních obytných a hospodářských budov (*Felgenhauer-Schmiedt 2008*, 75-95). Tvrz v Konůvkách, Mstěnicích i panské sídlo na ZSV Hard byly v terénu od svého okolí více či méně viditelně odděleny. Nejvýraznějším prvkem nemobilní **výbavy domácnosti a uspořádání domovního prostoru** na mstěnické tvrzi byla zřejmě stejně jako v Konůvkách kachlová kamna. V areálu panského dvora na rakouském Hardu otopné zařízení tohoto typu není doloženo. Speciální – avšak archeologicky zachytitelná úprava podlahy – nebyla přímo zachycena na žádném z panských sídel. Pouze ze mstěnické tvrze pochází několik zlomků dlaždic. V. Nekuda zde proto předpokládá podlahu dlážděnou, nebo dřevěnou (*Nekuda 1985a*, 171). Opatření oken skleněnými výplněmi je přímo doloženo pouze na konůvecké tvrzi. Osvětlení dokládají na všech lokalitách zejména keramické kahánky, v jednom případě

v Konůvkách pak kahánek železný. Nábytek přirozeně není v žádné z domácností doložen přímo, avšak pouze skrze kování různého charakteru nebo kovových aplikací (např. železné kolíčky ze mstěnické tvrze), zastoupeného různou měrou v areálech všech panských sídel. **Z kuchyňského a stolního vybavení** dominuje na všech lokalitách keramika, přičemž kromě běžných tvarů (hrnce a hrnky, poklice, mísy, džbány, poháry, konvice, trojnožky, zásobnice a další tvary) jsou všude doloženy specifické tvary nebo zboží zjevně cizího původu. Nejvíce se tato skutečnost projevuje v Konůvkách (detailněji viz kap. 11.3.2.1), následuje mstěnická tvrz, ze které rovněž pochází zlomky loštické keramiky, poháry s diamantovou výzdobou a více nádob s polevou. Z keramického materiálu panského sídla na ZSV Hard naopak vystupuje pouze specifická nádoba, interpretovaná jako destilační aparát. Skleněné nádobí je spolehlivě doloženo pouze v prostoru konůvecké tvrze, a to jak domácího původu tak ve formě importů. Jeden malý zlomek, snad ze skleněné číše zdobené kobaltem, pochází z tvrze v Mstěnicích. Stejně tak pouze jediný malý zlomek blíže neurčitelného skla pochází z prostoru věže na panském sídle v ZSV Hard. Kovové artefakty související s přípravou stravy či stolováním jsou doloženy opět na všech lokalitách. Jednalo především o nože, sekáčky, lžice (pouze na tvrzi v Mstěnicích), méně pak o části nádob z různých kovů, přičemž nejvíce jsou zastoupeny kotlíky. Kostěná střenka pravděpodobně příborového či servírovacího nože pochází pouze z Konůvek a Mstěnic. **Z osobní výbavy jednotlivce** se v prostoru panských sídel (zejm. v Konůvkách a Mstěnicích) dochovaly zejména součásti oděvu (přezky a rolnička z mstěnické tvrze) a několik málo šperků (např. zlatý prsten z tvrze v Mstěnicích). Hojně jsou zastoupena také ozdobná, zejména bronzová, kování. Nejvíce jich opět pochází z konůvecké tvrze a několik také z tvrze v Mstěnicích. Výstroj koně a jezdce je nejhodněji doložena na mstěnické tvrzi, následně pak v rámci panského sídla v Konůvkách. Ze ZSV Hard pochází z panského dvora pouze několik zlomků podkov. Součásti výbroje pak pochází v malé míře z panského dvora na ZSV Hard, tvrzi v Konůvkách i Mstěnicích. Mince například pochází pouze z panského sídla v Mstěnicích a z konůvecké tvrze. Mezi předměty osobní výbavy lze zařadit i zavírací nožíky z Konůvek. Široce definovaná oblast **způsobů trávení volného času nebo duchovního a myšlenkového světa jednotlivce** je na panských sídlech zastoupena poměrně málo. Z konůvecké a mstěnické tvrze nepochází žádný takový předmět.³⁶ V rámci panského sídla (v prostoru hlavní obytné části) na ZSV Hard byla nalezena jednostranná keramická figurka ženy, interpretovaná jako hračka, a celkem čtyři nejspíše hrací kameny z šedé keramické hmoty (ve studni a výplni sklepního prostoru).

³⁶ Pouze v Konůvek snad z prostoru tvrze pochází několik zlomků z miniaturních nádobek (Měchurová 1997, 79) a „keramických čepelek“, které mohly mj. sloužit jako hrací kameny (Měchurová 1997, 66-67).

Unikátním nálezem z prostoru vnějšího zdiva věže na zdejším panském sídle bylo tzv. pisátko, resp. předmět interpretovaný jako psací potřeba.

Naproti tomu situace v **areálech poddanských/rolnických usedlostí** je z hlediska výše stanovených aspektů každodenního života následující. Z nemovité **výbavy domácnosti a uspořádání domovního prostoru** lze soudit, že stejně jako v Konůvkách byly usedlosti vybaveny pravděpodobně pouze pecemi či ohništi, které sloužily k jejich vytápění a zároveň také k osvětlení. Podlaha nebyla nijak zvláště upravována, pouze (stejně jako v některých prostorech panských sídel) provozně nejvíce namáhané plochy (zejm. kolem pece) mohly být zpevněny kamenným štětováním. Na určitou úpravu podlahy v některých částech usedlostí by však mohlo ukazovat několik nálezů dlaždic ze ZSV Pfaffenschlag (*Nekuda 1975*, 121) a zaniklého Kravína, kde některé kusy údajně měly být glazovány (*Krajíc 1984*, 57). Zasklení oken ve venkovském prostředí není na žádné lokalitě doloženo. Způsoby osvětlení prostoru nám stejně jako v prostředí panských sídel dokládají keramické kahánky (Pfaffenschlag, Konůvky, Bystřec, Potálov a Kravín). Pouze na ZSV Hard byly jejich zlomky nalezeny pouze v areálu panského dvora. V prostoru jedné z konůveckých usedlostí byl ještě nalezen zlomek železného kahánku, stejně tak jeden takový nález pochází z hospodářského dvora při tvrzi v Mstěnicích. Součástí nábytku se dochovaly v podobě kování snad jen v Konůvkách a Bystřeci. Jeden železný kolíček (snad rovněž ozdobná součást nábytku) pak pochází z hospodářského dvora při tvrzi v Mstěnicích. Mobilní výbavu domácností tvořily rovněž **předměty související s kulturou stolování a potřeby k přípravě pokrmů**. Z keramických nádob jsou opět nejhojněji zastoupeny hrnce, poháry, džbány, konvice, lahve, mísy, trojnožky, poklice, zásobnice aj. V prostoru většiny vesnic se nachází také několik zajímavých exemplářů. Tak například v Pfaffenschlagu byla nalezena malá nádobka lahvovitého tvaru s trubkovitou výlevkou s červenohnědou polevou na vnější straně a částečně vnitřní straně hrdla, z venkovských stavení v Konůvkách pochází také zlomky červeně malované keramiky a loštického zboží, v Bystřeci byla například nalezena část akvamanile v podobě trupu koně, v prostoru vesnice v Mstěnicích se rovněž ojediněle vyskytují zlomky loštické a červeně malované keramiky. Část keramického materiálu ze ZSV Svídný tvoří světlá červeně malovaná keramika a v několika případech byla při výzkumu ZSV Potálov a Kravín nalezena keramika s výzdobou v podobě písmen, provedených v gotické minuskule. Skleněné nádoby nebyly v prostoru venkovských usedlostí na žádné z lokalit nalezeny. Kovový inventář vybavení domácností rolníků se v podstatě neliší od inventáře na panských sídlech. Nejhojněji jsou na lokalitách zastoupeny nože, sekáčky, jedna lžíce z Konůvek, rožeň (Bystřec), kovové kotlíky (Pfaffenschlag, Konůvky a Bystřec), jiné

kovové nádoby (Konůvky a Bystřec) či spíše kování nádob dřevěných (Konůvky, Bystřec a Mstěnice). Dřevěné nádoby (vědro a mísidlo) se dochovaly pouze díky specifickým podmínkám ve studni na ZSV Kravín, avšak původně zřejmě musely tvořit podstatnou část kuchyňského vybavení všech domácností. Kostěné střenky „lepších“ nožů byly kromě jedné z konůveckých usedlostí nalezeny také ve Mstěnicích. Z **osobní výbavy jednotlivce** se v prostoru venkovských usedlostí stejně jako v prostředí panských sídel dochovaly zejména součásti oděvu (přezky, rolničky z Konůvek a Bystřece) a několik málo šperků (např. jehlice z Bystřece, záušnice a bronzový závěsek z Konůvek). V menší míře jsou také zastoupena ozdobná, zejména bronzová, kování a nášivky (Konůvky a Mstěnice). Z Bystřece pak navíc ještě pochází železné břitvy. Výstroj koně a jezdce se vyskytuje na všech lokalitách, avšak nejhojněji je zastoupena v Konůvkách. Výzbroj byla nalezena na usedlosti ve Pfaffenachlagu, v Konůvkách a Bystřeci. Ve Mstěnicích byl na jedné z usedlostí nalezen specifický předmět – bronzový kadlub – svědčící o výrobě projektilů do palných zbraní. K předmětům osobní výbavy lze zařadit také, stejně jako na tvrzi, zavírací nožíky z konůveckých venkovských stavení. Mince byly v prostoru vesnice nalezeny pouze v Bystřeci a Mstěnicích. Materiální kultura, vypovídající o možnostech **využití volného času nebo duchovního a myšlenkového světa jednotlivce**, je v prostoru rolnických usedlostí zastoupena více než v prostředí panských sídel. Z Pfaffenschlagu například pochází keramická pokladnička s otvorem pro vhazování mincí. Stejně jako v Konůvkách, také v Bystřeci byly nalezeny keramické miniatury nádob. Více zastoupena je také drobná keramická plastika. Z konůveckých venkovských stavení pochází celkem čtyři exempláře, stejný počet byl nalezen také v Bystřeci a dvě keramické figurky pochází z prostoru vesnice v Mstěnicích. Jako hračka byl také interpretován keramický zvoneček ze stejné lokality. Z Konůvek a Bystřece naopak pochází bronzový/měděný zvonek. Z kostěných předmětů dominují zejména kostěné píšťalky. Dvě byly nalezeny v Konůvkách – jedna ve venkovském stavení a druhá na hřbitově. Píšťalka byla ještě nalezena v prostoru hospodářského dvora při tvrzi v Mstěnicích. Specifickými nálezy jsou předměty pravděpodobně pravekého původu. Jedná se zejména o měděnou sekerku z Bystřece. Dále pak o štípanou a broušenou industrii, pocházející z některých usedlostí na ZSV Konůvky a Bystřec. Z půdorysu jednoho venkovského stavení na ZSV Hard ještě pochází hrací kámen, vyrobený z grafitu. Podobně mohly sloužit i některé „keramické čepelky“ z Konůvek.

Kategorie		Konůvky	Mstěnice	Pfaffenschlag	Bystřec	Svídna	Spindelbach	Kravín	Potálov
I.	otopné zařízení	pec	pec; ohniště	pec	pec, nebo ohniště	pec	pec	pec	pec
	úprava podlahy	hliněná, udusaná; z části dlážděná kameny	hliněná, udusaná	hliněná, udusaná; místy dlážděna dlaždicemi (?)	hliněná, udusaná; z části dlážděná kameny	hliněná, udusaná	částečně dlážděná kameny	zarovnána; místy dlážděna dlaždicemi (?)	zarovnána
	okenní sklo	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
	osvětlení	keramické kahánky; Fe kahany (?)	keramické kahánky	keramické kahánky	keramické kahánky	ne	ne	keramické kahánky?	keram. kahánky?
	úprava stěn	ne (?)	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
	ostatní pozůstatky	kování nábytku a drobného inventáře	ne (?)	ne (?)	kování truhlice	ne	ne	ne	ne
II.	keramické nádoby	běžné zboží; ČM keramika; loštická keramika	běžné zboží; ČM a loštická keramika	běžné zboží; malá lahovitá nádobka s výlevkou	běžné zboží; zlomek akvamanile v podobě koňského trupu	běžné zboží; ČM keramika	běžné zboží	běžné zboží; výzdoba - gotické minuskule	běžné zboží
	duté sklo	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
	kovové předměty	nože, zavírací nože, lžička, kování vědra	nože; kování dřevěných nádob	nože	nože, sekáčky, kotlík, kování vědra, rožeň	nože	nože	nože	nůž
	bronzové/měděné předměty	kotlík, nádobí	ne	kotlík	nádoba a "poklice"	ne	ne	ne	ne
	kostěné/dřevěné předměty	ozdobná kostěná střenka	kostěné střenky	ne	ne	ne	ne	dřevěné nádoby	ne
	zvířecí kosti	1526 kostí (zejm. ovce, koza a kůň)	zejm. kůň, skot, prase a pes	pouze 78 kostí (zejm. skot, kůň, ovce a kozy)	pouze 9 kostí (skot, kůň, ovce či koza, pes) a pět zubů (kůň)	111 určitelných (zejm. kůň)	ne	ne	ne

Kategorie		Konůvky	Mstěnice	Pfaffenschlag	Bystřec	Svídna	Spindelbach	Kravín	Potálov
II.	rostlinné makrozbytky	pšenice, vikev, lískové ořechy, žaludy, chebdí, bez černý	x	zejm. žito a pšenice; pohanka; třešně, ořešák, rybíz	zejm. ječmen, přenice, oves, žito, pohanka, hrách, len, konopí	ne	ne	ne	ne
III.	oděv a šperky	bronz. a Fe kování, nášivky a přezky; bronz. rolnička a záušnice; kostěné kruhy; skleněný kroužek	bronz. kování/nášivka, Fe přezky	bronzové a Fe přezky	bronzové a Fe přezky; Fe jehlice; břitvy	Fe přezky	Fe přezky	ne	ne
	koňská síla	podkovy, udidla, hřeblo, třmeny, ostruhy, přezky	podkovy, udidla, ostruhy	podkovy, udidla, hřeblo, třmen, ostruhy	podkovy, udidla, falera, hřeblo, třmen, ostruhy	podkovy, udidlo, třmen, ostruha	podkovy, udidlo, třmen, ostruha, přezka (?)	podkovy, hřeblo	podkova
	výzbroj	zlomky kroužkové košile	ne	pancíř	část Fe rukavice	ne	ne	ne	ne
IV.	keramická plastika	dvě figurky koníčků, figurka koníčka s jezdcem a figurka ženy; miniatury nádob (?)	hliněný zvonek	keramická pokladnička	miniaturní nádoby; figurka koníčka s jezdcem a tři figurky postavy	ne	ne	ne	ne
	bronzové a kostěné předměty	bronzový zvonek; kostěná píšťalka	kostěná píšťalka	ne	bronzový/měděný zvoneček	ne	ne	ne	ne

Tab. 16: Srovnání vybavy poddanských usedlostí na ZSV Konůvky s ostatními analyzovanými zaniklými vesnicemi.

Pozn.: I. – Domácnost; II. – Kultura stolování; III. – Osobní vybava; IV. – Volný čas; x – údaj není k dispozici

Kategorie		Konůvky	Mstěnice
I.	otopné zařízení	topné těleso s kachly - kamna (?)	topné těleso s kachly - kamna (?)
	úprava podlahy	hliněná, udusaná; z části dlážděná kameny	dlážděná, nebo dřevěná (?)
	okenní sklo	ano; fragmenty malby	ne
	osvětlení	keramické kahánky; Fe kahany (?)	keramické kahánky
	úprava stěn	výmalba (?)	ne
	ostatní pozůstatky	kování nábytku a drobného inventáře	kování nábytku a drobného inventáře - Fe kolíčky (?)
II.	keramické nádoby	běžné zboží; tzv. keramika s kolky; ČM keramika; loštická keramika	běžné zboží; loštická keramika; poháry s diamantovou výzdobou
	duté sklo	ano; domácí původ i importy	ne (?)
	kovové předměty	nože, zavírací nože, kování vědra	nože, sekáček, dvě lžíce, kování vědra
	bronzové/měděné předměty	bronzový kotlík, nádobí	měděný kotlík, nádobí
	kostěné předměty	ne	část kostěné střenky
	zvířecí kosti	1674 kostí (zejm. skot, drůbež a lovná zvěř)	916 určitelných kostí (zejm. skot, prase, drůbež, ovce a kůň)
	rostlinné makrozbytky	pšenice, vikev, lískové ořechy, žaludy, chebdí, bez černý	x
III.	oděv a šperky	bronz. a Fe kování, nášivky a přezky; kostěné kroužky	přezky, bronz. kování a nášivky, zlatý prsten, Fe rolnička
	koňská síla	podkovy, udidla, třmeny, ostruhy, přezky	podkovy, udidla, falera, třmeny, ostruhy, přezky
	výzbroj	zlomky kroužkové košile	součásti brnění, Fe rukavice
IV.	keramická plastika	ne	ne
	bronzové a kostěné předměty	ne	ne

Tab. 17: Srovnání vybavy tvrzí na ZSV Konůvky a Mstěnice.

Pozn.: I. – Domácnost; II. – Kultura stolování; III. – Osobní vybava; IV. – Volný čas; x – údaj není k dispozici

12 ZÁVĚR

Hlavním cílem práce bylo shrnout dosavadní poznatky o drobné hmotné kultuře zaniklých vrcholně a pozdně středověkých vesnic v České republice. K tomuto účelu bylo vybráno celkem 8 systematicky zkoumaných a reprezentativních lokalit. Vzhledem k obsáhlosti tématu bylo nutné zaměřit se detailněji pouze na menší část z množství archeologických pozůstatků, resp. na kovovou složku materiální kultury, získané při výzkumu zaniklých vsí.

Rozsáhlost a variabilita tématu si vyžádala bilancovat a diskutovat dílčí výsledky již v průběhu materiálové analýzy a následně v dalších kapitolách práce. Na samém počátku bylo položeno několik otázek, na které je nyní nutné alespoň stručně podat odpověď.

První okruh otázek souvisel zejména s volbou analyzovaného materiálu, tedy s kovovými artefakty. Zajímá nás, jaká je povaha získaného materiálu, jaké jsou jeho výpovědní možnosti, a zejména jaké konkrétní oblasti z každodenního života středověkého člověka a jeho aktivity jsme schopni doložit na základě archeologického studia drobné hmotné kultury.

V nálezových souborech z analyzovaných zaniklých vesnic se nachází celá řada typů kovových předmětů, které lze spojit s různými oblastmi lidského života. Nejhojněji jsou přirozeně zastoupeny nástroje a jejich části související se získáváním obživy a předměty nezbytné k základnímu provozu domácnosti (zemědělské a řemeslnické nástroje, některé doklady o využívání koňské síly, součásti vozu či některé vybavení domácnosti). Tyto předměty, nebo jejich nejvíce namáhané funkční části, byly zpravidla vyrobeny ze železa, neboť bylo nutné zajistit jejich dlouhou trvanlivost. Mezi konkrétní doložené činnosti patří kupříkladu celá škála aktivit souvisejících s pěstováním plodin, chovem koní a dobytka (a péčí o ně), řemeslo provozované specializovaně, či podomácky, používání vozu při práci, příprava pokrmů a jejich konzumace a mnoho dalších. Výjimečně jsou některé další předměty schopny vypovědět více o podobě a výbavě konkrétní domácnosti (např. kování nábytku, „kolíčky“, části nádob z barevných kovů, kahánky, lžíce, nůžky), zejména té části, která podléhala individuálním požadavkům jejich obyvatel. Specifickou oblastí jsou součásti oděvu, šperky a osobní výbava jednotlivce. V této kategorii se „móda“ tehdejší doby projeví ještě daleko více. Ve větší míře jsou zde také zastoupeny výrobky z barevných a velmi výjimečně z drahých kovů. Konkrétně se jedná o používání opasků s kovovými přezkami, zdobení se šperky (např. prsten, záušnice, jehlice) či jinými předměty (např. kování a nášivky, roličky). K osobní výbavě řadím také předměty související s výstrojí jezdce (zejm. ostruhy či

třmeny), zbroj a zbraně. Tyto poslední oblasti mohou dosvědčovat snahu některých obyvatel o osobní ochranu či obranu celé vesnice, avšak v některých případech také přítomnost vojenského konfliktu v zánikovém horizontu lokality.

Nálezy kovových artefaktů však nevypovídají pouze o podobě vybavení středověké domácnosti. Pokud se více zaměříme na nálezové a prostorové souvislosti získaného materiálu, lze z něho vyčíst i jiné skutečnosti. Tak například skladování poškozených železných nástrojů a větších kusů železa pro jejich pozdější možné znovuvyužití svědčí o tom, že si byl středověký člověk vědom hodnoty tohoto materiálu a tak s ním také zacházel. Některé, zejména zcela nefunkční, umístění železných nástrojů v rámci jednotlivých domácností, může dokládat také jejich zcela odlišný rozměr (např. ochranný) v životě jejich obyvatel. Příkladem může být železné vřeteno umístěné spolu s přeslenem a keramickým hrncem v jámě pod západní stěnou jizby jedné z usedlostí v Bystřeci, nebo pravěká měděná sekerka vložená na dno jámy pod ohništěm v rámci jiné z usedlostí na stejné lokalitě.

Ucelenější představu o podobě hmotné kultury a každodennosti středověké domácnosti nám přináší odpověď na další položenou otázku, která se týkala toho, jak si skutečně stojí kovové artefakty ve srovnání s ostatními dochovanými složkami drobné hmotné kultury. Ve výbavě domácnosti nechyběly také předměty z jiných trvanlivých materiálů. Z lokalit tak pochází kamenné žernovy, brusy a brousky, stoupy, ale i jiné speciální předměty sloužící v zemědělství, řemeslu či základnímu provozu domácnosti a hospodářství. Výjimečně se v Kravíně zachovaly dřevěné předměty (hrábě, vědro a mísidlo), které však původně musely tvořit převážnou část výbavy domácností, která jinak v našich podmínkách nemá šanci se dochovat. Mezi hojně zastoupené drobné předměty sloužící v domácnosti k výrobě textilu patří také kamenné či keramické přesleny. Zajímavý je nález dvou kostěných proplétáčků na tvrzi v Mstěnicích, které mohly sloužit například k výrobě sítí. Přihlédnutím k nálezům z jiných materiálů se nám doplní především obraz o běžné kuchyňské a stolní výbavě domácnosti. Keramika obecně tvoří největší a velmi zajímavou část analyzovaných nálezových souborů. Výjimečně jsou dochovány také skleněné nádoby (jednoznačně pouze v Konůvkách) nebo kostěné rukojeti nožů. Kromě keramického kuchyňského a stolního zboží máme doloženou i keramiku technickou (např. kahánky) a stavební (např. dlaždice či kachle). Výjimečně jsou dochovány také skleněné výplně oken (poze v Konůvkách). Také tyto předměty pomáhají osvětlit některé aspekty týkající se zejména nemovité výbavy a uspořádání prostoru v rámci domácnosti. Daleko více než artefakty kovové jsou nálezy z ostatních materiálů zastoupeny v souvislosti se součástmi oděvu, zdobením a osobní

výbavou jednotlivce. Z některých lokalit pochází mince, keramické pokladničky, miniatury nádob, drobná keramická plastika, skleněné či kostěné kroužky, písťalky, kolekce štípané či broušené industrie či jiné předměty specifické povahy. Tyto pozůstatky z tehdejší materiální kultury zřejmě původně souvisely s mnoha oblastmi lidské kultury. Mohlo se například jednat o dětské hračky, šperky, ale i o předměty související s duchovním životem jednotlivce, resp. lidovou vírou či pověrečností, způsobenou obavami z neznámého, zajištění prosperity v hospodářství a ochrany před nepřízní přírodních podmínek aj. Podstatnou část tohoto typu předmětů však zřejmě tvořily takové, které byly vyrobeny z organických materiálů. Část aktivit se pak nemusela v materiální kultuře odrazit vůbec.

Pro zodpovězení dílčí otázky, která se týká konkrétních možností využití jiných pramenů pro poznání života na středověké vesnici a výbavy usedlostí, byla zvolena výpověď vybraných poddanských inventářů z mladšího období (zejména kolem poloviny 16. století). Záznamy v inventářích byly pro detailnější poznání mj. vybrány z toho důvodu, že na jejich pozadí se lépe projeví kontrast dochovaných nálezů v archeologické evidenci s přímo písemně zaznamenanou skutečností tehdejší doby. Ani tento typ pramene však není bez problémů. Inventáře často zachycují pouze předměty vyšší hodnoty, přičemž nejčastěji se jedná o železem okované větší pracovní nástroje (např. pluh, brány), vozy a soupis hospodářských zvířat, neboť to vše bylo pro fungování usedlostí převážně zemědělského charakteru životně důležité. Více detailnějších informací nám nabízí některé z tzv. pozůstalostních inventářů (např. i zbraně, konkrétní typy řemeslnického náčiní, nádobí z barevných kovů, oděv a textil, nábytek). I přes určitá úskalí však máme na tomto základě možnost utvořit si alespoň představu o podobě běžného základního vybavení a jeho množství v rámci hospodářské jednotky. Zejména u nástrojů pracovního charakteru a provozního vybavení domácnosti pak máme možnost posoudit, jak skutečně málo z původní materiální výbavy se nám zachová do současnosti. V rámci této práce nebylo možné zaměřit se více i na další kategorie pramenů pro poznání historické skutečnosti. Pro ještě detailnější obraz každodennosti středověké usedlosti a života člověka bude nutné využít také dalších pramenů písemné povahy a rovněž ikonografických vyobrazení. Pro vhled do myšlenkového a duchovního světa středověkého venkovského člověka mohou být užitečné četné etnografické paralely a poznatky z jazykovědy. Detailnější informace o zemědělství a stravě tehdejších obyvatel vesnic zase mohou přinést zejména informace z vyhodnocení osteologického materiálu a analýzy rostlinných makrozbytků.

Druhá kategorie otázek byla obecnějšího charakteru, neboť nás zajímalo, do jaké míry může poznání drobné hmotné kultury pomoci řešit sociálně ekonomické otázky v rámci širší problematiky studia středověkého venkovského osídlení. V této souvislosti byly na počátku uvedeny základní faktory, které by měly mít vliv na podobu drobné hmotné kultury a dochovaných struktur analyzovaných lokalit. Jednalo se zejména o 1. podobu archeologického výzkumu, 2. ekologicky dané rozdílnosti, 3. různý interval života vesnice, 4. zánikové (formační) procesy, 5. sociální prostředí v rámci vesnice. Z výsledků výzkumů analyzovaných vesnic je možno vyvodit následující:

1. Metoda, rozsah, délka a konkrétní podoba archeologického výzkumu mají skutečně zásadní vliv na vytváření archeologické základny. Strategie výzkumu analyzovaných vesnic v České republice byla volena v souvislosti s položenými výzkumnými otázkami, které byly různého charakteru. V některých případech byl volen komplexní dlouhodobý systematický archeologický výzkum odkryvem (Pfaffenschlag, Bystřec a Mstěnice), jindy byla zkoumána komplexně a dlouhodobě pouze větší část lokality se zaměřením na určité konkrétní jednotky (Konůvky). V Čechách je častěji volen přístup, kdy jsou vesnice zkoumány nedestruktivními metodami a detailnějšímu archeologickému odkryvu je podrobena pouze vybraná část lokality (Svídna, Potálov, Kravín a Spindelbach). Tyto skutečnosti a přirozeně i mnohé další (např. metoda průzkumem detektorů kovů, nezpracování a publikace všech nálezů) se pak projevují také v množství a charakteru získaného archeologického materiálu.

2. Ekologicky daným rozdílnostem nebylo v této práci věnováno příliš pozornosti, ačkoliv zásadním způsobem přímo ovlivňovaly skutečnou podobu venkovského osídlení a život jeho obyvatel. Analyzované lokality se nachází v různých částech České republiky a jejich přírodní podmínky se výrazně neliší, ačkoliv jsou vždy vázány na místní specifika (např. horší půdy, členitost terénu, vodní režim). Vesnice se nachází převážně v pahorkatinách, pouze Spindelbach se rozkládá v horském prostředí. V této souvislosti se mohly na lokalitách uplatnit mírně odlišné hospodářské systémy (detailněji *Klír 2010*, 373-391). Pro analyzované vesnice jako základní způsob obživy předpokládáme orné zemědělství, které mělo subsistenční význam. S výjimkou Spindelbachu můžeme oprávněně uvažovat o schopnosti získat zemědělský nadprodukt, který mohl putovat na trh. O výraznějších neagrárních aktivitách, které mohly mít pro obživu obyvatel vsi významný, i když stále jen doplňkový charakter, můžeme uvažovat zvláště v případě Spindelbachu (např. zapojení do hornictví, sklářství, lesních řemesel, dopravy přes horské průsmyky aj.). Materiální pozůstatky prakticky všech analyzovaných lokalit dokládají agrární způsob obživy (např. radlice, krojidla, hřeby

z bran, srpy, kosy, doklady přítomnosti koně). Na základě dochované hmotné kultury tedy předpokládáme zejména rostlinnou výrobu zaměřenou na obilnářství, případně v příhodných oblastech také na pěstování jiných (specifických) plodin (např. vinná réva v Konůvkách). Počítat musíme také s chovem hospodářských zvířat, samozřejmě jistě byli koně jako tažná síla. Skutečný rozsah a podobu zemědělství na analyzovaných vesnicích však nelze pouze na základě studia drobné hmotné kultury stanovit, v tomto případě je nezbytné přihlídnout k výpovědi jiných pramenů. Stejně tak není možné pouze na základě studia drobné hmotné kultury určit rozsah případných neagrárních aktivit. Na některých lokalitách (Bystřec, Mstěnice a Potálov) je například doložena kovářská výroba, která měla nejspíše funkci nezbytného servisu pro provoz poddanských usedlostí. Interpretační jistotu o kovářské činnosti ale nálezy samotných nástrojů (kleště, kladivo apod.) ještě nedávají. Klíčové jsou doklady příslušných struktur a jiných druhů hmotných pozůstatků (např. kovářská výheň, struska). Totéž platí pro nálezy, které mohou dokládat jiná řemesla (např. koželužské/ševcovské nože). Souhrnně předpokládáme, že většina usedlostí byla různě intenzivně zaměřena na zemědělství, a případná řemeslnická činnost mohla mít v tomto ohledu často pouze doplňkový charakter.

3. **Různý interval života vesnice** patří mezi faktory, které měly přirozeně rovněž vliv na utváření archeologické základny analyzovaných vesnic. Předpokládáme, že obyvatelé lokalit, jejichž doba fungování byla delší, mohli shromáždit více rozmanitý hmotný materiál a vytvořit více struktur, které se pak mohly zřetelněji projevit v archeologické evidenci (např. odpad, ztracené a zapomenuté předměty; přestavby budov). Tyto skutečnosti jsou však silně závislé také na dalších faktorech.

4. **Zánikové, popř. archeologické formační procesy** do určité míry souvisí s předchozím bodem. Tato skupina faktorů patří mezi ty, které zásadně zkreslují realitu, resp. skutečnou podobu vesnic, jejich hmotnou výbavu a život obyvatel. Množství a charakter materiálních pozůstatků na lokalitách, které zanikly náhle a často násilným způsobem, jsou odlišné od situací, kdy ves byla opuštěna záměrně, v klidu a plánovitě, tudíž obyvatelé měli dost času odnést si většinu hodnotných předmětů s sebou na nové místo. Na druhou stranu i v případě násilného zániku vsi musíme předpokládat, že část původní výbavy usedlostí byla odnesena či zničena (např. drancujícími nájezdníky). Vliv na podobu materiální kultury musely mít ve všech případech také lidské aktivity po zániku vsi či znovuvyužívání lokalit pro hospodářské a jiné účely. Nejvhodnější pro detailnější studium jsou zejména lokality Bystřec a do určité míry také Konůvky, kdy zánikové procesy (zejm. požár a v té souvislosti spadnuté konstrukce

budov) způsobily překrytí některých unikátních situací, a tím je zřejmě ochránily před dalšími vnějšími vlivy.

5. Sociálnímu prostředí ve smyslu sociálně-ekonomického charakteru a diferenciaci rolnických usedlostí či přítomnosti jiných sociálních skupin v rámci vesnice byla v diplomové práci věnována větší pozornost, neboť spolu s ekologickými faktory mají tyto skutečnosti přímý vliv na reálnou podobu venkovského osídlení a život jeho obyvatel. V rámci práce jsem v první řadě určila dva základní rozdíly v souboru analyzovaných vesnic. V první řadě se jedná o takové, na kterých byla archeologickým výzkumem ověřena přítomnost vrchnosti, její sídlo a k němu příslušející materiální pozůstatky (Konůvky a Mstěnice). Zbytek lokalit tvoří takové, kde se zřejmě nacházel pouze zástupce vrchnosti z řad vesničanů, např. rychtář (zejména Pfaffenschlag ¹⁷/ a Bystřec), případně prozatím nebyla konkrétní přítomnost vrchnosti archeologickým odkryvem ověřena, ale je možné ji předpokládat (např. Svídna ¹⁸/). V případě přítomnosti vyšší sociální vrstvy na lokalitě se samozřejmě musela v její domácnosti a bezprostřední blízkosti pohybovat řada dalších lidí, kteří zajišťovali chod jejího hospodářství (např. sloužící, řemeslníci, vojáci). Hlavně na základě výpovědi písemných pramenů předpokládáme, že také vnitřní sociální diferenciaci venkovského obyvatelstva byla velmi rozmanitá. V tomto prostředí se mohly nacházet majetnější rodiny s hospodářstvím produkujícím velké přebytky, které nutně potřebovaly dodatečné, trvale integrované pracovní síly v podobě čeledínů, děveček a snad i podruhů (podsedků). Nejpočetnější zřejmě byla střední vrstva zemědělsky soběstačných selských rodin, které svou práci většinou zastaly samy a zároveň nevytvářely výrazný nadprodukt. Svě místo zde však také měly jistě početné neselské vrstvy s malou nebo žádnou pozemkovou výbavou, které se živily výpomocí na větších statcích, na hospodářských dvorech vrchnosti, případně jiným způsobem. Studium drobné hmotné kultury v tomto směru přináší poznatky poněkud smíšeného charakteru. Pokusila jsem se vyčlenit kategorie, které by mohly nejvíce svědčit o sociálních rozdílech uvnitř vesnice, přičemž zahrnuty byly předměty denní potřeby, které nejvíce podléhají módě, případně jsou z materiálu, který je tradičně považován za velmi cenný. Jisté však je, že skutečnou hodnotu předmětů, jak ji vnímali obyvatelé různých sociálních prostředí uvnitř vesnic ve středověku, lze jen těžko odhadnout (např. *Kühlborn 2005*, 269). Zejména na příkladu ZSV Konůvky pak vidíme, že určité kontrasty jsme schopni na základě archeologického studia drobné hmotné kultury zaznamenat (např. přítomnost nákladnějšího otopného zařízení, zasklení oken či importy na tvrzi). Skutečnost je však taková, že některé (zejména movité) specifické prvky materiální kultury jsou často zastoupeny v obou prostředích (např. bronzová kování, šperky, loštická keramika). V tomto

ohledu může hrát roli mnoho faktorů. Je skutečně možné a pravděpodobné, že někteří zámožnější obyvatelé z řad vesničanů mohli vlastnit a užívat „cennější“, „specifické“ a méně dostupné předměty, které bychom očekávali spíše v prostředí sociálně vyšších vrstev. Stejně tak však zde mohou hrát roli formační procesy, či pouhá náhoda. Evidentní však je, že sociální struktura a ekonomické zaměření obyvatel středověké vesnice byla jistě dynamičtější, než se může na první pohled zdát. Venkovské obyvatelstvo tvořila pestrá vrstva jednotlivců a jejich rodin. Pokud chceme více pochopit rozrůzněnost tohoto systému, musíme nutně přihlídnout také k ostatním výsledkům archeologického bádání na lokalitách (např. nemovitá složka archeologické evidence). Dále by bylo vhodné srovnat situaci na zaniklých vesnicích v České republice s větším množstvím lokalit v zahraničí a případně přihlídnout také k jiným prostředím v rámci období středověku (např. města a hrady). V této souvislosti je rovněž nezbytné konfrontovat výsledky archeologického bádání detailněji s výpovědí ostatních pramenů.

Rozsah zvoleného tématu zároveň určil jeho limity. Ačkoliv jsem se pokusila o co možno nejdetailejší shrnutí a rozbor stavu archeologického bádání v oblasti drobné hmotné kultury vrcholně a pozdně středověké vesnice, nebylo zdaleka možné postihnout všechny její oblasti a zhodnotit jejich výpověď ke každodennosti středověké usedlosti, resp. životu a práci jejich obyvatel. Pro budoucí studium je nejdůležitější doplnění oblastí drobné hmotné kultury, které zde nebyly detailněji hodnoceny (např. stavební vybavení, nevyhodnocené části nálezových souborů, nekovová složka materiálních pozůstatků) a detailnější propojení s ostatními dílčími výsledky příslušných archeologických výzkumů (např. podoba a stavební konstrukce usedlostí, osteologické nálezy a rostlinné makrozbytky). Teprve po doplnění těchto informací a zejména poctivém propojení výsledků s výpovědí ostatních pramenů pro poznání historické skutečnosti, bude možné dosáhnout přesnější a především více plastické rekonstrukce života a práce venkovských obyvatel v období středověku, neboť ten byl jistě daleko živelnější a pestřejší, než jak jej dokážeme v tuto chvíli pouze na základě archeologického materiálu prezentovat.

13 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

13.1 LITERATURA

Allison, P. M. 2002 (1999): Introduction, in: Allison, P. M. (ed.): *The Archaeology of Household Activities*, London, 1-18.

Bartošková, A. 1986: Slovanské depoty železných předmětů v Československu. Studie AÚ ČSAV v Brně XIII/2. Praha.

Bedal, K. 1993: Historische Hausforschung. Eine Einführung in Arbeitsweise, Begriffe und Literatur, Quellen und Materialien zur Hausforschung in Bayern 6 = Schriften und Kataloge des Fränkischen Freilandmuseums Bad Windsheim 18. Bad Windsheim.

Bedal, K. 2004: Über die Bedeutung der Ausstattung für die Hausforschung, in: Großmann et al. (eds.): *Historische Ausstattung, Jahrbuch für Hausforschung* 50, Marburg, 31-39.

Belcredi, L. 1983: Zemědělské a řemeslnické nástroje na zaniklých středověkých osadách, *Archaeologia historica* 8, 411-422.

Belcredi, L. 1987: K počátkům středověkého osídlení na lokalitě zaniklé vsi Bystřec, *Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea)* LXXII, Vědy společenské, 121-140.

Belcredi, L. 1988: Užití kovu na středověké osadě, *Archaeologia historica* 13, 459-485.

Belcredi, L. 1989: Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů, *Archaeologia historica* 14, 437-472.

Belcredi, L. 1990: Přínos ikonografie k poznání inventáře a všedního života na středověké vsi, *Archaeologia historica* 15, 43-55.

Belcredi, L. 1997: Zaniklá středověká ves Bystřec, usedlost V. In: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků k 65. narozeninám M. Richtera a Z. Smetánky*, Praha, 14-24.

Belcredi, L. 2006: Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Brno.

Belcredi, L. 2007: K názorům Jana Kypty o knize „Bystřec“, *Archeologické rozhledy* LIX, 625-626.

Beránek, M. 2011: Zaniklá vesnice v poloze „V Žáku“ v Klánovickém lese (Praha). K problematice plánovitých sídelních forem, *Studia mediaevalia pragensia* 10/1, 91-204.

- Beranová, M. 1957: Slovanské žňové nástroje v 6. – 12. století, Památky archeologické XLVIII, 99-117.*
- Beranová, M. 1967: Hradištní nůžky v Československu, Památky archeologické LVIII, 571-579.*
- Beranová, M. 1975: Zemědělská výroba v 11. – 14. století na území Československa. AÚ ČSAV Brno III-1. Praha.*
- Beranová, M. 1980: Zemědělství starých Slovanů. Praha.*
- Beranová, M. – Kubačák, A. 2010: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha.*
- Bernbeck, R. 1997: Theorien in der Archäologie. Tübingen.*
- Bintliff, J. L. (ed.) 1991: The Annales School and archaeology. London.*
- Bors, K. 1993: Die verschwundenen Orte um Thaya. Die Ergebnisse geographisch-archäologischer Prospektion, Unsere Heimat 64, 13-35.*
- Brenner, C. 2001: Archäologische Sozialtopographie der Stadt. Überlegungen zu Forschungsstand und Methode, in: Pfrommer, J. – Schreg, R. (Hrsg.): Zwischen den Zeiten. Archäologische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters in Mitteleuropa. Festschrift für Barbara Scholkmann zum 60. Geburtstag. Internationale Archäologie, Studia honoraria 15, Rahden, 363-377.*
- Brych, V. 1994: Středověký tesák z tvrze Martinic a problémy studia krátkých jednobřitých zbraní, Castellologica bohémica 4, 257-264.*
- Burian, V. 1960: Nálezy z husitského opevnění Kartouzky v Dolanech u Olomouce, Archeologické rozhledy XII, 196-199, 204-212.*
- Burian, V. 1965: Nálezy z kartuzie a husitského opevnění v Dolanech (výzkum 1963), Práce Odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 6, 3-31.*
- Burian, V. 1966: Kartouzka v Dolanech – moravský protějšek hradu Siónu, Střední Morava 1, 5-18.*
- Burian, V. 1981: Nálezy jezdeckých třmenů z období 1340-1425 na hradě Tepenci a v dolanské Kartouzce, Zprávy Krajského vlastivědného muzea, Olomouc č. 212, 25-28.*

Burian, V. 1982: Jezdecké ostruhy posádek na Tepenci a Kartouzce (1340-1425), Zprávy Krajského vlastivědného muzea, Olomouc č. 218, 23-30.

Crescentius Bohemus 1966, 1968: Šmelhaus, V. – Neradová, K. (eds.), I. a II. díl. Praha.

Crkal, J. – Černá, E. 2009: Nové objevy v Krušných horách – zaniklé středověké sklárny na k. ú. Výsluní, okr. Chomutov, Archaeologia historica 34, 503-521.

Cymbalak, T. 2012: Wybrane znaleziska podkówek do butów z terenu Czech na tle analogii środkowo-europejskich, Archaeologica Pragensia 18, 264-281.

Čechura, J. 2012: Rolnictvo v Čechách v pozdním středověku (perspektivy dalšího studia), in: Boháčová, V. – Kucrová, V. (eds.): Sedláci si dělají, co chtějí. Sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury, Praha, 236-268.

Čermák, M. 1963: Technologie kovářských a podkovářských prací. Praha.

Černý, E. 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historicko-geografického průzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Praha.

Černý, E. 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Brno.

Drda, M. 1978a: Soubor nálezů ze Sezimova Ústí, Husitský Tábor 1, 7-29.

Drda, M. 1978b: Archeologické nálezy z Kozího Hrádku, Archeologické rozhledy XXX, 394-407.

Drda, M. 1978c: Archeologický výzkum Tábora 1974-1977. 11/1. Tábor.

Drobná, Z. – Durdík, J. – Wagner, E. 1956: Kroje, zbroj a zbraně doby husitské a předhusitské. Praha.

Durdík, T. 1972: K problematice středověkých šipek v Československu, Zpravodaj klubu vojenské historie 2/4-6, 3/5-9.

Durdík, T. 1982: Nálezy z hradu Týřova. II. Katalog starších sbírek, Zprávy ČSSA při ČSAV XXIV. Praha.

Durdík, T. 1983: Středověké zbraně. Sběrka Okresního muzea v Chrudimi. Historická řada 2/II. Chrudim.

Durdík, T. 1988: Výzkum manského domu na Krivoklátě (Předběžné sdělení), Archaeologia historica 13, 285-298.

Durdík, T. 1989: Železné předměty z hradu Rábí, Castellologica bohémica 1, 279-294.

Durdík, T. – Frolík, J. 1993: Hrad Vildštejn na Chrudimsku, Castellologica bohémica 3, 47-72.

Felgenhauer, F. 1971: Probegrabung in der Wüstung „Ganghölzl“ bei Ort han der Donau, Niederösterreich. Burgen- und Siedlungsarchäologie des Mittelalters, Veröffentlichungen d. Österreichischen Arbeitsgemeinschaft f. Ur- und Frühgeschichte 5, Wien, 22.

Felgenhauer, F. 1983: Stand und Aufgaben der Wüstungsforschung in Niederösterreich, Mittelalterliche Wüstungen in Niederösterreich. Studien und Forschungen aus dem niederösterreichischen Institut für Landeskunde 6, Wien, 88-121.

Felgenhauer, F. – Felgenhauer-Schmiedt, S. 1969: Die Wüstung Gang, Gemeinde Eckartsau, p. B. Gänserndorf, NÖ. Probegrabung und Versuch einer Wüstungsanalyse, Archäologia Austriaca, Beiheft 10, 25-67.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 1995: Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde. Frankfurt am Main.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 1996: Archäologische Wüstungsforschung in Österreich, Ruralia I, Památky archeologické. Supplementum 5, 251-261.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 2002: Die Bauernhäuser der Wüstung Hard, Niederösterreich. Überlegungen zum dreiteiligen Haus, Ruralia IV, Památky archeologické. Supplementum 15, 257-263.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 2008: Hard. Ein Wüstungskomplex bei Thaya im niederösterreichischen Waldviertel, Archäologische Forschungen in Niederösterreich, Band 6. St. Pölten.

Frolec, V. 1984: Jihomoravské vinohradnictví. Brno.

Frolík, J. – Musil, J. 2015: Katalog archeologických nálezů z hradu Košumberka, 1. díl: kovové předměty. Sbírký Regionálního muzea v Chrudimi. Historická řada 8/II. Chrudim.

Frommer, S. 2007: Historische Archäologie. Versuch einer methodologischen Grundlegung der Archäologie als Geschichtswissenschaft. Tübinger Forschungen zur historischen Archäologie 2. Büchenbach.

Füryová, K. 1987: Neskoroštedoveká fáza zaniknutej osady Somkút, Archaeologia historica 12, 189-202.

Gifford, D. P. 1978: Ethnoarchaeological observations of natural processes affecting cultural materials, in: Gould Richard, R. (ed.): Explorations in Ethnoarchaeology, Albuquerque, 77-101.

Gilchrist, R. 2012: Medieval Life. Archaeology and the Life Course. Woodbridge.

Goetz, H.-W. 1985: Alltag im Mittelalter. Metodische Überlegungen anlässlich einer Neuerscheinung, Archiv für Kulturgeschichte 67, 207-225.

Goetz, H.-W. 1990: Geschichte des mittelalterlichen Alltags. Theorie – Methoden – Bilanz der Forschung, in: Kühnel, H. (Hrsg.): Mensch und Objekt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Internationaler Kongreß, Krems an der Donau 27. bis 30. September 1988 (Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit 13), Wien, 67-101.

Goš, V. 1975: Středověká cesta v Mohelnici, Vlastivědný věstník moravský XXVII, 291-294.

Goš, V. 1986: Kolekce kovových předmětů slovanské osady v Mohelnici, Časopis Slezského muzea 8, 193-200.

Goš, V. – Karel, J. 1992: Tvrz v Rýmařově (okr. Bruntál), Archaeologia historica 17, 225-232.

Goš, V. – Novák, J., 1976: Počátky výroby loštické keramiky. Archeologické rozhledy XXVIII/4, 399-404.

Graus, F. 1953: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, I. díl. Praha.

Graus, F. 1957: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, II. díl. Praha.

Havlát, J. 2006: Numismatické nálezy. Nález pěti pražských grošů, in: Belcredi, L. (ed.): Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi, Brno, 380-382.

Heidrich, H. 1997: Ländlicher Alltag im späten Mittelalter, in: Bedal, K. (ed.), Bauernhäuser aus dem Mittelalter. Schriften und Kataloge des Fränkischen Freilandmuseums Band 28, Bad Windsheim, 89-151.

Hejna, A. 1962: Soubor nálezů z hrádku Bolkova v severovýchodních Čechách, Památky archeologické LIII, 455-473.

Hejna, A. 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách, Památky archeologické LXV, 365-418.

Hejna, A. 1983a: Kovový nálezový inventář z hradu Vizmburku, k.ú. Havlovice, o. Trutnov, Předběžná informativní zpráva, Archaeologia historica 8, 491-501.

Hejna, A. 1983b: Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel doby přemyslovské v Čechách, Památky archeologické LXXIV, 366-436.

Hejna, A. 1986: Zjišťovací výzkum na hradě Dívčí Kámen, o. Mříč, okres Český Krumlov, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 3, 131-150.

Himmelová, Z. 1990: Sklo ze zaniklé středověké osady Konůvky, Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXXV, Vědy společenské, 131-140.

Holl, I. – Parádi, N. 1982: Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Fontes Archaeologici Hungariae. Budapest.

Hosák, L. 1973: Středověká mezinárodní obchodní cesta jižní Moravou. Jižní Morava 9, 143-147.

Hraše, J. K. 1892: Nález na tvrzi Batňovické u Úpice, Památky archeologické XV, 287-292.

Hrubý, F. 1927: Selské a panské inventáře v době předbělohorské, Český časopis historický XXXIII, 21-59; 263-306.

Huml, V. 1967: Zaniklá tvrz Semonice. Fontes Musei Reginaehradecensis. Supplementum II. Hradec Králové.

Huml, V. 1978: Chodovská tvrz v proměnách staletí (Archeologický výzkum záměčku v Praze 4 Chodově), Acta Musei Pragensis 78. Praha.

Hundsichler, H. 1996: Sachen und Menschen, Alltag und Geschichte. Faust und die Erkenntnis der Realität, in: Fansa, M. (Hg.): Realienforschung und historische Quellen, Oldenburg, 11-28.

Husa, V. – Petrání, J. – Šubrtová, Š. 1967: Homo faber. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních. Praha.

Hylmarová, L. 2012: Hmotná kultura středověké usedlosti. Zaniklý Spindelbach v Krušných horách. Bakalářská práce, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Hylmarová, L. – Klír, T. – Černá, E. 2013: Železné předměty ze zaniklého Spindelbachu v Krušných horách. K výpovědi detektorového průzkumu, Archaeologia historica 38, 2. díl, 569-609.

Charvát, P. – Smetánka, Z. 1982: Montailou – Možnosti poznání života středověké vesnice, Československý časopis historický XXX, 219-235.

Chotěbor, P. 1986: Komplexní povrchový průzkum hradu Valečova, Památky archeologické LXXVII, 177-196.

Chotěbor, P. – Smetánka, Z. 1985: Panské dvory na české středověké vesnici, Archaeologia historica 10, 47-56.

Janoška, M. 1974: Nástroje kovářské rukodělné výroby v muzeích, Muzejní a vlastivědná práce XII, 71-84.

Janoška, M. – Linhart, K. 1987: Řemesla našich předků. Praha.

Janská, E. 1963: Archeologický výzkum hradu Sion, Archeologické rozhledy XV, 220-246.

Jukl, J. J. 2009: Pozdně středověké tesáky v českých zemích. Zhodnocení publikovaných nálezů. Říčany.

Klápště, J. 1978: Středověké osídlení Černokostecka, Památky archeologické LXIX, 423-475.

Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.

Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

Klápště, J. 2014: Svatý Havel stojí za to, jaké bude příští léto, in: Nodl, M. – Sommer, P. (eds.): Jeden den ve středověku, Praha, 31-44.

Klír, T. 2008: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku, in: Klápště, J. – Měřínský, Z. (eds.): Disertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 5, Praha.

Klír, T. 2010: Osídlení horských oblastí Čech ve středověku a raném novověku – východiska interdisciplinárního výzkumu, Archaeologia historica 35, 373-391.

Klír, T. 2011: Zaniklá „Mořina“ – Roudnička a „Žák“ – Hol v kontextu historického poznání, Studia mediaevalia pragensia 10/1, 9-24.

Kolčín, B. A. 1959: Železoobrabatyvajuščeje řemeslo Novgoroda Velikogo, Materialy i issledovanija po archeologii SSSR 65, Trudy novgorodskoj archeologičeskoj expedicii II, 7-120.

Korbová Procházková, L. 2011: Zaniklá středověká vesnice v poloze „Mořina“ u Běštína, Studia mediaevalia pragensia 10/1, 25-89.

Kouřil, P. 1979: Archeologické nálezy z hradu Templštejnu (železné předměty), Archaeologia historica 4, 129-140.

Krajíc, R. 1983: Přehled archeologických výzkumů středověku na Táborsku (se zaměřením na zaniklé středověké osady), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 1, 95-127.

Krajíc, R. 1984: Současný stav poznání hmotné kultury středověké vesnice na Táborsku, Husitský Tábor 6-7, 47-82.

Krajíc, R. 1987: Vesnice husitského období na Táborsku ve světle archeologických výzkumů, Archaeologia historica 12, 85-95.

Krajíc, R. 2003a, b: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa, díl I a II. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.

Krajíc, R. – Soudný, M. – Eisler, J. 1982: Aplikace prospekčních metod na zaniklé středověké osadě Potálov, okr. Tábor, Archaeologia historica 7, 229-246.

Krajč, R. – Eisler, J. – Soudný, M. 1984: Metodika a aplikace prospekčních metod a počítačové grafiky při archeologickém výzkumu zaniklé středověké vesnice Potálov, okres Tábor, in: Čujanová – Jílková, E. (ed.): Nové prospekční metody v archeologii. Výzkumy v Čechách – Supplementum, Praha, 5-94.

Kral, F. 2008: Pollenanalytische Untersuchungen in der Wüstung Hard bei Thaya, in: Felgenhauer-Schmiedt, S. (ed.): Hard. Ein Wüstungskomplex bei Thaya im niederösterreichischen Waldviertel, Archäologische Forschungen in Niederösterreich, Band 6, St. Pölten, 229-245.

Král, J. 1964: Středověké nálezy v Ostravě. Časopis Slezského muzea XIII/1, série Historie, 1-8.

Krauskopf, Ch. 2005: Tric-Trac, Trense, Treichel. Untersuchungen zur Sachkultur des Adels im 13. und 14. Jahrhundert. In: Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung, Reihe A: Forschungen, Band 11. Braubach.

Krenn, M. 2008: Anforderungen und Aufgaben in der archäologischen Denkmalpflege am Beispiel mittelalterlicher Siedlungsstrukturen. Nepublikovaná disertační práce, Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien.

Krenn, M. 2009: Alternative Wege in der siedlungsgenetischen Forschung anhand von Beispielen aus Niederösterreich, in: Felgenhauer-Schmiedt, S. – Csendes, P. – Eibner, A. (Hrsg.): Lebenswelten im ländlichen Raum. Siedlung, Infrastruktur und Wirtschaft. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 25, Wien, 161-174.

Krenn, M. 2012: Wüstungsforschung und Denkmalpflege in Niederösterreich. Anforderungen und Aufgaben der archäologischen Denkmalpflege am Beispiel mittelalterlicher Siedlungsstrukturen. FÖMat A 20. Horn.

Krüger, K. 2002: Archäologische Zeugnisse zum mittelalterlichen Buch- und Schreibwesen nordwärts der Mittelgebirge, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 91. Bonn.

Kühlborn, M. 2005: Aspekte zum archäologischen Nachweis verschiedener sozialer Gruppen des Mittelalters und der Frühen Neuzeit: Stadtarchäologie in Lüneburg, in: Meinhardt, R. –

Ranft, A. (Hrsg.): Die Sozialstruktur und Sozialtopographie vorindustrieller Städte, Berlin, 263-279.

Kühntreiber, T. 2010: The Investigation of Domesticated Space in Archaeology – Architecture and Human Beings, in: Svart Kristiansen, M. – Giles, K. (eds.): Dwellings, Identities nad Homes. European Housing Culture from the Viking Age to the Renaissance, Aarhus, 39-51.

Kuna, M. a kol. 2004: Nedestruktivní archeologie. Praha.

Kypta, J. 2007: Domy a usedlosti zaniklé středověké vsi Bystřece (Úvahy o výpovědních schopnostech nálezových situací a způsobu prezentace dokumentace), Archeologické rozhledy LIX, 592-624.

Kypta, J. – Laval, F. – Neustupný, Z. – Šimůnek, R. 2012: Osamocený dvůr s opevněným sídlem v pozdním středověku: Rychvald u Dřevíče (okr. Rakovník) a jeho analogie, Archeologické rozhledy LXIV, č. 3, 549-570.

Le Goff, J. (ed.) 1999: Středověký člověk a jeho svět. Praha.

Le Roy Ladurie, E. 2005: Montailou, okcitánská vesnice v letech 1294-1324. Praha.

Lerche, G. 1994: Ploughing Implements and Tillage Practices in Denmark from the Viking Period to about 1800 Experimentaly Substantiated. Herning.

Lochmann, Z. A. 1983: Kovový inventář hradu Vizmburka, Sborník Krkonoše – Podkrkonoší 7, Trutnov, 223-250.

Lochmann, Z. A. 1989: Archeologické nálezy ze zaniklé tvrze v Batňovicích, okres Trutnov, Sborník Krkonoše – Podkrkonoší 8, Trutnov, 103-119.

Macek, J. 1991a: Historická sémantika, Český časopis historický 89, 1-30.

Macek, J. 1991b: K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního vybavení, Husitský Tábor 10, 47-66.

Mane, P. 2003: L'outil agricole dans l'iconographie medievale, in: Comet, G. (ed.): L'outillage agricole médiéval et moderne et son histoire, Toulouse, 245-265.

Mane, P. 2004: La vie dans les campagnes au Moyen Age à travers les calendriers. Paris.

Mane, P. 2006: Le travail à la campagne au Moyen – Âge. Paris.

- Marek, L. 2008: Broń biała na Śląsku XIV-XVI wiek. Wrocław.*
- Měchurová, Z. 1980: Podrobná terminologie koňského postroje a jeho částí ve středohradištním období, Vlastivědný věstník moravský XXXII, 187-193.*
- Měchurová, Z. 1985: Součásti koňské výstroje ze zaniklé středověké osady Konůvky, Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXX, Vědy společenské, 69-86.*
- Měchurová, Z. 1986: Kovové a kostěné předměty z hrádku Kepkova, Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXXI, Vědy společenské, 157-174.*
- Měchurová, Z. 1989a: Nálezy bronzových předmětů ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov), Archaeologia historica 14, 473-488.*
- Měchurová, Z. 1989b: Keramika loštického typu z Konůvek (okr. Vyškov), Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXXIV, Vědy společenské, 217-228.*
- Měchurová, Z. 1990: Kostěné předměty ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov), Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXXV 1/2, Vědy společenské, 123-130.*
- Měchurová, Z. 1995: Železné předměty ze zaniklé středověké vsi Konůvky na Slavkovsku (okr. Vyškov), Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXXX 1/2, Vědy společenské, 141-197.*
- Měchurová, Z. 1997: Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese. Brno.*
- Měchurová, Z. 2008: Jak se pracovalo na poli. Srovnání zemědělského náradí ze zaniklých středověkých vsí s etnografickými sbírkami, Archaeologia historica 33, 129-143.*
- Měřínský, Z. 1991: Hrad Rokštejn a jeho úloha v předhusitském a husitském období. In: Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě, Brno – Jihlava, 65-82.*
- Měřínský, Z. 2007: Hrad Rokštejn. Brno – Brtnice.*
- Měřínský, Z. 2009: Das Studium der Sachkultur des Mittelalters – Ziel oder Mittel?, Archaeologia historica 34, 9-42.*
- Měřínský, Z. – Procházka, R. 2010: K některým aspektům každodenního a svátečního života středověkého člověka na Moravě a ve Slezsku, Archaeologia historica 35, 1-2, 7-44.*

- Měřínský, Z. – Unger, J. 1987: Zaniklá ves Koválov u Žabčic (archeologické nálezy). Mikulov.*
- Míka, A. 1960: Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století. Praha.*
- Nekuda, R. 1986: Hmotná kultura zemědělské usedlosti VIII ve Mstěnicích, Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXXI, Vědy společenské, 131-155.*
- Nekuda, V. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.*
- Nekuda, V. 1976: Zaniklá středověká osada Bystřec, okr. Blansko, Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXI, Vědy společenské, 39-63.*
- Nekuda, V. 1982: Středověká vesnice na Moravě ve světle archeologických výzkumů. Katalog výstavy. Brno.*
- Nekuda, V. 1985a: Mstěnice 1. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek, tvrz, dvůr, předsunutá opevnění. Brno.*
- Nekuda, V. 1985b: Zemědělská výroba v období feudalismu na Moravě ve světle archeologických výzkumů, Archaeologia historica 10, 33-46.*
- Nekuda, V. 2005: Das hoch- und spätmittelalterliche Dorf im Ostmitteleuropa im Licht der archäologischen Forschung, Archaeologia historica 30, 263-313.*
- Nekuda, V. – Nekuda R. 1997: Mstěnice 2. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno.*
- Nekuda, V. – Nekuda R. 2000: Mstěnice 3. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště. Brno.*
- Neustupný, E. 1986: Nástin archeologické metody, Archeologické rozhledy XXXVIII/4, 525-549.*
- Neustupný, E. 2001: Hlavní problémy prostorové archeologie, in: Kozłowski, J. K. – Neustupný, E. (eds.): Archeologia przestrzeni. Metody i wyniki badań osadniczych w dorzeczach górnej Łaby i Wisły, Kraków, 7-26.*
- Nickel, H. 1969: Böhmische Prunkpfeilspitzen, Sborník Národního muzea A XXIII, č. 3, Praha, 101-163.*

- Nodl, M. – Šmahel, F. (eds.) 2002: Člověk českého středověku. Praha.*
- Opravil, E. 1971: Nález ořešáku královského při výzkumu zaniklé středověké vsi na Moravě, Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LVI, Vědy společenské, 121-126.*
- Opravil, E. 1976: K archeobotanickému výzkumu v zaniklých Konůvkách, Archaeologia historica 1, 165-167.*
- Opravil, E. 1993: Rostlinné makrozbytky ze zaniklé vsi Konůvky ve Ždánickém lese, Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LXXVIII, Vědy společenské, 181-185.*
- Opravil, E. 2006: Zpráva o určení rostlinných makrozbytků z U VII až XI, in: Belcredi, L. (ed.): Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi, Brno, 405-407.*
- Páral, V. – Měchurová, Z. – Riedlová, M. 1995: Zvířecí kosti ze zaniklé středověké vsi Konůvky (okr. Vyškov), Archaeologia historica 20, 417-425.*
- Pavlišťík, K. 1993: Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku. Zlín.*
- Petráň, J. 1963: Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia 5. Praha.*
- Petráň, J. 1985: Dějiny hmotné kultury I/2. Praha.*
- Petráňová, L. – Petráň, J. 1991: Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství, Husitský Tábor 10, 17-46.*
- Petráňová, L. – Petráň, J. 2000: Rolník v evropské tradiční kultuře. Praha.*
- Petráňová, L. – Vařeka, J. 1987: Vybavení venkovské zemědělské usedlosti v době předbělohorské (na pozadí poddanských inventářů), Archaeologia historica 12, 277-285.*
- Pleiner, R. 1962: Staré evropské kovářství. Stav metalurgického výzkumu. Praha.*
- Polla, B. 1962a: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Archaeologia Slovaca Fontes, Tomus IV. Bratislava.*
- Polla, B. 1962b: Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočí z Posádky při Gajarochoch, Sborník Slovenského národného múzea LVI – Historia 2, 107-140.*
- Polla, B. 1979: Bratislava – západné suburbium. (Výsledky archeologického výskumu). Bratislava.*

Polla, B. 1986: Košice – Krásna. K středověkým dejinám Krásnej nad Hornádom. Fontes AÚ Slovenského národného múzea v Bratislave, Tomus VIII. Bratislava.

Prihoda, R. 1929: Der Reichensteiner Spangenharnisch, Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde 12, NF 3, 109-112.

Prihoda, R. 1932: Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen, Sudeta VIII, 43-67.

Radová-Štiková, M. 1991: Ke stavební technologii středověkého domu, Husitský Tábor 10, 97-102.

Richter, M. 1982: Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha.

Richter, M. – Smetánka, Z. 1983: Archeologie a studium středověké řemeslné výroby, Archaeologia historica 8, 11-26.

Richterová, J. 1981: Německá Lhota, zaniklá středověká osada, k.o. Kamenné Žirovnice, okr. Kladno, Archaeologia historica 6, 475-479.

Richterová, J. 1982: Geodeticko-topografický průzkum na lokalitě Německá Lhota, okr. Kladno, Archaeologia historica 7, 247-252.

Rusó, A. 1986: Architektura domu v Proseticích (okr. Teplice), Archaeologia historica 11, 409-415.

Ruttkay, A. 1975: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei I, Slovenská archeológia 23/1, 119-215.

Ruttkay, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II, Slovenská archeológia 24/2, 245-395.

Ruttkay, A. 1989: Prvky gotickej módy v odeve a ozdobách dedinského obyvateľstva na území Slovenska (Horizont hrobov zo 14. – 15. stor. v Ducovom, obec Moravany nad Váhom), Archaeologia historica 14, 355-378.

Seibert, J. D. 2006: Introduction. In: Robertson, E. C – Seibert, J. D. – Fernandez, D. C. – Zender, M. U. (eds.): Space and Spatial Analysis in Archaeology. Calgary.

Schäfer, H. 2005: Licht in der Dunkelheit – Beleuchtungsgeräte vom 13. bis zum 18. Jahrhundert, in: Jöns, H. – Lüth, F. – Schäfer, H. (Hrsg.): Archäologie unter dem

Strassenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 39, Schwerin, 343-346.

Schiffer, M. B. 1987: Formation Processes of the Archaeological Record. Albuquerque.

Schmid, Ch. 2009: Leben auf der Burg, Leben im Dorf – (K)ein Vergleich?, in: Felgenhauer-Schmiedt, S. – Csendes, P. – Eibner, A. (Hrsg.): Lebenswelten im ländlichen Raum. Siedlung, Infrastruktur und Wirtschaft. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 25, Wien, 215-230.

Schmid, Ch. 2010: The Investigation of Domesticated Space in Archaeology – Beyond Architecture, in: Svart Kristiansen, M. – Giles, K. (eds.): Dwellings, Identities nad Homes. European Housing Culture from the Viking Age to the Renaissance, Aarhus, 53-64.

Schmid, Ch. 2011: Raumfunktionen und Ausstattungsmuster auf Burgen – die Möglichkeiten der Archäologie, Mittelalter – Moyen Age – Medioevo – Temp medieval. Zeitschrift des Schweizerischen Burgenvereins 16 – 2011/4, 155-180.

Scholkmann, B. 1988/1989: Sachgutforschung in der Archäologie des Mittelalters, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 4-5, 187-207.

Scholkmann, B. 1998: Sachen und Menschen. Der Beitrag der archäologischen Mittelalter- und Neuzeitforschung, in: Hundsbichler, H. – Jaritz, G. – Kührtreiber, T. (Hrsg.): Die Vielfalt der Dinge. Neue Wege zur Analyse mittelalterlicher Sachkultur. Internationaler Kongreß Krems an der Donau, 4. bis 7. Oktober 1994. Gedenkschrift in memoriam Harry Kühnel (Forschungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters 3), Wien, 63-83.

Slivka, M. 1978: Archeologický výzkum zaniknutej šlachtickej kúrie vo Vajkovciach, okres Košice-vidiek, Archaeologia historica 3, 303-323.

Slivka, M. 1981: Stredoveké hutníctvo a kováčovo na východnom Slovensku, 3. časť, Historica Carpatica 12, 211-276.

Slivka, M. 1984: Parohová a kostená produkcia na Slovensku v období feudalizmu, Slovenská archeológia 32/2, 377-429.

Smetánka, Z. 1956: Hrábě se železnými hřeby. Příspěvek k dějinám středověkého hospodářského náradí, Český lid 43, 268-270.

- Smetánka, Z. 1965: Povrchový průzkum zaniklých osad v okolí Sezimova Ústí, Archeologické rozhledy XVII, 668-674.*
- Smetánka, Z. 1967: Problematika studia venkovského osídlení v okolí Sezimova Ústí, Archeologické rozhledy XIX/1, 717-719.*
- Smetánka, Z. 1968: Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. do počátku 16. století, Památky archeologické LIX/2, 543-578.*
- Smetánka, Z. 1969a: Průzkum zaniklé středověké osady Svídna u Slaného (Předběžná zpráva), Archeologické rozhledy XXI, 618-625.*
- Smetánka, Z. 1969b: K morfologii českých středověkých kachlů, Památky archeologické LX/1, 228-265.*
- Smetánka, Z. 1970: Zur Methodik von Feldforschungen an mittelalterlichen Orstwüstungen (Auszug aus einem Referat), Acta Musei Moraviae (Časopis Moravského muzea) LV, Vědy společenské, 63-70.*
- Smetánka, Z. 1985: K ikonografii středověké vesnice, Archeologické rozhledy XXXVII, 319-333.*
- Smetánka, Z. 1988: Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna. Praha.*
- Smetánka, Z. 2003: Archeologické etudy. Praha.*
- Smetánka, Z. 2010: Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života. Praha.*
- Smetánka, Z. – Klápště, J. 1981: Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých vsí na Černokostelecku, Památky archeologické LXXIII, 416-458.*
- Smetánka, Z. – Klápště, J. – Richterová, J. 1979: Geodeticko-topografický průzkum zaniklé středověké vsi Ostrov (k. o. Jedomělice), Archeologické rozhledy 31, 420-430.*
- Snášil, R. 1971: Záblačany (okres Uherské Hradiště). In: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 1, Uherské Hradiště, 89-116.*
- Sommer, U. 1991: Zur Entstehung archäologischer Fundvergesellschaftungen. Versuch einer archäologischen Taphonomie, Studien zur Siedlungsarchäologie I, Universitätsforschung zur Prähistorischen Archäologie 6, 50-193.*

South, S. 2002: Method and Theory in Historical Archaeology. New York.

Steuer, H. 1998: Archäologie und Realität mittelalterlichen Alltagslebens, in: Hundsbichler, H. – Jaritz, G. – Kühnreiter, T. (Hrsg.): Die Vielfalt der Dinge. Neue Wege zur Analyse mittelalterlicher Sachkultur. Internationaler Kongreß Krems an der Donau, 4. bis 7. Oktober 1994. Gedenkschrift in memoriam Harry Kühnel (Forschungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters 3), Wien, 399-437.

Stránský, K. 1975: Rozbory železných předmětů, in: Nekuda, V. (ed.): Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic, Brno, 209-218.

Stránský, K. – Vrba, I. 1985: Rozbory železných předmětů a strusek ze zaniklé středověké osady Mstěnice, in: Nekuda, V. (ed.): Mstěnice 1. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek, tvrz, dvůr, předsunutá opevnění, Brno, 193-222.

Svensson, E. 2008: The Medieval Household. Daily Life in Castles and Farmsteads. Turnhout.

Šach, F. 1961: Rádlo a pluh na území Československa I, Vědecké práce Zemědělského muzea, 25-155.

Šaurová, D. 1970a: Chlebová pec v zaniklé středověké osadě Konůvky na Slavkovsku, Vlastivědný věstník moravský XXII/2, 159-163.

Šaurová, D. 1970b: Výzkum středověké tvrže v Konůvkách na Slavkovsku, katastr Heršpice (okr. Vyškov), Přehled výzkumů 1968, 58-60.

Šaurová, D. 1971a: Systematický výzkum zaniklé středověké vesnice Konůvky na Slavkovsku. In: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 1, Uherské Hradiště, 169-183.

Šaurová, D. 1971b: Výzkum zaniklé středověké vesnice Konůvky na Slavkovsku (okr. Vyškov), Přehled výzkumů 1969, 34-35.

Šaurová, D. 1973a: Typické domové půdorysy v zaniklé středověké vesnici Konůvky, Archeologické rozhledy XXV, 83-86.

Šaurová, D. 1973b: Zemědělské nástroje z Konůvek na Slavkovsku, Archeologické rozhledy XXV, 336-339.

Šaurová, D. 1979: Středověké podkovy z Konůvek, Archaeologia historica 4, 295-301.

Šaurová, D. 1980: Pokračování výzkumu zaniklé středověké vesnice Konůvky (kat. obec Nížkovice-Heršpice, okr. Vyškov), Přehled výzkumů 1977, 93.

Škabrada, J. 1986: Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách, *Archaeologia historica* 11, 395-407.

Škabrada, J. 1991: K možnostem srovnání středověkého a mladšího vesnického domu v Čechách, *Husitský Tábor* 10, 67-86.

Škabrada, J. – Smetánka, Z. 1974: Architektura zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách. (Příspěvek k poznání hmotné kultury středověké vesnice), *Archeologické rozhledy* XXVI, 236-269.

Šmahel, F. 1990: Silnější než víra: Magie, pověry a kouzla husitského věku, in: Bárta, Č. (ed.): *Sborník vlastivědných prací Podblanicka*, Praha, 31-51.

Šmerda, J. 1997: Mince, in: Měchurová, Z. (ed.): *Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese*, Brno, 140-142.

Šmerda, J. 2006: Numismatické nálezy. Parvus Jana Lucemburského, in: Belcredi, L. (ed.): *Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi*, Brno, 379.

Štajnochr, V. 1978: Tesařské sekery, nástroje tesařské technologie, *Muzejní a vlastivědná práce* XVI, 148-168.

Unger, J. 1974: Archeologické nálezy z výzkumu hradu Melic na Vyškovsku (železné předměty), *Vlastivědný věstník moravský* XXVI, 194-201.

Unger, J. 1984: Zaniklá ves Topolany u Vranovic, okr. Břeclav, *Archaeologia historica* 9, 65-100.

Unger, J. 1990: Pět let soustavného archeologického výzkumu středověkého hradu v Lelekovicích, okr. Brno-venkov, *Vlastivědný věstník moravský* XLII, 145-158.

Unger, J. 1994: Koválov. Šlechtické sídlo z 13. století na jižní Moravě. Brno.

Unger, J. 1999: Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Brno.

Ustohal, V. – Buchal, A. 2006: Materiálová analýza povrchové vrstvy porízu z U XVIII, in: Belcredi, L. (ed.): *Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi*, Brno, 390-393.

Vařeka, J. – Petráňová, L. – Plessingerová, A. 1988: Mobiliář vesnického domu v Čechách od konce středověku do počátků Národního obrození, Český lid 75/4, 202-211.

Vařeka, P. a kol. 2006: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku I. Plzeň.

Vařeka, P. a kol. 2008: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku II. Plzeň.

Vermouzek, R. 1983: Středověký vůz, Archaeologia historica 8, 311-326.

Vondruška, V. – Kopřivová, V. – Grulich, T. 1987: Etnografický slovník I. Domácí kuchyňské nářadí, nádobí a náčiní. Praha.

Winklerová, D. 2008: Příspěvky k poznání chovu a využití domácích zvířat v raném a vrcholném středověku na podkladě archeozoologických nálezů z území ČR. Bakalářská práce, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Winklerová, D. 2012: Výživa středověkého města ve světle archeobotanických a archeozoologických pramenů. Diplomová práce, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Zeman, J. 2006: Metalografické rozborů, in: Belcredi, L. (ed.): Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi, Brno, 386-389.

Žákovský, P. 2008: Tesáky ze sbírek Státního hradu Zvíkova, Castellologica Bohemica 11, 461-472.

Žákovský, P. 2011: Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakonic, Archaeologia historica 36, č. 2, 485-521.

13.2 ELEKTRONICKÉ ZDROJE

<http://www.imareal.sbg.ac.at/home/institut/institutsgeschichte/> [cit. 2016-05-30]

<http://www.univie.ac.at/wuestungsforschung/> [cit. 2016-06-22]

14 SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Přehled archeologickým odkryvem zkoumaných ploch na analyzovaných zaniklých vesnicích.	41
Tab. 2: Přehled prvních a posledních písemných zmínek o analyzovaných zaniklých vesnicích.	43
Tab. 3: Přehled archeologického datování analyzovaných zaniklých vesnic.	44
Tab. 4: Přehled konkrétních typů nástrojů z kategorie zemědělského náčiní na analyzovaných lokalitách.	57
Tab. 5: Přehled konkrétních typů nástrojů z kategorie řemeslnických nástrojů na analyzovaných lokalitách.	76
Tab. 6: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie součástí vozu a záprahu na analyzovaných lokalitách.	83
Tab. 7: Přehled základních typů ostruh v nálezech zaniklých středověkých vesnic.	87
Tab. 8: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie dokladů o využívání koňské síly a výbavy jezdce na analyzovaných lokalitách.	90
Tab. 9: Přehled základních typů nožů v nálezech zaniklých středověkých vesnic.	91
Tab. 10: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie vybavení domácnosti na analyzovaných lokalitách.	100
Tab. 11: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie součástí oděvu a osobní výbava jednotlivce na analyzovaných lokalitách.	107
Tab. 12: Přehled základních typů šipek v nálezech zaniklých středověkých vesnic.	109
Tab. 13: Přehled konkrétních typů předmětů z kategorie zbroje a zbraní a jejich součástí na analyzovaných lokalitách.	119
Tab. 14: Přehled minimálního počtu nálezů zastoupených ve funkčních kategoriích na jednotlivých ZSV.	123
Tab. 15: Zastoupení jednotlivých nálezových kategorií v různém sociálním prostředí na ZSV Konůvky.	170
Tab. 16: Srovnání výbavy poddanských usedlostí na ZSV Konůvky s ostatními analyzovanými zaniklými vesnicemi.	178
Tab. 17: Srovnání výbavy tvrzí na ZSV Konůvky a Mstěnice.	179

15 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Pfaffenschlag (autor plánu: Z. Špičák; podle *Nekuda 1975*).

Příloha 2: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Konůvky (autor plánu: Z. Špičák; podle *Měchurová 1997*).

Příloha 3: ZSV Konůvky. Půdorysný plán tvrze, příčný a podélný řez (autoři plánů: Z. Špičák a J. Šaur; podle *Měchurová 1997*).

Příloha 4: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Bystřec (autor plánu: Z. Špičák; podle *Belcredi 2006*).

Příloha 5: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Mstěnice (autor plánu: Z. Špičák; podle *Nekuda R. – Nekuda V. 1997*).

Příloha 6: ZSV Mstěnice. Půdorysný plán tvrze (autor plánu: Z. Špičák; podle *Nekuda 1985a*).

Příloha 7: ZSV Mstěnice. Půdorysný plán dvora (autor plánu: Z. Špičák; podle *Nekuda 1985a*).

Příloha 8: ZSV Mstěnice. Půdorysný plán sušárny se stodolou (autor plánu: Z. Špičák; podle *Nekuda 1985a*).

Příloha 9: ZSV Mstěnice. Půdorysný plán hrádku (autor plánu: Z. Špičák; podle *Nekuda 1985a*).

Příloha 10: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Svídna (podle *Smetánka 1988*).

Příloha 11: ZSV Svídna. Plocha zkoumaná archeologickým odkryvem (podle *Smetánka 1988*).

Příloha 12: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Potálov (podle *Krajíc 1983*).

Příloha 13: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Kravín (podle *Krajíc 1983*).

Příloha 14: Lokalizace a půdorysný plán ZSV Spindelbach (autor plánu: T. Klír; podle *Hylmarová – Klír – Černá 2013*).

Příloha 15: ZSV Spindelbach. Obytný dům usedlosti č. 2. Relikty zachycené archeologickým odkryvem v letech 2010 – 2012 (autor: T. Klír; podle *Hylmarová – Klír – Černá 2013*).

Příloha 16: Katalog vybraných kovových nálezů z lokalit ZSV na území ČR.

Příloha 17: Soupis nálezů a jejich lokalizace – přehledová a interpretační tabulka.

Příloha 18: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Pfaffenschlag.

Příloha 19: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Bystřec.

Příloha 20: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Svídna.

Příloha 21: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Potálov.

Příloha 22: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Kravín.

Příloha 23: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Spindelbach.

Příloha 24: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Konůvky.

Příloha 25: Zastoupení jednotlivých nálezů na tvrzi a v ostatních částech ZSV Konůvky.

Příloha 26: Zastoupení jednotlivých nálezů na usedlostech ZSV Mstěnice.

Příloha 27: Zastoupení jednotlivých nálezů na tvrzi, na dvoře a v ostatních částech ZSV Mstěnice.

Příloha 28: Lokalizace starší vsi „Kleinhard“, Waldviertel, DolníRakousko (autor: H. Plach; podle *Felgenhauer-Schmiedt 1996*).

Příloha 29: Půdorys starší vsi „Kleinhard“, Waldviertel, DolníRakousko (autor: H. Plach; podle *Felgenhauer-Schmiedt 1996*).

Příloha 30: Lokalizace a půdorysný plán mladší vsi Hard, Waldviertel, DolníRakousko (autor: H. Plach; podle *Felgenhauer-Schmiedt 1996*).